

T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Yeni Türk Edebiyatı Anabilim Dalı

BATI RETORİĞİNİN GENEL TERİMLERİ ÜZERİNE BİR
ARAŞTIRMA

DOKTORA TEZİ

Aykar SÖNMEZ

DANIŞMANI : Prof.Dr.Rıza FİLİZOK

İZMİR-2008

T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Yeni Türk Edebiyatı Anabilim Dalı

BATI RETORİĞİNİN GENEL TERİMLERİ ÜZERİNE BİR
ARAŞTIRMA

DOKTORA TEZİ

Aykar SÖNMEZ

DANIŞMANI : Prof.Dr.Rıza FİLİZOK

İZMİR-2008

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü M¼d¼rl¼ğ¼ne sunduğum *Batı Retoriğinin Genel Terimleri Üzerine Bir Araştırma* adlı doktora tezinin tarafımdan bilimsel, ahlak ve normlara uygun bir şekilde hazırlandığını, tezimde yararlandığım kaynakları bibliyografyada ve dipnotlarda gösterdiğimi onurumla doğrularım.

Aykar SÖNMEZ

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	IV
Giriş	1

Birinci Bölüm

RETORİĞİN TANIMI VE TARİHÇESİ

I. RETORİĞİN TANIMI.....	6
II. RETORİĞİN TARİHÇESİ.....	8
A. M.Ö. 400'DEN ÖNCE GREK EDEBİYATINDA İKNA ETME.....	8
1.Eski Yunan'da Sofistler ve Retorika.....	14
a. Genel olarak Sofistlerin Retorik Anlayışı.....	14
b. Başlıca Sofistler.....	15
(1) Protogoras.....	15
(2) Gorgias.....	16
(3) İsoqrates.....	16
(4) Antiphon.....	18
(5) Lysias.....	18
(6) Andokides	19
(7) İsaïos.....	19
(8) Aiskhines.....	19
(9) Lykourgas	20
(10) Hyperides.....	20
(11) Demosthenes.....	20
(12) Deinarkhos.....	20
B. HELENİSTİK DÖNEMDE RETORİKA	21
C. CUMHURİYET DÖNEMİ'NDE ÇİÇERO VE RETORİKA.....	22
D. İMPARATORLUK ÇAĞINDA RETORİKA.....	26
1. Devrin Genel Retorika Anlayışı.....	26
2. Devrin Önemli İsimleri	27
a. Seneca	27
b. Quintilian	28
E. GREK TERİMLERİ.....	32

İkinci Bölüm

RETORİĞİN TEMEL TERİMLERİ

I.	İKNA ETMENİN ÜÇ MERKEZİ TERİMİ.....	80
A.	KAİROS/FIRSAT.....	80
B.	AUDİENCE/DİNLEYİCİ.....	88
C.	DECORUM/ MUKTEZA-YI HÂL.....	90
II.	İKNA ETME KATEGORİLERİ.....	106
A.	LOGOS.....	106
B.	PATHOS	110
C.	ETHOS	119
III.	RETORİĞİN KURALLARI	123
A.	İCAT ETME	124
1.	İcat Etmenin Konuları	130
a.	Genel Konular.....	131
b.	Özel Konular.....	138
B.	DÜZENLEME.....	139
C.	ÜSLÛP.....	143
1.	Üslûbun Özellikleri.....	146
2.	Üslûbun Dereceleri.....	149
3.	Üslûbun Nitelikleri.....	151
4.	Konuşma Figürleri.....	155
5.	İçerik-Şekil.....	155
D.	BELLEK.....	157
E.	KONUŞMA TARZI.....	160
IV.	HATİPLİK DALLARI.....	162
A.	YASAL SÖYLEV.....	163
B.	SİYASİ SÖYLEV.....	166
C.	GÖSTERİMSEL SÖYLEV	170
V.	RETORİKLE İLGİLİ PEDAGOJİ	173
A.	RETORİK YETENEĞİ	173
B.	RETORİK EĞİTİMİ ALIŞTIRMALARI.....	173
1.	Taklit Etme.....	174
2.	Progymnasmata	177
3.	Declamation	187

VI. RETORİKLE İLGİLİ STRATEJİLER.....	189
---------------------------------------	-----

Üçüncü Bölüm

FİGÜRLER

I. DEĞİŞTİRME FİGÜRLERİ.....	191
II. PARALELLİK FİGÜRLERİ.....	192
III. DÜZENLEME FİGÜRLERİ.....	193
IV. TANIMLAMA FİGÜRLERİ.....	197
V. DENGE FİGÜRLERİ.....	198
VI. TASVİR FİGÜRLERİ.....	199
VII. GENİŞLETME FİGÜRLERİ.....	200
VIII. AYIRMA FİGÜRLERİ.....	203
IX. ETHOS FİGÜRLERİ.....	205
X. GRAMER FİGÜRLERİ.....	206
XI. DURAKLATMA FİGÜRLERİ.....	207
XII. ADLANDIRMA FİGÜRLERİ.....	208
XIII. DİL ÜZERİNDE OYNAYAN FİGÜRLER.....	209
XIV. YALANLAMA FİGÜRLERİ.....	210
XV. TEKRARLAMA FİGÜRLERİ.....	211
XVI. RİTİM FİGÜRLERİ.....	214
XVII. SES FİGÜRLERİ.....	216
XVIII. ÖZETLEME FİGÜRLERİ.....	217
SONUÇ.....	220
TEMEL BAŞVURU KAYNAKLARI.....	224
ALANLA İLGİLİ FAYDALANILABİLECEK DİĞER KAYNAKLAR.....	227
ÖZGEÇMİŞ	230
ÖZET.....	231
ABSTRACT	232

ÖN SÖZ

Tezin konusu, “Batı Retoriğinin Temel Terimleri Üzerine Bir Araştırma” başlığı altında, Antik çağda güzel/ikna edici söz söyleme sanatı olarak bilinen Retorik’in temel terimlerini ve bu terimlerin hangi alanlarda kullanıldığını görmektir.

Batı’da sağlam bir geçmişi olan retorik sanatı kimi zaman neredeyse bir yaşam biçimi olmuş, kimi zaman sadece bir eğitim sistemi olarak kullanılmıştır. Demokrasinin gelişimiyle gelişen bir sanat olarak retorik altın çağlarını antikitede ve belki biraz da onun etkisiyle Rönesans’ta yaşamıştır. Ancak son yıllarda Batı’da tekrar retoriğe ilgi artmıştır. Araştırmamız sırasında Batılı kaynaklarda retoriğe çok önem verildiğini, bu konuda tarihçelerin, terimlerin ve metin çözümlemelerinin yer aldığı pek çok makale ve kitap yazıldığını gördük. Üstelik bulduğumuz metinlere göre retoriğin bizim klasik retorikte bahsedeceğimiz adlî, siyasi ve gösterimsel türleriyle sınırlandırılmadığını, turizmden sanata, sağlıktan bilgisayar yazılımına ve akla gelmeyecek daha birçok alana yayıldığını gördük. Gerçekten de retorik hızlı çalışan dünyamızda işlerin istendiği gibi yürütülmesi, kabul ettirilmesi için en önemli şeye, ikna etme gücüne sahip bir sanattır. Bu konuda derleyebildiğimiz sayısız makale ayrı ayrı incelenmeye muhtaçtır. Batı’nın retoriğe bu -her alanda- yeniden uyanışında ve önem verişinde vurgulanması gereken şudur: Retorik insanları bilgilendirmek ya da güdülemek amacıyla etkilemek ya da ikna etmekle meşguldür. İkna etme sanatıdır.

Amacımız, bu sanatın temel terimlerini tanıtabilmek ve devrin en önemli konusu olduğuna inandığımız “ikna etme meselesi”ni temelden öğrenerek, unuttuğumuz ya da bilmediğimiz değerlerimizi hatırlayabilmektir.

Bu alanda Batı’da yapılan çalışmalar sınırsızdır. Bizde ise çalışmamızın giriş bölümünde bahsedeceğimiz bazı kitaplar mevcuttur. Batı’da yapılan çalışmalar dilimize yeterince çevrilmemiştir. Dolayısıyla çalışmamız sırasında tespit ettiğimiz gibi retoriğe ait sanatların çoğu Türkçe’ye geçmemiştir. Biz bunları tanıtmak istedik.

Tezimiz üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde retoriğin tanımı ve tarihçesi üzerinde durduk. Kronolojik olarak Eski Yunan ve Roma retoriğinden ve ünlü retorikçilerinden bahsettik. Bu bölümün sonuna retorikte kullanılan terimlerin ilk adlandırmalarını ve miktarını görebilmek amacıyla “Grek Terimleri Sözlüğü”nü ekledik.

İkinci bölümde, retoriğe ait temel terimleri inceledik. Bu terimleri açıklarken çağdaş Batılı kaynaklardan ve bu kaynakların işaret ettiği eski Batılı eserlerden faydalandık. Aynı bölümde retoriğin bir eğitim sistemi olarak da kabul edilmesi sebebiyle retoriğin eğitime,

eğitimin retoriğe etkisi ve katkısını göstermesi açısından retoriğe bağı eğitim anlayışından bahsettik.

Üçüncü bölümde, Batılı kaynaklardan derlediğimiz tematik bir sınıflandırma içerisinde retorikte kullanılan sanatlardan bahsettik. Bu kaynaklarda verilen örnekleri de aldık. Sanatların Grekçe, Latince isimleriyle İngilizce kısa tanımlamalarını ve bulabildiklerimizin bizim belâgat geleneğimizdeki karşılıklarını verdik.

Tezimizin sonuna yararlandığımız kaynaklara ait kaynakça ile konuyla ilgili bir bibliyografya koyduk.

Araştırmamız sırasında bana daima sabır ve yol gösteren, dil ve edebiyata, metin çözümlemelerine benim ve daha birçok öğrencisinin bakışını değiştiren ve geliştiren hocamız Prof. Dr. Sayın Rıza Filizok'a şükranlarımı sunarım. Ayrıca çalışmam boyunca destek olan aileme ve başta ağabeyim olmak üzere yurt dışı kaynaklarımı kolayca elde edebilmemi sağlayan yakınlarıma da teşekkürü bir borç bilirim.

Aykar SÖNMEZ

Bornova, Şubat- 2008

GİRİŞ

1881’de ilk basımı yapılan *Belâgat-i Osmaniyye*’de¹ A. Cevdet Paşa’nın “ Sözü’n fasih olmak şartıyla mukteza-yi hale mutabık olması” olarak tanımladığı belâgat ilminin Batı’daki karşılığı “Retorik” tir. Retorik ve belâgat iki dünya görüşünün aynı amaçta bulunduğu fakat farklı yollar ve sınıflandırmalarla ayrıldığı bir sanattır.

Her iki âlem için de bu sanat, etkili söz söyleme/inandırma /ikna etme amacını güder. Ne var ki tarihçeleri itibariyle gittikleri yollar farklıdır. Batılı retorik anlayışının gelişimi demokrasinin gelişimiyle aynı tarihe sahiptir. Başlangıç, Sicilya’da yaşanan toprak meseleleri yüzünden hakkını savunmak zorunda kalanların halk jürileri önünde topraklarını savunmasıyla olmuştur. Bu savunma işi için özel eğitmenler tutulmuş, böylece retorik eğitimi başlamıştır. Eski Yunan’dan sonra retorik siyasete göre biçim değiştirir. İdeal vatandaş yaratmak için bir ders olarak algılandı ve kullanım alanı kısıtlandı. Rönesans, eski Yunan ve Roma’nın fikirleriyle devam etti. Ancak batılı tarihe baktığımızda birçok liderin konuşmalarıyla halkları ayaklandırdıklarını, bu metinlerin birçok araştırma ve incelemeye malzeme olduklarını görmekteyiz.

Bizdeki belâgat geleneği ise demokrasiyle değil fıkıhla olan ilgisiyle açıklanabilir. Fakat esas temel ayrım bu malzeme farklılığından çok, malzemenin temelindeki, o malzemenin varlığına sebep olan anlayış ya da hayat görüşüdür. Batı retoriğinin varlığının sebebi iletişim modelinde yer alan verici unsurunun problemidir. Bizim belâgat geleneğimizin temeli ise alıcı problemine dayanır. Fıkıh var olan metni alıcı açısından değerlendirip ele alır. Bu sebeple bizde belâgatın temelinde öncelikle semiyoloji ve pragmatik vardır. Bu yazılanı anlama ve anlatma uğraşı ise Doğu geleneğinde ilk olarak Kur’an’ı anlamaya çalışmakla başlar.

Cahiliye döneminde² etkili söz şiirsellikti. Şarkıya dökülebilen şiir iyi şiir demekti. “Şarkı, şiirin terazisiydi.” Kur’an’la birlikte sözelliikten yazıya ve putperestlikten metafizik bir âleme geçildi. Şiirin yerini Kur’an olarak onun bütün şiirlere olan üstünlüğü ortaya konulmaya çalışıldı. Ebu Ubeyde’nin *Mecazü’l Kur’an* adlı eseri Kur’an’daki mecazları inceler. el-Ferra’nın *Meani’l Kur’an* adlı eseri

¹ Ahmet Cevdet Paşa. *Belâgat-ı Osmaniye*, Ankara, Akçağ yay. 2000, s.4

² Cahiliye dönemi için kullandığımız kaynak: Adonis, Arap Poetikası-Konferanslar, çev. Emrullah İşler, İstanbul: YKY, 2004 ss.13-41

Kur'an'ı yapı, gramer ve müzikalite bakımından inceler. Câhiz, Kur'an'dan alınan edebî zevkin en yüksek zevk olduğunu ve diğer şiirlerin hiçbir anlamda onunla kıyaslanamayacağını vurgular. er-Rummanî belâğatin Kur'an'a dayanması gerektiğini, yalnızca manayı kavratmakla kalmayıp en uygun kelimeyle kalbe ulaştırmak gerektiğini vurgular. Bunlar gibi Kur'an'ı hiçbir Arap sözüyle kıyaslamayan ve buna da karşı olan el-Hattâbi, el-Bakkılâni, el-Curcâni, es-Sûli sayılabilir. Bütün bunların ortak yönü Kur'an metnine uygun bir metnin insanoğlu tarafından yazılamayacağı fikrini paylaşmalarıdır. Bu görüşe karşıt kişiler çıksa da sonuçta Kur'an Arap –İslam toplumunun kültürel eksenini oluşturmuş, bütün bu fikirler sonuçta yeni bir şiir anlayışının ve eleştirisinin doğmasına sebep olmuştur. Doğu, okuduğu her metinde sanki kutsal kitabından izler aramış, okuduğu metinlerle sanki hep kutsal kitabını bir başka yönden anlamaya, ona ulaşmaya çalışmıştır. Bu bakış onu hem okur hem yazar olarak yönlendirmiştir.

İşte İslâm'la birlikte bizdeki belâgat geleneği ve edebiyata bakış da bu görüşten etkilenmiştir. Belâğatin ilk çekirdeği Kur'an tefsirleridir. Bu anlayış Sekkâkî'de³ son noktayı bulur. Eseri *Miftahu'l Ulûm*'da meâni, beyân, bedîi bölümleriyle belâgatten bahseder. el- Kazvinî, Sekkâkî'nin eserinin belâgat bölümünü *Telhis'ül Miftâh* olarak özetler ve açıklar. Teftazânî *Mutavvel* ve *Muhtasar* adlı iki eser yazar. Bu son üçü Osmanlı medreselerinde belâgat derslerinde okutulur. *Telhis*, fesahat, meani, beyan ve bedîi'den oluşur.

Bu kitap Recâizâde Mahmut Ekrem'in *Ta'lim-i Edebiyat*'ı için de temel kitaplardan biridir. Fakat *Telhis* ve *Ta'lim-i Edebiyat* arasında başka kaynaklar da vardır. *Miftahü'l Belâga* ve *Mısbahü'l Fesaha*, İsmail Ankaravi'nin⁴ öğrencilerin ihtiyacına cevap verecek mahiyette bir kitabıdır.(1631) 1841'de yayınlanan *Mizânü'l Edeb* tercüme bir eserdir. *Tâlim-i Edebiyat*'a kadar yayınlananlardan özellikle Ahmet Cevdet Paşa'nın *Belâgat-i Osmaniyye* (1881-882)'si dikkate değer bir eserdir. *Kavâid-i Osmaniyye*'sinde meâni, beyan ve bedii üzerinde durarak bunlarının hepsinin ilm-i belâgat'i oluşturduğunu söyler. *Belâgat-i Osmaniyye*'de mukaddime bölümünde fesahat, belâgat, kelimenin fesahati, tenâfür-i hûruf, garâbet, kıyasa muhalefet, tenfür-i

³ Kâzım Yetiş, *Talîm-i Edebiyatın Edebiyat ve Retorik Sahasına Getirdiği Yenilikler*, Ankara, AKM Bşk.,1996, ss.xxiii-xxiv

⁴ Yetiş, s.2

kelimât, tetabu-i izâfât gibi kusurlar ve selaset üzerinde durduktan sonra eserini üç ana bölüme ayırır ve sanatları inceler: bâb-ı evvel: kelâmın muktezâ-yı hâle uygun söylenmesi hakkında. Bâb-ı sâni: turuk-ı ifade beyanında. Bâb-ı sâlis: sanayi-i bed'iyye beyanında.

Bir diğer eser Ahmet Hamdi'nin eseri *Belâgat-i Lisan-ı Osmanî*⁵ (1876) beyan, meânî, fenn-i bedii olarak üç ana sınıfa ayrılır.

Bunlar dışında bazı edebi sanatları ve şiire ait terimleri açıklayan eserler de vardır⁶: Mehmet Mihrî'nin, *Fenn-i Bedî*, Ahmet Hamdi'nin *Teshihü'l Aruz ve'l Kavafi ve'l Bedâyi*, Ali Cemaleddin'in *Aruz-ı Türkî*, Mihalicî Mustafa Efendi'nin *Zübdetü'l Beyan*, el- hac İbrahim'in *Hadikâtü'l Beyan*. Retoriğe ait Türkçe'deki ilk eser olan *Miftahü'l Belâga ve Mısbahü'l Fesaha* (1867), Mehmet Nüzhet'in *Mugni'l Küttab*, Selim Sabit'in *Mi'yari'l Kelam*, Süleyman Paşa'nın *Mebâni'l İnşâ*.

Bunlardan sadece Ahmet Cevdet'in *Belâgat-i Osmaniyye*'si ve Ahmet Hamdi'nin *Belâgat-i Lisan-ı Osmanî*'si belâgat kitabı olma iddiası taşır. Hepsî Arapça-Farsça belâgat kitaplarından kaynağını alır. Sadece *Mebani'l İnşâ* Fransızca retorik kaynaklıdır. Bir diğer kitap olan *İlm-i Belâgat- La Rhetorique* yine Arap-Fars kaynağından farklıdır. Örnekleri genelde Yunan, Latin ve Fransız edebiyatındandır. Belâgatten, “fenn-i ikna” olarak bahseder. Bu kitapta klasik hitabetin üç türünden bahsedilmektedir. Fransız kaynaklı bu kitaplar bizde belâgat anlayışının değiştiğinin bir göstergesidir.

Recâizâde Mahmut Ekrem'in *Ta'lîm-i Edebiyat*'ının kaynağı da Fransız Emile Lefranc'dır. Eser⁷ dört bölümden oluşur. Birinci bölümde edebiyatın psikolojik izâhından, ikinci bölümde üslûp konusundan, üçüncü bölümde üslûbu geliştiren unsurlardan ve mecaz çeşitlerinden bahseder. Dördüncü bölümde sanayi-i lafziye ile eski belâgatin lafız sanatlarından bahseder.

Bunlardan sonra bizde retorik sahasına ait ya da kısmen ait kitaplar sayılmak istense bazı terimleri açıklamış olmaları sebebiyle *Tâhirü'l Mevlevî*'yi,⁸ Muallim

⁵ Ahmet Hamdi, *Belâgat-i Lisan-ı Osmâni*, İstanbul, Matbaa-, Âmire, 1293 (1876)

⁶ Yetiş, ss. 8-25

⁷ Recâizâde Mahmut Ekrem, *Ta'lîm-i Edebiyat*, İstanbul, 1299

⁸ Tahir-ül Mevlevî. *Edebiyat Lûgati*, Enderun Ktbv. haz. Kemal Edip Kürkcüoğlu. İstanbul, 1994

Nâci'nin *Istılahat-ı Edebiyye'sini*⁹, Mustafa Nihat Özön'ün *Edebiyat ve Tenkit Sözlüğü'nü*¹⁰, L. Sami Akalın'ın *Edebiyat Terimleri Sözlüğü'nü*¹¹, TDK'nin *Yazım Terimleri Sözlüğü'nü*¹² yardımcı kaynak olarak verebiliriz. Ancak belâgati kendine başlıca konu edinmesi açısından öncelikle M. Kaya Bilgegil'in *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*¹³ kitabından bahsetmeliyiz. Kitapta giriş bölümünden sonra belâgat, fesahat, meanî birinci kitap adlı kısımda, kendi tasnifi içinde sanatlar ikinci kitapta, bedîî bölümüyle ona ait mana ve lafız sanatları üçüncü kitap adlı kısımda verilmiştir. Kitap günümüzde birçok akademisyen ve öğrenci için kaynak kitap niteliğindedir. Bir diğer kapsamlı kitap M. A. Yekta Saraç'ın *Belâgat* alt başlıklı *Klasik Edebiyat Bilgisi*¹⁴ adlı kitabıdır. Kitap belâgat ve fesahat beraber, meanî, beyan, bedîî bölümlerini de ayrı ayrı ilgili sanatlarıyla beraber inceler. Bunlardan ilki özellikle örnekleri ikincisi tasnifindeki açıklık ve ifade bakımından da dikkate değerdir.

Belâgatle ilgili bizim incelediğimiz tarzda doğrudan olmasa da daha birçok kitap vardır: Hüseyin Ağca'nın *Sözlü ve Yazılı Anlatımda Türkçe'nin Kullanımı*¹⁵ daha pedagojik amaçlı ve planlama üzerinde duran, Şerif Aktaş'ın *Edebiyatta Üslûp ve Problemleri*¹⁶ üslûp ve ona etki eden faktörleri inceleyen kitaplardır. Cem Dilçin'in *Türk Şiir Bilgisi*¹⁷ kitabı şiirin şekil ve içerik bilgisiyle ilgili birçok teriminin açıklamasını ve söz sanatlarını bulabileceğimiz bir kaynak kitaptır. Prof. Dr. Rıza Filizok'un *Anlam Analizine Giriş*¹⁸ adlı kitabı retorikle de ilgili bazı bilimlerin anlaşılması için faydalanılabilecek temel bir kaynaktır.

Ancak bütün bu kitaplardan sadece *Edebiyat Bilgi ve Teorileri* ile *Klasik Edebiyat Bilgisi* kitapları bizim aradığımız nitelikte kitaplardır. Bu ikisine ek olarak son yıllarda Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde Prof. Dr. Rıza Filizok danışmanlığında

⁹ Muallim Naci. *Istılahat-ı Edebiye*, Akabe yay., haz. Alemdar Yalçın, Abdülkadir Hayber

¹⁰ Özön, Mustafa Nihat. *Edebiyat ve Tenkit Sözlüğü*, . İstanbul İnkılap Ktbv, 1954

¹¹ Akalın, L. Sami, *Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, Varlık Yay., 1965

¹² Gencan, Tahir Nejat, Haydar Ediskun, Baha Dürder, Enver Naci Gökşen, *Yazın Terimleri Sözlüğü*, Ankara: TDK yay. Ankara Üniv. Basımevi, 1974

¹³ Bilgegil, M. Kaya, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*, . İstanbul, Enderun Ktbv, 1989

¹⁴ Saraç, M. A. Yekta, *Klasik Edebiyat Bilgisi*, Gökkuş yay. 3. bs. İstanbul, 2004

¹⁵ Ağca, Hüseyin, *Sözlü ve Yazılı Anlatımda Türkçe'nin Kullanımı*, Ankara, AKM Başkanlığı, 2001

¹⁶ Aktaş, Şerif, *Edebiyatta Üslûp Ve Problemleri*, 3. b. Ankara, Akçağ Yay., 1998

¹⁷ Dilçin, Cem, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Ankara, TDK Yay., 1999

¹⁸ Filizok, Rıza. *Anlam Analizine Giriş*, Ege Üniv., Edebiyat Fak. Yay., İzmir, 2001

yapılan tez çalışmaları ve yine Rıza Filizok tarafından kurulan internet sitesinde yazılan yazılar konumuz için kaynak sağlamaktadır.

Mevcut kaynaklarımızın Batılı kaynaklarla kıyasında vardığımız sonuç şudur: Söz konusu kitapların oluşum sebepleri, başka bir deyişle bu kitapları yazdıran geleneklerin oluşum süreçleri ve sebepleri farklıdır. Sonuç, ikna edici güzel söz söylemektir. Fakat oluşum süreçleri ve sebeplerindeki farklılık, retoriğin/belâğatin tasnifinde farklılıklara yol açmıştır. Genel anlamda hangi dilde olursa olsun ikna etmede kullanılan unsurlar aynıdır. Ancak bu unsurların her birinin adlandırılması ve sınıflandırılmasında ayrımlar vardır. Bu sebeple tezimizin yeni bir bakışa, terimlere ve yeni bir tasnif anlayışının varlığına tanıklık edeceğini, bir kapı açacağını ummaktayız.

Birinci Bölüm

RETORİĞİ TANIMI VE TARİHÇESİ

I. RETORİĞİN TANIMI:

Bizde söz bilimi, uz anlatım, hatiplik, hitabet, belagat, aytamlık, söylev, konuşma sanatı Batı'da retorik adını almıştır. Bizde güzel ve etkili konuşabilen konuşmacı anlamındaki hatip, aytaç, yerine Batı'da retor ve orator karşılıkları kullanılır.

Antik çağda felsefeden sonra ikinci büyük öğretidir. Bilindiği gibi “Retorik” sözü Grekçe “*rhētorikē*” den türetilmiştir. Çiğdem Dürüşken¹⁹ bizi bu konuda ayrımları göstererek şöyle aydınlatır: “Eski Yunanaca’da *rhetorikos*- konuşmacıya ilişkin olan, konuşmacıya uygun olan anlamındaki sıfattan türeyen *rhetorike tekhnē* yani konuşma(cının) sanatı terim(ler)i kullanılırdı. Romalılar, Eski Yunan retorik tekniklerini benimseyince bu terimi “söz söyleme”, “söylev” sanatı anlamında *rhetorica* ile karşıladılar. Kaynaklar konuşma tekniklerini *tekhnai* terimiyle, söz ya da savı *logos* terimiyle, *orthos*’u da “her konu üzerinde düzgün konuşmak” olarak karşılar. Ancak daha çok “konuşuyorum”, “dava sunuyorum” anlamındaki *oro* fiilinden türeyen *oratio*’yu “konuşma”, “söylem”, “nutuk”; şiir yerine mecazlı konuşma, konuşma yetisi anlamında kullanmışlardır. *Oratio*, pratik anlamda konuşma olarak; *orator* (*rhetor*) söz sanatının kuramcısı değil, uygulayıcısı; bir haber iletmekle görevli kişi anlamında kullanılmıştır. Quintilian, söylev için *oratoria*’yı kullanır. Çiçero’da *eloquentia*- etkili ve güzel söz söyleme sanatı-belâgat terimi görülür. Romalılar M.Ö. 2. ve 1. yy arasında retorîği siyasal anlamda ikna etme dışında kişinin kendini ifade edebilmesi ve sanatsal bir etki yaratabilmesi anlamında da kullandılar. Bu *logos* teriminin “söz, konuşma, söylem” anlamlarına da uygundu. Retorik teriminin ilk kez²⁰ Platon’un *Georgias* (M.Ö.385) diyalogunda geçmekle beraber Sokrates döneminde kullanılmaya başlandığını söyleyebiliriz. Bu konudaki genel kabul, terimin 5. yy. de kullanılmaya başlandığı yönündedir. Klasik yazarlara baktığımızda onların da retorîği 5. yy. de Atina ya da Sirakuza’da keşf ya da icat edildiğini kabul ettiklerini görürüz. Retorik sözcüklerin gücünü, konuşmanın bir duruma ne denli etki edebileceğini gösteren bir

¹⁹ Çiğdem Dürüşken, Antik Çağda Doğan Bir Eğitim Sistemi Retorika Roma’da Retrorika Eğitimi, 1. Baskı, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 1995, ss.1-3

²⁰ George A. Kennedy, A New History of Classical Rhetoric, New Jersey: Princeton University Press, 1994, s.3

sanattır. Grek şehirlerinde özellikle Atina demokrasisinde, gösteriye dayanan meclislerde, yasa mahkemelerinde ve anayasal devlete bağlı diğer resmi kurumlarda halkı konuşmaya davet ve teşvik eden bir demokratik oluşumdur. Bu oluşum günümüze değin çeşitli evrelerden geçmiştir:

Tarihsel süreci içinde, Avrupa’da ilk önce etkili bir konuşmanın özellikleri tasvir edilmiş, bir konuşma nasıl planlanır, nasıl nutuk söylenir, bunlar araştırılmış ve bu konuda bazı kurallar belirlenmiştir. Demokratik vatandaşların, politik tartışmalara katılımı sağlanmış ve gerektiğinde kendileri adına mahkemelerde konuşmaları istenmiştir. Böylece demokratik toplumlarda o hep istenilen “konuşan halk” teorisi halk konuşması adı verdikleri bir sistemle geliştirilerek hayata geçirilmiştir. Buna bağlı olarak tartışmanın, düzenlemenin, üslûbun ve konuşma tarzının özelliklerini tasvir etmek için yapılan çalışmalar sonucunda ilk malzeme olan kelime hazinesi oldukça geliştirmiştir.

Kısaca bakacak olursak retorik’in ilk öğretmenleri 5. yy. de Yunanistan’da Sofistler olarak bilinen gezgin okutmanlardı. 4. yy.de İsostrates’le başlayan retorik’in düzenli okulları yaygınlaştı. Greko-Romen devirde retorik çalışması genç insanın resmi eğitiminin düzenli bir kısmıydı.

Klasik retorisyenler - retorik’in öğretmenleri - Grek edebiyatında retorik’in bir akademik disiplin olmasından önce bulunduğuna inanırlar. Karşıt şekilde, okullardaki retorik öğretimi, görünüşte her şeyden önce halk konuşması eğitimiyle ilgiliydi. Retorikle ilgili düşünce kompozisyon yazımında önemli bir etkiye sahip olduğu için edebiyatta da önemliydi. Bütün edebiyat bu anlamda retorikle ilgilidir; işlevi okuru bir yolla etkilemektir: öğretmek ve memnun etmek. M.Ö. son 3 yy.nin başlangıcında Grek ve Latin edebiyatı klasik retorik teori bilgisi ile oluşturuldu ve onun etkilerini gösterdi.

II. RETORİĞİN TARİHÇESİ

A. M.Ö. 400'DEN ÖNCE GREK EDEBİYATI'NDA İKNA ETME

Aristo, retorik için bir referans kitabı olan *Retorik Üzerine (On Rhetoric)* adlı çalışmasında *Synagōgē Technon*²¹ adı verilen bir yolu takip etmiştir. Ondan önce Yunan'da retorikğin tarihçesinin macerası el kitaplarından (*technai*) elde edilen materyalin bir koleksiyonu (*synagōgē*) ile ona ulaştı. Biz Aristo'nun bu kitabının içeriğini sonraki yazarlardan öğreniriz. Örneğin Çiçero, Aristo'nun retorik icatçısı olarak 5. yy.nin ikinci çeyreğinde Sicilya'dan Corax ve Tisias'ı gösterdiğini söyler. Diğerleri tarafından da versiyonları tekrar edilen bu hikâyeye göre Tiran hükümetinin yıkılması ve demokrasinin kurulmasının Sirakuza'da bir sonucu olarak daha çok özel mülkiyet üzerine hukuk davası vardı. Neden Atina'da değil de Sirakuza'da, sorusunun yanıtını daha da açarsak kaynaklarımızın bizi ortak olarak şu cevaba götürdüğünü görürüz: Atina'da da demokrasi Sicilya'daki yeniliklerin tarihine eş düşer; ancak, Atina'daki değişimlerin, derece derece adli retorikğin gelişmesine öncülük etmesine karşın; Sicilya'da tiranların el koydukları servetlerle ilgili yargı mücadeleleri, tiranların düşmesiyle hız kazanır. Halk mahkemeleri kurulur. Bu mahkemeleri hukuk bilgisi olmayan, olayları hatırlayan kişiler yönetmektedir. Bu mahkemelerdeki konuşmaların öğretilmeye başlanması Agrigentum'lu Empodekles'le başlar. Sicilyalıların bu yargı sürecinde yer almaları sırasında, servetlerine el konulmasının ardından araya uzun zaman girmiş olması nedeniyle, doğrudan kanıtlarını ortaya koymalarında güçlükler olduğu görülmüştür. Bu kanıt eksikliğini gidermek için, Sicilyalı retor hocaları “olası kanıtlar” ve “ima’yı keşfettiler. Bu türden kanıtlar, yargıçların ortak anlayışlarına hitap ederdi. Retoriksel mantık kıyaslaması, - *enthymema/entimem* - bu düzenle oluşmuştur. Corax ve Tisias ise bu zamana kadar kimse metot ya da sanat hakkında konuşmamışken “*Bir sanat*” ve “*Hükümler*”²² yazdı. Çok dikkatli ve düzenliydiler. Ancak biz bunları Çiçero'nun kaleminden öğreniriz ki bu da kaynağın doğrudan kendisi olmadığı için her zaman şüpheye yer bırakır. Hatta kimi tarihçiler bu iki ayrı kişi sanılan retorisyenlerin aynı kişi olduğunun bile muhtemel olduğunu söyler. Pers savaşları ve Kleinthenes'in demokratik yönetimiyle retorikğin değeri artmış ve bu dönemde Themistokles ve

²¹ Kennedy,s.11

²² Kennedy, s.11

Perikles gibi oratorlar ortaya çıkmıştır. Fakat asıl aşama Protagoras, Gorgias ve İsostrates'in de içlerinde yer aldığı sofistlerle olmuştur.

Aristo halk konuşması tekniğiyle demokrasinin ortaya çıkışını birleştirir. Onun zamanında retorik olarak adlandırılan şeyin özellikleri 5. yy'nin el kitaplarında ve daha erken döneme ait itinalı, düzgün ikna etmeye niyetli konuşmaların kompozisyonlarında - bir metot olarak düzenlenmemiş olsa da - bulunabilir.

Halk konuşmasının bir metodunu oluşturmak ve retorığın bir el kitabını yazmaya kalkışmaktan önce Yunanistan'da kesinlikle daha genel anlamda bir retorik anlayışı vardı. Erken dönemlerin el kitabı için yaygın başlık *technē logōn*²³ “konuşma sanatı” idi. Grek kelimesi *logos*, şehir retorığının türlerinden bir cins olarak alınabilirdi. *Logos* çok anlamlıydı. Grek tarihinde, söylenmiş herhangi bir şeydi; bir söz, bir cümlecik, konuşmanın ya da yazılı bir çalışmanın bir bölümü ya da bütün bir konuşma olabilirdi. Üslûptan çok içerik demektir. (Üslûp *lexis*'ti.) Sıklıkla mantıksal muhakemeyi ima etmektedir. Bu yüzden daha sonra ikna etmede başyardımcılardan biri olarak göreceğimiz gibi aynı zamanda “tez, tartışma”; “sebeup, mantık” anlamındadır ve uzak bir şekilde dünyada anlaşıldığı gibi ve fevkalâde bir yaratıcı tarafından oluşturulmuşçasına “sıra, düzen” anlamını kapsar. Erken Grek filozofisinde ve Platon'da *logos*, metafiziksel bir prensiptir. Bu düşünceye Stoiklerle başlandı ve sonra erken Hıristiyanlarla devam edildi. Saint John'a göre İncil'in açık mısralarındaki gibi: “Başlangıç sözdü./Önce söz vardı.” Bu Tanrı'nın kâinatı yaratıştaki planına ve Hıristiyanlığa götürür. *Logos* bu yüzden çok geniş bir bağlamdır.

Birçok retorisyen için *logos*, vazgeçilmez bir unsur hatta neredeyse retorığın kendisidir. *Helen'e Övgü* (8.bölüm)'sünde Gorgias der ki “*Logos kuvvetli bir efendidir ki, en küçük ve görünmez beden/cisim en Tanrısal çalışmaları başarır. O korkuyu uzaklaştırabilir ve derdi kaldırabilir, memnuniyet aşılar, merhameti artırır.*” İsostrates şöyle yazar:

“Yeteneklerimizin çoğu bizi diğer hayvanlardan ayırmaz. Biz gerçekte birçok çabukluk ve gücün ve diğer kaynakların arkasındayız fakat bizde doğuştan, diğerlerini ikna etme güdüsü var ve başkalarına ne istediğimizi açıkça anlatmak isteriz. Biz hayattan sadece hayvanca isteklerimizle ya da hayvanlar olarak ayrılmayız; aynı

²³ Kennedy, ss. 11-12

zamanda bir araya gelerek şehirler ve yasalar tesis ettik ve sanatlar icat ettik. Logos bizim bütün bu planladığımız şeylere pratik olarak ulaşmamızı sağladı. Haklılık ve haksızlık, onur ve rezalet hakkında yasalar yaptık. Bunlar olmadan biz beraber yaşayamazdık. Bununla günahkârı tekzip ederek ve iyiyi överek cahilleri eğitir ve akli test ederiz. Biz uygunca konuşmayı düşündüğümüz için zekânın, doğruluğun, yasalın ve adilin bir işareti olarak logos iynin ve güvenilir olanın bir imajıdır. Bununla kavgalara muhalefet eder, bilinmeyeni araştırırız. Aynı tartışma için başkalarını ikna eder, özel olarak konuşurken, halk konsülünü kullanırız ve retoriğe başvururuz. Danışmanlar, öğretmenler kalabalıkta konuşur ve aralarındaki problemleri tartışırken düşünürüz. Eğer özetlemem gerekirse bu gücü (dynamis), zekâyla yapılan hiçbir şey bulamayız ki konuşma olmadan yapılmış olsun. İşte logos bütün aksiyonları tanzim eder. En büyük akıl sahipleri düşünceleri ve logosu kullanmalı.”²⁴

Logos, dynamis’tir. Güç ya da iktidardır. Gorgias onu, konuşarak ikna etme yetisi- *vis dicendo persuadendi* olarak tanımlar. Bazıları ise “çarpıtılmış sanat” anlamına gelen *kakotekhnia* başlığı altına koyar. (Quintilian) Çünkü ikna edici tarzda konuşma- *dicendo apte ad persuadendum* kötüler de dahil olmak üzere herkes tarafından yapılabilir. Platon için bir kandırma sanatıdır. Çiçero’ya göre retorik, politikanın bir bölümüdür ve orator ikna edici konuşma yapmakla görevlidir. Quintilian, Klenthes’ten alıntı yaparak retoriği iyi konuşmak olarak tanımlar. Albutius ise siyasal sorunlar üzerine güven verici biçimde iyi konuşma bilgisi şeklinde değerlendirir. Platon M.Ö. 4. yy. de retoriğe karşı *dialektik*’i yani gerçeği bulma yöntemini savunmuştur. Çünkü ona göre yukarıda da söylediğimiz gibi retorik bir kandırma sanatıdır. Onun bu görüşleri retorlar ve felsefecilerin çatışmasına sebep olmuştur. Öğrencisi Aristo ise İsoocrates’in sözünü kendi retorik tanımlamasında kullanır. İkna etmek doğuştan gelen bir güdüdür. Konuşmak suretiyle bütün ikna etme yöntemlerini keşfetme yetisidir. Retoriği felsefeyle birleştirerek, kitabında retorika teknikleriyle felsefe okullarına yeni bir yorum kazandırmış ve kendisinden sonra gelenleri etkilemiştir.

Bundan sonra değişen siyasal hayatla Eski Yunan retorikası da inişe geçmiş ve nihayet Demosthenes’in ölümüyle (M.Ö. 322) *Attica* retorikası neredeyse son bulmuştur. Helenistik dönem adı verilen Atina’nın siyaset özgürlüğünün yitirildiği

²⁴ Kennedy, s.12

dönemde retorik sadece okullarda bir eğitim aracıydı. Eski Yunan M.Ö 146’ da tamamen Roma eyaleti olmuş ve bundan 150 yıl kadar sonra Roma’da retorika önem kazanmıştır. Burada dirilişi de ilk çıktığında olduğu gibi siyasal sebeplerledir. Eski Yunan’ı kendine katmadan önce sadece doğru düzgün bir vatandaş yetiştirmek amacını taşıyan Roma eğitim sistemi, Eski Yunan’ı kendine katmakla birlikte değişen ve gelişen ülkesinin ihtiyacına cevap verebilmek için eğitim sistemini de geliştirmeliydi. Bunun için Eski Yunan eğitim sistemini, yani ileri düzeyde gramer ve *retorika*, kendine uyarladı. Böylelikle ahlâksal, fiziksel eğitim yanına zihinsel eğitimi de ekledi. Aslında bu, ideal devlet adamı yaratmak için uygun bir eğitimdi. Çünkü ideal devlet adamı dilini iyi kullanırdı, oratordu. Bu eğitim onun kültürünün oluşmasına çok büyük katkı sağlamıştır. Öncüleri olarak kabul edilen iki önemli isimden cumhuriyet döneminde Çiçero (M.Ö. 106-43) *Humanitas* anlayışıyla retorika eğitimini temel alırken, imparatorluk döneminde ise Quintilianus (M.S. 35-95), *vir bonus dicendi peritus*-konuşma ustası, iyi bir kişi, doğru düşünmenin ve doğru davranmanın simgesi fikrini getirmiştir. Yine siyasal nedenlerle Roma’da çökmüştür bu sanat. Çünkü Augustus imparatorluğu demokrasiyi engellemiştir. Böylece okullarda bir eğitim aracı olma işlevine geri dönmüştür. Ve kendini daha çok edebiyat alanında göstermiştir. Cumhuriyet döneminde Quintilian tekrar güçlendirmeye çalışır. Eğitim alanında olsun, siyasi alanda olsun retoriğin ortak yanı hep ikna edici konuşma olmasıdır.

Politik hayatta insanlar *rhetorikoi* terimiyle adlandırırdu. Retorik, bu yüzden şehirle ilgili söylemde *logos* formunda bulunurdu.

Logos, Grek’te “Retorik” sözcüğünden önce kullanılmaya başlandı. Onun en yakın eşiti “*peitho*” idi. Anlamı *persuasion*-ikna etme, *logos*’taki güç. Erken Yunanistan’da *peitho* tanrıça olarak düşünülürdü. Hesiod’un *Theogony*’ sinde, *peitho* ilk olandır, varoluştur. Okyanusun ve Tethys’in kızı, daha genel/yaygın olarak erken Grek şiirinde ve vazo boyamasında, Afrodite’in kızıdır ve bu yüzden cinsî cazibeyle birleştirilmiştir. 5. yy. de *peitho*, politik bir bağlamla birleşti. Anladığımız anlamdaki retorikle ilişkisini bu sırada kazandı. *Peitho*’nun birinci teşhisi, retorikle özdeşleşmesi Platon’un *Gorgias*’ındadır. (453 a2) Orada, Socrates Gorgias’a yüklenir, onu sofist kabul eder. Retorik *petihous dedemiourgos –peitho* işçisi olarak tanımlanır.

Grek edebiyatında en erken retorik tartışmalarına örnek olan ilk manzara/sahne bir mahkeme duruşmasına benzeyen Apollo ve Hermes'in tartışmasıdır, *Hymn to Hermes*'te. Hermes sadece Apollo'nun sığırını çalar. Apollo tarafından suçlandığında o, sığırı hakkında bir şey bilmediğini ve bir sığır hırsızına benzemediğini söyler. Apollon'un tanığına rüşvet vermeye kalkar. Anlaşılan, görülen olasılıktan (*eikos*) gelen ilk özel tartışma örneği olarak kullanılır. O, bir bebek, bir sığır hırsızına benziyor mu (*eoika*)? Bu eğer muhtemelse sığırı çalmış olabilirdi. O aklanma/beraat yemini etmeye gönüllüdür ki bu yemin erken Grek yasal prosedüründe yaygın bir özelliktir ve meseleyi çözebilir. Ama Apollo ve Hermes konuşur: Apollo ineklerin çalındığına dair bir kanıtı sahiptir. Yaşlı bir çiftçi tanığı vardır. Hermes bu tanığa rüşvet vermeye çalışır. Apollo onun kanıtından, tanıklığından herhangi bir tartışma geliştirmez. Hermes hakimnin sempatisini uyandırmaya çalışır ve yine yemin etmeyi teklif eder. Sonuçta Zeus; Hermes'e, Apollo'ya sığırı nereye gizlediğini göstermesini emreder.

Yasal prosedürün ve retoriğin gelişimindeki öteki sahne Aeschylus'un *Eumenides*'indeki mahkeme sahnesidir. Trajik üçlemedeki 3. oyun *Oresteia* M.Ö. 458'de sahneye konmuştur. Orestes, Furies tarafından onun annesi Clytemnestra'yı öldürmekle suçlanır. Furies daha önce onun babası Agamemnon'u öldürmüştü. Konu Orestes'in intikam almakta haklı olup olmadığıdır. İlk hazırlık tahkikat yapılır. Grek mahkemelerinde genellikle olduğu gibi, Tanrıça Athena hakim olarak takibatı denetler. Sonra Orestes'i sorgular. Orestes aklanma yeminini reddetmiştir. Athena, Orestes'in soyunu, memleketini, işini ve teklif edilen savunmasını soruşturur. O kapalı bir konuşmayla cevaplar. Athena suçun dava edilebilir olduğuna karar verir ve mahkemeyi jüriye bırakır. Jüri oyununda bir korodur. Resmi mahkeme 566. satırda başlar. Orestes iyi tartışamaz onun Furies'in annesini öldürmediğini –bunu sonra retorisyenler gerçeğin stasis'i olarak tasvir edeceklerdi- ama yaptığı iş için sorumluluğu Tanrı Apollo'ya transfer edebileceğini söyler. Apollo destekler ve onu teşvik eder. Zeus onaylamıştır. Sonuçta jürinin oyları eşitlenir ve Orestes beraat eder.

M.Ö. 5. yy Atina'da radikal demokrasinin ortaya çıktığı periyottur. Büyük prosedürler devam ettirilirken cinayet duruşmalarında, en fazla suçlular ve vatandaşlarla ilgili hukuk davası mahkemede çok geniş jürilerle yargılanıyordu. Jürileri erkek vatandaşlardan seçilen en az 200 üye -bazen daha da fazlaydı- oluşturuyordu. Savcılar

(davacılar) ve savunmacılar her zamanki gibi kendileri için konuşurlardı ama eğer maddi anlamda yetersiz olanlar ya da vatandaş olmayanlar ve kadınlar başka biri tarafından savunulacaksa bir erkek hısım tarafından savunulurdu. Yunanistan'da profesyonel bir avukat yoktu. Halk savcısı da yoktu. Yine de mahkeme suçlu mahkemesinde , mahkemeye kişisel ilgisi olan biri tarafından başlatılırdı. Yazıcılar, memurlar vardı; yasayı yorumlayacak bir hakim, ilişkinin kurallarını düzenleme yoktu. Jüri yargıçtı ve hem yasayı hem gerçeği yargıladı. Kararlarını daha yüksek bir mahkemeye devretme yoktu. Tanıkların şahitliği mahkemenin ilerisinde yazıya kaydedilirdi ve yazıcılar tarafından yüksek sesle okunurdu. *Cross examination*-sorguya çekmek, öbür tarafın şahidine soru sormak için az fırsat vardı. Davacı, davalı birbirine doğrudan soru sorabilirdi. Davalar bir günde tamamlanmış olurdu. Her iki taraf zamanı maksimum miktarda paylaşırdı. Bu, bir su saati tarafından ölçülürdü. Jüri gizli oyla oylardı: Mahkemenin sonunda her bir jüri tarafından ayaklı bir kavanoza beyaz (masum) ya da siyah (suçlu) çakıl taşı atılırdı.

Sınırlı bir zamanda geniş bir jüriye nutuk atma zarureti her iki taraf için söz konusu olduğundan, her iki taraf için formal (resmi) konuşmalardan oluşurdu. Bu konuşmalar etkili olmak için çok iyi organize edilirdi. Yasayla ilgili bu konuşmaların bir bütün olarak planı ve konuşma tarzı vardı. Bunlar adli retoriğin el kitabını oluştururdu. Bunları davacılar hazırlık konuşmalarında kullanabilirlerdi. Diğer bir seçenek 5. yy. nin sonunda ortaya çıkan ve 4. yy'de çok yaygın olan yöntemdir. Mahkemede konuşma yapan yeteneği şüpheli herhangi biri, ona bir konuşma yazması için bir konuşma yazıcısı (*logographos*)²⁵ tutabilirdi. Davalı ya da davacı, bunu ezberler ve yapabildiğinin en iyisini yapardı. Bu çeşit birkaç konuşma Antiphon, Lysias, İsaëus, İsocrates, demosthenes, Hyperides ve diğerlerinden kalmış, korunagelmiştir. Uzman logograflar müvekkillerinin karakterini en uygun biçimde sunmaya ve aynı zamanda sağlamaya davayı desteklemek için kullanışlı tezler (argümanlar) bulmaya çalışırdı.

Atina hükümeti yılın bir dönemi için kurayla seçilmiş memurlar tarafından yönetilirdi. Yasama gücü bütün yetişkin erkek vatandaşların oluşturduğu bir meclisin (*ecclesia*) elindeydi. Meclis düzenli olarak toplanırdı. Hazır bulunanlar birkaç bin idi. Aynı zamanda daha küçük bir konsey (*boule*) vardı. Bu da kurayla seçilirdi. Her ne

²⁵ Bizdeki "arz-halci"lik de aynı mantıkla çıkmış meslektir.

kadar biri meclisin bir toplantısında konuşmak istese de liderlik rolü bireysel retorlar (*rhetoires*) tarafından kazanılırdı, “politik konuşmacılar”. Bu konuşmacılar, organize edilmiş partiler olmasa da ülke içinde yer değiştiren/değişen ihtilafların görüşünü sunar ve oligarşik ya da demokratik ideolojinin farklı derecelerini sunar. Retorların bazıı geniş ufuklu ve dürüst insanlarken çoğu genelde güç, refah ve nüfuzu kendileri için arayan demagog olarak etiketlenmişti. Atinalı politikacılar çok dönem/ geçici fikirliydi. Şehir kolayca bir insan kalabalığının/ ayaktakımının istekleri doğrultusunda yönetilebilirdi. Atinalılar 5. yy. de iç ve dış sorunlarla karşılaştı. Pers hakimiyeti vardı. Yunanistan, Darius ve Xerxes tarafından, nihayet Atinalılar ve Spartalılar birliği tarafından bozguna uğratıldılar.

1. Eski Yunan’da Sofistler ve Retorika Eğitimi

a. Genel Olarak Sofistlerin Retorika Eğitimi Anlayışı

Eski Yunan eğitim sistemi²⁶ *Kalokagathia* adı verilen hem güzel hem iyi bir insan olma idealine dayalıydı. Eğitim devletten çok aristokratların elindeydi. Aristokratik kültürün temeli bedensel eğitimdi. Çocuklar sporun birçok dalında eğitilirdi. Sporun bedeni ve karakteri geliştirdiğine inanılıyordu. Doğduğu andan itibaren eğitime başlanan çocuk okula gittiğinde de önce iyi davranışlara sahip olmalıydı. Okuma yazma öğrenildikten sonra tarihsel kahramanların yer aldığı büyük şairlerin eserleri ezberletilirdi. Çocuklar arp çalar ve lirik şairlerden şiirler okurlardı. Beden derslerine özel önem verilirdi. Çünkü ileride çocuğun görev alacağı savaşlarda güçlü olması gerekirdi. Perslerle yapılan savaşlar sonrasında bu aristokrat kültür yerini sofist (bilgici) kültüre bıraktı. Buna göre merkez insan ve sosyal sorunlardı. Sofistler gezgin öğreticiler olarak bu öğretiyi yaymaya başladılar. Onlar insanı her şeyin ölçüsü yapan- *metron antropos panton* öğretilerini retorikayla aktardılar. Aristokratlar bu yeni görüşe kadar soyluluk ve erdemin irsi olduğuna inanırken yeni öğreti erdemin öğrenilen bir şey olduğunu iddia ediyordu. Ancak bunlar öğretilerini uygularken retorika terimini değil, *logos*-sav,söz; *tekhnai*-retorika terimleri, *orthos legein*- doğru konuşma, *peitho*-ikna terimlerini kullanmışlardı. Retorikayı ilk kez *Sofistlere Karşı* adlı eserinde İsokrates *rhetoireia* olarak kullanır. Sofistler bir sorunu iki yönden düşünüp değerlendirmeyi bir sonuca varmayı öğretiyorlardı. Doğruluk ya da gerçek bireysel ve

²⁶ Çalışmamızın bu bölümünde ağırlıklı olarak Çiğdem Dürüşken’in adı geçen eserinden faydalandık.

geçiciydi buna bağılı olarak da doğru, bir insanın ikna olabileceğı şey demektir. Sofistler öğrencilere haklı olmadıkları durumlarda bile bir mücadeleyi nasıl kazanacaklarını, yani “etkisi zayıf sözü etkili kılmayı” öğretiyordu. Bu anlamda, retorığı eğitimsel amaçla ilk kullananlar sofistlerdir. Protagoras ve Prodikos en etkin sofistlerden ikisiydi. Bunlar sözcüklerin çift anlamlılığıyla uğraşmışlardı. Protagoras’a göre konuşma biçimleri şu dört bölüme ayrılırdı: soru, yanıt, kelimelerin düzenlenmesi ve istek. Eş anlamlıları araştırmış ve uygulamaya yönelmişti. Bütün şeylerde birbirine ters düşen iki etkenin var olduğunu yani diyalektiğı ilk öğretenin de Protagoras olduğu ve bazılarınca da *koinon topon*’u yani genel konuları (bütün koşullarda kullanabilen savlar) bulan kişidir.

Sofist eğitiminde öğrenciler pratik konuşma alıştırmaları yaparlar, örnek metinleri kopya ederler, hayali dava metinleriyle alıştırma yaparlardı. Basmakalıp deyişler- *koino topoi* bu çalışmalardan kalmadır. Bu deyişler her konuya uygun olan deyişlerdi. Platon bu sofistlere karşı çıkar. Ona göre kesin bir gerçek yoktur ya da sonsuzluk yoktur. Aristo da bu yöntemi, “*Sofistlerin Yanlış Çıkarımları Üzerine*” adlı eserinde sistemsiz bulunduğunu belirtir. Sofistler, her konuda konuşulabileceğinden ve bakış açısını genişletmek gerektiğinden bütün bilim dallarında eğitim veriyorlardı. Ayrıca öğrencilere hazır konuşma metni ile beraber metnin konusunun gerektirdiğı kanıtlamalar konusunda da öğrencilerin bilgi edinmesini istiyorlardı. Bu aşama retorik eğitiminin *inventio*-icat aşamasına hizmet ediyordu. Sofist öğretinin temeli *ethos*’a dayanırdı. Atina öğretisinin değer ve inanç sistemine karşıydı. Eklektiktiler. Platon onları bulanık ve kalıcılıktan yoksun olarak nitelerdi. Sofistlerle bireysel kültürün temelleri atılıyordu denebilir. Bütün bunlar onların dile ve gramere ilgilerini artırdı. Sesteşler, mecazlar söz hazinesi onlar için önemliydi. Şiir incelemelerine önem verdiler.

b. Başlıca Sofistler²⁷

(1) **Protagoras (M.Ö. 485-411)** Eğitimi ücretli hale getiren ilk sofisttir. İyi bir vatandaş olmak için edebiyatın iyi olması gerektiğine ve toplum önünde konuşma yapabilme yeteneğine sahip olmak gerektiğine inanıyordu. Tarihi ve dini konularda eğitim de veriyordu. (Tanrıları inkârla suçlandığı ve eserlerinin yakıldığını hatırlatmak

²⁷ Çalışmamızın Sofistleri tanıttığımız bu bölümünde temel olarak kaynakçamızda belirttiğimiz kaynakların yanı sıra özellikle şu kaynağı kullandık. Vas. Th. Theodorakopoulos, Attika Retoriğine Giriş, çev. Sema Sandalcı, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2004

gerek) Bilimsel dil çalışmaları yaptı. İsimlerin cinsleri üzerine çalışmış, eril, dişil ve cinssiz kelimeler olarak üçe ayırmıştır. Fiillerin zaman ve kipleri üzerine çalışmıştır.

(2) **Gorgias (M.Ö. 485-375)** Epideiktik söylevin ve bu türde kullanılan bazı mecazların, söz ve anlam sanatlarının (*antithesis*, *apostrophe*, *homoiooteleuton*, *pariosis*, *hypallage*, *katakhresis*) kurucusudur. Düz yazının da şiir gibi süslenebileceğini göstermiştir. Retoriğin bütün edebiyata uygulanır hale gelmesi onun sayesinde. Ona göre retorika konusu hukuksal ve siyasal meseleler olmak üzere her şey olabilen bir sanattır. Konuşmacı sözlerinin büyüyle dinleyicilerini etkileyen bir psikologdur. Gösterimsel retorik sadece kelimelerle kışkırtmak demek değildir. Retoriğin amacı inandırmaktır. Gorgias'a göre bunun için iki yol vardır: 1. Uzun uzun kuvvetli savlarla konuşmak 2. Konunun ayrıntılarla genişletilmesi. Gorgias dinleyicinin Hayranlığını kazanarak onu ikna etmeyi seçerdi. *Karşı sav* denilen görüşü, şiir dizelerindeki gibi zıt anlamda, karşıt görüşlerin ortaya konulduğu kısa cümlelerdeki diyaloglar gibi verirdi. Cümlelerin, kelimelerin ritmiyle uğraştı. *Pariosis* (hecelerin aynı sayıda olduğu cümleler), *paromoion* (benzer cümlelerin karşılıklı uyumu), *homoiooteleuton* (anlamca paralel eklerden yararlanma), *etymoloikon skhema* (etimolojik benzerliği olan kelimeyi kullanma), *parekthesis* (basit bir ses benzeşmesi), *paranomasia*'yı kullandı.

(3) **İsokrates (M.Ö.436-338)** Sofist öğretisi sağlam temelli bir eğitim sistemi olmadığından hep eleştiri aldı. Onların yaptıklarının ahlâki bir kaygı gütmekten sadece ikna etme olduğu söylendi. Bu sebeple Prodikos, Gorgias ve Teisias'ın öğrencisi olan bu ahlâki eksikliği tamamlamaya çalıştı. 6 adli söylev yazdı; ama sonradan bunları küçümsedi. Retorik hocası ve politik söylev yazarı olarak ünlendi. Siyasi sebepler yüzünden intihar etti. 15 söylevi politika ve eğitim konuludur.

Hümanist eğitim anlayışını kurdu. O, sofistlerin bu zihinsel eğitime güçlü bir karakter eğitimini de ekledi. Sakız adasında bir retorik okulu kurdu. Ona göre retorik kolay konuşma yanında sağduyu öğretirdi. Bunun için gençleri eğitici söylevler yazdı. Öğrencileri beden egzersizleri yapar gibi çalışırlar, huylarını terbiye eder, becerilerini geliştirirlerdi. Çünkü başarı, doğal yetenek ve çalışmanın bir ürünüydü. Söz ve ikna

sanatı ona göre bizi hayvanlardan ayıran bir özelliktir. Bu da kültürü yaratır. Retorlar filozoflar arasında bulunarak bilgeleşir. Retor ve filozof ahlâklı olmalıdır, haksızı savunmamalıdır. M.Ö. 392’de yazdığı *Kata ton sophiston* adlı manifestosu sayılabilecek söylevinde sofistleri her konumda “usta” düzenler sağlayacaklarını söyledikleri için eleştirir. Böyle düzenlerle kimsenin retorik sanatını öğrenemeyeceğini ya da öğretmeyeceğini söyler. Öğretici açısından düzenlilik, öğrenici açısından akla uygunluk esas alınmalıdır. Ona göre her söylev şuna sahip olmalıdır: 1. Her duruma uygun bir üslup 2. Özgünlük (duruma uygun görüşler) 3. Güncellik (ilginç ve yararlı olma)

M.Ö. 4. yy sonlarında kurduğu eğitim sistemine *philosophia*, kendisine de *philosophos* dedi. Öğretisi, soylu konular üstüne iyi konuşma ve yazma öğretisiydi. Bu soylu konular devlet için önemli konular anlamındaydı. Politik açıdan retoriğin yüce konular içinde gelişebileceğini söylerdi. Bu konu da, Atina’nın diğer halklarla ilişkisiydi. *Panathenaiko*’da bundan bahseder. Bousiris’te bir sofiste övgü hakkında önerilerde bulunur. Ona göre konuşmak, insanı hayvandan ayıran bir yetidir ki bu da insanın uygarlığını ve kültürünün temelini oluşturur. İnsan yaşamının gelişimi ve yaşamdaki iyiliğin kaynağı *logos* (konuşma, söz, düşünce, akıl)’tur. *Logos* sayesinde yüce değerler kazandırmak istemektedir. Ona göre insan akı, insanın başlıca öznesi olmalıydı. İnsanların akılları en üst güçten aldığına, filozoflarınsa bu kişilerden aldığına inandı. İnsan sadece maddelerle ilgili bilgi alabilirdi, o kadar. Evrenin varlığını düşünmemeliydi. Tanrısal güce inanmazdı ama “*din toplumu bağlar*”, derdi. Jimnastikle retoriği karşılaştırır, birinin bedensel, diğerinin ruhsal yetenek olduğuna varırdı.

Metinleri *Attika* düz yazısının temsilcisidir. Titizdir. Gereksiz tekrar ve ahenksiz sestten kaçınır. Şiirsel vezinden kaçınır ama düz yazı veznini onaylar. Cümleler, uzun, karmaşık ve sanatsaldır. Ama açıktır da. Neredeyse Lysias gibi yalındır. Genelde orta (karma) tarzın temsilcisidir. “*İsokrates olmasaydı, Demosthenes de olmazdı.*”²⁸

Bir diğer nokta da onun her zaman öğretmenin öğrenciye örnek olması gerektiğini söylemesidir. Çünkü, onun öğretisi *paradeigma* yani tarihten alınan örnek kişilere ve *mimesis* yani ünlü kişi ve kahramanları taklide dayanır. Bu fikir en iyi öğrencisi Çiçero ve Quintilian’da devamını bulur. Onun eğitilmiş insan tanımı daha sonra Romalıların ideal orator tanımıyla örtüşür. Onunla Platon’un fikirleri daima

²⁸ Theodorakopoulos, s.40

çatışmıştır. Platon gerçeklik ideası etrafında fikirlerini oluştururken İsokrates konuşma yeteneğine güveniyordu. İsokrates'ten sonra güçlü bir retorik hocası gelmediğinden M.Ö. II.yy. ye kadar eğitimde felsefe sistemi ağır bastı. Bu arada *Aristo Tekhne Rhetorike* adlı kitabını yayınladı. Retoriği her konuya uygun ikna etme araçlarını keşfetme sanatı olarak tanımladı. Retoriği sağlam bir felsefi temele oturttu.

(4) Antiphon(M.Ö. 480-411) *Tekhnē Rhetorikē/ Retorik Sanatı* adlı kitabın yazarıdır. Bu kitap büyük olasılıkla genel bilgi ve ikna üzerine genel yöntemleri içermektedir; ama, bu el kitabından kalan kesin örnekler yoktur. Öğretisini üç *tetralogies*'inden (dörtlü söylev) öğreniriz. Bunların her biri davacı ve davalının ikişer kez konuşmasından oluşur. Bunlarda varsayımların, imaların kullanılışı dikkate değerdir. Konu, hayali bir cinayettir. Diğer üç söylevi gerçek cinayet mahkemeleridir.

Antiphon genel olarak adli söylevler yazan ve bunu yaparken de süslü, yüksek bir üslûp kullanan bir retordur. Bu yazım tarzlarını anlatan Dionysios Halikarnasseus'un anlattıklarına göre, Antiphon ve Thukydides süslü tarza; İsokrates karma tarza; Lysias yalın tarza yerleştirilmektedir.

Süslü tarzda resmiyet, ciddiyet vardır. Kısa cümleler, deyişler kullanılır. Duygu katmak için isimler, sıfatlar sıralanır. Eskiler bu tarza *austeron*-sert, ciddi der. Ünlü harf boşluğu kullanılır. Antiphon'un da bunu kullandığı bilinmektedir. Bu tarzda arkaik ve uzun heceler içeren kelimeler yazılsa da hiddetli kelimeler yazının ciddiyetine zarar verdiğinden Antiphon'da süslü tarzda normalde olduğu kadar çok değildir.

(5) Lysias (M. Ö.459-380) Profesyonel metin yazarı, yani logograftır. 200 söylevinden 35'i vardır. Bunlardan 2'si gösterimsel diğerleri adlidir. Sicilya düzeninde (giriş, anlatım, ikna, son söz) yazar. Vezinlidir. Dionysios, onun hoş, yalın ve çok iyi olduğunu söyler. Retoriğe oyunculuğu sokmuştur. Konuşmacı, metin yazarı değildir artık. Yerleşik prototiplerden uzaklaşmıştır. Lysias'ın düzeni müvekkilinin yararına olacak bir görünüm yaratmaktır. Bunu yasal dayanaklar sunmak yerine olumsuzlukları açıklayıp da yapar. Ilımlılık mesajlarıyla da bitirir. Dile yerleşmiş kelimeleri kullanır. Attika lehçesinin önde gelenlerindendir. Yalındır; ama kuru değildir. Gündelik, doğal bir konuşmadan yanadır. “*Ars est celare artem*” (Sanatın sanatı gizlemesi) kuralı onu açıklar.

(6) **Andokides (M. Ö. 440-390)** Eski eleştirmenler onu küçümser. Birçok el yazması vardır. Bunlardan sadece *On Retorun İlkeleri* adlı olanı kalmıştır. Eğitimsizdir. Antiphon'la ortak yönleri ikisinin de demokrasiyi ve Alkibiades'i politik sebeplerden sevmemeleridir. Politik sebeplerle sürgün olur ve M.Ö. 411'de Otuzlar oligarşisi yerleşince döner. Otuzlar düşünce kendini vatandaşlık haklarını istediği bir söylevle savunur. Diğer söylevlerinde de kendisine yakıştırılan kâfir ve Hermes-kırıcı sıfatlarını reddeder. Son söyleviyle yine sürgün olur. Bu söylev, siyasal söyleve uygundu ve değerlidir. Genel olarak yalın ve diyaloglu bir tarzı vardır. Gorgieia biçimlerinden ve karşıtlıktan hoşlanmaz, mecazı, retorik soruları, ince alayı ve sözü uzatmayı sever.

(7) **İsaïos (M. Ö. 420-350)** İsokrates'in öğrencisi, Demosthenes'in hocasıdır. 11 söylevi mirasla, mirasa karşı duyulan kuşkuyla ve yalancı şahitlerle ilgilidir. Miras hakkı üzerine sahip olunan bilgilerin ilk kaynağıdır. Bu konudaki yasaları iyi bilir. Adli retorik ve bu konuda akıl yürütme konusunda hocadır. Yalınlıktan retoriksel beceriye geçişte yer alır. İfade tarzı Lysias'a benzer. Açık, sade ve yalındır. Düzeni ise farklıdır. Daha çok vicdan sanatını vurgular. İfade monotonluğunu kırar. Lysias'ın söylevleri hep giriş-anlatım- ikna-sonsöz iken İsaïos değişik biçimleri kullanır. Dionysios, Lysias'ın *entimem* (tartışmacı) üslûbla; İsaïos'un ise mantıksal savla konuştuğunu belirtir. Demosthenes retoriksel gücünü oluşturan bazı öğeleri ondan alır: a. Malzemesini çok yönlü düzenlemesi b. Kanıtlamada sistemli olması c. Ciddi ve yorucu konular ile rakibinin savıyla uğraşma teknikleri uygulaması. Buna "mücadele verme mücadelesi" denirdi. Kısaca onda konular monoton, içerik çeşitlidir. Biçimler eski ve yeni yazım tarzıdır.

(8) **Aiskhines (M. Ö. 397-322)** Profesyonel logograf (metin yazarı) değildi. Platon, İsokrates, Alkidamas'ın öğrencisi ve tragedya oyuncusuydu. Bilgisinden çok ses yeteneğine güvenirdi. Politik açıdan Atina aleyhine fikirleri vardı. Biri adli, biri politik, biri de ahlaki açıdan ele aldığı homoseksüellikle ilgili 3 iyi söylevi vardı. Kolay okunur, birleşik cümleler pek kullanmaz, ifadeleri açıktır. En iyi söylevi ise Demosthenes'e cevap olarak yazdığıdır. Seviyesi düşük olsa da suçlamaları çürütmede başarılıdır. Onun söylevleri tek kişilik tiyatro gösterisi gibidir. Duru, anlaşılır bir dil, bağlaçsız cümleler ve Gorgieia biçimlerini kullanır. Dinleyicilerin ruhlarını etkilemeye çabalayarak başarıya ulaşmaya çalışır.

(9) Lykourgos (M.Ö. 390-325) Platon ve İsostrates'in öğrencisidir. Doğaçlama yanlısıdır. 15 söylevinden biri kalmıştır. Demosthenes'in önderliğindeki anti-Makedonya partisi taraftarıdır. Mali başarıları vardır. Vatanseverliğinin göstergesi olan söylevinde, Leokrates'i yasal bir dayanak olmadan bu duygusunun eksikliğinden dolayı suçlar. Söylevi bildik bölümlerden (giriş-anlatım-kanıtlama-sonsöz) ve İsostrates etkisindeki retoriğe ait uzatma, abartı ve karşıt savlardan, şiirsel arkaik kelime ve ifadelerden oluşur.

(10) Hyperides (M. Ö. 389-322) Logograftı. 77 söylev yazmıştır. Retorikle ilgili eserleri maalesef kayıptır. Bir adli söylevi kalmıştır. Bu içerik olarak bir çeşit mersiyedir. Lysias kadar olmasa da yalındır. Deyim ve ifadeleri Helenistik dönem *Koine*'sine (ortak dil) eğilimlidir.

Demosthenes Aleyhine, adlı söylevinde güçlü imalar vardır. Ama ikna edici değildir. Söylevlerinde akıl yürütmeyi, bağlaçsız cümleleri ve retorik soruları kullanır. *Epitophios* söylevi gösterimsel tarzın aykırı bir örneğidir.

(11) Demosthenes (M. Ö. 384-322) Çağdaşları ona efemine bir flütçünün adını takmış: Batalos. İsostrates okulundandır. Retorik eğitiminin bütün aşamalarından geçmiştir. Retorluktan çok para kazandığı, kendisine bir gemi dahi alabildiği söylenir. Vasilerle ilgili 5 adli söylevi vardır. Vergi yasasıyla ilgili söylevi, şahsi söylevleri vardır. "*Kabileler Üzerine*" politik söylevlerinin ilkidir. Savaşa katılmak, ahlâkı yüceltmekle ilgili söylevleri vardır. 4 adet Philippikos adlı, 2 adet Olynthos adlı söylevi var. Başkasını savunurken aslında kendi savunmasını yaptığı Çelenk Üzerine adlı söylevi bir başyapıttır. Savaşlarda güdülen siyasi meseleler yüzünden ölüme mahkûm olmuş ama buna gerek kalmadan intihar etmiştir.

Farklı bir yazım tarzı vardır. Anlatımı Lysias gibi sade ama bazen de Sokrates gibi karmaşıktır. Yan yana kısa hece kullanmaz. Söz varlığı çok zengindir. Bildik kelimeleri rahatça mecazi anlamda kullanır. Tamlamalarla uzun uzun konuşmayı sağlar. Uzun anlatımlara (*makrologia*) varsayımlara, karşı ifadeler ve devrik cümlelere çok sık başvurur.

(12) Deinarkhos (M. Ö. 360-290) Logograftır. Harpolos sorunu ile ilgi 3 söylevi vardır. İsostrates ve Demetrios'un hocasıdır. Dionysios onun özgün olmadığını

söyler. Uzun bir girişle başladığı söylevlerinde uzun ve devrik cümleler, kullanır. Art arda gelen retoriksel soruları vardır. İkinci sınıf bir retor sayılabilir.

Devrin retorları arasında Theodoros Byzantios da sayılmaktadır. Konuşmanın geleneksel bölümlere ayrılmasını yeterli bulmaz; anlatımda ve kanıtlamada daha fazla ayrımların olması gerektiğini savunur.

B. HELENİSTİK DÖNEMDE RETORİKA

Atina'nın M.Ö.338'de Makedonya Kralı II. Philippos'a yenik düşmesinden, M. Ö. 146 yılında Romalıların eski Yunan'ı bir Roma vilayeti yapmalarına kadar geçen süre Eski Yunan tarihinde Helenistik Çağ olarak bilinir. Bu devirde Epikuros ve Stoacılık adları verilen iki ahlâkçı okul hakimdir. Bu durum bireysel yaşamı ve diğerlerinden çok gösterimsel konuşmaları artırmıştır. Retoriğin alanı şiire, tarihe, felsefeye kadar genişlemiştir. Platon'un okulu Akademia ve Aristo'nun okulu *Lykeion* metafizik ve doğa bilimleriyle ilgiliydi. Eğitim çocuğun insan olması amacından çıkıp mükemmel insan idealine vardı. 7 yaşından başlayıp 20 yaşa kadar devam eden eğitim sürecinde 12. yaşta iken gramer ve edebiyat eğitimi, *progymnasmata* çalışmaları başlardı. M.Ö. 100'de Aristarkhos'un öğrencisi Dionysios Tharks, *Tekhne Grammatike* (gramer sanatı) adlı kitabında grameri, şair ve düz yazı yazarlarının söylemek istediklerini söylemelerine yardımcı bir bilim dalı (*empeiria*) olarak tanımladığı görülmektedir. Şiir çalışmalarında kaynak Homeros'tur ve şiir çalışmaları düz yazıya oranla fazladır. Dionysios Tharks'a göre bir şiir incelemesi şu bölümlerden oluşurdu:

Şiirin eleştirisi- diarthosis

Metnin okunması- anagnosis

Metnin açıklanması- eksegesis

Metin hakkında yargıda bulunma-krisis

Bu eğitimlerin dışında enkylias paideia- genel eğitim adı altında diğer bilimlerde işleniyordu: trivium-gramer, rhetorica, dialektik; quadrivium-geometri, aritmetik, astronomi ve müzik kuramı. Bu eğitimler tamamlandıktan sonra yüksek öğrenim için ya felsefe ya da retorik okuluna gidilirdi. Felsefeciler çok önemsemese de her ikisinde de retorika eğitimi verilirdi. Retorika okulunda dersler *progymnasmata* çalışmalarından daha ileriye. Öğrenciler retorik terimlerini ezberler, Attika kanonunda metinler okur,

tekniklerini incelerlerdi. Bunlar *declamation* çalışmalarının başlangıcıydı. O zamanki adı *meletai*- verilen konular üzerinde konuşma idi. Bu konular yasal, siyasal, tarihsel, mitolojik olabilirdi.

İsokrates'in okulundan sonra ikinci büyük okul Hermogoras'ındı. (M.Ö. 150) Yunanistan'ın Roma egemenliğine girdiği döneme rastlar. Toplum yapısı düşünsellikten, pratikliğe ve işlevselliğe dönüşmüştür. Retorika ve felsefe çatışması canlanmıştır. Felsefeciler, retoriği, özkonusu olmamakla suçlamıştır. Hermogoras, felsefecilerin konularına bilimsel ve ahlâk sorunlarını içeren *thesis*'e de el attı. Temel kuramı *stasis* (bir davanın temel sorunu)i ortaya koydu. Bu sebeple ileri düzeyde retorika eğitim ve öğretiminin babası sayıldı.

Helenistik dönemde Aristo'dan önce yazılan kitaplarla, Aristo'un *Retorik* kitabı ve *Retorika Ad Alexandrum* kitabı ile Theophrastos ve Hermogoras'ın kuramları öncü olmuştur. Buna göre bu devrin retoriği temel ayrım olan üç konuşma çeşidini kabul eder:

1. siyasal- deliberative- genos symbouleutikon- öğüt veren ya da aksini kanıtlayıcı konuşma. Aristo bunun ilgisini gelecek zamanla ilişkilendirir.
2. Adli- genos dikanikon- judicial- mahkeme konuşması- suçlama ya da savunma konuşması. Aristo bunu geçmiş zamanla ilgisi olduğunu söyler.
3. genos epideiktikon- panegyrikon- gösteri ya da tören konuşması. Aristo bunu şimdiki zamanla ilişkilendirir. İkna etmekten çok zevk almak için yapılır.

İlk ikisi felsefenin sonuncusu edebi düz yazının konusudur. Bu konuşmalar geleneksel retorika kuramı içinde bizim de ilgili bölümde bahsedeceğimiz gibi genel kabul görmüş 5'li tasnif sistemi içinde değerlendirilir.

C. CUMHURİYET ÇAĞINDA RETORİKA VE ÇİÇERO²⁹

Roma, Eski Yunan'ı ele geçirdikten sonra onun kültürel mirasını ve dilini küçümsemiş ve bunu gençlere öğretmenin sakıncalı olduğuna inanmıştır. Oysa Roma'nın siyasi hayatı ve senatoya karşı halk meclislerini destekleme çalışmaları için retorikadan faydalanmak daha akıllıca bir tutum olurdu. Nitekim Roma retorikanın

²⁹ Dürüşken,a.g.e s.39, s.44-64

okullarına sızmasına daha fazla engel olamadı. M.Ö 91'den itibaren çıkarılan retorika aleyhtarı yasalara rağmen Roma okullarında retorik eğitimi verilmeye ama Latince verilmeye başlanır. İlk Romalı retor hocası Gallus'tur. Ancak o, bu dersi Yunanca vermek taraftarı olduğu için engellenmiştir. Latin retorlarına sınırlama getirenlerden biri ve aslında iyi bir retor da olan Crassus, Eski Yunanlıların retorika öğrencilerine konuşma eğitimi yanında karakter eğitimini de verdiklerini Roma'da ise bu verilmediği için öğrencilerin küstahlaştığını söyler. *Ad Herennium* (Herennius'a Adanmış Retorika) (M.Ö. 86-82)'da Gallus'un çağdaş retorik anlayışına uygun, yenilikçi bir retorik eğitiminden yana olduğu söylenmiştir. Retoriği günlük yaşama indirip günlük meseleler için kullanıyordu. Demokratik bir anlayışı benimsiyor bu da Crassus'u kızdırıyordu. Okul kapatıldı. Fakat arkasından pek çoğu açıldı: Plotus, Marcus Epidius, Sicilyalı Clodius, Novaralı Silius vb. Hem Latince hem Yunanca alıştırımlar yapan okullardı bunlar. Çiçero da bu iki dilli okullarda eğitim görmüştür. Latin dili daha gelişmiş ve işlenmiş bir dil olan Eski Yunanca'dan beslenerek gelişti. Eğitimli Romalıları iki dili de çok iyi kullanır oldular.

Çiçero'nun gençlik yıllarında retorlar, öğrencilerine konuşma sanatı yanında erdem ahlâk, adalet, dürüstlük, cesaret gibi konularda eğitime başladılar. Stoa felsefesinin ahlaksal eğitimi de başlamış oldu. M.Ö. II. yy. ortalarına doğru retorika artık edebiyat ve felsefe dışında Roma'nın ulusal idealleriyle de ilgili bir insan yetiştirme yöntemi idi. Scipio, Lucillus, Terentius etrafında oluşan geniş edebiyat ve felsefe çevresi bu olgunun birer somut örneği idi. Bergama okulu da bu çevredendi. Bunlar *anoloji* (örnekseme)'yi, *barbarismus* (alışılmış şekil ve yazıların dışındaki tarz)'u ve *solceismus* (sözcük gruplarında ya da cümlelerde hatalı kullanımlar)'u öğretmişlerdir. Dönemin retorika anlayışını toparlayan iki kitap önemlidir: Çiçero'nun *De Inventione* (Buluş Üzerine) adlı eseri ile yazarı belirlenemeyen *Ad Herennium*. İlki yazarının gençlik yıllarında kaleme aldığı kuramsal bir el kitabıdır. Retorikanın geleneksel 5 bölümünden ve üç türünden söz eder. Hermogoras ve Peripatetik okulunun öğretileriyle biçimlenir. İkincisi ise 4 kitaptan oluşan bir retorika incelemesidir. İncelemelere göre bu kitabı yazan bir retor değil, retorika öğretmenin bilgilerini derleyen bu alana, felsefeye düşkün olan genç bir öğrenci olsa gerektir. Neticede asıl

önemli olan bu kitabın Latin retorika sanatını gösteren ilk kitap olmasıdır. Peripatetik okulun, Hermagoras'ın, Stoalılar'ın ve Epikürosçular'ın görüşleriyle biçimlenmiştir.

Roma'da da retorik eğitimi 12 yaşında *grammaticus* adı verilen gramer ve edebiyat öğretmenleriyle başlar. Bu hocalar Eski Yunan geleneğini sürdürerek eğitim verirlerdi. Tarihçi ve düz yazı yazarların eserlerini işlemek bunlar tarafından değil, retorlar tarafından verilirdi.

Cumhuriyet döneminde gramer çalışmaları ilk kez Stilo Connius tarafından felsefi bir bakışla yapılmıştı. Lucilius, yazım yöntemi (*ortografi*) konusuna değinmişti. Ancak bunlar öğrencilere uygun olmayan daha üst bilgilerdi. Öğrenciler için ilk Latince dilbilgisi kitabını Quintilian'ın hocası Palaemon yazmıştır. Bu devirde iki dilli eğitim devam etmektedir ama Çiçero bu öğretim çalışmalarında daha çok Yunanca'yı üstün tutar. Okullarda *grammaticus*'lar kendi çalışmalarına devam ederken retorlar *declamatio* çalışmaları yapardı. Ancak bazen bu ikisinin çalışmaları karışır sorunlar olurdu. Sorunun sebebi *grammaticus*'ların *declamatio* aşamasına geçmeleri idi. Bazen edebiyat okulundan mezun olup hemen foruma geçen konuşmacılar olurdu.

Bu dönemde okullarda Helenistik dönemin *enkyklios paideia* eğitim biçiminin etkisi ile çok çeşitli alanlarda eğitim verilirdi. Çiçero bunu *artes liberales/özgür sanatlar* olarak adlandırır. Ancak yine de bilimsellikten çok faydacılığa yaslanan Roma eğitiminde eklektik bir anlayışla yaşamsal bilgiye, toplumsal değerleri verecek olan bilgiye daha çok önem verildi. Örneğin müzik ve dans eğitimi Romalının saygınlığını azaltacağı düşünüldüğünden verilmezdi. Geometri bile sadece düşünceyi geliştirdiği için yer verilen bir sanattı.

Bu çağın önemli ismi **Çiçero**'dur. Cumhuriyet dönemine ait bilgileri onun *De Oratore* adlı eserinden elde ederiz. Onun bilgisi pratikten çok kuramsaldır. Bilginin bir bütün olduğunu tek başına retorika eğitiminin yeterli olamayacağını düşünür. Devlet adamı, felsefeci ve oratoru birbirinden ayırmaz. Bu sebeple edebiyat, tarih, siyaset bilimi, felsefe, mantık, ahlâk bilgisi ve retorika birbirlerine bağlıdır. Bu anlayış onun insan anlayışı olan *humanitas* (insancılık)'ı doğurur. Bu anlayış kökünü Eski Yunan *paideia*'sından alır. Sözcüğün temel anlamı özgür sanatlarda eğitim-öğretim, kültürdür. Eski Yunan'dakinden farkı buna insanseverlik, yardımseverlik, diğer insanlara saygıyı da eklenmesidir. "*Hepimize insan deniyor; ancak sadece insansal bilimlerle*

uygarlaşmış olanlarımız insandır.” diyerek bu görüşünü açıklar. İnsan davranışlarındaki nezaket ile konuşmadaki zihinsel aralık ve olgunluğu dengede tutan kişi yani orator, ideal orator yani ideal tiptedir. (*doctus orator*) Çiçero’nun karşısında yer alan ve sadece pratik retorika eğitime yer verilmesini isteyen isimse Antonius’tur. O, hukuksal ve siyasal konulardaki eğitimi yeterli görür. Çiçero eğitim anlayışında Stoalı, Peripatetik, Akademialı felsefecilerden fikirlere yer veren eklektik bir anlayışı benimser.

Çiçero’nun amacı retoriği ve ilgili bilim dallarını iyi bir devlet adamı olacak retorun işine yarayacak ve Isokrates’in de belirttiği genel konular üzerine konuşmasını sağlayacak biçime getirmektir. Ahlâk felsefesinin bilgeliğini retorika eğitimiyle birleştirir. Ona göre *logos* kavramında hem *ratio*, yani düşünce gücü hem de konuşma gücü vardır. Biri olmadan diğeri olmaz. Aslında bu düşünce Akademia kaynaklıdır, ama bunu pratiğe döken Çiçero’dur. Bu felsefe-retorika sentezi hep süren meşhur kavganın uzlaştırıcısı gibi düşünülebilir. Eski Yunanlı felsefecilerden Karneades, retorikayı *kakotekhnia*-yanıltıcı sanat olarak tanımlıyordu. Dalkavukluk olarak görüyorlardı. Diogenes sadece felsefecinin iyi bir orator olacağına inanıyordu. Kimileri de Koraks ve Tisias’tan önce de retorikanın var olduğunu eğitimsizlerce de kullanıldığını ve retorikanın öz konusu olmadan ve yanlış amaçlar için kullanıldığını söylüyorlardı.

Felsefe ve retorikanın beraber olması gerektiğini, biri olmadan diğersinin olmayacağını felsefenin konu bulmak için zengin bir kaynak olduğunu söyler. Felsefe bilgisine sahip oratora felsefeci; bol konu ve dilsel malzeme sağlayan felsefeciye de orator denmesine her iki yönlerinin de sağlam olması koşuluyla karşı değildir. Felsefe yetisinin her zaman konuşma yetisi getirmediğini ama ideal bir oratorun felsefe bilgisine sahip olduğunu belirtir.

Hermagoras M.Ö. 2. yy.de konuşma biçimlerini ikiye ayırır: 1. Belirli sorular 2. belirsiz ya da genel sorular. Eski Yunan’da konulara *thesis* denirdi. Hermagoras bu konuların öğretimini retorika okullarına bırakmaktan yanaydı. Çiçero genel konuların zaman kaybı olduğunu, yüksek eğitim konuları olduğunu ve felsefecilere bırakılması gerektiğini söyler.

Çiçero ideal oratorun mantıkla (*dialecticorum scientiorum*) ilgilenmesi gerektiğini belirtir. Mantıkçıları önerme teknikleri, oratorları ise süsleme teknikleri

ilgilendirir. Aristo retorikayı mantığın tamamlayıcısı olarak görür. Stoalılar mantığı dialektik ve retorik olarak ikiye ayırır.

Çiçero, Servius Sulpicius'un *Brutus* adlı eserinde dediği gibi mantığa *grammatica (litterarum scientia: sözcüklerin bilgisi)* ile retorikayı (*loquendi eloquentia: belagatli konuşma*) ekleyerek onunla aynı görüşü benimser.

Çiçero'ya göre konuşan kişi tanım (*definitio*) hakkında bilgili olmalıdır. Konuşurken sıkça tanımlar kullanmalıdır.

Önem verdiği bir diğer bilim de ders vermesi açısından tarihtir. O da bol konu sağlar. Karakter eğitime faydalıdır. Tarihsel örnekler hem zevk verir, hem de konuşmaya yatkınlık kazandırır. Çiçero'ya göre tarihçi oratoru örnek almalı idi. İncelik, ikna edicilik, toplumun iyiliğini gözetme retorikanın alanıydı. Roma'da tarihsel yazım (histografi) önemliydi. Crassus retorika eğitiminde ideal bir hukuk eğitiminin de alınmasından yanadır. Çiçero da aynı görüşü paylaşır. Çünkü yasalar ve medeni hukuk bilinmeden hukuksal ve vatandaşlarla ilgi tartışmalarda yer alınamaz.

Çiçero, kuramsal Yunan'a pratik Roma'yı katmış ideal bir orator yetiştirmeye çalışıyordu. Çiçero'nun ideal orator yaratma çabası Roma'nın cumhuriyet döneminden imparatorluk dönemine geçmesi sonucu, siyasal söylevin forumdan çekilmesiyle son buldu.

D.İMPARATORLUK ÇAĞINDA VE GEÇ DÖNEMDE RETORİKA³⁰

1. Genel Retorik Anlayışı

İmparatorluk çağı ve Augustus çağı M.Ö. 31'de başlar. Augustus (M.Ö 40- 17) döneminde açıklık, özgürlük yoktur. Ancak Roma, Eski Yunan öncesi haline geri dönmek istemektedir. Bu dönemde Vergilius ve Horatius imparatorluğu öven şairlerdendi. Yaşamı önemseyen ve açıklayan felsefe, yerini ulusal din ve felsefeye bıraktı. Retorik hâlâ eğitimde vardı; ama, daha çok şiir ve düz yazı içine girdi. Forumdan çekilmiş ve forum sadece *toga* giyme törenlerinde kullanılan bir yer olmuştu. Forum alıştırılmaları gerilemiş, bunların yerine *recitatio*-ezberden okuma alıştırılmaları ve *declamatio*-öykü türünde kurgusal konuşmalar almıştı. Siyasal söylevler içeren senato toplantıları yapılıyordu. Declamatio çalışmaları ise şöyle yapıldı: 1. Tarihten seçilen

³⁰ Dürüşken, s.71-77 ve 80, 87

kişilere belli bir duruma uygun öğütte bulunma-*suasoria* 2. Kurgusal nitelikte yasal bir davayı savunmak ya da çürütmek için yapılan *controversia*. İlki yeni başlayanların akıl yürütme ve çıkarım yapmalarına, ikincisi ileri düzeydekilere yönelik çalışmaydı. Öğrenciler yasal davalarda konuşurken olasılıklar üzerinde düşünürdü. Bu, onların hayal gücünü geliştiriyor, sözde çeviklik, hazırcevaplık kazandırıyor. Bu çalışmalar eski yapıya dönüşü hazırlayan çalışmalardı. Ama aşırılıkları yüzünden edebiyattan uzaklaştı.

2.Devrin Önemli İsimleri:

a.Seneca (M.Ö. 57-M.S. 37) Devrin en ünlüsü, *Controversiae* ve *Suasoriae* adlı kitaplar yazmıştır. Devrin *declamatio* örnekleri bolca verilir bu kitaplarda. Devir retorikasını çok iyi bir şekilde verir. Çiçero'nun konuşmalarıyla kendi döneminin farkını ortaya koyar. Seneca dönemi hayal mahsulü konuşmalardır. Kurgusal davalardır. Amacı iknadan çok hoşla gitmek, zevk almaktır. Konuşmacının kendiliğinden savunma ya da saldırı amacı güden eklemelerine *colores* ve kullandığı değişik savlar ve yaklaşım biçimlerine *divisiones* denir.

Seneca bu alıştırmalardan örnekler verir. *Controversiae*'da rahat olan konuşmacının *Suasoria*'da hareketleri kısıtlıdır. Halka açık da yapılabilen bu *declamatio*'larda, tarihsel gerçeklikler ve yasal savlar göz ardı edilirdi.

Augustus çağında Eski Yunan retorları da çoktu: Bergamalı Apollodorus ve ona rakip okulu oluşturan Gadaralı Theodorus gibi. İlki *Yeni Attikacılık* ekolü: *stasis* kuramına uygundur. *Dispositio* ve *inventio*'nun uygulandığı yasal söylevleri içerir: giriş, anlatı, kanıt, son söz. Amaç, ikna ederek bir karara varmaktır. Diğerine göre ise 4 bölümlük ayırım şart değildir. Konuşma gerektiğinde durdurulabilir. Kuralcı değildirler. Retorika; ikna etme, kanıtlar bulma, yargıya varma, ifade etme sanatıdır onlar için.

Bu devirde *suasoria* terimi Hermagoras'ın genel konular için kullandığı *thesis* yerine kullanılmıştır. Kurgusal konuşmacıların adı *declamator*'du.

Retorik halk arasından çıkmış ve tarih yazımı ile ulusal edebiyat ağırlık kazanmıştır. Anılması gereken diğer isim tarih yazımı konusunda epey ün kazanmış olan Livius'tur.

M.S. 17-130 arası İmparatorluğun Geç Dönem-Gümüş Çağı başlar. Retorika siyasal ve sosyal yaşantıda fazlasıyla etkili oldu. Şiir düzyazıya iyiden iyiye benzedi. Retorika eğitiminin temel amacı olan insanın uygarlaşmasını sağlama düşüncesine saygı duyuluyor ancak erdem, şeref adalet gibi genel konular yerine hayal gücünü geliştiren konular üzerine konuşuluyordu. Baskıcı yönetim eski çağları özletiyor ve kimse retorik gibi ağır bir eğitimi almak ya da vermek istemiyordu.

Seneca'ya göre gittikçe artan pahalılık, retorikğin sağlayacağı şan ve şerefin azalması ve zaten yükseleceği kadar yükselmiş olmasından ötürü retorikğin artık sonu gelmişti. Tacitus ise yazdığı *Dialoggus de Oratoribus* adlı eserinde eski ve yeniyi temsil eden kahramanlarıyla eski ve yeni anlayışları konuşturur. Retorikğin çöküşünün imparatorluk dönemiyle başladığını ve siyasal ve kültürel yozlaşmayı anlatır. İmparatorluk tarafı kahramanı da vardır. Bu kişi devrin retorikğini över, geçmiş ağır ve sıkıcı bulur. Sonuçta Tacitus retorika eğitimini bozan en önemli etkenin *declamatio* çalışmaları olduğunu söyler. Okulda bu alıştırmalarla yetişen kişilerin orator değil *causidici* (bir davayı savunanlar), *advocati* (bir davaya taraftar olarak çağrılanlar), *patroni* (danışmanlar) gibi adlarla anılması gerektiğini belirtir. Bir başka yazar Petronius da retorika eğitiminde *declamatio* çalışmalarının her konunun işlenmesinden dolayı çöküntüye yol açtığını tekrar eder. Agamemnon ise çöküntüyü aile içindeki eğitimin yetersizliğine bağlar. Yaşam için değil; okul için eğitiliyoruz diyen Roma stoacılarından Seneca kuramsal bilgi yerine hayatın gerçeklerini öğreten yaşama dair bilgilerin verilmesinden yanadır. Konuşmadaki üslûp kişinin ahlâkını yansıtır. Bunu çağa uygularsak çağın üslûbu ile kültürü arasında ilişki vardır. Yani Seneca Eski Yunan sözü “insanın yaşamı neyse, konuşması da odur” sözüne inanmaktadır. Ancak bütün yakınmaları sadece kültürel, ahlâksal meseleler içindir; yoksa o, cumhuriyeti değil, imparatorluğu destekler.

b.Quintilianus³¹ Vespasianus döneminin (M.S. 69-79) maaşlı öğretmeni İsokrates'in ve Çıçero'nun eğitim sistemlerini bu devre uyarlamaya çalışıyordu. İdeal orator fikrini yarattı ve bunu Stoalı felsefecilerden aldığı *vir bonus dicendi peritus*-konuşmada usta, iyi bir insan sözüyle tanımladı. Mesleğinin son yıllarında *Institutio Oratoria* (Konuşma sanatının Eğitim-Öğretimi) adlı eserini kaleme aldı. Bu esere göre

³¹ Dürüşken, 88-105

ideal orator geniş kültürel bir alt yapıya ve sağlam bir sanat ve ahlâk eğitime sahip olmalıydı. Ona göre de retorika erdemsiz bir insanın eline geçerse çok yıkıcı hâle gelebilirdi. Bu sanatın en beğendiği tanımı Stoalı Khrysippos tarafından yapılan *bene dicendi scientia* –iyi konuşma bilgisi’dir. O, bu tanımdan yola çıkarak iyi bir insan olunmadıkça iyi bir orator olunmayacağını ileri sürer. Aristo ve Platon gibi işlevini sadece ikna etmekle sınırlamaya karşıdır. Çünkü nüfuz ve para gibi birçok etken de ikna edici olabildiğine göre retoriğin amacı bu olamaz.

Çağdaşlarından farklı olarak bütün suçu *declamatio*’ya atmaz. Hatta bunun özellikle mahkeme söylevlerinde ve gösteri söylevlerinde ideal oratorun eğitiminde gerekli olduğunu da savunur.

Onun eserinde İmparatorluk Roma’sının edebiyat okul programı hakkında şunları öğreniriz: *Grammaticus* eğitimin temelini *recte loquendi scientia* ya da *methodice* (doğru konuşma bilgisi) ve *poetarum enarratio* ya da *historice* (şairlerin yorumlanması) dersleri oluşturur. Dersler şunlardır:

Recte Loquendi Scientia: Öğrenci *pronuntiatio*-konuşma tarzı teknikleri kazanır. Biçimsel gramer bilgisi verilir. Sözcük gruplarının çekimleri, alışılmışın dışındaki konuşma üslupları (*barbarismus*), gramer olarak hatalı çekimler (*solecismus*) gibi konulara değinilir. Dersler işlenirken bir komedyenin metinleri seslendirilerek söyleyişin gelişimi hızlandırılır. Sonra cümle öğeleri, isim ve fiil çekimlerini öğrenirler. Düzensiz fiil çekimleriyle eril ve dişil isimler öğrenilirdi.

Poetarum Enarratio: Şairlerin metinlerinin yorumlanması. Şairlerin eserlerinin yorumlama yöntemlerinin öğretildiği derslerdir. Önceleri Eski Yunan’dan seçilen metinler çerçevesinde gerçekleştiriliyordu. Latin edebiyatı oluşunca Latin şairlerinin şiirleri de katıldı. Temel amaç Helenistik okullarda olduğu gibi okunacak metnin genel olarak incelenmesini ve anlaşılmasını sağlamaktı. Edebi bir metnin incelenmesinde Quintilianus’un benimsediği yöntem şuydu:

-*Lectio* (okuma) Önce *grammaticus* ardından sırayla bütün öğrenciler okur ve ezberlerdi. (*recitatio*) Vezin çalışmaları yapılırdı.

-*Enarratio* (yorumlama): *Grammaticus*’un metin üzerindeki etimolojik ve dilbilimsel yorumlarıdır. Konuşma kurallarına aykırı sözcükleri saptar ve öğrencileri *metaplasma*’lar (sözcüklerin heceler ve harflerle değiştirilmesi) ve *skhemata*

(eğretilemeler-metaforlar) gibi yapay biçimlere alıştırır. Bu bölümde metinde geçen sözcüklerin yorumlanması (*verborum interpretatio*) ve metinden çıkarılan çeşitli konuların değerlendirilmesi (*historiarum cognitio*) çalışmaları da yapılır.

-*Emendatio* (Üslûp açısından metin eleştirisi) *Grammaticus* önce öğrencilerin ellerindeki kopyaların aynı olup olmadığını inceler. Sonra metin eleştirisine geçilir. Ama aslında bu çalışma üst bir çalışmadır ve retorlara göre kendilerine verilmelidir.

-*Iudicium* (Eleştirel yargı) Bu da yetkinlik gerektiren bir çalışmadır ve aslında retorlara bırakılmalıdır. Quintilianus bu aşamada, seçilecek şiirsel metinlerin düzgün bir dille ve ahlâkla yazılmış olmasını ister. Quintilianus, edebiyat okullarında sadece şairlerin okutulması gerektiğini, *grammaticus*'ların şiir metinlerinde açıklanması gereken tarihsel ve felsefi konularda fazla ayrıntıya girmemelerini öğütler. Roma edebiyat okullarında dil ve edebiyat çalışmaları belli bir seviyeye gelince retorika okullarına hazırlık olan kompozisyon yazımına geçilir. Ezop masalları değişik sözcüklerle yalın bir dille yeniden yazılır. Sonrasında öğrenciler özdeyişler (*sententiae*) ve ahlâksal konulu denemeler (*chria*) yazarak kompozisyonlara hazırlık yaparlar. Onlar için çeviri yöntemiyle yeniden bir kompozisyon yazma yöntemi bir edebi eğitim yöntemidir. Ancak bunlar eğitim amaçlıdır ve sanatsal değildir. Quintilianus bu alıştırmaları daha çok retorika okullarının yapması gerektiğini savunur. Bilgi yönünden herhangi bir eksiklik olmaması için müzik, geometri, astronomi ve felsefeden derslerinin verilmesinden yanadır.

Romalılar Eski Yunanlılar'ın '*enkylios paideim*' konularını da eklektik bir şekilde ele almışlardır. Buna göre Seneca, *liberalia studia* dediği *artes liberales*'ten edebiyat, müzik, geometri, matematik ve astronomiyi anlar. Bunlar içinde sadece insanı erdeme ulaştıran felsefe (*sapientia*) özgür bir sanattır, diğer konular önemsiz ve çocukçadır. Diğerleri erdemi sağlamaz ama ruhu erdemi almaya hazır duruma getirir.

Quintilianus, *declamatio*'dan önce öğrencilerin dil bilgisi ve edebiyat derslerinin devamı sayılan kompozisyon çalışmalarını yapmaları gerektiğini söyler. Bunlar ilki gerçeğe benzer masallar-*fabula*, ikincisi komedilerde görülen belli bir gerçekliği olan anlatılar-*argumentum*, üçüncüsü ise gerçek bir olayın dile getirilişi -*historia*. Ayrıca çeşitli rivayetlerin ve tarihsel olayların çözümlemeleri, iki ünlü kişi arasında yapılan kıyaslamalar ve daha ileri düzeyde verilen genel sorular (*theses, loci communes*)

declamatio'ya hazırlayıcı çalışmalardır. Quintilianus bu alıştırmalara *prosopopoeia* denilen “kişilendirme alıştırmalarını” da ekler. Konuşmacı kendini tarihten seçilen ya da hayali bir kişiliğin yerine koyarak konuşurdu.

Quintilianus, Eski Yunan retorika okullarında uygulanan düz yazı yazarlarının inceleme programını uygulamaya koymuş ama engeller sonucu kaldırmıştır. Bu sistem hakkında bilgi verir: Eski Yunan'da retorun yardımcısı-*hypodidaskalos*'ların eşliğinde eleştirel okuma programları yapıldı. Öğrenciler sırayla büyük düz yazı yazarlarından seçilen metni okurken gerektiği yerde öğretmen okumaya müdahale eder, düzeltirdi. Sonra yazarın üslûbunun iyi ve kötü yönleri öğrencilere gösterilerek bu konu hakkında onların fikirleri alınırdı. Quintilianus bu derslere şiirlerin de eklenmesini siter. O, üslûp olarak ne aşırı süslü üslûbu ne de kaba ve yalın olanı sever. Çiçero ve Livius'u önerir. Retorika okulunu bitiren öğrenciler foruma hazırlanmak için ileri okuma parçalarını incelemeye girişmelidir. Bunun için bir liste bile oluşturur. Yazma-*scribendo* ve konuşma-*dicendo* alıştırmalarıyla desteklenecek olan bu program öğrencilere Eski Yunanlılar'ın *heksis*, Latinler'in *facilitas* dedikleri konuşma ustalığını kazandıracaktır. Oluşturduğu listeyle bir oratorun sözcük dağarcığını geliştirmesinden yana olduğunu (*copia verborum*) belirterek konu geliştirmekten yana olan (*copia rerum*) Çiçero'dan ayrılır. Ona göre dikkat edilmesi gereken diğer hususlar da şunlardır: Şiir veya şiire benzer okumaları yaparken bu eserlerin oratorun üslûbuna uygun olmamaları sebebiyle dikkat edilmesi; tarihsel eserlerin bir davayı kanıtlamak için değil bilgi vermek için yazılması sebebiyle oratorun dilini bozabileceğinden dikkat edilmesi ve felsefecilerin eserlerini okurken onların çıkarım yapma ve bir davayı iki tarafından görebilmeyi öğrenebilmesi açısından değerlendirilmesi gerektiğine dikkat çeker. Ancak felsefe kuralları ile mahkemelerdeki davaların farklı yürütüldüğünün de unutulmaması gerekmektedir.

Quintilianus'un ileri düzeyde okuma programında üzerinde durduğu bir konuda *imitatio*-öykünme, taklit etmedir. Ama bunu yaparken kimin niçin örnek alındığı iyi tespit edilmelidir. Üstelik her kişi kendi alanıyla ilgili kişileri taklit etmelidir. Retorika teknikleri ile ilgili taklit çalışmalarında konuşmada şunlara dikkat edilmelidir: ön sözdeki (*prooemium*) amaç nedir, anlatı bölümünde (*narratio*) hangi taktikler

uygulanmaktadır, kanıtlamalar (*probatio*) ve çürütmeler (*refutatio*) ne işe yarar, dinleyicilerin heyecanı nasıl yükseltilir (*peroratio*).

O da Çiçero gibi bütün üslûp türlerinin öğrenilmesinden yanadır. Ve bu türlerin işlevleri konusunda da Çiçero ile aynı görüşü paylaşır.

Quintilianus'a göre en önemli şeyse bir oratorun sağlam bir karakterinin olması gerektiğidir. Üstelik o Stoalılar gibi erdemin sadece bir *idea* olduğuna değil; iyi şekilde yetişirse ya da yetiştirilirse bir oratorun gerçek bir erdem sahibi olacağına inanır.

Quintilianus, felsefeyi üçe ayırır: ahlâk (*pars moralis*), fizik (*pars naturalis*), dialektik (*pars rationalis*) Ahlâk felsefesinin konusunun retoriğin değerleriyle aynı olduğuna dikkat çeker. Bu konuda onlar kadar görev üstlenir. Hatta felsefecilerin kendi döneminde erdeme ve gerçek bilgelğe uygun davranmadıkları için kızar ve felsefenin retorlar tarafından verilmesini ister. Bu dönemde hakikaten de devlet ve felsefeciler arasında bazı sorunlar, vardı. O, Eski Yunan felsefecilerine ve yaşam tarzlarına her zaman sıcak bakmıştır. Ayrıca felsefe konusunda Çiçero gibi eklektiktir. Bir sorunu iki yönlü tartışan Akademia geleneğini, genel sorunlar üzerine konuşma yapma geleneğiyle Peripatetikler'i kesin kanıtlamaları ve ince sonuçları için Stoalılar'ı benimser.

Ahlâk felsefesi yanında kehanet ve dinsel olaylarla baş edebilmek için fizik yani doğa felsefesi de bilmelidir. Kanıtlama ve çürütme ve doğru sözcük seçme için dialektik felsefeyi bilmelidir. Çiçero gibi o da oratorun hukuk bilmesini ister. Tarih konusunda Çiçero kadar ayrıntılı ve derin değildir. Ama ideal bir oratorun tarihsel kahramanları örnek alarak incelemesinden yanadır. Son olarak, ideal orator zamanı geldiğinde toplumdan ayrılmayı bilmeli, gelecek kuşakların eğitimi için eserler yazmalıdır. O, tüm bu çabalarına rağmen retoriğin eski itibarını kazanmasını sağlayamamıştır. Kısaca öğretilerinin asıl hedefi insanı birey olarak eğitme ve onu gerçek bir orator yapmaktır

E. GREK TERİMLERİ

Acoloutha: *Grekçe acolouthos-takip etme, hazır bulunma.* Mukabil sözcüklerin yer değiştirmesi: Bir sözcük, anlamı yeterince yakın olan diğerinin yerini alır. İlki, ikincisi için vekil olabilir. Bu terim en iyi, zıttı olan *anacoloutha* ile olan ilişkisinde anlaşılabilir.

Accismus: *Grekçe "coyness-çekingenlik, cilve; affectation-yapmacıklık, taklit, naz"*

Ciddi olarak arzu edilen şeyi reddeder gibi görünmek.

ÖRNEK: *Benim senden böyle bir yardım almam mümkün değil.*

Acyrologia: Grekçe “a-not-değil”, “kyros- authority-otorite”, ve “logos-speech-konuşma” *Acirilogia* da denir. *Acyron*, *improprietas* (RedHouse’da *impropriety*-kelimeleri yanlış kullanma) Kelimelerin yanlış kullanımı, özellikle sesler benzerdir ama anlam, konuşanın niyetinden uzaktır.

ÖRNEK: “Ben özel öğretmen oluyorum” Garry Larson’un bir karikatüründe bir köpek diğerine övünür. Bu karikatürde köpek yanlışlıkla iğdiş edilir.

Cacozelia da bir çeşit *acyrologia*’dır. Eğitimli görünmek için yeni çıkmış bir konuşmayı ya da Latin diksiyonunu kullanma. Bu durum bizdeki **garâbete** benzer. *Acyrologia*, konuşmacının cahilliğini göstermek için, onun *ethos*’unu kemirir . Ancak yazar tarafından ima edilen bir kurgu kişiyi zekice karakterize etmek için bir araç olarak kullanılırsa yazarın ya da konuşmacının şöhretini tamamlayabilir ya da komediyi izleyiciye sevdirebilir.

Acyrologia’yı kullanma, sözcük seçiminde ve belâgatte zayıflığın bir sonucudur. Bu yüzden üslûbun düşük seviyesini gösterir. *Acyrologia* birçok konuşma figürü gibi ya da retorikle ilgili izlemler gibi yer değiştirmeye dayanır.

Acyron: Grekçe “otorite olmadan” *Improprietas* (İng.*Impropriety*: uygunsuzluk, kelimeleri yanlış kullanma. *Uncouth* (İng. *Kaba, inceliksiz, tuhaf; uncouth*) Kast edilen anlamın karşıtı ya da muhalifi olan bir sözcüğün kullanımı. Aslında bu bir kusurdur.

ÖRNEK: “Böyle büyük bir üzüntüyü asla ummazdım.

Adianoeta: Açık bir anlama ek olan ikinci, gizli bir ifadedir. (Genellikle görünen anlamla çelişiktir.)

ÖRNEK: *Aşağıdaki örnekte adam kendi dudaklarını dişleriyle yırtar. Bu üstü kapalı olarak, anlaşılmayacak şekilde söylenir:*

O kendine saldırdı.

Adianoeta bir çeşit ironidir çünkü; gösterdiğinden, ifade ettiğinden farklı anlam içeren terimleri kullanır. Fakat, farklı izleyicilerin aynı ifadeyi farklı anladığını düşünerek bu her iki anlamı da biri harfi harfine gerçekten, diğeri ironik olarak içerir. Ve alegori gibi sözcüklerin sembolik anlamlarını olduğu kadar sözcüklerin harfî kullanımını ya da yüzeysel anlamını kullanır.

Adynaton: *Grekçe dynasthai-to be able(=powerless)-güçsüzlük. Adynata da denir. İmpossibilia. Genellikle abartılı bir mukayese için bir imkânsızlığın beyanı. Bazen, ifade etmenin imkânsızlığının ifadesi.*

ÖRNEK: Bu konuda daha fazla konuşamayacağım. Bu noktada beni durduruyor; o çok fazla sevinçli, neşeli.

Aeschrologia: *Grekçe “kaba dil, küfür etmek” Cacemphaton için başka bir terim.*

Aetiologia: *Grekçe aitia-a cause-sebep, logos-a description-tarîf, beyan, tanım. Etiologia da denir. Apodeixis; redditio causae, ratiocinatio. Etiology (sebepler bilgisi) the reason of rend, the tell cause, cause shown- sebep söyleme, gösterme. Bir muhakeme figürüdür. Birinin bir ifade ya da bir iddia için sıklıkla açıklamanın basit bir görece cümlesi ile bir sebep göstermesi.*

ÖRNEK: Ben yargıçlara onlar doğru oldukları için güvenmiyor değilim.

Aganactesis: *Grekçe fiziksel acı, sinirlenme. İndignatio, iracundia. Derin kızgınlıktan bir ünlem, bağırma muamalesi. Belâgat’te bedi’de yer alan nida karşılık gelir.*

Aischrologia: *Cacempheton için başka bir terim.*

Allegory: *Grekçe eirein-konuşma. Allegoria. Permutatio(Latince değiştirme, değişme) The figure of faulse semblant-yanlış görünüş figürü. Continued metaphor- devam eden mecaz. Bir metafor bütün cümle boyunca ya da bütün bir söylem boyunca devam eder.*

ÖRNEK: Alegorinin en açık kullanımı Everyman ya da Bünyan Hacıları’nın Süreci’ndedir.

Quintilian alegoriyi başka şekilde “conceit” olarak adlandırılan genişletilmiş metafor şekliyle nitelendirir:

Devletin gemisi daha hoyrat fırtınalara doğru yüzdü bu lobicilerin fırtınasından.

Alegori aynı zamanda açıklayıcı bir ön söz olmadan yapıldığında ve konuşmacının dinleyicilerin ilişkilendirmeyi yapacağına güvendiğinde oluşur.

Alleotheta: *Grekçe allothen-başka bir yerden ve thetuo-çalışmak için. Allotheta da denir. Aloeosis ya da alloiosis. Bir durumun, cinsin, numaranın, zamanın, ruh durumunun, kişinin diğeri için yerine geçmedir. Enallage ile eş anlamlıdır. Peacham alleotheta’yı*

genel bir kategori olarak alır ki bu kategori *antiptosis*'i ve *enallage*'ın tüm şekillerini içine alır.³²

ÖRNEK: Öğrencilerin *her biri*, *onların* defterlerini getirmelidir.

-onların sözü geleneksel ama her biri'nin birindeki "his-onun" anlamını iyelik zamirini kapsamadığı için yer alır.

Amphibologia: *Grekçe amphi-her iki tarafta, bolos-a throw-atmak, fırlatmak, logos-söz Amphibology da denir. Latince Ambiguitas, ambiguous. Çıklıkla noktalamadan oluşur. Gramatik yapının belirsizliği*

Anacephalaeosis: *Grekçe ana-back-geri, cephalo-head-baş Enumeratio, complexio. Gerçeklerin özetlenmesi. Peroratio'da kullanılan bir çeşit özet..*

Anacoenosis: *Grekçe anakoinoun-iletişim kurmak. Anachinosis diye de söylenir. Communicacio, the impartener, common cause. Yargıçların ya da izleyicilerin kararını ya da fikrini sorma, genellikle onların ilgisini o konudaki konuşmacıyla ima etme. Soru tekniğinde olması sebebiyle istifham olarak adlandırabiliriz.*

ÖRNEK: *Ve şimdi Kudüs'ün yerlileri ve Yehuda'nın insanı, yargıç, size yalvarırım ben ve benim üzüm bağım arasında. Bağım için ben daha fazla ne yapabilirdim de yapmadım?*

Şimdi karar vermek için sana sorarım: Müvekkilim maruz kaldığı bu zulme, savunulabilir bir öfke hak etmez mi?

Dinleyiciyle konuşmayı paylaşma; bazen birinin muhalifine bazen mahkemenin yargıcına bazen de genel olarak bütün denetçilere (bunlar, karar verecek mütefettiş gibi kişiler olabileceği gibi genel dinleyici kitlesi ya da öğrenciler olabilir) nutuk çekme anlamındaki *communicatio* ile ve sebeple *anacoenesis, epitrope, anthypophora, inter se pugnancia* (dinleyiciden önce birini azarlama), *sermocinatio* ve *synchoreasis*'le ilişkilidir.

Anacoloutha: Bir sözün orijinaline çok yakın anlamdaki bir diğeriyle değişimi; ama mukabil, karşılıklı bir tarzda değil. Orijinal söz bir yer değiştirme olarak ikincisi için kullanılamaz. *Acoloutha*'nın zıttı.

³² Henry Peacham, *The Garden of Eloquence*, 1593 [tıpkı basım] Scholar's Facsimiles, s. H iii recto (sağ yandaki sayfa)

Anacoluthon: *Grekçe düzen, ardışıklık eksikliği.* Bir cümlede belirtilen düzenin eksikliği ya da gramatikal bir duraklama. Başlangıcında kesin mantıksal bir çözüm ifade eden bir cümle umulan gramer bağlantısından farklı bir şekilde sonuçlanır. *Anacoluthon*, kullanımına bağlı olarak gramatikal bir kusur ya da üslûba dayalı bir özelliktir. Bir duraklama ya da sözel bir simetri eksikliğidir. Konuşulan dilin ya da içerdiği düşüncenin karakteristiğidir. (*anacoloutha* ile karıştırılmamalıdır)

ÖRNEK: Atletler-ilaç kullananlar- affedilmiş olabilirler mi sadece azarlanarak?
*Bu verilen örnek bizde söz katma olarak bildiğimiz **cümle-i muteriza**’ya denk düşmektedir.*

Anadiplosis: *Grekçe ana-again-yine, diploun-to double-ikilemek. Reduplicatio, the ouble*
Bir cümle, cümlecik ya da satırın başındaki son söz ya da ibarenin sonrakinin başında tekrar edilmesi. Sıklıkla *climax*’la ilgili. **Bunun kanatlı kalp olduğunu söylediysek de tanımı bize reddü’l –acüz ale’s sadr’ı** da düşündürdü.

Anamnesis: *Ana-again-yine, mimneeskein- to put in mind-akılda tutmak. Recollectio, recordatio, remembrance.* Eski olayları hafızaya çağırma. Daha özel olarak hafızadan eski bir yazarı aktarma. Anamnesis, ethos’u kurmaya yardım eder çünkü kabul edilen fikirleri nakleder .

Anageon: *Grekçe “gerekli”.* Kaçınılmazlığa ya da zarurete dayanan tartışma.

ÖRNEK: Evet, onu öldürdüm ama bu kendini savunmaydı.

Anaphora: *Grekçe ana-again, phero-getirme ya da taşıma. Epanaphora,epembasis, epibole,adjectio,relatio,repetitio,repeticionithe figure of report-anlatma, rapor verme figürü.* Ardışık cümleler, ibareler ya da satırların başında aynı sözcük ya da sözcük grubunun tekrarı. Aynı söz ya da sözlerle, satırlar, ibareler, cümleler serisinin tamamlanması anlamına gelen *Epistrophe*’un zıttıdır.

ÖRNEK: Bu kralların muhteşem saltanat tahtı.Bu....

Bu..... Bu..... -Şekspir II.Richard

Anapodoton: *Grekçe “ana cümle olmadan”apodosıs.* İkincil bir cümlenin girişiyle önerilen bir ana cümle figürüdür ama ana cümle asla oluşmaz. *Anapodoton* bir çeşit *anacolouthon*’dur. Çünkü gramatik olarak beklentiler kesilir. Eğer ikincil cümleyi yarım bırakarak ifade etmenin ardı kesilirse, bu bazen daha özel olarak *anantapodoton* olarak adlandırılır. *Anapodoton* aynı zamanda baş cümle atlandığında ne oluşursa onunla

adlandırılır. Çünkü konuşmacı düşüncesini gözden geçirmek için durur. Konuşmacı gramatik olarak karar verilememiş baştaki cümleyi bırakarak ama bununla beraber onun içeriğini yeni bir tam cümlede kullanarak yeniden düzenler.

ÖRNEK: “Eğer benim buraya oturacağımı ve senin hakaretini kabul edeceğimi düşünüyorsan...”

“Beni ilerletmek için yönetmeye karar verdiğinde- bu ortaklık için neyin daha yararlı olduğunu daha açıkça gördüğünde- senin hizmetinde olacağım.

Anastrophe: Grekçe ana”back again- geri tekrar” *strephein* “to turn, a turning back- geriye dönme” *Parallage, syncategorema* *Reversal*-tersine çevirme, *inversio*-yerini değiştirme, cümlede sözcük sırasını değiştirme. *Reversio*-geri dönme, *yinelenme*, *tekerrür etme* *Trajectio*-yerini değiştirme. Vurgu için normal sözcük sırasından ayrılma, sapma. *Anastrophe* sıkça *hyperbaton*’un bir örneğidir ama bazen onun daha özellikli bir hâlidir: sadece bir sözcüğün konumunun değişimi.

ÖRNEK: Ne zaman normal sentaktik düzen bozulsa *anastrophe* oluşur.

Fiil, özne olan isimden önce gelir. (normal dizimde özne+fiil)

Pırlıdar çiy sabah çimleri üstünde. (normali: çiy sabah çimleri üstünde pırlıdar)

Sıfat ismi takip eder, o niteler. (normali: sıfat+isim)

O baktı gökyüzüne kara ve tehdit eden. (normali o kara ve tehdit eden gökyüzüne baktı)

Nesne fiilinden önce gelir.(normali fiil nesne tarafından takip edilir.)

Sıkıntılara, herkes sahiptir. (Normali :Herkesin sıkıntıları vardır.)

Edat, edatın nesnesini takip eder.(normali: edat+nesne- bizim yaşamlarımız üzerine)

O sadece oturur./ Üzerine bizim yaşamlarımız , kullanmak için bizim en güçlü ellerimizi.-Şekspir-Kleopatra ve Antony

Anemographia: Grekçe- rüzgâr hakkında yazma. Rüzgâr tasviri boyunca gerçeğin bir yanılsamasını yaratma. Bir tip *enargia*.

ÖRNEK: *Akan meltem, sözcüklerin yürüyüşünü kesti.*

Onomotopi (sözcüklerin sesleri rüzgâr gibi) ve bu satırın ritmi (iambik pentanetre) rüzgârın hareketini ve sesini ima eder görünür. Tasvir etme tipik olarak bir

şeyin niteliklerinin şeklini çizme formunu aldığı için Öz ve ârâz icat konusunu kullanır, belli bir öznenin ârâzını ya da karakterisitklerini belirler.

Anesis: *Grekçe a loosening-çözme, gevşetme; relaxing-rahatlama; abating-azaltma, kesme*
Önceden söylenen şeyin etkisini azaltan bir sonuç cümlesi ekleme. *Epitasis*'in zıttı.
Beklenmeyen bir şekilde bitmesi dolayısıyla **terdid**'e benzer.

ÖRNEK: *O bu ülkede hiçbir kadının koşmadığı kadar iyi iz bıraktı. O çok dayanıklıydı, ustaydı ve azimliydi; en iyilerden bile. Ama bacağını kırdı ve bu yıl yarışamayabilir.*

Antanaclasis: *Grekçe anti- karşı ya da geri, ana-up, klasis-a breaking-kırılma. Anacclasis de denir. Refractio The rebounde-çarpıp geri tepmek, geri sıçramak Word-clashing-sözcük çarpması. İkinci söylenişinde anlamı değişen ibare ya da sözcüğün tekrarı.*

ÖRNEK: *-Senin tezin bir ses...Hepsi ses... -Benjamin Franklin (İlk ses "solid" "sağlam", "güvenilir" ya da "mantıklı"; ikinci ses boş, hava)*
-Yaşıyorken yaşayalım.

Antanagoge: *Grekçe ant-karşı, anagoge-a leading up-yol gösterme, ima. Antenagoge de denir. Latince Compensatio. The recompencer-karşılığını veren(?)*
Olumsuzluğu ya da zorluğu onaylanmış olsa da bir şeyi olumlu hale koyma.

ÖRNEK: *-Birçok acı, tehlike geçti.*
Ama büyük kazanç ve şöhret en sonunda.
-Hayat sana limon verdiğinde limonata yap.

Antenantiosis: *litotes*'le benzer.

Anthimeria: *Grekçe anti-instead of-yerine, meria- a part- bir bölüm. Antimereia.*
Konuşmanın bir bölümünün diğerinin yerine geçmesi. (Bir ismin bir fiil olarak kullanımı gibi.)

ÖRNEK: Ben cumhuriyetçileştim. İsim, fiil olarak kullanılmış.

Anthropopatheia: *Grekçe anthropos-insan, pathos- duygulanma, etkilenme Syncatabasis, Latince condescensio, humanus affectus, condescension-lutfetmek, tenezzül etmek. İnsan niteliklerini Tanrı'ya atfetmek.*

ÖRNEK: *Aşağıdaki örnekte Tanrı sanki İbrahim'in ne yapabileceğini bilmez gibi konuşur. Bu yüzden bir insan niteliği (cehalet) atfedilir Tanrı'ya:*

Ve İbrahim elini ileri doğru uzattı ve bıçağı tuttu, oğlunu katletmek için. Ve Tanrı'nın meleği ona seslendi cennetin dışından ve dedi: İbrahim. İbrahim dedi: Buradayım. Ve o dedi: delikanlıyı elinin ya da başka bir şeyin üstüne yatırma.- Genesis

Antihypophora: *ntipophora, antiphora, hypophora, subjection (subjectio), rogatio, contradictio, figure of responce- cevaplama figürü.* Birinin kendi sorusunu hemen kendisinin cevapladığı bir muhakeme figürüdür. (ya da hayal mahsulü objeleri kaldırma ya da yerleştirme) Yüksek sesle muhakeme.

Anticategoria: *Grekçe karşı suçlama, karşı itham, dönen suçlama. Tu quoque (you, too-sen de) Latince karşılığı: accusatio adversa, translatio in adversarium.* Birinin düşmanının, muhalifinin yaptığı konuşmanın sitemle ona geri dönmesi.

Antilogy: *Grekçe anti-karşı, logia-konuşma.* Terimler ya da fikirlerde bir çelişme. Daha genel olarak, temel retorik teoriyi (Protogoras'ın ileri sürdüğü) adlandırır. İki zıt tez, her şey hakkında verilmiş olabilir. *In utrumque partes* konusuyla ilgilidir.

Antimetabole: *Grekçe anti- zıt yön, metabole-sıra ile Antimetavole de denir. Latince Commutatio, The counterchange.* Ardışık cümlelerde tersine dönmüş gramatik düzende sözcüklerin tekrarı. Bu figür bazen chiasmus olarak bilinir. Bir çeşit **akis** sanatıdır.

ÖRNEK: Sorma ülkenin senin için ne yaptığını sor sen ne yapabilirsin ülken için. J. F. Kennedy

Aynı sözlerin tekrarı olması sebebiyle tekrar figürlerine, paralel yapıda olduğu için paralellik figürlerine girer.

Antimetathesis: *Grekçe metatithenai-ters çevirip yerini değiştirme sırasını değiştirmek.* Bir antitezin unsurlarının ters dönmesi.

Antiphrasis: *Grekçe antiphrazein-bir antitezle ya da bir redle ifade etme. Dictio contrarium significans. The broad floute (kaba muhalefet)(?)* Bir sözcük ironisi.. Sıklıkla alay edercesine herkes tarafından görülen zıtlık. Aynı zamanda *paralipsis*'le eş anlamlıdır.

ÖRNEK: Uzun boylu bir adama gönderme: Şimdi burada bir cüce var senin için.

Görüldüğü gibi ironi ve benzer figürlerle ilgilidir.

Antiprosopopoeia: *Grekçe anti-zıt, prosopon-yüz, insan, poiein-yapma. Anti-perosification-şahıslandırma, canlandırma karşıtı* İnsanların cansız objeler olarak sunumu. *Prosopopoeia*’nın ya da *personification*’un bu ters dönmesi, bir insanı tasvir etmek ya da resmetmek için kolayca bir metafor kullanımı olabilir.

ÖRNEK: O kız bir paspastı birçok botun üstüne sürttüğü.

Antiptosis: *anti-değişme, değiştirme; ptosis, düşme, durum. Latince Casus pro casu. Enallage*’ın bir tipi. Bir gramatik durumun bir diğerine değişimi. Bir unsur diğerinin yerine kullanıldığı için bir çeşit yer değiştirmedir.

Not. İngilizce’de bu sadece zamirlerde görülür; gramer çekimi farklı olan dillere benzemez. (Yunanca, Latince, Almanca vb.)

ÖRNEK: Me Jane, Tarzan. (Ben Jane, Tarzan)

Burada (ilgi eki almış şekliyle “benim” anlamında olan)“me”, I yani “ben” yerine kullanılmıştır. Bu örnek “am” (be) fillinin *ellipsis*’ini de içerir.

Antirrhesis: *Grekçe anti-karşı, rhesis-konuşma. Birinin düşüncesini ya da otoritesini takdir ederek reddetme.*

ÖRNEK:Rush Limbaugh, politik bir eleştirmeci değil. O anlamsız bir şovmen. Onun politik fikirleri alçakgönüllüğü kadar etkileyici.

Antisagoge: *Grekçe anti- karşı, yerine; eis- içinde, agein-yol göstermek, getirmek*

1. Birinin işaretinden, göstermesinden evvel bir karara varmak. (paromologia)
2. Varsayımlı bir durum ya da hüküm kullanarak zıt, alternatif sonuçları tasvir etmek Tipik olarak ceza ve ödülün vaadidir.

ÖRNEK: Evet, dil öğrenmek en zoru ama gerekli.

Antistasis: *Grekçe karşı durma, direnme. Refractio. Bir sözün zıt bir anlamda tekrarı. Basitçe antanaclasis’le eşanlamlıdır.Elbeste ki tekrarlama figürleri ile ilgilidir.*

Antisthecon: *Grekçe anti-karşı, stoicheon-harf sırası. Antistoechon, antistoecon da denir. Littera pro littera. Bir ses, hece ya da harfin başka bir sözcük içinde yer değiştirmesi. Bir çeşit metaplasm. Bizdeki kalb sanatına karşılıktır.*

ÖRNEK: A pun is its own reword. Reward’ın “a”sı “o” olmuş.

Antistrophe: *Grekçe anti-karşı, strepho-dönme Counter turn. Epistrophe ile aynıdır.*

Antithesis: *Grekçe anti-karşı, thesis-ortam, konunun geçtiği yer ve zaman. Latince Contrarium,contentio, comparatio,contrast. Zıt sözcükleri ya da fikirleri yan*

yana sıralamak. (Daima olmasa da sıklıkla paralel yapıda) Bu, icat etme konularından *contraries*'le yakından ilişkilidir. Bazen düşünce figürlerinden *antitheton* olarak adlandırılır.

ÖRNEK: *Bu benim deneyimimdir ki, hiç kusuru olmayan halklar çok az doğruya sahiptir.* -Debbie Boone

Enantiosis, antitheton, paradox, oxymoron ve denge figürleri ile ilgilidir. *Contraries, contradiction* icat konularını kullanır.

Antitheton: *Grekçe anti-karşı, thesis-ortam, konunun geçtiği yer ve zaman, Latince Compositum ex contrariis, contentio, the renconter, the quarreller, contencion.* Zıtlıkların yapılandırılmasının bir kompozisyonu ya da deneyimi. *Antitheton*, konuşma figürlerinden yan yana zıt terimlerin sıralanmasından oluşan *antithesis*'le bazen karıştırılır. Onunla yakın ilişkilidir ancak daha çok bir düşünce figürü olarak düşünülmelidir.

ÖRNEK: *Dalkavukluk, başlangıçta memnuniyet verici ama sonuçta çok acı.*

Antonomasia: *anti-yerine, onomazein-adlandırma. Periphrasis, pronominatio, pronominacio Latince circumlocutio. Ad değişimi, the surnamer-lakap takıcı(?)* Uygun bir ad için tasviri bir ibareyi değiştirme ya da onu çağrıştıran bir özellik için uygun bir adı değiştirme. (*periphrasis*)

ÖRNEK: *-Cennetin koruyucusuna dua etmelisin rahatın için.*

Tasviri ifade olması dolayısıyla tanımlama figürleriyle, değişim olması dolayısıyla da yer değiştirme figürleri ile ilgilidir.

Apagoresis: *Grekçe apagoreuo-vazgeçirmek.* Birinin bir şey yapmasına mani olmak için kurulan cümledir.

ÖRNEK: *Eğer ailen senin ne yaptığını anlarsa bir dahaki doğum gününü göremezsin.*

Apagoresis sıklıkla ikna etmenin abartılması olarak kullanılır. Bu da bizi *hyperbole*'a götürür. Belki sebep-sonucun ya da önceki sonrakinin ilişkisi ile birleştirilebilir. Böyle bir ibarenin sonuçları ya da tepkileri daha ikna edici olmak için genellikle abartılır. Abartma duygusal etki için yapıldığına göre *pathos*'la ilgisi vardır.

Apagoresis genellikle bir sebep-sonuç formatında kurulur. Bir *apagoresis* “eğer/sonra” formatında bir cümle olarak yeniden yazılabilir. Ya da bir *apagoresis*

“önceki/sonraki” formatında yazılabilir. *Apagoresis*, ihtimal dahilindeki sonuçla aksiyonu kıyaslayarak aksiyonun nafile olduğunu ispat etmeye çalışır. Bir ikna etme yolu olarak ise *logos*’u kullanır. Tezleri daima mantıksal neticelendirme (tümdengelim) formundadır. Mantıksal muhakeme vasıtasıyla bir aksiyonun ikincil sonuçlarını ya da etkilerini göstererek ikna etmeyi araştırır.

Aphaeresis: *Grekçe apo-uzapa, uzakta, hairein- almak, alıp götürmek. Apheresis, ablatio, abstraction from the first-1.sinden özetleme.* Bir sözcüğün başından bir harf ya da hecenin atlanması. Bir çeşit *metaplasma*.

ÖRNEK: *Baştaki harf için: 3. r nedir? Rithmetic (aritmetik için)*

Bir sözün başına hece ya da harf ekleme anlamındaki *prothesis*’in zıttıdır. Bir sözün başında hece ya da harf atlama anlamındaki *apocope* ile benzer.

Aphorismus: *Grekçe tanımlama, ayırt etme.* Soru içinde bir sözü uygun bir kullanımıyla çağırma.

ÖRNEK: *Beni yanlış anladın*

Ben senin gibi yaşıyorum

Acıyı tadıyorm, arkadaşlara ihtiyacım var

Bana kral olduğumu nasıl söylersin?- Şekspir, II. Richard

Apocarteresis: *Grekçe apo-uzaktan, karteresis-sabır.* Bir şeyden bütün umutları kesmek ve onu başka bir kaynağa yerleştirmek.

Apocope: *Grekçe koptein-kesmek, mahrum etmek. Latince karşılığı :abscisio. Abissio, abscissio, abscisio, sondan kesmek.* Bir sözün sonundan bir hece ya da harf atlama. Bilgegil³³, bizde bir kasidede harflerden birini kasden atlamayı **hazf** terimiyle karşılar. *Apacope*’a karşılık gelen terim bu olabileceği gibi belki de özellikle *Ecthlipsis* için kullandığımız gibi **Karac’oğlan** örneğini bu duruma örnek verebiliriz.

ÖRNEK: *Maro Achillis için Achilli dediğinde*

What oft was though (often)

Aphaeresis ile ve sözün sonuna harf, hece ekleme anlamındaki *paragoge* ile ve bir sözün ortasında harf, hece atlama anlamındaki *syncope* ile ilgilidir.

Apodioxis: *Grekçe kovalama, takip etme. Abominatio, Latince detestatio, rejectio, reiectio.* Gereksiz, saçma, hatalı, küstah ya da günahkâr olan birini ya da bir şeyi (muhalifin tezi

³³ Bilgegil, s.360

gibi) reddetme. Tekzip figürleri ve icat konularından yalanlama-*contradiction* ile ilgilidir.

Apodixis: *İleriyi gösterme, apodeixis.* Yaygın bir bilgi ya da genel bir deneyim sunarak bir cümleyi ispat etme.

Apologue: *Grekçe hikâye, fabl.* Bir fabl formunda mukayeseler yaparak kaba ve cahili tatmin etme, ikna etme.

Apophasis: *Grekçe inkâr, yalanlama. Expeditio,expedicion, expedition (gönderme, sevk), quick dispatch.* Bir şeyin birkaç sebebi olabileceği ya da olamayacağı için hepsini reddedip sadece en değerli olduğu düşünülen birini kabul etme.

Apoplanesis: *Grekçe yoldan çıkma.* Konu hakkında nutuk söylemeye söz verme ama fiilen konu dışına çıkmak.

Aporia: *Grekçe aporus-bir pasaj olmadan. Diaporesis, addubitatio, dubitatio, addubitation, doubhti the doubtfull-şüpheli, muğlak.* Birinin kendi kendisini sanki bir konuda şüpheli gibi göstermesi; kendi kendine ya da retorik olarak dinleyicilerine en iyi ya da en uygun yolu bulmak için soru sorması.

ÖRNEK: Onun aklını, bilgeliğini tasvir etmeye nereden başlamalıyım? Onun gerçeklerinin bilgisinden mi? Onun meseleleri sentezleme yeteneğinden mi? Karışık fikirleri basitçe ifade etme yeteneğinden mi?

Aposiopesis: Konuşma sırasında aniden sessiz kalmak.

Apostrophe: *Latince aversio Grekçe” apo- away from-uzaktan” “strephein-to turn – dönmek” Prospohonesis Aversio The turn tale-dönen hikâye. Çiğdem Düriüşken’de³⁴ ;seslenim, yönelme: konuşma sırasında ölmüş ya da orada olmayan bir kimseye,hayvana, varlığa, ya da canlıymış gibi soyut bir düşünceye, kavrama seslenme. Birinin konuşmasını bir dinleyiciden bir başkasına çevirme. Bu figür daha çok, biri kendi kendine bir soyutlamada bir içsel ya da namevcut bir objede nutuk verirken oluşur. Bu yüzden bu figür duyguyla yani pathos’la ilgilidir; exclamatio ile çıkarılır.*

Apothegm: *Açıkça söylenen şey. Birkaç kısa, özlü söyleyiş teriminden biri. Diğerleri adage, gnome, maxim, paroemia, proverb ve sententia.*

Ara: *Grekçe, bir kötülük lanet için duacı. Areia, execraccio, execracion.* Kötü bir kişi ya da bir şeye karşı iğrenmeyi ya da nefreti ifade etme.

³⁴ Düriüşken, Terimler Listesi, apostrophe

Aschematiston: *Grekçe, form ya da figür olmadan. Latince Aschematismus, male figuratum.* Çıplak ya da süslenmemiş bir dil kullanma. Ya da mecazi dilin uzmanlaşılmamış, maharetsizce kullanımı. Bir kusur, **tenafür**.

Asphalia: *Grekçe, güven, emniyet, korkusuzluk.* Birinin, diğerine kendini bir garanti olarak sunması.

ÖRNEK: Brütüs; Sezar'ı bıçakladıktan sonra Romalılar'ı şöyle yatıştırır:

Bu benim en sevdiğimi Roma'nın iyiliği için öldürmemle, kendi ölümüm de ülkem için memnuniyet verici olacaksa gerektiğinde kendime de aynı hançeri kullanırım.- Şekspir

Asteismus: *Grekçe asteios-of the city. Asteismus, satymus, astismus, facetia, urbanitas. The merry scoffe (neşeli eğlence)(?), civile jest, urbanity-nezaket, çelebilik.* Kibar ya da soylu alay. Daha özel olarak, cevap verenin belli bir sözcüğü yakalayıp onu ilk konuşana beklenmedik bir ters anlamla attığı bir cevap figürüdür. Daha az olarak bir alegorinin ya da mukayesenin bir harfî ya da alegorik anlamın her ikisi de ima edildiğinde oluşan nükteli bir kullanımı.

Astrothesia: Yıldızların canlı bir tasviri. Bir çeşit *enargia*.

Asyndeton: *Grekçe “a ve sundeton –bound together with- ile beraber bağlı olmak; fırlatmak” Asndeton da denir. Brachiepia, articulus, dissolutio (çözülme, erime), dissolutum, dialyton ,loose language.* Cümleler arasında bağlaçların atılması. Sıklıkla hızlandırılmış ritmin ya da ateşli etkinin bir sonucudur.

Auxesis: *Grekçe, artma, genişletme. Incrementum, the avancer*

1. Sözcükleri ya da cümlecikleri gittikçe artan kuvvetlerine göre düzenleme. Bu anlamda *auxesis, climax*'la karşılaştırılabilir ve bazen *incrementum* olarak adlandırılır.
2. Oransız bir biçimde daha geniş gönderme yapan bir konuşma figürüdür. Bir çeşit büyütme (*exaggeration*) ya da abartma (*hyperbole*)
3. Genel anlamda genişletme (*amplification*)

Bu figür 2. anlamında sıklıkla opoziti olan *meiosis*'le eştir, çifttir.

ÖRNEK: Şu yaraya bak!

İkinci tanımında *auxesis* tanımları bir çeşit yeniden tanımlama olarak, genel olarak tanımlama figürlerini çağırıştırır

Barbarism: *barbarizein'den . Yabancıya benzer oynamak. Latince Barbarismus*

Standart olmayan ya da yabancı bir konuşmayı kullanma. Bir sözcüğü acemicesine şiirin ölçüsü içinde zorlayarak kullanma. Ya da geleneksel olmayan tonlama.

Solecismus (dilbilgisi kurallarının dışına çıkma) gibi, *barbarism* de değişimim 4 kategorisinin her birine göre mümkündür.

Battologia: Boş yere tekrar etme. Bir kusurdur.

Bdelgymia: *Grekçe tiksınme, nefret, bıkkınlık. Latince karşılığı Abominatio (Latince sözlükte abominatus: nefret etmek, tiksınmek, şiddetle itiraz. Bir insandan, sözcükten ya da işten nefretin tiksınmenin ifadesi.*

ÖRNEK: Doğuran bir kurbağadan nefret ettiğim gibi nefret ederim gururlu bir adamdan.

Bomphiologia: Övüngen, yüksekten atan biri olarak kendi itibarını büyötmeye çalışan bir tavrıla abartma yapmak.

Brachiepia: *Asyndeton* ile eş anlamlıdır.

Brachylogia: *Grekçe brachy-kısa, logia-konuşma. Brachylogia, brachioloa da denir. Articulus-harfî tarif, Kesilmiş virgül. Sözcükler arasında noktalama yokluğu. Asyndeton'la benzer. Brachylogia'nın etkisi hızlı konuşma tarzı ile kırılır.*

ÖRNEK: Phillip! Kalk! Ye! Terk et!

Sev, nefret et, kıskançlıkla, çılğınca, şiddetle çek onu merhametten- Angel Day

Cacemphaton: *Grekçe ill-sounding-hastalıklı ses çıkarma Latince cacophonia. Hatalı (kaba dil gibi) ya da kulağa hoş gelmeyen (aşırı aliterasyon gibi) konuşma tarzına dayanan bir ifade etme şekli.*

Cacophania: *Cacemphaton'la eş anlamlıdır.*

Cacosyntheton: *Grekçe, yanlış şekilde bir arada koyma. Cacosyntheton, male collocutum* Sözcüklerin yanlış yerleşimi. Bir sıfat uygun olmayarak bir adı takip eder ya da sözcüklerin başka bir hoş olmayan sıralanışı vardır. Sıralama figürleri ile ilgili olmakla beraber bir kusurdur.

Cacozelia: Daha eğitilmiş görünmek için yapmacık bir belâgat oluşturmak; ya da var olanı dinleyicilerin gözünde daha kötü, tiksindirici yapmak için sözcük ve mecaz seçimiyle kötü bir tat oluşturmak.

Catachresis: *Grekçe, suiistimal. Latince karşılığı: Abusio, figure of abuse, abusio-kötüye kullanma figürü.* Bir sözü uygun kullanımından farklı olarak kullanma. Bu figür genel olarak bir kusur olarak görülür ise de Quintilian bu figürü, “*uygun terimin olmadığı yerde olan terim*” olarak savunur.

ÖRNEK: Bu örnekte anlatılmak istenen bedenin bir bölümünün diğer bir bölümüne yanlış uygulanmasıdır:

“*Birinin dediği gibi bu çarpık burunla hoşla gitmeyen bir resim. “burnunun dirseği oransızca”-J. Smith*

“*parricide*” sözünün harfî anlamı baba katilidir; ama uygun terimin yokluğundan bazen anne veya ağabey katili olarak da kullanılır.

Catacosmesis: Sözcüklerin değer olarak en büyükten en küçüğe sıralanmasıdır.

Cataphasis: *Grekçe, tasdik etme. Latince Affirmatio.* Bir çeşit *paralipsis*. Biri, birinin olumsuz özelliklerini saymadan açıkça onaylar.

ÖRNEK: *Onun düzenbaz işleri için ben burada hiçbir şey söylemeyeceğim.*

Cataplexis: *Grekçe, korkutan tehdit.* Rahatsız etmek için korkutan ya da kehanette bulunan intikam. Duyguyla etkilediği için *pathos* figürleri ile ilgilidir.

Categoria: *Grekçe accusation, charge-mesul tutmak, itham etmek Latince karşılığı: Accusatio.* Birinin düşmanının gizli günahkârlığını ondan önce açıklama.

ÖRNEK: O adamın karısıyla gece geç saatte randevulaştığını inkâr mı edeceksin? Sürekli içtiğini tartışabilir miyiz? Senin şüpheli işinle mi alâkalı?

Progymnasmata alıştırmalarından *vituperation*-hicvetme, hakaret etme ile ilgilidir.

Characterismus: *Grekçe, karakteristik bir i şaretle seçilme, tayin. Karakterin tasviri.* Bir insanın karakterinin tasviri. Bu eğer bedenle sınırlanmışsa *effictio*; eğer birinin alışkanlıklarıyla ve huyuyla sınırlanmışsa *ethopoeia*’dır. Fiziksel nitelikler tasvir edildiğinde. Bir çeşit *enargia*’dır.

ÖRNEK: *O beyin ve bedende doğaüstüdür. Ok kılıfı baş, kudurmuş gözler, bir ejderha esnemesi, bir Fury’nin (Yunan mitolojisinde suçluları cezalandıran üç Tanrıça’dan biri) yüzü, şiş karın...-Erasmus, De Copia*

Görüldüğü gibi tasvir figürleriyle ilgilidir. Tasvir etme tipik olarak bir şeyin niteliklerini çizme formunu aldığı için, Öz- Ârâz icat etme konusu kullanır. *Progymnasmata* alıştırmalarından Tasvir etmede kullanılır.

Charientismus: *Grekçe, üslubun zarafeti, inceliği. Graciosa nugatio, the privy nippe.* Sert, haşın sözcükleri tatlı ve yatıştırıcı bir maskaralıkla cevaplayarak yumuşatma. Mantık itibariyle **kelam edebi**'ye yakın bir sanattır. İroni, sarcasm, meiosis, asteismus ile ilgilidir.

Chiasmus: *Grekçe, Diagonal (köşegen) bir düzenleme.*

1. Fikirlerin ters çevrilmiş bir sırada tekrarı

1. Fikirlerin gramatik yapılarının tekrarı (ters çevrilmiş ve tekrarlanmış sözcüklerde yanlışlıkla *antimetabole* olmaz.)

ÖRNEK: *Who dotes, yet doubts; suspects, yet strong loves.*
—Shakespeare, *Othello* 3.3

O, aşırılıkla sever; ne şüpheler, tereddütler

O aşırılıkla sever lakin; ne şüpheler, tereddütler lakin güçlü sevgiler-Şekspir

Burada “dotes-strongly loves” , “doubts- suspects” ikilileri iki fikirdir ve şöyle bir aktarım düzenindedir: A B B A . Bu yüzden tekrar edilmiş ve ters çevrilmiştir.

It is boring to eat; to sleep is fulfilling. Burada önce sıfat fiil sonra mastar; sonra önce mastar sonra sıfat fiil.

Sözcük tekrarı olduğu için tekrarlama, sözcüklerin tekrarlarını düzenlenmesi söz konusu olduğu için de düzenleme figürleri ile ilgilidir.

Chorographia: *Grekçe ülke anlatmak.* Belli, özel bir ulusun tasviri. Tasvir etme tipik olarak bir şeyin niteliklerini çizme formunu aldığı için, Öz-Ârâz icat etme konusnu kullanır.

Chreia: *Grekçe, yararlı Chria*

1. Progymnasmata alıştırmaları: *chreia*

2. İyi bilinen birinin bir işi ya da söylemiyle ilgili bir anekdotu kullanma.

İkinci anlamıyla düşünüldüğünde “otoriteler” icat konusundan faydalanır.

Climax: *Grekçe, merdiven. Klimax, clymax da denir. Gradatio, incrementum, the marching figure (ilerleme figürü), gradition (derece derece çıkma, inme)-tedric.* Genellikle sözcükler, ibareler ve cümleleri artan önemlerine göre sıralama düzenidir. Sıklıkla paralel bir yapıda yer alır. *Climax*, birkaç cümle boyunca bir cümlecik ya da cümlelerin son sözcüğünün sonraki cümlelerin başında tekrar etmesidir. (=anadiplosis)

ÖRNEK: tribulations, ...tribulations..... patience;...patience, trial...trial, hope...hope.....-St Paul

Coenotes: Ardışık paragraflarda biri cümlenin başında diğeri sonunda olmak üzere iki farklı ibarenin tekrarı. *Anaphora* ve *epistrophe*'un bir birleşimi. *Coenotes*, *symploce*'un daha basit bir türüdür. (sadece sözlerin değil, ibarelerin tekrarı)

ÖRNEK: *Şükret lorda.... Onun merhameti için*

Şükret putların tanrısına.....onun merhameti için

Şükret Lordların Lorduna....onun merhameti için

Colon: *Grekçe, cümlecik. Membrum, membrum oration.* Cümlenin görünen bölümünün, ikinci bir *colon*'a (ya da *membrum*) ya da *tricolon* şeklindeki bir üçüncüyle bitirilmeye, tamamlanmaya ihtiyaç duyan vurgusu hariç, İngilizce'de cümlecikle eşittir. *Cola* ya da *membrum* eşit uzunlukta olduğunda *isocolon* şeklini alırlar. *Colon* ya da *membrum* aynı zamanda cümlenin unsurlarının uzunluğuna dayanarak üslûbun farklı hızlarıyla en iyi şekilde anlaşılır. *Ad Herennium* yazarı yavaş yavaş sıralanmış *membra*'yı, daha hızlı, noktalama işaretli bir araya gelen sözcüklerle karşılaştırır. (*articulus*)

ÖRNEK: *Sen ülkenin iyiliğini düşünmedin, arkadaşlarının refahını görmediğin gibi, düşmanlarına karşı direnemediğin gibi- Ad Herennium*

Congerries: Kelimelerin ya da ifadelerin farkı anlamlarla toplanması.

Deesis: *Grekçe "an entreating-rica etme, a calling to witness- bir şahide seslenme"* Aynı zamanda *deasis* diye de söylenir. *Obsecratio-dilek,dua Obtestacio Obtestacion Adjuration-tembih, dilek, yemin.* Bir şahide yalvarma ya da seslenme ya da birinin hatırına, Allah aşkına arzunun şiddetli, ateşli bir ifadesini yerleştirme. Duygularla ilgili olduğundan *pathos* figürleri ile ilgilidir

ÖRNEK: "Allah aşkına sus ve beni sev..." –John Donne

Dendrographia: *Grekçe dendion- tree-ağaç, grapha-yazmak.* Canlı bir tasvirle bir ağaç yanılması yaratma. Tasvir etme konularından Öz- Ârâz'ı kullanır.

ÖRNEK: *Onun bedeniydi ama pörsümüştü bir dal, dalları göğe boş yere uzanan aç gözlü kemik parmaklar.*

Descriptio: Latince “*diagram- resim, plan, description-tasvir etme*”. Bu figür, *enargia* ile eş anlamlı olsa da *Ad Herennium* yazarı onu, bir olayın sonuçlarının sergilenmesinden oluşur şeklinde tayin eder. İlgili icat konularından Önceki/Sonraki’ni kullanır.

ÖRNEK: Davalıyı serbest bırakman gerekliyse onun kurbanlarına, hatta belki senin kendi semtinde avlanarak, nasıl sıkıntı vereceğini düşün.

Diacope: : Grekçe “*diakopta-to cutin two, cut through-ikiye bölme*” *The doubler-ikileyici(?)* Genellikle derin duyguları ifade etmek için bir ya da daha fazla sözcük arasında bir sözcüğün tekrarı.

ÖRNEK: Hepsi gitti! Dualar için, dualar için! Hepsi gitti!

Diaresis: *divisio (bölümlere ayırma), partito*

1. Bir türün kendi cinsleri arasında mantıksal bir ayrımını yapma.
2. Bir heceyi ikiye ayırma (özellikle bitişik iki vokalın tonlamasını, telaffuzunu) Bir çeşit *metaplasma*.

ÖRNEK: (2’ye) Profesörün kendi önemi ortaçağa ait telaffuzla ölçülebilmeli. Medieval’i medi-eval olarak telaffuz ederek ölçülebilmeli.

1. tanım için: partito, merismus, synecdoche ilgili figürdür.
2. tanım için:- episynaloephe: İki heceyi bir hecede karıştırma. (Diaresis’in zıttı.) ve tanımlama figürleri ilgili figürlerdir.

Dialogismus: Grekçe *dialogos’tan diyalog, karşılıklı konuşma. Sermocinatio, the right reasoner (doğru sonuç çıkarıcı)*. Başka birisiyle konuşma gibi, ya başka birinin bakış açısını kendi konuşmasına ekleme ya da kendine zıt bir sahte diyalog ekleme.

ÖRNEK: “Bu sadece bir yanlış, kusur” der o bize. “Bir suç değil.” Ama ben derim ki: “Bir yanlış bu kadar geniş olduğunda o gerçekte bir suçtur.”

Birini canlandırma taklit, uygun sözcükleri bulmayla ilgili olduğundan dialogismus, *decorum’un* genel retorik anlayışı ile sıkı ilişkilidir. *Progymnasmata* alıştırmalarından *impersonation*’da kullanılır.

Dialysis: Grekçe’den *dia-bir başından öbür başına. Asunder. Lyein-kaybetmek Dialysis de denir. Divisio, dismembrer-parçalayıcı, ayırıcı.*

1. Seçenekleri yahut da bir sonuca bağlayan tezleri ayrıntılarıyla açıklamak ya da sunmak.
2. Asyndeton’la eş anlamlı.

ÖRNEK: (I'e) Eğer hatırlarsan, sana yeterince söyledim; eğer hatırlamıyorsan sözlerim seni kışkırtamaz.

Dialyton: Asyndeton ile eş anlamlı.

Dianoea: Grekçe zihinde düşünmek, canlandırılmış diyalog. Gelişen bir tezde canlandırılmış soruları ve cevapları kullanma. (Bazen basitçe *anthypophora*'nın eşitidir.)

Diaphora: Grekçe ayırma, fark- değişme, değişiklik, uyumsuzluk. Genel bir adın tekrar edilmesi suretiyle iki mantıksal işlevin icra edilmesi: Bir şahsi nitelik düzenlemek ve bu şahsi ad ya da başlığın niteliklerini anlatmak. Bir çeşit **tekrir**.

ÖRNEK: Başkan, başkan değildir; ahlâkını ve bizim güvenimizi tehlikeye attığında.

Erkek çocuklar, delikanlı olacaklar.

Boys boys

Diaporesis: Aporia ile eş anlamlı.

Diaskeue: Grekçe'den *diaskeuazesthai*- ekip, hazırlama. Çizgesel *peristasis* (koşulların tasviri). Duyguları bu yolla canlandırmaya niyet eder.

ÖRNEK: Çocuklarıma bak; onların çökük yanaklarına, onların çıplak ayaklarına, onların açlığına bak...

Diastole: Grekçe *dia-asunder*, *stellein*- bir yere koymak. *Eciasis*, *ectasis*. Bir sesli harfi ya da heceyi onun tipik uzunluğundan daha çok uzatmak. Bir çeşit metaplasm. Divan şiirinde kullanılan **imâle** ile aynıdır. Bir hece ya da vokali normal uzunluğundan kısa okumak anlamındaki *systole*'un zıttıdır.

Not: *Diastole* bazen ölçü için kullanılır ve bunun sonucu (İngilizce'de) bir hecede diğerine aksanın değişmesi olabilir.

ÖRNEK: I know thee well; a serviceable villain- Şekspir, Kral Lear

Diasyrmus: Grekçe parçalama, ayırma. *Diasyrmus* da denir. *Elevatio*, *irrisio*(hicviye), *vexatio*. Bir tezi gülünç mukayese yüzünden reddetme.

ÖRNEK: Biz hükümeti daha iyi ayarlanan bir seçimle temizleyebiliriz diye bir tartışma bir köpeğe tüylerini arka ayaklarını kaldırarak kendi toprağına bırakmasını söylemeye benzer.

Diazeugma: Tek bir özne ile yapılan figür, birkaç sözü ya da sözsel yapıyı yönetir. Genellikle paralel üslûpta düzenlenir ve benzer bir fikri ifade eder.

Dicaeologia: *Grekçe “savunmada bir rica, itiraz”. Dichologia da denir. Özür figürü-figure of excuse. Bir şeye karşı olarak yüklenen bir şeyi beraberinde getirdiği özürle kabul etme. Bir yükü onun kusuruyla kabul etmenin imkânını içerdği için stasis’le ilgilidir.*

ÖRNEK: Henry politik bir anlaşma yapar. Veliahtı olan oğluna tercih edilerek York’a atanmıştır. Bunu vurguladığında konuşurlar. Prens cevap olarak dicaeologia’yı kullanır.

Prens: Baba beni mirastan mahrum bırakamazsın. Eğer sen kral olursan, ben neden başarmayayım?

Kral Henry: Affet beni Margaret affet tatlı oğlum, Warwick kontu ve Dük beni mecbur bırakıyor.-Şekspir, 3. Henry

Dilemma: *Grekçe double proposition-çifte teklif. İki de eşit olarak elverişli olan iki şık arasında bir seçim önerme.*

ÖRNEK: Müvekkilin ya katletme suçlusu ya da yalancı şahit.

Ecphonesis: *Grekçe “ek- out”ve “ phonein-konuşmak” Aynı zamanda ecphonesis, epiphonesis diye de söylenir. Exclamatio: bağırma, nida The outcry:haykırış, bağırış Duygusal bir bağırma. Pathos figürleri ile ilgilidir.*

ÖRNEK: O tempora! O mores! -Çiçero (Oh, düzen ahenk! Oh, tabiat, yaradılış!)

Ecphrasis: *Grekçe ek-out-dışarı, phrasein-konuşmak.*

1. Dinleyicilerin dikkatle bakmalarından önce bir nesne, insan ya da olayın detaylarını kullanarak canlı bir tasvir yapmak.
2. *Progymnasmata* alıştırımlarından tasvir etme için Grek terimi.
3. Daha sınırlandırılmış tanımlama. Bir sanat çalışmasının harfî tasviri. Philostratus Lemnius bu daha sınırlanmış terimin anlamını, *Imagines*’inde 2. yy. de sabitlemeye çalıştı.

Tasvir figürleri ile ilgilidir. (*Enargia*, *Chronographia*: belli bir zaman ya da mevsimin tasviri, *Topographia*: bir yerin tasviri, *Ethopoeia*, *Prosopographia* ve *Characterismus*: bir insanın , *Pragmatographia* :bir aksiyonun tasviri)

Ecthlipsis: *Grekçe ek-out, thlibein-to rub; silip çıkarma. Elisio.* Heceler ya da harfleri, şiirsel ölçü için atlama ya da çıkarma. (sıklıkla “m” konsonantı ve onun önündeki sesli harfi) Latince’ye has bir çeşit *metaplasma*. Bu bizim özellikle halk şairlerimizin heceye uydurmak için yaptıkları harf atlama durumudur. (**Karac’oğlan**)

Metaplasma dışında özellikle şu figürlerle ilgilidir:

Synaloepha: bir sözün sonunda ve bir diğerrinin başında beraber oluşan iki vokalin birini atlama.

Synaeresis: iki hece bir olarak bağlandığında.

Syncope: bir sözün ortasından harfler ya da heceler kesme.

Systole:Doğal olarak uzun vokali kısa yapma.

Elenchus: *Grekçe cross examination- sorguya çekmek-karşı tarafın şahidine soru sormak* Mantıksal bir tekzip. Tekzip figürleri ile ilgilidir.

Ellipsis: *Grekçe elleipein-to come short-az gelmek, yetmemek Elipsis, eleipsis, eclipsis de denir. Defectus-kusur, eksik gelme, eksiklik, bozukluk, gözden kabolma, figure of default-kusur figürleri.* Kolayca anlaşılan bir bağlamda bir söz ya da kısa ibarenin atlanması. Atlama figürleri ile ilgilidir.

ÖRNEK: *Ortalama insan o olmadığını düşünür. –Baba Larry Lorenzoni*

John, Mary’i affetti ve Mary’i John’u.- John forgives Mary and Mary, John.

(Aradaki virgül atlanan forgive sözünü işaret eder.)

Emphasis: *Grekçe phainein-to show-göstermek, renforcer.* Tabiatında var olan, özün oluşturduğu göze çarpan bir niteliğini, özelliğini verme, vurgulama.

Enallage: Gramatik olarak ayrı ama semantik olarak eşit bir yapının değişimi.

Enantiosis: *Grekçe enantios-opposite- mukabil. Contraries, contentio, contraries, contention-kavga, çekişme, rekabet, contrariety-tezat.* Tipik olarak paradoksal (mantiğa aykırı bir tarzda), zıt ya da mukabil tasvirleri bir arada kullanma.

ÖRNEK: *Para mükemmel bir uşak ama zalim br efendidir.*

Enargia: *Grekçe “enarges-visible-görünen, açık” “palpable-hissedilen,sarih” “manifest açıkça göstermek” Diatyposis, Hypotyposis, demonstratio-işaret etmek, göstermek tasvir*

etmek, descriptio-suret, çizim, resim taslağı. Canlı, neşeli tasviri amaçlayan bir grup figürün genel adıdır.

Encomium: *Grekçe eulogy.* Genellikle encomium birini ya da bir şeyi övmeyi ifade eder.

Bu anlamının yanında aynı zamanda retoriğin farklı birkaç bakışıyla da adlandırılır:

1. Nutuğun genel bir kategorisi (*epideictic*'le nerdeyse eş anlamlı)
2. Retorikle ilgili pedagoji içinde bir metot. (*progymnasmata*'nın biri: *encomium/medhiye*)
3. Konuşma figürü: Bir figür olarak *encomium* birini ya da bir şeyi övmeyi ifade eder ama bir giriş konuşmasından daha küçük bir derecede oluşur.

Energia: *Aynı zamanda energeia da denir.* Enerjiyi ya da ifadenin kuvvetini anlatan genel bir terimdir. Canlı tasvir anlamındaki *enargia* ile karıştırılır. *Energia* görsel ve tasviri olmak zorunda değildir.

Enigma: *Grekçe ainos-fable. Aenigma da denir. Sermo obscurus, the riddle-bilmece, dark saying-karanlık söyleyiş.* Bir şeyi bilmece ya da mecazlar içinde sunarak anlamını belirsizleştirme. Bu mecazlar dinleyicinin ya da okurun anlayışına meydan okur. Bizde **muamma** ve **lûgaz** terimleri bilmeceli sanatları ifade eder. Biz *enigma*'yı bunlardan ikincisine daha yakın bulduk.

ÖRNEK: Bir enigma basitçe bir paradoksun sunumunu ifade eder.

En aç onlardır ki en fazla tokurlar. (En fazla tok olanlar en çok aç olanlardır.)

Bir *enigma* sıklıkla tasviri tarzda karşımıza çıkar ama bu tarzı tahmin edebilmeyi izleyicilere bırakır. (Bazen zıt olarak görünür.)

Yağmur tesirini yitirdi.

Şimdi renkler eğik

Çerçeve, temiz, mavi bir gök. (cevap: gökkuşağı)

Enigma aynı zamanda mecazların bir seri içinde kullanılmasıyla oluşur. Mecazlar aslında oldukça açıktır ama etkileri çapraşıklığını, belirsizliğini didikler. Bu sebeple anlamı çapraşıklaştıran figürlerden *noema, schematismus, allegory*'e yakındır.

Ennoia: *Grekçe akılda bir düşünce, niyet etme. Invitio.* Bilgilenmenin amaçlı olarak bir çeşit zapt edilmesi. Bununla beraber üstü kapalı söylem. Dolaylı konuşma çeşidi.

Enthymeme: *Grekçe’de “bir düşünce, bir muhakeme” . Kısaltılmış tasım, öncüllerinden biri ifade edilmemiş tasım.*

1. Retorikal söylemin tipik olarak usule uygun olmayan (şeklî olmayan) muhakeme metodudur. Kesik, ucu açık olmayan bir kıyastır. “*enthymeme*” bazen “kısaltılmış tasım” olarak belirlenir; çünkü, büyük ya da küçük öncüllerden biri bulunur. Bu yüzden, muhakemenin daha usule uygun metodu, kalanı ifade eder.

Birkaç *enthymeme* beraber oluştuğunda, birbirine bağlandığında bu, *sorites* demektir. Tipik bir *enthymeme*, bir sebebe eş bir sonuç olarak oluşur.

ÖRNEK: “Geçmişinde yalan yere yemin ettiği için, biz bu adama güvenemeyiz.”

Bu *enthymeme*’de tam kıyasın büyük öncülü eksiktir:

-Onlar kendilerine yalan yere yemin edene güvenmezler. (büyük öncül atlatılmış)

-Bu adam geçmişte kendine yalan söylemiştir.(küçük öncül yer almaktadır, ifade edilmiştir.)

-Bu adama güvenilmez.(sonuç- yer almaktadır.)

2.Zıtlığının doğruluğu üzerine bir sonuca dayanan bir konuşma figürüdür.

ÖRNEK: Aptal olmak günahsa, kötüyse; o zaman erdem akıllı olmaktadır.

Bu aynı zamanda *chiasmus*’un bir örneğidir.

Muhakeme figürlerinden *aetiologia*, *anthypophora*, *apophasis*, *contrarium*, *prosapodosis*, *proecthesis*, *ratiocinatio* ve genişletme figürleriyle ilgilidir. *Logos* başvurusunu kullanır.

Epanalepsis: *Grekçe ep- ek olarak, lepsis- a taking. Resumptio, the echo sound-yankı sesi, the slow return-yavaş dönüş, resmption (yeniden başlama, devam etme, geri alma)*

Araya giren konudan sonra aynı söz ya da düşüncenin tekrar edilmesidir. Tam manasıyla tekrarlama bir cümlemin başında olan söz ibare ya da cümlemin aynı cümlemin sonunda tekrar edilmesiyle olur. *Anadiplosis* ve *symploce* ile benzer **Reddü’l acüz ale’s** **sadr**.

ÖRNEK: In times like these.....times like these- Paul Henry

Yalan doğururur yalan.

Epanodos: 1. Bir tezi sunarken tezin ana bölümlerinin tekrar edilmesi.

2. Konu dışı bir sözden sonra ana temaya dönme.

Epanorthosis: *Grekçe “epi-in addition-ek olarak” “ana- again- yine” “orthos- traight- düz, doğru” Prodiorthosis, correctio: tashih; önceden söyleneni düzeltme, Praecedens correctio, correction. İlk düşünceyi daha kuvvetli ya da sağlam yapmak için değiştirerek düzeltme.(=metanoeia) Kesme figürleri, pathos figürleri, correctio, parenthesis ile ilgilidir*

ÖRNEK: Kızgınlım: Hayır, hayır erteleme konusunda gözüm dönmüş durumda.

Epenthesis: Bir sözcüğün ortasına bir harf, ses ya da hece eklemek. Bir çeşit *metaplasm*’dır; (kelimenin değiştirilmesi) kusur olabilir.

Epergesis: *appositio*. Sıklıkla ne olduğunu netleştirmek için araya giren bir ilave. **İtnâb**.

ÖRNEK: Ben bende biliyorum ki, benim tabiatımda, iyi bir şey yok.

Epexegesis: *Grekçe epi-ek olarak, exegeisthai-açıklamak*. Birinin söylediğini yorumladığında ortaya çıkar. Bir çeşit yeniden tanımlama ya da kendini yorumlama. Sıklıkla “bu, şu demektir” gibi bir yapıyla işartlenir. Genişletme figürleri ile ilgilidir.

Epicrisis: *Grekçe epi-upon-üstünde, krisis-karar verme. Adiudicatio, adjudicatio.*

Bir konuşmacı belli bir pasajı aktardığında ve onun üstüne yorum yaptığında oluşur.

Epilogus: *Grekçe epi-ek olarak, logos-speech-konuşma. conclusio*

Takip eden muhtemel bir netice çıkarma.

Epimone: Aynı yalvarışı, ricayı aynı sözcüklerle devamlı tekrarlama.

Epiphonema: Nükteli vecizli bir özettir. Dikkat çeken, özetleyen bir fikir verilir.

Epiplexis: Azarlamak, dert ifade etmek ya da tenkit etmek için soru sormak.

Epistrophe: *Grekçe epi-upon, strophe-turning-dönme; wheeling about-yönünü değiştirme Antistrophe, epiphora, Latince conversio, the counter turne (zıt dönüş), conversion(dönme, değişme) Satırları, ibareleri, cümleleri ya da cümlecikleri aynı söz ya da sözcüklerle bitirme.*

ÖRNEK: Bir kedere doğarız, zamanımız keder içinde geçer, günlerimiz kederle biter.

Epitasis: *Grekçe a stretching-uzatma, abartma*. Orada zaten olanı vurgulayan bir sonuç cümlesinin eklenmesidir. Bir çeşit genişletme. Genişletme figürleri ile ilgilidir.

ÖRNEK: Yatak odasını temizle. Tamamını.

Epitheton: *Grekçe epithes-yer almış-placed upon-added-eklenmiş. Latince appositio, Appositum, esquens, epithet, qualifier, figure of attribution-niteleme figürü*. Bir kişiyi ya

da bir şeyi niteleme. Bir nitelik ya da basit bir ekle tasvirî bir sıfatla ya da mecazi bir ilave ile tasvir etme.

Not: Eğer tasvir etme belli bir ad yerine ise *antonomasia* ya da *periphrasis* olur.

ÖRNEK: Aşağıdaki örnek, isime basit bir sıfat ekleyen *epitheton*dur.

Quintilian'ın önerdiği gibi. *Epitheton* metaforu daha güçlü yapar:

Sınırsız eğlence

Epitheton bazen geleneksel adlar için ya da tasviri sloganlar için kullanılır ağızdan söylenen şiirlerde:

Gül gibi parmaklı tan; hızlı koşan Achille

Episynaloephe: *Grekçe synaleiphein-birlikte erimek ya da sıvamak, Episynaloepha da denir. Conglutinati* . İki heceyi biri içine karıştırarak (daha çok iki komşu vokalın biri basitçe atlanır= *synaloepha*) oluşur. *Diaeresis*'in zıttı. Bir çeşit *metaplasm*. *Syncope* ve *ecthlipsis*'le ilgilidir.

Epitrochasmus: *Grekçe epitrochazein- hızla gözden geçirmek hızla üstünden akmak, Percursio*. Çabukça bir noktaya sonra diğerine dokunmak.

Epitrope: İronik olarak ya da onda ifade edilmeyen bir şeyin ispatını, kanıtını önererek dinleyicilere geri dönen bir figürdür.

Epizeugma: Bir *Zeugma* çeşidi.

Epizeuxis: *Grekçe epi-upon, zeugnunai-to yoke-boyunduruğu kırmak. Palilogia, geminatio, literatio, Latince conduplicatio, subjunctio, the underlay (altında olmak, temelini teşkil etmek) or the coocko-spel, iteration (tekrarlama)* Sözcüklerin diğerleri arasında olmadan şiddet ve vurgu için tekrarı. Tekrarlama figürleri ile ilgilidir.

ÖRNEK: *Hamlet: Sözler, sözler, sözler...*

Erotema: *Grekçe question-soru Interrogatio, interrogatum, rogatio, the questioner*

Retoriğe ait soru. Bir noktayı soru sorarak kabul ya da inkâr etme. Genellikle Melanchton'un not düştüğü gibi, retorik soru duygusal bir boyut, hayat ifadesi, alay, öfke vb. içerir. Soru soran figürler ve tekzip figürleri bu figürle ilgilidir.

ÖRNEK: *Neden bu kadar aptalsın?*

Ethopeia: *Grekçe ethos-karakter, poeia- sunma, temsil etme. Aetpeia, moralis confictio, description of manners-halin hareketin, konuşma şeklinin tarifi*. Bir karakterin tasviri ya

da resmedilmesi (doğal eğilimler, her zamanki haller ve etkilemeler vb.) Bir çeşit *enargia*. Tasvir etme sözkonusu olduğundan Öz- Ârâz icat etme konusunu kullanarak belli bir nesnenin karakteristiklerini tanımlar.

Eucharistia: *Grekçe, şükran duyma*. Yararlı bir kabul için bir kutsama telaffuz etme; bazen birinin yetersizliğinin karşılığını vermek için.

Euche: *Grekçe, dua-yemin-ant Precatio, promissio, votum*. Bir sözü tutmak için yemin etmek.

Eulogia: *Grekçe, kutsamak, mesud etmek, yardım etmek Latince benedictio*. Bir insanın iyiliği için bir kutsama telaffuz etme.

Euphemismus: *euphemismos* *Grekçe euphemizein-güzel, uygun, hoş konuşma*. Daha kabul edilebilir, daha uygun bir terimin daha az kabul edilebilir olanla değişimi. **Kelam edebi.** L. Sami Akalın, aynı anlama geldiğini düşündüğümüz “apofaz” terimini “demezcilik” olarak açıklamaktadır.³⁵

ÖRNEK: Şekspir’in II. Richard’ında Richard, İnce John’a sorar:

Kral Richard: O ne söylüyor?

Northumberland: Hiç, söylediği hiçbir şey değil. Onun dili şimdi yaysız bir enstruman. (O öldü, anlamında.)

Başka sözler ifade etme sözkonusu olduğundan “yer değiştirme” ile ve uygun sözle ifade etme söz konusu olduğundan *decorum*’la ilişkilidir.

Eustathia: *Grekçe, sağlamlık, katılık; kuvvet, enerji*. Amaç ve davranışta sağlamlığa söz verme.

Eutrepismus: *Grekçe iyi dönüş, dönme Ordinatio-düzenli sıra*. Gözden geçirilmekte olan bölümleri numaralama ve sıralama. Ayırma ve sıralama figürü. Söylevin bölümlerinden giriş (*exordium*)’te daha sık kullanılır.

ÖRNEK: Kuşatmayı gözden geçirirken 3 şeyi düşünmeliyiz: 1. Diplomatik seçenekler çöktü mü? 2. Düşmanı yalıtacak güce sahip miyiz? 3. Kuşatma istenen etkiyi başarabilir mi?

Exergasia: *Grekçe ex-otu-dışarı, ergon-work-çalışma, iş (a working out-çözmek, halletmek, olumlu bir sonuca ulaştırmak)* Aynı zamanda *exargasia, epexergasia* da

³⁵ L.Sami Akalın, Edebiyat Terimleri Sözlüğü, İstanbul, Varlık Yayınları, 1965, s. 22. “apofaz”

denir. *Epolitio*-düzleştirme, güzelleştirme, *expolicio* Refining-inceltme taşıyıcı etme, *working out*. Aynı fikrin sözcükleri değiştirerek ya da genel ele alış tarzını değiştirerek tekrarı. Açıklama, genişletme, değiştirme için bir metot. Aslında *exergasia* *progymnasmata* alıştırmalarına benzer.

ÖRNEK: Akıllı bir adamın ana vatanının güvenliği tehlikede olduğunda çekinmiş olmayı düşünebildiği büyüklükte hiçbir tehlike büyük değildir. Ülkenin güvenliğinin devamlılığı söz konusu olduğunda iyi prensiplere malik adam şüphesiz, cumhuriyetini savunması, hayatı için hiçbir riski sakınmaması gerektiğine inanacaktır ve hayatı için büyük tehlikeyle onu koruyacaktır.

Aşağıdaki örnekte, üç cümlede de aynı fikirler farklı terimlerle tekrar edilir:

Doğruyu duy, oh Tanrı, ağlayışıma kulak ver, kulağını duacıma ver. -Psalm

Bütün bu ifadelere bakılırsa bu figür hem genişletme hem tekrar figürüdür. *Progymnasmata* alıştırmalarından fabl bu figürü kullanır. Hermogenes'in önerdiği gibi biri, bir fablın ele alış tarzını diyalog ekleyerek değiştirir. Bu sebeple *Ad Herennium* yazarı *expolitio* yoluyla bir diyalog ekleyerek ele alış tarzını değiştirir.

Exouthenismos: *Grekçe scorn-küçük görme, istihfaf; contempt-hor görme; disparagement-kötüleme.* Bir hor görme ifadesi.

Exuscitatio: *Grekçe “suscitare-to raise- kalkma, uyanma, rouse-uyandırma, awaken-uyandırma, ikna etme, tahrik etme”* Birinin kendi şiddetli, ateşli duygusuyla diğerlerini uyandırması. (Bazen retorikle ilgili bir soruyla ve sıkça kışkırtılan bir öfke için kullanılır.) Duyguya dayalı olması sebebiyle pathos'la ilgilidir.

ÖRNEK: *Ben kalabilir ve kendi kanunlarım altında yönetebilir miyim? Bu güvenli mi? Bu haklı mı? Herhangi birimiz bu yanlışı devam ettirmeye izin verir mi?*

Geographia: Yerin canlı bir sunumu.

Gnome: *Gr. Gnonai* “bilmek için” Vecize, atasözü, darb-ı mesel.

Hendiadys: *Grekçe hen-ona-bir, dia-thorough-vasitasıyla, dis-two (bir yerine iki vasitasıyla) hendyadis, endiadis, endiaduz da denir. İkizleme figürü, bir için iki.* Bir fikri, bir isim ve onun niteleyicisi yerine, iki isimle ifade etme. Güç katan bir genişletme metodu.

ÖRNEK: “O yağmura ve havaya rağmen geldi”. “O yağmurlu havaya rağmen geldi.” yerine.

Hendiadys, *anthimeria*’nın özel bir uygulaması gibi düşünülebilir. Daha genel bir terim olarak konuşmanın bir bölümünün diğeriyle değişimini gösterir. *Hendiadys*, *Polysyndeton*’da olduğu gibi bir sıfat-isim kombinasyonunun iki isme dönüştürülmesi esnasında bağlaçların kullanımını artırır. *Paradiastole*’le de ilişkilendirilebilir. *Hendiadys*, ayırmanın retorik gücünü gösterir. Sıfatı isimden ayırarak değiştirir. Onların kolayca nitelendirilmesindense iki sonuç isim arasında eşitlik kurar. *Hendiadys* uzunluğu ve düşüncenin gücünü artırır. Bu sebeple genişletme figürü de sayılır.

Homilogia: Değişmez bir üslûpla sıkıcı ve boş tekrarlama.

Homoeoprophoron: *Grekçe homoiōs-benzer, prohero-taşımak, devam ettirmek. Latince Alliteratio, alliteration.* Aynı konsonantın (özellikle baştaki konsonant) komşu sözcüklerde tekrarı. Bu terim aliterasyonla eş anlamlı olsa da daha kısıtlı, sınırlıdır. Bir üslûp kusuru olarak adlandırılır (=paroeion).

ÖRNEK: *O tite tute tibi tanta tyranne tulisti-Ennius*

Behçet Necatigil’in “Çok çiğ çağ” sözü bu tanıma teknik olarak uysa da gerçekte “çığlık” hissini ses tekrarlarıyla okura daha iyi geçirmesi sebebiyle bir kusurdan ziyade bir başarıdır. O halde kusur olabilmesi için tekrar edilen seslerin tenafüre yol açması gerekmektedir.

Homoeosis: *Grekçe a becoming like- hoş hale gelmek, benzer hale gelmek. Omiosis de denir. Resemblance- benzetme.* Mukayese sayesinde dili genişletme, zorlama, güzelleştirme. Dah iyi anlamak için Bede’nin bizi gönderdiği üç figüre bakılabilir: icon, parabola, paradigma.

Homoioptoton: *Grekçe homiōs- like-benzer, ptosis- case-durum. Homeoeptoton da denir. Similiter cadens, like inflections-benzer çekimler.* Benzer bitiş durumlarının birleşik sözcükler ya da paralel durumlardaki sözcüklerde tekrarı. Tekrarlama ve paralellik figürleri ile ilişkilidir.

ÖRNEK. Carmina Burana’dan:

.....precinuit

.....exposuit

.....innotuit

.....polluit...

Not: Bu figür sadece çekimli dillerde olduğundan sıkıkla *homoioteleuton*'la birlikte oluşur ve (en azından İngilizce'de) bazen basit bir kafiye eşittir: *to no avail, I ate snail*"

Homoioteleuton: Paralel sözcükler ya da bitişik son ek benzerliği.

Horismus: Grekçe boundary-hudut, sınır (tanımlama); Orismus da denir. Definitio, finitio, *Definer of difference*-farklılıkları belirleyici, *definition*-tanımlama. Özellikle çağrıştıran terimler arasındaki farkı açıklayan, temiz, özet bir tanımlama sağlama. *Circumlocution*'un tam zıttıdır. Tanımlama figürlerindendir.

ÖRNEK: Doğru; öyle olmuş olan, halihazırda öyle olan ve öyle olacak olan şeylerin bilgisidir.

ÖRNEK:Güzellik hiçbir şeydir ama duyuların bir illuzyonuyla fani bir çekimdir. Bir zevk kölesi. Hayatın bir ânı olan bir çiçektir; tam da karla kaplanmış üzerine güneş parlarken; bir dışkı yığındır, yanlış renklerle boyanmış bir camdır.- John Smith

Hydrographia: Grekçe hydro-su, graphia-yazmak. Tasvir figürlerindendir. Suyun canlı bir tasviriyle gerçeklik yanılsaması yaratma. Öz-Âraz icat konusunu kullanır.

Hypallage: Grekçe interchange-mübadele. Hipallage de denir. *Submutatio, changeling-küçükken değiştirilen bebek, budala*. Sözcüklerin uygulamasının değişimi. Sözcüklerin düzeninin benzeştikleri sözcüklerle karıştırılması. Aynı zamanda bazen *metonymy* ile eş anlamlı.

ÖRNEK: Bu örnekte duyu organları onların uygun duyumlarıyla karıştırıyor. Gözleri adamın duymadı, kulakları görmedi, eli tadamadı, dili kavrayamadı, kalbi kaydedemedi-Şekspir, Bir Yaz gecesi Rüyası

Hyperbaton: Grekçe hyper “over- üstünde” ve bainein “to step- adım atmak” Normal sözcük sıralamasının tersine çevrilmesi. Genel bir terim.

Hyperbole: hyper- over-üzeride üstünde, bollein-to throw-atmak, fırlatmak. *Superlatio-abartı, excessus-konudan ayrılma, belli bir sınırın ötesine geçme*. Retorik açıdan

abartma. Sıklıkla mukayesler, benzerlikler ve mecazlarla oluşur, tamamlanır. Genişletme ve aşırılık figürleriyle ilişkilidir

ÖRNEK: *Sana abartma diye 1 milyon kez söyledim.*

Hypophora: *Anthypophora ile eş anlamlıdır.*

Hypotyposis: *Grekçe hypypoein-to sketch-taslak yapmak, typos-etki, izlenim, form-form Hypotiposis de denir. Demonstratio-işaret etme, açıklama; evidentia-açıklık, farlılık, vuzuh; adumbratio- taslak, kroki, şema; representatio-temsil, canlı gösteri. The counterfeit representation- taklit yoluyla temsil, word-picture-iyi açıklanmış tanım. Enargia ile eş anlamlı. Bir aksiyon, olay, durum, kişi, tutku vb.nin canlı bir tasvirini gerçekliğin bir yorumlamasını yaratmak için kullanma. Tasvir ve genişletme figürleriyle ilişkilidir.*

Hypozeugma: Eşit değerde birkaç sözcük ya da ibareyi içine alan ve bunların hepsine dayanan bir yapıda en sonda yer alma.

Hypozeugis: Her cümlecik (bir paralel cümleler serisinde) kendi farklı fiiline sahiptir. Her cümlenin fiili vardır. *Zeugma*'nın zıttıdır.

Hysterologia: Bir edat ya da nesneyi araya eklenmiş bir ibareyle kesme.

Hysteron Proteron: *Hysterologia ile eş anlamlı.*

İcon: *resemblance by imagerie-imge, hayal, betimleme yoluyla benzeme.*

1. Bir insanın resmini hayalinden yapan figürdür.
2. Bir insanın bir başka imaja karşı desteklendiği bir mukayese figürüdür. Tasvir figürlerinden *effictio* ile ilgilidir. *Progymnasmata* alıştırmaalarında tasvir etmede kullanılır.

İrony: *Grekçe affectation of ignorance-yapmacık cehalet. İronia, illusio, dissimulatio, simulatio, the dry mock-kuru alay, istihza, taklit. Sıklıkla istihza, alay, şaka amacıyla birinin söylediğinin tam zıttını ima eden konuşma. İroni Figürleri başlığı altındaki antiphrasis, paralipsis, epitrope, sarcasmus ile ilişkilidir.*

ÖRNEK: *Yahudiler'in Hristiyanlar'a söylediği:*

-Selam, Yahudiler'in Kralı!

İsocolon: Aynı uzunluğa sahip benzer yapılandırılmış unsular serisi.

Litotes: *Grekçe litos- plain-düz, sade; small-küçük; meagre-yetersiz, az. Lyptote, liptote de denir. Antenantiosis, diminutio, extenuatio-ufaltma, küçültme, tahfif. The moderatour*

(moderator olarak: yatıştıran kimse. Özellikle bir düşünce tam zıttını ifade ettiğinde bir şeyi olduğundan hafif gösteren ifade. *Ad Herennium* yazarı, bunu izleyicinin lutfunu kazanmak adına (*ethos* kurma) tevazu ifade etmek (birinin başarısını önemseme) için önerir.

ÖRNEK: *Çok ciddi değil; beynimde minicik, küçük bir tümör var.- Sallinger*

Maratonda iki saat koşmak küçük bir başarı değil.

Zıtlıklar- Çelişmeler ve Benzerlik-Farklılık icat konularını kullanır, *ironi* ve *ethos* başlıkları ile ilgilidir.

Macrologia: *Grekçe macro-uzun, logos-konuşma Macrology.* Sözü bitmezlik. Gereğinden fazla çok söz kullanarak fasih görünmeye kalkışmak. Kimi zaman bir kusurdur.

Martyria: *Grekçe marturion-testimony-tanıklık Testatio-tanık çağırma.* Bir şeyi kendi deneyimiyle kesinleştirme. Tanıklık icat konusunu kullanır.

ÖRNEK: *30 yaşımdayken şirkette biz bu politikayı sürdürmüştük.*

Medela: Arkadaşının hatalarını inkâr eder ya da onları savunurken iyi sözcüklerle iyileştirmeye çalışma. Mantiği itibariyle *pathos* ve tekzip figürlerindendir.

Meiosis: *Grekçe mei-o-o-küçük hale getirmek. Extenuatio-küçültme, azaltma, detractio-geri alma, taşıma, diminutio. The disabler-kuvvetten düşürücü, belittling-küçültme. Olduğundan daha küçük, daha az anlam ifade eden bir adla bir şeye gönderme. (Bir çeşit litotes)*

ÖRNEK: *Kesik bir bacak için: Bu sadece küçük bir yara.*

Meiosis olduğundan hafif gösteren ifade olarak ironiyle ilgili iletişimin iki prensibinden birine uyar. (diğeri mübalağalı söz) *Meiosis* ve *litotes* olduğundan hafif gösterme ifadesidir. Ancak *litotes*, daha çok bir şeyin anlamının zıttını reddederek tahfif eder. Benzer şekilde *tapinosis* de bir şeyi önemini azaltan ya da niteliğini tahfif eden. adı ile adlandırır. Bir de anlamı abartan figürler vardır ki bunlar *meiosis*'in tam zıddıdır: *auxesis, hyperbole* gibi. Bunlardan ikincisi illa ki ironi içermek zorunda değildir. *Meiosis*, biri onun niteliği ve onu nitelendiren etiketin arasındaki farkı sezmedikçe bir figür olarak çalışmaz. Bu yüzden bir mukayese izlemiyle ilgilidir.

Mempsis: *Grekçe “blame-ayıp, ayıplama”, “censure-tenkit, kınama”Şikâyeti ifade etme ve yardım arama.*

Merismus: *distributio-dağıtım, taksim, distributor-dağıtıcı.* Bir bütünü parçaları içinde ayırma.

ÖRNEK: Puttenham şu örneği verir:

Bir cümleyle başlarsa: “Ev fazlasıyla yağma edilmişti.” Biri merismus vasıtasıyla bulabilir: “Onlar önce toprağın altını kazıdılar, duvarları kırdılar, çatıyı kırdılar.”

Mesarchia: *Grekçe mesos-orta, arche-başlangıç.* Birbirini izleyen cümlelerin başlangıcında ve ortasında aynı sözcüklerin tekrarı. Tekrar figürlerinden *anaphora, epizeuxis, mesodiplosis*’le ilişkilidir. Birbirini izleyen cümlecik, cümle ya da satırların başlangıcında aynı sözcüklerin tekrarı

ÖRNEK: And they shall dwell.....; and they shall dwell....

Mesodiplosis: Birbirini izleyen cümlelerin ortasında aynı sözcüklerin tekrarı.

Mesozeugma: Bir yapının ortasında birçok özne için yer alan genel bir fiilin oluşturduğu *zeugma*’dır.

Metabasis: *Grekçe metabasio-to pass over-ihmal etmek, atlamak, üstünden geçmek. Transitio-geçit, bırakıp kaçma; transicio. Transition-geçiş,intikal, bağlantı.* Bir geçişe veya değişmeye ait açıklamadır. Ne olduğunu ve ne söyleyecek olduğunu açıklayan bir ifadedir.

ÖRNEK: Sen teklif edilen planın nasıl başarısız olacağını duydun; şimdi alternatif bir (planın) nasıl başarılı olabilecek olduğunu düşün.

Smith takip eden ve sonra gelenin ilişkilerinin çeşitliliğine göre 8 *metabasis* kurmuştur:

1. Eşit: Duyduğumuz konular mükemmeldi ve onlar sana olağanüstü değilmiş gibi gelmeyecek.
2. Eşit olmayan: Keder verici şeyler duydun ama sen daha acı verici hissedeceksin.
3. Benzer: Ben Fransa’da onun dikkate değer girişimlerini konuştum ve şimdi onun kıymetli işlerini İngiltere’de tekrarlayacağım.
4. Zıt, muhalif: Onun acısını, sıkıntılarını, zorluklarını konuştuğum gibi başarısını, refahını da konuşacak mıyım?
5. Ayrı: Ben usûlleri söyledim, şimdi doktrini hakkında konuşacaklarım kaldı.
6. Beklenen, sezinlenen itiraz: Sen beni yasanın tehdidinde çok uzun süre düşünebilirsin, ben İncil’in tatlı sözlerine geçeceğim şimdi.

7. Azar, takdir: Niçin bu şeyler üzerinde duruyorum? Konuşmamı hızlandıracığım konunun ana noktaları hakkında.
8. Sonuçlar, neticeler: Onun nasıl söz verdiğini duydun ve şimdi onun nasıl yaptığını sana söyleyeceğim.

Epexegesis ve genişletme figürleri ile ilişkilidir.

Metalepsis: *Grekçe meta- değişim, lambanein- almak (anlam değiştirmek) Transumptio, transumption-işi bir yerden başka bir yere alma, the farrafet.* Bir şeye onunla uzaktan ilgili başka bir şey vasıtasıyla gönderme yapma. Ya tabii olmayan zoraki nedensel bir ilişki ya da terimlerin yer değiştirilmesini ima eden bir aracı. Çoğunlukla mantığa aykırı olmasına bağlı olarak komiklik etkisi uyandırmak için kullanılır. Bir sözün mecazi olan başka biri için mürsel mecaz olarak [bir şeyi belirli bir özelliği ile isimlendirme] yer değiştirmesi. Yer değiştirme figürleri, metonymy, catachresis ve hyperbole ile ilgilidir.

ÖRNEK: *Solgun ölüm* (Ölümün etkisi bedeni solgun yapar. Bu etkiyi ölüme yüklemek, bir metafor örneğidir.)

O kurşun gibi bir ayak. (bunun anlamı: o arabayı hızlı sürer, ima edilen nedensellik zinciri şudur: Kurşun ağırdır, ağır bir ayak, gaz pedalına baskı yapabilir ve bu da bir arabanın hızlı gitmesine sebep olur.)

Metallage: *Grekçe meta,den dışında,ötede; karşı tarafa çapraz geçiş. Allagee- bir değişim (bir değişimde idareyi elinde tutma). Suppositio-başkasının yerini alma Materials.* Bir söz ya da ibare bir diğer ifadenin içinde bir obje olarak yer aldığı anda olur. *Anthimeria* ile ilişkilidir ve icat konusu olarak *notation-conjugates*'i kullanır.

ÖRNEK: -Bir genç bayanunki “doğrusu” bir lordunki kadar kuvvetlidir.-
Şekspir

- Onların içkileri ekşidir, tatsızdır: “Onlar sürekli fuhuş işledi: Onların yöneticileri utançla aşk yapar.
- Başka bir “onu sonra yaparım” duymak istemiyorum. Şimdi yap” – I don’t want to hear another ‘I’ll do it later.’ Do it now.

Metaphor: *Grekçe meta-ötesinde, dışında, üstünde, pherein-taşımak. Metaphora, translatio: taşıma, aktarma, mecaz. Translation-aktarma, figura of transport- taşıma figürü.* Bir şeyi bir diğerine göndererek mukayase yapma.

ÖRNEK: -Hiçbir adam, ada değildir.- John Donne

-Bu ülke gemisinin kaptanı kimdir?

-Hayat bir kumsaldır.

Mecaz gibi bir *simile* figürü de mukayese yapmayla ilgilidir.(onun çok açık oluşu hariç) Ayrıca bütün anlatıyı kaplayan alegori de, genişletilmiş bir metafordur. Bir metafor ima edilmiş bir mukayeseye dayandığından, sıkı bir şekilde *comparison*/mukayese icat konusuyla ilişkilidir. Benzerlik/farklılık icat konusu anoloji yoluyla tartışma formunu aldığından metafor figürüyle ilgilidir. Çünkü bir metafor bir çeşit anolojidir.

Metastasis: Muhaliflerin karşı tezlerini inkâr etme ve geri çevirme.

Metathesis: *transposicio, transposition-değiştirme*. Bir sözcüğün içinde harflerin yerinin değişimi. Bir çeşit *metaplasma*. (ve bazen bir çeşit *paronomasia*) **Kalb cinası**.

ÖRNEK: -Elvis lives in Evil Levis

- theatre....theater, centre....center

- Sözcüğün hecelenmesi ile ilgili değişimlerin genel terimi *metaplasma* ile ilişkilidir.

Değişim, düzen söz konusu olduğundan sıralama figürlerindendir.

Metonymy: Biri ya da bir şeyi sıfatına göre ilgili olduğu şeye havale etme. Bizdeki karşılığı **mürsel mecaz**'dır.

Mimesis: Birinin mimiklerini, jestlerini, tonlamasını ya da ifadesini taklit etme.

Mycterismus: : Hakaret dolu bir yüzde olduğu gibi bir mimikle jestle gelen istihza.

Noema: *Grekçe thought-düşünce*. Belirsiz, gizli, usta konuşma.

Oenismus: *Grekçe kuşların uçuşlarıyla bir seziş (bir arayış)*. *Oenismos* da denir. *Optatio*: *arzu, istek*. *Optatio* için Grek terimi. Sıklıkla bir isteği şevkle ifade etme.

Onedismus: *Grekçe oneidizo- iftira etmek, sitem etmek, ayıplamak*. *Exprobatio-kınama, azar*. Birini kâfir ya da nankör olmakla suçlama.

Onomatopoeia: Yansıma

Orcos: *Grekçe horkos-yemin, lanet*. Bir ifadenin doğruluğuna yemin etme.

Oxymoron: *Grekçe oxy-keskin, moros-dull, ağır kalın kafalı, anlayışsız*. *Acutifatuum Wise-fully-akıllı delilik*. İki zıt terimin birbirine komşu olarak bulunması. Bastırılmış paradoks. Zıtlık sözkonusu olduğundan *paradoks, ironi, synoeciosis* ile ilişkilidir

ÖRNEK: sessizliğin sesi, görünebilir karanlık.

Paenismus: *Grekçe “paion-hymn-ilahi, ilahi okuma, ilahi okuyarak kutlama”* Elde edilen takdisler, nimetler için ya da sakınılan günahlar için neşeyi ifade etme.

Palilogia: Ateşli, şiddetli bir ifade için hiçbir sözcük arasında olmadan aynı sözcüklerin tekrarı. *Epizeuxis*’in eş anlamlısı.

Parabola: *Grekçe para-yanı sıra, -den başka, ballein atmak, fırlatmak ya da atma, fırlatma Parabole, similitude-benzerlik, teşbih, anoloji-comparison-mukayese, resemblance misticall* Özellikle ahlâki ya da öğretici bir amaç için esasen birbirine benzemeyen iki şeyin arasındaki bir paralelliğin açık bir tarifi. Bir mesel. *Parabola, metafor* ya da *simile*’in ya da daha zorlayıcı anlamında *allegory*’nin bir tipi olarak düşünülebilir. Bede, bu figürü *homoeosis*’in çeşitleri olarak *paradigma* ve *icon*’a gönderir.

Paradiastole: *Grekçe “para”- yanı sıra, -den başka- “stolee”- a sending-gönderme, sağlama Curry favell* Bir şeyi, gururunu okşamak ya da yatıştırmak için azaltan, eksiltlen, hafifleten bir figür. Ya da bir kusura bir özellik bir güç katan figür. Bir ünlüyü ya da heceyi onun tipik uzunluğundan daha fazla uzattığı için diastole de güç katmış olur.

Paradiegesis: *Grekçe paradiageomai-bir yolla ilişki kurmak. A bye-leading-ikincil yol gösterici.* Bir konuşmayı açmak için bir önsöz anlatı (sıklıkla bir ara söz) kullanır. Söylevin bölümlerinden *exordium, narratio*’da kullanılır.

Paradigma: *Grekçe yan yana gösterme Örnek, örnekle benzetme.* Teşvik etmek ya da caydırmak amaçlı bir örnekten dolayı tartışma. Bede, bu figürü, *homoeosis*’in türleri olarak *parabola* ve *icon* ile beraber söz eder.

Paradox: *Grekçe para- past-geçmiş, contrary to-ters, muhalif, doxa-görüş. Paradoxan, paradoxum, wondrer.*

1. Yüzeyde kendini inkâr eden bir ifade gibi görünse de doğruyu hissettiren bir ifade.

ÖRNEK: Her kim kendi hayatını kaybederse onu (it) bulabilir.

2. *İnopinatum*’la eş. Birinin inanmaya ya da bir şeyi kavramaya yetersizliğinin ifadesi. Bu çeşit *paradox* daha çok *aporia*’ya benzer ve fonksiyonları retorik soruya ya da *erotema*’ya benzer.

ÖRNEK: Bu hükümetin bu konuda çok çabuk kendisiyle ters düşebilir olması bana imkânsız görünmüyor.

İroni figürleri ve bastırılmış paradoks diyebileceğimiz *oxymoron*'la ilişkilidir. İcat konusu olarak *contraries*/zıtlıkları kullanır.

Paraenesis: *Grekçe parainesis-tavsiye, teşvik, öğüt. Admonitio-tembih, nasihat, ikaz; sapientia-akıl, idrak, muhakeme.* Tehdit eden bir kötülüğün uyarısı..

Paragoge: *Grekçe para- ötesine, ötesinde, -den çok, goge- taşıma. Proparalepsis, preassumpcio, diductio Adding at the end-sona ekleme.* Bir sözcüğün sonuna bir hece ya da bir harf ekleme. Bir çeşit *metaplasma*. Bir sözün sonundan bir harf ya da hece atlama anlamındaki *apocope*'un zıttıdır.

ÖRNEK: Son harf ekleme

If sore be sore, then L to sore makes fifty sores o'sorel, Şekspir

Hem sore, hem sorel bir çeşit geyik olarak adlandırılır. "L" eklenerek (L Roma rakamı olarak 50 demektir.) 50 geyik yapmıştır.

-Son hece ekleme: Ne zaman slack (gevşeme) slacken olursa hiçbir anlam değişikliği olmaz.

Paralipsis: *Grekçe para-taraf, leipein-ayrılmak (bir tarafa ayrılmak). Paraleipsis,paralepsisi de denir. Antiphrasis, parasiopesis, occultatio-gizleme, occupatio-zapt etme, alma, praeteritio, preteritio, praetermissio-ihmal, atlayıp geçme, dışarıda bırakma. The passager-geçip giden yolcu, preterition-geçmiş zamanı gösterme (preterit, sözlükte geçmiş zamanı gösteren kip.) Bir çeşit ironi. Taklit etme işi içinde atlanılan bir şeyi ifade ve tarif etme.*

ÖRNEK: Benim için Senatör Kennedy'nin alkol problemi üzerinde durmak yakışsız olabilir; onun kadın düşkünlüğü çok fazla sansasyonel zaten ...

Paralellism: İlgili sözcükler, ibareler ya da cümlelerin serileri ya da bir çiftleri içinde yapı benzerliği.

Parallage: *Anastrophe* ile eş anlamlı.

Paramythia: *Grekçe encouragement-cesaret verme, teşvik etme, exhortation. Consolatio-avutma, metanet ya da güven verme. Teşvik etme, güven verme ifadesi.*

Parathesis: *Parenthesis*'le eş anlamlı.

Parecbasis: Bir konuşmanın mantıksal sıralamasından dışarı çıkmak, konu dışına çıkmak.

Paregmenon: *Grekçe paragein-to lead aside- bir yana yönlendirme, değiştirme.* Kısa bir cümlede bir sözün ya da onun müştaklarının tekrarı için, genel bir terim. Sıklıkla, ama daima değil, *polyptoton*'dur. **İstikak** figürüdür.

ÖRNEK: It will destroy the *wisdom* of the *wise*-O, ustanın (bilgenin) bilgeliğini mahvedecek.

Parenthesis: *Grekçe para- yana, yanında; thesis-yerleştirme. Parathesis, interpositio- ilave, ek, interposicion, insertour-Latince sözlükte insert/a-are: içne koymak Latince correctio.* Normal sentaktik akımı bir sözel birimin duraklatmasıdır. Daha önce de belirttiğimiz gibi **i'tiraz** veya **cümle-i muteriza** adını verdiğimiz bir duraksama figürüdür. Duraklatma, sıralama ve tanımlama figürleriyle ilişkilidir.

ÖRNEK: Geveze Polonius Hamlet'ten. Yardım edemez ama onu duraklatır;
Kral Claudius'la konuşurken Prens Hamlet'in, onun kızına karşı davranışı hakkında bir parantez ekleyerek, onun parantezine:

Ama sen ne düşünmeliydin,

Ben bu sıcak aşkı gördüğümde

Onu anladığımda (bunu sana söylemeliyim)

Kızım bana söylemeden- sen ya da benim sevgili majestem kraliçen burada ne düşünmeli...-Şekspir

Parelcon: *Grekçe parelkein-uzatmak. Prolong-uzatmak, sürdürmek*

1. Lüzumsuz ya da gerekenden fazla terim kullanımı. Sıklıkla bir yerine iki sözün kullanımıdır. Hiçbir faydası olmadan uzatma anlamına gelen **tatvil** ve **iksâr** terimleri karşılık gelir. Bir kusurdur, üslûp zaafıdır.
2. *Paragoge* ile eş anlamlıdır.

Parembolē: *Grekçe para-yanına, yanında; embole- birbirine geçirmek, ilave etmek.* *Parenthesis*'le sıkıca ilişkili olan bir duraksama figürüdür. *Parembolē*, duraklatma konusu cümlelerin öznesi ile ilgili olduğunda oluşur; oysa *parenthesis*'in duraklatma unsuru bu tarz bir birleşmeye gerek duymaz.

Pareuresis: *Grekçe hile, bahane. Adinventio, excusatio-özür, mazeret.* İkna edici bir özür ileri sürmek.

Paroemia: *Grekçe para-tarafından, vasıtasıyla; oimos-yol (sözle)* *Paremia*, *parimia* da denir. *Adagium*, *adage*, *proverb-atasözü.* Kısa özlü söyleyişi tasvir eden birkaç

terimden biri. İlgili icat konularından *testimony* (tanıklık) : *maxims* ya da *proverbs* kullanır. *Progymnasmata* alıştırmalarından *cheria*, *proverb*’le ilgilidir.

Paroemion: *Grekçe para-yakın, yakında; homoiōs- benzer. Paromoeon, parimion da denir. Benzer harf figürü. Alitersyonun aşırı bir ucu. Bir cümlede yakın olan her sözcük aynı konsonantla başlar. Bazen basitçe aliterasyon ya da homoeoprophoron’la eş anlamlıdır. Bazen üslûp kusurudur. Ses tekrarı söz konusu olduğundan ses figürlerindendir.*

ÖRNEK: The Power of Prunes are Prudent to Provide Potent Palliative...

Paromoiosis: Yakın cümlelerdeki sözcükler arasında ses paralelliği. Bu cümlelerin uzunluğu eşit ya da yaklaşıktır. *Isocolon* ve asonansın bir birleşimi.

Paromologia: Muhakeme figürüdür. Daha zayıf bir konuyu daha güçlü bir başka nokta/konu için kabul etmedir.

ÖRNEK: Evet, basit bir hırsız olabilirim ama bir câni değilim.

Paronomasia: Sesleri benzer ama anlamları farklı kelimeler kullanma.

Parrhesia: *Grekçe para- ötede, öteye,-den çok; resis- konuşma. Parresia, parisia da denir. Eleutheria-özgürlük, licentia-özgürlük, aşırı serbestlik, haddini bilmeyiş Parrhesy, the licentious- ahlaksız, şehvet düşkünlüğü, uçarı. Candoru-samimiyet, dürüstlük, tarafsızlık. Ya samimiyetle, dobra dobra konuşmak ya da böyle bir konuşma için izin istemek. Bazen bir kusur olarak düşünülür.*

Pathopoeia: *Grekçe “pathos-feeling-duygu”, “poiia-a making-yapma, etme; teşekkül” “Adfectus-hazırlanmış, teşkil edilmiş-...ile donatılmış; ruh hali” “affectus”, “affectus expressio” “description of feelings”- duyguların tasviri. Konuşmanın genel bir terimidir ki, dinleyicileri duygusal olarak hareketlendirir. Özellikle konuşmacı kendi duygularını gösterme yoluyla duygusal bir etki sağlamaya kalkışır. (exuscitatio) Melanchton bu etkinin patetik koşullara müracaat edilerek yapıldığını belirtir: zaman, birinin cinsiyeti, yaş, yer vb.*

ÖRNEK: Başım sulandı (?) ve göz yaşlarım bir şelaleydi, ağlama gününde ve gecesindeydim; benim insanların kendi kızları ve oğullarının katli için. – Jeremiah 9:12

Periergia: *Grekçe peri-fazlasıyla, ergon-çalışmak Sedulitas superflua -ciddilik, çalışkanlık, gayret; taşmak Over labour-fazla çalışmak; curious-her şeyi öğrenmek isteyen, meraklı, tuhaf. Konuşma figürlerinin ya da sözcüklerin fazla kullanımı. Basitçe*

macrologia ile eş anlamlı olarak düşünülür. Ancak Puttenham'ın önerdiği terim olarak *periergia*, basit fazlalık anlamındaki bu terimden ayrılır. Süslenmemiş, çıplak dil anlamındaki *aschematiston*, *periergia*'nın zıttı olarak düşünülebilir.

Period: *Grekçe periodos-etrafında gitmek, rota Hirmos, hirmus. Ambitus: sarmal, gösterişli, dolambaçlı, etrafını çevirmek. Circumductum Continuatio-çeşitli yardımcı cümleleri içeren tam bir cümle. Conclusio-bir nutkun sonu, tam cümle.* Cümlelerin başından sonuna kadar tam ağır bir duygu yüküyle karışmış bir sanattır. Bu Grekçe ve Latince gibi fiilin sonda yer aldığı dillerde daha sıklıkla fakat İngilizce gibi çekimsiz dillerde nispeten az olarak rastlanır.

ÖRNEK: Note the long delay prior to the occurrence of the sentence's main verb ("sing"): Ana cümlelerin fiili en sonda yer almış.

Of man's first disobedience and the fruit

Of that forbidden tree, whose mortal taste

Brought death into the world, and all our woe,

With loss of Eden, till one greater Man

Restore us, and regain the blissful seat,

Sing Heav'nly Muse... —John Milton, Kayıp Cennet

Periphrasis: Grekçe'de peri-etraf, phrasein- deklare etmek Aynı zamanda perfrasis de denir. Antonamasia, circumculatio, circumitio, the figure of ambage –dolaylı söyleyiş figürü. Uygun bir isim için tanımlayıcı bir kelime ya da ibarenin yer değiştirmesi. (bir circumlocution türü) Ya da aksine, uygun bir ismin onunla ilgili niteliklerinin yerine kullanılmasıdır. Yer değiştirme ve genişletme figürlerindendir

ÖRNEK: Dinozorlar isimli TV şovunda küçük dinozor babasına “anne değil” diye seslenmiş.

Perisologia: Gk. Perissos, “gereksiz tekrar” ve logos, “konuşma” sermo superfluous-konuşma taşması perissology-sözcük fazlalığı. Genel olarak söz fazlalığı hatası. Daha özel olarak *periphrasis*, circumlocution, *synonymia*, *accumulatio* ya da *amplification* uzunluk ya da detaylılık fazlalığıyla bir hata taşır. **İtnâb-ı mümel** genel adını kullanabiliriz.

Peristasis: Grekçe Peri- etrafında, stasis-standing, durma duruş , setting-kurma. *circumstantiae descriptio, description of circumstances-koşulların tasviri*. Zaman, yer, durum, kişisel özellikler, zemin, amaç, eğitim, huylar gibi yardımcı şartların tasviri. Genişletme ve tasvir figürlerindendir. Progymnasmata alıştırılmalarından tasvir etmede kullanılır.

Philophronesis: Gk. philophroneomai “to show kindness”-kibarlık sergilemek. Olumlu bir konuşmayla ya da söz hakkı tanımayla muhalif bir kimsenin edilgin hale getirilmesi.

Pleonasm : Semantik olarak gerekenden fazla kelimenin kullanılması. Gramatik olarak kelime fazlalığı olacak şekilde tekrar. Bir kusurdur. Tam olarak **tatvil**’e karşılık gelir.

ÖRNEK: Bu gözlerle ben onu gördüm, derken “göz” sözünün tekrarı.

Ploce: Grekçe’de plekein-örmek, kıvrım yapmak Aynı zamanda ploche, plope denir. Latince *Conduplicatio, diaphora, doubler-iki katına çıkarmak*. Retorik vurgu için tek bir kelimenin tekrarı. *Ploce* genel bir terimdir ve kimi zaman *polyptoton* (tekrarın bir kelimenin formlarındaki değişikliği içermesi) veya *anatanacclasis* (tekrarın anlamdaki bir değişikliği içermesi) gibi daha özel terimlerin yerine kullanılmasıdır.

Polyptoton: Grekçe *poly*, “çok” ve *ptotos*, “düşmek” *ptosis*, “[grammatical] çekim *Paragmenon, traductio-nakl etme geçme, adnominatio, the tranlacer, many inflections-çok çekimlilik*. Bir sözcüğün farklı formlarda tekrarı. Aynı kökten gelen kelimenin kullanılması. Tekrarlama figürlerindendir. Bir çeşit **ıştikak**.

ÖRNEK: Çok istekle yemek yemek, yemek yiyenin ağzını tıkar.

Polysyndeton: Gr. *Ppoly-* çok , *syndeton-* bir şeyle bağlanmış. Aynı zamanda *polysyntheton, polisindeton, polysindeton* da denir. *Acervatio, couple clause-çift cümle, many-and-çok bağlaçlılık*. Sıklıkla tempoyu veya ritmi yavaşlatan cümleciklerin birçok bağlaçla bağlanması. *Asyndeton*’un tersi.

Pragmatographia: Grekçe’de *pragma-* olan şey, *graphe-* writing. *The counterfeit action-taklit aksiyon, aksiyonların tasviri*. Bir olayın tasviri (savaş, bayram, evlilik, cenaze töreni vb.) Bir çeşit *enargia*. Bu figür sık sık dramada sahne dışında, arkasında ne olduğunu rapor ya da ifade etmek için kullanılır. Tasvir figürlerinden olması sebebiyle öz-âraz icat konusunu kullanır. Tasvir etme, bir şeyin özelliklerini ifade etme formu

aldığından bu icat konusunu kullanır ki bu özelliklerden biri belli bir nesnenin karakteristiklerini belirler.

Procatalepsis: *Grekçe anticipation- umma, bekleme, sezme. Procatalipsis, prolepsis, praesumptio, praeoccupatio-önceden tahmin etmek, anticipation, the presumptious, the figure of presupposall- tahmin etme figürü.* Tahmin edilen itirazları çürütme. Tekzip figürüdür. Klasik söylevin *refutatio* bölümünde ve *progymnasmata* alıştırmalarından tekzipte kullanılır.

Proclees: Birinin düşmanına meydan okuma.

Prodiorthosis: *Grekçe pro-önce, diorthosis-hareketsiz kılma.* İzleyicileri şaşırtıcı ya da tiksindirici bir şeye hazırlamaya niyet eden bir ifade. *Protherapeia*'nın uç bir örneği.

Proecthesis: *Grekçe pro-önce, ekthesis- sonuç yoluyla beyan etme, başlama. Expositio-anlatı, tanımlama.* Muhakeme figürüdür. Sonuçta yargıya varan bir sebebin varlığında oluşur.

ÖRNEK: Merhametli olacağım ve kurban etmeyeceğim: Bana gelmeyecek olan dürüstleri değil ama tövbe etmek için gelen günahkârları.

Prolepsis: *Grekçe önyargı Prolepsie Anticipation, propounder-ileri sürücü, meydana koyucu*

1. *Procatalepsis* ile eş anlamlı.
2. Gelecekteki bir şey o zaten olmuş ya da varmış gibi konuşmak. Bir tahmin ve zaman figürü.

ÖRNEK: Oh, ben ölü bir adamım!

Prosapodosis: Bir ifadenin her bölümü için bir sebep sağlama. Sebepler daima paralel biçimde birbirini takip eder. Ayırma ve muhakeme figürüdür.

Prolepsis: *Grekçe pros- -e doğru, leepsis- alma Latince Assumptio, circumductio, assumption.* Paralipsis (atlanılıp geçilmiş bir şeye dikkat çekme, ifade etme) aşırı bir hal aldığında oluşur. Konuşmacı tüm detayları verir.

ÖRNEK: Senatör Kennedy'nin içmesi veya kadınlara düşkünlüğü konusunda konuşmak ya da dikkatinizi Au-bar'daki tecavüz girişimi gibi görünen skandala çekmek -ki buradaki birileri onun genç bir kadına sarkıntılık ettiğini ve alkol duvarını aştığını söylemiştir- benim için yakışsız olurdu.

Prosonomasia: *Grekçe pros- -e, onomazein- adlandırma. Nicknamer-ad takıcı, lakap takıcı*

Prosopographia: *Grekçe prosopon-yüz ya da kişi, graphia-yazmak. Prosographia, counterfeit countenance-sahte yüz ifade , description of persons- kişilerin tasviri.* Birinin yüzünün ya da karakterinin canlı bir tasviri. Bir çeşit enargia, Aynı zamanda şeytan ya da vampir gibi düşsel ya da taklit edilmiş karakterlerin tasviri. Tasvir figürlerindendir, Öz –Âraz icat konusunu kullanır. *Progymnasmata* alıştırmalarında Şahıslandırma /impersonation ve tasvirde kullanılır.

Prosopopoeia: *Grekçe prosopon-yüz, kişi ve poiein—yapmak. Prosopoeia, confirmatio- kanıtlarını göstermek, personae confictio, the counterfeit in personation-canlandırma taklidi.*

1. Konuşma figürü *personification*'un eş anlamlısı

2. *Progymnasmata* alıştırması, *impersonation*.

Prosphesis: *Grekçe birinin birini tanımlaması. Apostrophe*'la eş anlamlı.

Protherapeia: *Grekçe önceki davranış, muamele. Pro-önce, therapeia-hizmet. Proepilexis-,Latince conciliatio-uzlaştırma, yatıştırma. Uzlaştırıcı, yatıştırıcı sözlerle izleyicilerini söyleyeceği şey hakkında hazırlama. Gelecek olan şoke eden bir şeyse, bu figür prodiorthosis diye adlandırılır.*

Prothesis: *Prosthesis de denir. Appositio, apposition, addition at the first. Bir sözcüğün başlangıcına hece ya da harf ekleme. Bir çeşit metaplasm. Aphaeresis'in zıttı.*

ÖRNEK: Adown we tumbled.-down

Protrope: *Grekçe exhortation-teşvik etme. Tehditler ya da sözlerle bir olayı çağırmak.*

Prozeugma: *protozeugma, antezeugmenon, proepizeuxis, injunctum, praeiunctio, ringleader-idareci, elebaşı, ante-yoke. Cümlecikler serisindeki ilk sırada yer alan fiil diğerleri tarafından da kullanılır.*

Pysma: *Grekçe soru. Quaesitio, quaesitum. Art arda çok yönlü soru sorma. (ki bu sorular hep beraber bir karmaşık cevaba ihtiyaç duyabilir) Bir sorunun retorik açıdan kullanımı. İstifham.*

Repotia: *Latince ikinci kez içme-bir eğlence sonrası tekrar içme.*

1. Üslûpta, tonda, diksiyonda vb. önemsiz farklılıklarla bir ibarenin tekrarı.

2. Bir düğün töreni kutlama söylevi.

Sarcasm: *Grekçe sarcazein-acı konuşmak, et koparmak. Latince Sarcasmus, amara irrisio, the bitter taunt-acı alay. Taklit, alay, iğneli söz veya acı bir ironinin kullanılması.*

scesis onomaton: *schesis onomaton da denir.*

1. Yalnızca isimler ve sıfatlardan oluşturulmuş bir cümle. (tipik olarak düzenli bir örnekte)
2. Ardışık ve eş anlamlı açıklamalar serisi. Sıfatların **tensîk**'ine karşılıktır.

ÖRNEK: *O çok iyi bir baba, vefakâr bir dost, başarılı bir iş adamı...*

Schematismus: *Grekçe Schematizein- şekil vermek.* Bir anlamı komik olmak için ya da gereksizce, figüratif/ betili dil kullanarak gizleme.

Scheme: schema “*form*” Kelimelerin sıradan bir şekilde düzenlenmesinden sanatsal düzene sapış. *Trope* ile birlikte konuşma figürlerinin iki genel kategorisinden biridir. **Za’f-ı telif.**

Scurra: *Cacemphaton*’la eş anlamlı.

Skotison: *Grekçe. "darkened-karartılmışlık"* Maksatlı gizlilik.

Solecism: *Grekçe “Doğru olmayarak konuşma” (Soloi’de Grekçe’yi kötü şekilde konuşanlara atfen) Solecismus, inconuen structura-uygun olmayan yapı.* Gramatik olarak doğru olmayan konuşma ya da yazmanın bir unsuru. Bir kusurdur. Barbarizm gibi Değişimin Dört Kategorisinden her birine bağlı olması muhtemeldir.

Soraismus: *Soraismos da denir. Cumulatio.* Farklı dilleri tecrübeden yoksun yapmacık ve bir şekilde katıp karıştırmak. Fesahati bozan hallerden **garâbet**’tir. Yapmacık belâgat oluşturmak; özellikle Latince dışındaki sahte, uyduruk kelimeleri kullanmak anlamındaki *cacozelia* ile aynı çizgidedir.

Sorites: *Grekçe soros, "heap-yığın, küme "* Sıralanmış *enthymemeler*. Muhakeme figürlerindendir. Birbirine bağlı olarak oluşan bir iddialar ve akıl yürütmeler zinciridir. *Sorites* bazen, mantık yürütmelere izin vermediği için mantıksal bir yanlışlıktır.

ÖRNEK: *Bu adamın şahitliği daha önce yalancı şahitlik yaptığı için kabul edilemez. O sebeple bu şahidi reddedelim. Davalıyı serbest bırakalım.*

Syllepsis: *Gk. syn, "birlikte" ve lepsis, “ sillepsis, silepsis, syllepsis de denir. conceptio, conglutinata concepti, concepcio. Double supply-çifte tedarik, change in concord- uyum içinde değişim.* İki ya da daha fazla kelimeyi şekillendiren tek bir kelimenin bu kelimelerin her birine farklı anlaşılmasıdır. Sıklıkla bir nükteli veya komik bir efektle birlikte gramatik olarak paralellik ve semantik olarak uyumsuzluğun bir birleşimidir. *Zeugma* ile karıştırılmamalıdır.

Not: Orijinalinde *syllipsis*, iki ya da daha fazla kelimeye hükmeden bir kelimenin, ikisi ya da hepsiyle uyumlu olamayışı ile sonuçlanan gramatik uyumsuzluk olarak tanımlanmıştır. Örneğin, tekil bir fiilin tekil ve çoğul olabilen ik i özneye hizmet etmesi. (His boat and his riches **is** sinking.) Retorik açıdan *syllipsis*, aynı tekil kelimenin diğerlerine uygulanmasıyla, ona farklı anlamlar katmasını sağlar. Bu yüzden “onun botu ve hayalleri battı.”

ÖRNEK: Rend your heart, and not your garments -Kalbini yırt, elbiselerini değil. (İlk yırt kelimesi mecazi, diğeri harfî. İkinci yırt kelimesi de aslında gizli-not)

Syllipsis, *ellipsis*’in bir formudur ve *ellipsis* gibi kelimenin anlamı tekrar edilir ama kelimesi değil. *Syllipsis*’in farkı, anlam onun tekrarında çeşitlenir.

Syllogismus: *syn*, "birlikte" ve *logos*, "muhakeme" *Syllogismos* da denir. *omission of the conclusion-sonucu atlama*. Muhakeme figürüdür. İzleyiciler için aşikâr bir sonuca götüren bir imaj ya da işaretin kullanımı. Sıklıkla bir şekle dayanan, yoğun bir *enthymeme* gibi düşünülebilir. Formal mantığın *syllogismi* ile karıştırılmamalıdır.

ÖRNEK: Şu adamların sararmış parmak uçlarına bak ve onların bana sigara içicisi olup olmadığını söyle.

Symperasma: *Grekçe "bir bitirme veya sonuç" Athroesmus, concluding summary-sonuçlayan özet*. Tekrarlama figürüdür. Öncesinde söylenmiş olanların küçük bir özetini içeren bir sonuç.

Symploce: *Gr. Sym-beraber, plekein. symploche, symploke adjunct, circulo rhetorica, complexio the figure of reply-cevaplama figürü. Anaphora ve epistrophe’nin birleşimi:* Aynı anda her serinin sonunda tekrar eden farklı bir kelime ya da ibarenin olduğu durumda, aynı kelime veya ibareyle bir seri satırların, cümleciklerin ya da cümlelerin başlaması.

Synaeresis: *Grekçe “yan yana ifade etmek tasvir etmek, kısaltma”İki hecenin bir heceye kısaltılması durumudur. Bir çeşit metaplasma’dır. Atlama figürlerindendir.*

ÖRNEK: N’apıyorsun, gibi.

Synaloepha: *Grekçe’de synaleiphein-bir şeyle sıvamak, sürmek veya birlikte erimek synalepha, synaloephe da denir. Synolephe, Episynaloepha, deletio, delecio. Bir sözcüğün sonundaki diğerinin başındaki bir ya da iki ünlünün atlanması. Bir çeşit*

metaplasm. Ecthlipsis de şiirsel ölçü için, sıklıkla konsonant “m” ve bunu takip eden vokal olmak üzere harflerin ve hecelerin atlanması ya da elizyonu (*elision*=kelime sonlarındaki harf veya hecenin okunmaması.)

ÖRNEK: *I'll take one; you take **th'other**.*- ben bunu alayım sen d'ordakini al.

Bizde bazı birleşik sözcüklerde olduğu gibi: kahvaltı

Synathroesmus: *Grekçe "koleksiyon, birleşik" synathroismos, sinathrismus da denir.*

Frequentatio- yığma, biriktirme, toplama *the heaping figure-taşma, yığma figürü*

1. Kelimelerin ya da ifadelerin ya benzer anlamlarla (*synonymia*) ya da farklı anlamlarla (*congeries*) küme halinde toplanması.

2. Konuşma içerisinde dağılmış olan şeylerin bir araya getirilmesi (*accumulatio*)

Genişletme Figürleri ile ilgilidir.

Synatabasis: *Anthropopatheia* ile eş anlamlıdır.

Syncategorema: *Anastrophe* ile eş anlamlıdır.

Synchoresis: Gk. "*concession-* kabul, *itiraf, acquiescence-*uysallık *razı olma, consenting-*rıza, *muafakat,*" *Synchoreo'dan* , "*to come together-*bir araya gelmek, *agree-*onaylamak" *epichoresis, concessio-*tartışmada bir noktayı kabullenme. *concession-*kabul, *teslim, itiraf.* Bir başkasının yararına bir noktayı kabul etmek. (*paromologia*)

Konuşma ve izleyici figürlerindendir.

Synchysis: *Grekçe. synkein,* "to mingle, confuse-katıp karıştırmak" *synchysis, synchesis, confusio-*bir bütün oluşturmak için karıştırma, *terkip.* Bir cümlede kelimelerin karıştırılmış bir düzenlemesi; kazayla ya da kasdi olarak son derece anlaşılması güç şekilde *hyperbaton* veya *anastrophe*'un karıştırılmasıdır. Gramer figürlerindendir.

Syncope: *Grekçe syn koptein,* "to strike off-çıkarmak, ayırmak, kesmek" *Consicio, cutting from the midst-*ortadan kesme. Bir kelimenin ortasından bir hecenin ya da harfin kesilmesi. Bir çeşit *metaplasm.* Atlama figürlerinden *synaloepha, apocope* ile benzer.

ÖRNEK: *Babam daa gelmedi.*

Syncrisis: *Grekçe syn,* "ile" ve *krinein,* to separate-ayırarak " ("to compare"-mukayese etmek) Paralel cümleciklerde mukayese ve tezat.

ÖRNEK: *Biz zaferi destekliyoruz onlar maliyeti kötülüyorlar.*

Synecdoche: to take with something else-başka bir şeylerle birlikte almak. *Syndoché da denir intellectio, subintellectio, pars pro toto. intellection, figure of quick conceite.* Bir

bütün, onun parçalarından birinin adıyla sunulur. (Çeşitler için türden isimlendirme ya da bunun tam tersi tür için çeşitlerden isimlendirme diyoruz.)

Synoeciosis: Grekçe *syn*, "ile" ve *oikeios*, "one's own-birinin kendi şeyi" *Syneciosis de* *denir. oxymoron, contrapositum, crosse copling.* Tezatların birbirlerine zıttını göstermek için olmamak kaydıyla bir araya getirilmesi, çiftlenmesi. (*antithesis*'de olduğu gibi) İcat Konularından *Contraries/* contradictions (zıtlıklar/ çelişkiler), *similarity/difference* (benzerlik/ farklılık)'ı kullanır.

Synonymia: Grekçe *syn*, "benzeri" ve *onoma*, "ad" *interpretatio, nominis communio-ada ortak olmak synonymy, the figure of store-stoklama figürü, the interpreter-yorumcu, tercüman.* Genelde belli bir öznenin ya da terimin açıklanması ya da genişletilmesi için birçok eş anlamlı kelimenin bir arada kullanılmasıdır. Duygusal kuvvetin ya da entelektüel açıklığın ilave edildiği bir çeşit tekrardır. Sıklıkla paralel tarzda meydana gelir. Bu figürün diğer bir Grek eş anlamlısı *congeries* bu figürün duygusal ihtimallerini önerirken Latin eş anlamlısı *interpretatio* ussal doğasını ve açıklayıcısını önerir. *Pathos*, tekrarlama, genişletme ve tanımlama figürüdür.

Synthesis: *Grekçe, "kompozisyon" Compositio.* Bir kompozisyonun kelimelerin ve hecelerin seslerine göre düzenlenmesi.

Syntheton: *Grekçe syn, "birlikte" ve tithenai, "to place-yerleştirmek" Combination.* İki kelimenin bir araya gelmesiyle bir vurgu birleşimi.

ÖRNEK: ekmek ve şarap- Tanrı ve insan.

Bir fikrin, bir tek kelime ve onun niteleyicisi yerine iki kelimeyle ifade edilmesi anlamındaki *hendiadys*, *syntheton*'dan bir fikrin birleştirilmiş isimlerle tanımlanması şeklinde ayrılır.

Synzeugma: *Latince conjunctio.* Bu çeşit *zeugma*'da bir fiil iki vurgunun arasında yer alarak onları birleştirir ve onlara hükmeder. *Mesozeugma*'nın bir çeşididir. Diğer *Zeugma* ve ayırma figürleriyle ilişkilidir.

Systole: Grekçe *syn*, "birlikte" ve *stellein*, "yerleştirmek" *Contractio-kısalma.* Uzun bir vokalın kısaltılması. Bir çeşit *metaplasma*. Bir vokalın, hecenin gerçek halinden daha fazla uzatılması demek olan *diastole*'un zıttıdır.

Systrophe: Grekçe *syn*, "birlikte" ve *strophe*, "dönme" Birine ya da bir şeye ait birçok özelliğin ya da tanımlamanın açık bir tanımlama verilmeden listelenmesi. *Systrophe*, tanımlamanın bir çeşit dolaylı metodudur.

Tapinosis: Grekçe "*a demeaning ya da humbling-kendini küçültme, mütevazılık yapma*" *tapeinosis, antenantiosis da denir. Humiliatio, abbaser, a demeaning*. Bir şeye kendi değerini azaltan bir isim vermek. Bir çeşit *meiosis*'tir. Bu yeniden bir tanım yapma olduğu için tanımlama figürlerindendir.

ÖRNEK: *Bendeniz ...*

Tasis: *extensio*. Bir kelimeye ya da ibareye telaffuzunun kulağa hoş geliyor olması sebebiyle kuvvet verilmesi. Konuşma tarzında kullanılan bir figür. *Onomatopoeia euphony* (ses uyumu) ile değerlendirilmemesine rağmen onomotopi de *tasis* gibi sesle bir kelimeye dikkat verilmesini sağlar.

Tautologia: Grekçe *tauto*, "the same" *logos*, "saying" *İnutilis-yararsız, repelicio eiusdem, figure of self saying-kendi kendine konuşma figürü*. Aynı fikrin genellikle sıkıcı ve gereksiz bir şekilde tekrarı. Bazen bir kusurdur. **Eşsöz.**

Taxis: Grekçe *Ayarlama, sıra*. Bir özneyi onun çeşitli bölümlerine ya da sıfatlarına bölmek. Öz-Âraz icat konusunu kullanır. Ayırma ve sıralama figürüdür.

Thaumasmos: Grekçe *Şaşma, hayret etme, Şaşkın*. Bir konuyu gerçekçi bir yolla vurgulamaktansa ona hayret etmek, şaşmak. **Nida** terimine karşılık gelir.

Tmesis: Grekçe *.kesme, timesis de denir. Dissectio*. Bir kelimenin heceleri ya da birleşik kelimenin bölümleri arasına bir kelime ya da ibare sokmak. Ayırma icat konusunu kullanır ve ayırma figürlerindendir.

ÖRNEK: *This is the place where Christ will come, as will **here appear after**.*
(*here after*)

Topographia: *counterfait place-taklit yer, description of place*. Bir yerin tanımı. Bir çeşit *enargia*. Tasvir figürlerindendir. Öz- Âraz icat konusunu kullanır. *Progymnasmata* alıştırmalarından tasvir etmede kullanılan bir figürdür.

Topothesia: Hayali bir yerin tasviri. Bir çeşit *enargia*. Tasvir figürlerindendir. Öz- Âraz icat konusunu kullanır. *Progymnasmata* alıştırmalarından tasvir etmede kullanılan bir figürdür.

Tricolon: *Grekçe "üç cümle"*. Aynı seride bir araya gelmiş, aynı uzunluktaki üç paralel unsur. *Isocolon*, paralellik ve denge figürleri ile ilgilidir.

ÖRNEK: *Veni, vidi, vici.*

Zeugma: *adnexio* (Latince sözlükte bağlantı iritbat ilgi *adnexus*), *iunctio*-birlik, bağlantı birleştirme, *single supply*-tekil tedarik. Konuşmanın bir bölümünün (genellikle ana fiil fakat bazen bir isim) sıklıkla bir seri içerisindeki bir cümlelerin, iki ya da daha fazla bölümüne hükmettiği zaman kullanılan genel bir terimdir. *Zeugma* bazen *syllipsis*'in bir eş anlamlısı gibi kullanılır. Bununla beraber *syllipsis*'in *zeugma*'nın daha özel bir çeşidi olduğu bilinir: Paralel unsurların hükmeden kelimeyle ilişkilerinin arasında bir eşitsizlik olduğunda (bazen bir kusur bazen de komik etki için) oluşur.

Zeugma, daha birçok özelleşmiş terimleri kapsar. Bunlar *ellipsis* ve *parallelism* ile oluşur. (Cümlelerin hükmedilmiş üyeleri arasında) *zeugma* iki şekilde biçimlenir: Hükmeden kelimenin ana fiil olduğu şekiller (bu durumlarda hükmeden fiilin konumuna göre ayrıca tasnif edilirler) ve hükmeden kelimenin konuşmanın diğer bir bölümü olduğu şekiller (genellikle özne isim)

Hükmeden Fiilin Pozisyonlarına Göre *Zeugma* Figürleri:

Prozeugma (başlangıç pozisyonunda)

Hypozeugma (sonuç pozisyonunda)

Epizeugma (başlangıç ya da bitiş pozisyonunda)

Mesozeugma veya *synzeugma* (orta pozisyonunda)

Hükmeden İsime Göre *Zeugma* figürleri:

Diazeugma : Tekil bir özne çeşitli fiillere veya fiilî yapılara hükmeder.

Hypozeugma: Tek cümlecik (paralel cümleciklerin serilerinde) kendi farklı fiiline sahiptir.

Zeugma figürleri *ellipsis*, *parallelism*, *syllipsis*'le olduğu kadar paralellik figürleriyle de ilgilidir.

İkinci Bölüm

RETORİĞİN TEMEL TERİMLERİ

I. İKNA ETMENİN ÜÇ MERKEZİ TERİMİ:

A. KAIROS³⁶ - FIRSAT- *tempus speciale /occasio*

Kairos, geçicilik (temporality) anlamında ve etkilemenin bir yolu olarak çeşitli biçimlerde tarif edilir: Tam zamanında olan “an”dır. Retoriğin tarihçesi içerisinde *Kairos*’u; çeşitli karmaşık yollarla/vasıtalarla kimi zaman karşımıza çıkan, kimi zaman kaybolan kimi zamansa tekrardan önümüze gelen yakalanması zor bir terim olarak tarif edebiliriz. *Kairos*, 25 yüzyıldan daha fazla bir süredir sanatçılar, oratorlar, Sophistler, retorisyenler tarafından kişiselleştirilmekte, atıfta bulunulmakta, kullanılmakta ve vurgulanılmaktadır. Kairos M.Ö. 5. yüzyıldan 4. yüzyıla kadar retorikle ilgili tartışmaların temelini oluşturmaya rağmen Aristo’nun *Rhetoric*’indeki *enthymeme* gibi kesin/nihai bir kavram/terim değildir. Retoriğin tarihini, Aristo’ya bağımlı bir tarih olarak tanımlayan 20.yüzyılın sonuna doğru, *kairos* retoriksel teorisinin tekrardan düşünülmesinde göze çarpan bir rol oynamaya başlamıştır ve retoriğin Aristocu geleneğinden Isocratean olanına doğru kayan tanımında anahtar bir terim olarak kullanılmaya başlanmıştır. Her ikisi de zamanı/anı konuşmayla ilgili olarak algılıyor olmalarına rağmen, özellikle uygulama alanlarında farklar mevcuttur. Aristocu tarafta *kairos*, retoriğin çoklu eğitim sisteminin parçası olarak özümseir. Isocreatan tarafta *kairos*; retorun kişilerin ne düşündüğü ve neye inandığını durumun gereklerine daha yakın olacak biçimde işlemesiyle, ön plana çıkmaktadır. Aşağıda *kairos*’un anlamları ve çağdaş retorik çalışmalarıyla olan ilişkileri incelenmiştir.

Hem eski Romalılar ve Yunanlılar hem modern yazarlar *karios*’u tanımlamanın güç olduğunu bildirirler. Birinci yüzyıl retorik tarihçisi olan Halicarnassus’un Dionysius’u , M.Ö. 5. yüzyılın Sofist ve oratoru olan Lysias hakkında bilgi verir. Sorar: “*Kairos diye söylenen şeyi biz nasıl tanımlarız/tanımlamaktayız?*” Aynı şekilde o “*On Literary Composition*” da hiçbir retor (*rhētōr*) ya da filozofun *kairos*’u tanımlamakta

³⁶ Bu bölümde yararlandığımız kaynak kitaplar ve internet siteleri ağırlıklı olarak şunlardır: a. Thomas O. Sloane, *Encyclopedia of Rhetoric*, New York: Oxford University Press, 2001, ss.413-415 b. wikipedia the free encyclopedia <http://tr.wikipedia.org> c. Silva rhetoricae the forest of rhetoric, humanities.byu.edu/rhetoric/silva.htm

başarılı olmadığını belirtmektedir, Leontini'nin Gorgias'ı bile. S.H.Butcher, *Harvard Lectures on Greek Subjects* (London, 1904) adlı eserinde, *kairos*'u herhangi bir başka dilde tek ve tam eşdeğeri olmayan bir Grek kelimesi olarak ifade eder. İngilizceye “doğru zaman=right time”, “uygun zaman/dönem = due season”, “uygun zaman/elverişli durum=occasion”, “ tam zamanında olan/vakitli=opportune”, “münasip=appropriate”, “elverişli=suitable”, “yerinde/yakışık alır=the fitting”, “elverişli/uygun/avantajlı an=the propitious moment”, “ortaya çıkan/zuhur eden şartlar =arising circumstances” ve “fırsat/uygun zaman/elverişli durum/elverişli zaman=opportunity” olarak çevrilir. Çok sayıdaki çevirilere ilaveten, *kairos* anlam olarak sayısız transformasyona/dönüşüme uğramaktadır. Örneğin, *kairos*'un 18. yy boyunca olan kariyerinin izlenmesinde, Cook (1965, sayfa 862), MÖ (BCE) 3. ve 4. yüzyıllardaki erkeksi seksüel kimlikten dışı seksüel kimliğe olan *kairos* değişiminin tanrıça *Occasio* haline dönüştüğünü kaydetmektedir. *Kairos* aynı zamanda özel bir isimdir. Detienne ve Vernant , izah etmektedirler ki, *kairos* Adratus'un iki tekerlekli at arabası takımındaki atlardan birsinin adıdır. Özel isim *Kairos* aynı zamanda Grek heykeltıraş Lysippus'un (MÖ=BCE 360-320) *Opportunity*=Fırsat/Elverişli zaman adlı heykelini de ima eder. Gardner'e göre, *Kairos* heykeli, milattan önce dördüncü yüzyıldan ileriye/sonrasına doğru “çoğu nükteli söz/vecize/nükteli şiir (epigram) ve retoriğe ait tanımlamanın öznesi/konusu olmuştur.

Kairos'un orijini ve etimolojisi belirsizdir. Bu belirsizlik *kairos* ve retorik arasındaki ilişki ile ilgili çeşitli yorumların yapılmasına sebep olmuştur. Bu ilişki, düşüncenin üç çizgisi boyunca geçici olarak görülebilir: birinci olarak *kairos* kati olay/hareket (*decisive action*) için gereklidir; ikincisi, konuşmak için doğru “an”ı ima eder; üçüncüsü, *karios*, neyin uygun olduğunu beyan eder. Onun bir atlet gibi cisimleşmesi *kairos*'u hızlı ve kati bir hareket/olay olarak ifade ediyor gibi görünmektedir. Lysippus, *Kairos*'a sağlıklı genç bir delikanlının kanatlı ayaklarla ileriye doğru atılması olarak yer verir. Bu figürde *kairos*'un G. Verrall'ın yaptığı Pausanias çevirisinde de belirtildiği gibi, “*zamanın, insan enerjisinden yararlanılmak suretiyle yakalanması ve harekete sahip olunması ve yakalanması şeklinde bir tanımlanmaktadır.*” Atletik figürün perspektifinden gözlendiğinde, *kairos*, retoriği “insan ve zamanın/anın” bir araya gelmesi olarak biçimlendirir.

İki tekerlekli atlı savaş arabası retorun bir duruma hakim olmak için fırsatları ele geçirmesini/yakalamasını temsilen yarışları ifade eder. Homer *kairos* kelimesini hiç kullanmıyor olmasına rağmen, fikir olarak İlyada'nın 23. kitabındaki Oyunlar (Games) bölümünde yer alır. Detienne ve Vernant'ın izah ettiği gibi, “bir yol ve bir fırsat” bulur, patika/yol daraldığı zaman rakibinin “önüne kayarak geçip” “anın geçmesine izin vermeden” Antilochus yarışı kazanır. Atların çabukluğuna sahip olmak yeterli değildir: “Kişi sonuca götüren/kati bir hareket için onları nasıl mahmuzlayacağını bilmelidir” MÖ (Daha doğrusu Hristiyan Çağından Önce = BCE) 5. yy'de, şair Pindar *kairos*'u dişi (female) hayatı ile ilişkilendirerek tarif eder. Danaosi beş kızı için ayak yarışı (foot race) gibi en hızlı/en atik şekilde muhtemel evlilik ayarlar. Öğle vaktinin onları dünya evine girmeden yakalamasından önce, kızlar *kairos*'u yakalar/ele geçirir, ki burada *kairos* evlilik için uygun/tam zamanında olan andır (*Pythia* 9.114).

Retor ya da orator durumun geçici gerekleriyle çakışan/denk gelen fırsatı yakalar. Atina'lı devlet adamı ve orator olan Demosthenes, “*On The Treaty With Alexander* -Aleksandır'la Antlaşma Üzerine” adlı eserde, hareketin bir rotasını/eylemin biçimini ileri sürer çünkü “adalet ve fırsat (opportunity) ve menfaat (expediency) hepsi birlikte uyuşurlar. Demosthenes “*Sizin ve tüm Greklerin özgürlüğünüze sahip çıkmak için gerçekten başka dönemleri bekleyecek misiniz?*” diye sorar. Benzer şekilde Isocrates'in *Panegyricus*'u, *karios*'u, alınması için kendisini sunan bir fırsat olarak betimler. Bir fırsatı kaçırmak bir şans heba etmektir ve dolayısıyla mevcut durumu ihmal etmektir. Aristo retoriğin duygularla olan ilişkisi aracılığıyla *kairos*'un ve fırsatın önemini salık verir. Yanlış olan/makbul olmayan/haksız olan kişiler ve düşünceler daima bir fırsat yakalamak için nöbettedirler, daima hakkından gelebilmek, intikam alabilmek için arayış içindedirler ³⁷(*Rhetoric* 1382b.11).

Çağdaş kuramcılar ve eleştirmenler *kairos*'a mevcut ve vakitlice olan hareketin canlandırılması için gerekli bir mevki gibi başvurumaktadırlar. “*Şu anda*” (“*now*”) hareketlenmenin/rol yapmanın (acting) gücü, Walter Benjamin'in yıkım/musibet/facia/felaket (*catastrophe*) tanımının aksidir: “şansı kaçırmak”³⁸. Benzer şekilde *Sophistical Rhetoric in Classical Greece* (= *Klasik Yunan'da Sofistik Retorik*)

³⁷ Aristo, Retorik, çev. Mehmet h. Doğan, İstanbul:YKY, 1998, Blm.1383b.11

³⁸ Sloane, s.414

adlı eserinde J.Poulakos, konuşma/konuşma yeteneği ve hareket/faaliyet (*action*)’e bir rehber olması açısından *kairos*’a odaklanır. Fikirler “*tam çağrıldıkları anda*” ilan ve ifade edilmedikçe, “onlar özel bir dinleyiciyle (audience) konumsal olarak paylaşılmamış olur böylece eksik kalıp bunu tamamlayamazlar.” Dolayısıyla *karios* sadece retorun konuşmak için acele etmesi değil, aynı zamanda konuşmanın değerinin yapılandırılmasıdır. İkinci olarak, *kairos* dünyevi olarak/zamansal olarak şekillendirilir, “somutlaştırılır” ve fırsatın/uygun zamanının (*opportunity*) rakamı olan yedi rakamıyla evrensel model olmuş *Pythagorean* mefhumla ilişkilendirilir. Rostagni (1922) ve Untersteiner (1954)’e göre, bu dünya görüşü Gorgias’da – MÖ (BCE) 5. yy retorisyenidir ve muhtemelen *On the Right Moment in Time (Zamanın Tam Doğru Anında, Tam Vaktinde)* başlıklı bir tez/bilimsel inceleme yazmıştır- bulunan *kairos* fikrine benzer. Temel bir kelime olarak *kairos*, hem “*bir söz veya duruma anlam kazandıran içinde bulunulan şartlar/bağlam (context)*” dır ve hem de doğru zaman/an için bir rehberdir. Çağdaş retorikte, Consigny *kairos*’u konuşmanın krallığı (realm) ve aleti/vasıtası (tool) olarak tanımlar. Mecazi olarak, kaderi yazan/alın yazısını belirleyen (kişi/şey) *kairos*’u doğru an/zaman olarak yansıtmaktadır. *The Origins of European Thought (Avrupalı Düşünce’nin Kökenleri)* adlı eserde, R. Onians, dokuma ile (*weaving*) *kairos* arasındaki benzeşmeyi/paralelliği izah eder. Palamarın/çözügünün açılması noktası “*anın uzunluğunu temsil eden*” lifler/tellerdir. Açılma, kumaş ipliği yoluna geçmek için “sadece sınırlı bir süre” devam eder. Dokuma işlemindeki bu “açılma”, “zamanı/anı” karakterize eder.

E. White’nin *Kaironomia: On the Will to Invent (Kaironomi: İcat Etmek Arzusu Üzerine)* adlı eseri dokuma işini/dokumacılığı konuşmadaki, zaman/an içindeki sebat göstermeyen/sabit olmayan fakat açılmalar ya da gedikler/delikler (*apertures*) bölgesi gibi sunar. İcatta rehber ya da araç olarak kullanıldığı şekliyle *kairos* konuşmanın ikna edici gücü olarak her fırsatta (*occasion*) yenilenmelidir. Böylece rutin bir başarı haline gelemmez. De Certeau *kairos*’u “*bricoleur*”un taktiği olarak sunar ki, *bricoleur*³⁹ dili yeni kullanıma koyar. *Bricoleur kairosu* tam zamanında uygulayan sofistler gibidir ve daima özel bir durum tarafından sunulan fırsatları kollayan *rhētōr*-atı *Kairos* gibidir.

³⁹ *Bricoleur*, bilardo oyununda bir vuruş, beklenmedik bir darbe veya dolaylı bir hareket anlamına gelen *bricole* kelimesinden türetilmiş, bu vuruşu yapan kişi anlamında kullanılan bir kelime olsa gerektir.

Kairos konuşma pratiği üzerine ne söylemek olduğu ile ilgili olarak, çözgü/palamar/çarpıklık (*warp*) ve onu ne zaman söylemek gerektiği ile ilgili olarak, kumaş (*woof*) sonuçlarını doğurur. Dokuma mecazı, konuşma ve *kairos* arasındaki eşsiz ilişkiyi ortaya çıkarır. Retorik fırsatla ilgili talepleri belirler ve dahası “mevcut gerekliliklerle” bağlantılıdır.

Wichelns’in yaptığı tanıma göre fırsat ve izleyiciye olan köleliği, retoriği şiirden ayıran bir karakteristiğidir. Kairos’un bu şekilde doğru zamanda kullanılması retoriğin kendi içindeki anlamını iki misline çıkarmakla kalmaz sadece aynı zaman da retoriğin bir tekniğini oluşturup düzenler. Kavramsal olarak, *kairos*, doğru zamanda belli bir görüş açısını sunmaktır. “Mevcut ihtiyaçların” tanınmasıyla, *rhētōr* tam da en uygun zamanında tartışmayı yönlendirir. Bir görüş açısının sunulması için uygun zamanın bulunması Sofistin herhangi bir konu hakkında konuşmak için niyetlendiği temel/zemin olarak betimlenmektedir. Poulakos, önemle vurgulamaktadır ki Sofistin irticalen konuşma yeteneği konumun/olayın/işin o anki gerekleriyle bu taleplerin açığa çıkarılması şeklinde yani *kairos* ile çakışmaktadır. Yani Poulakos’a göre Sofistlerin bir takım doğaçlamacı yetenekleri vardır ve bu da bir olay esnasında meydana geliveren bir durumda birtakım gerçeklerin hemen o an orada açığa çıkarılması olayıdır. Sofistler bunu yapıverirler, doğaçlamacı yetenekleri sayesinde bir olay olduğu vakit, o olayın getirdiği ama üstü kapalı kalmış olan birtakım gerçekleri hemencecik kendi bu doğaçlamacı yetenekleri sayesinde açığa çıkarıverirler ki işte bu kairostur. Bitzer konuşmayı *rhētōr*’un kelimelerini bağlayan önceden sezemediği bazı şartların bir bütününden ibaret durum olarak betimlemektedir.

Kairos’un cazibesi (tam zamanında, uygun olarak ya da genel bir zamanın aksine tam kritik bir anda olması) *rhētōr*’u bir tartışmayı, detayı ya da öyküyü ileriye götürmek için/sonlandırmak için yetkin kılar ve dolayısıyla da stratejik bir fonksiyon görür. *Kairos*’un doğru “an”la ilişkili olan belirgin/göze çarpan bir kullanımı konuşmanın devamlılığıyla/ertelenmesiyle (*continuance*) ilgilidir. *Archhidamus* adlı eserinde Isocrates, toprağın/vatanın elde edilmesi kanıtlanacağı/savunulacağı zaman *kairos*’u erteler. Fırsat ya da zaman onun efsanevi bir tarih yazmasına izin vermez (*to go into legendary history*) *To Philip* (Philip’e) adlı eserinde Isocrates, *kairos*’u mecbur eder/zorunda bırakır/memnun eder/minnettar kılar (*oblige*) ve der ki Atinalıların onun

ölümsüzlüğünü kazanması için Heracles'e nasıl yardım ettiğini söylemek mevsimsiz (*unseasonable*), *karios* gibi olmayan (*unkarioslike*) olurdu. Muhtemelen, Isocrates'in *kairos* göreneği bir ifadenin problemini çözmek gibi görünmektedir: neyi söylemek ve ne zaman söylemek? “*O an için yeterince söylenmiş olan*” ifadesi *kairos*'un bu teknik kullanımını şekillendirir.

Farklı tarihi dönemlerin sonrasında, üslûbun niteliği ve fikirlerin çatışması *karios*'u tanımlar hale gelmiştir. Üslubun kuvveti “mevcut fırsat” olarak *kairos*'a atfedilir. Üslûp olarak *kairos* neyin “uygun” (*appropriate*) olduğunu belirtir. Uygunluğun gücü “iyi tatla” ile ilgilidir. Zevk veren üslûp, uygunluktan geçince bu bir ölçüt haline gelir ve neyin uygun olduğuyorsa etik konusunu orataya atar.

Kairos tartışmanın kritik bir unsurudur. Diogenes Laertius'un *Lives of the Philosophers* (Filozofların Yaşamı) adlı eserindeki beyanını ve H.Gomperz'in *Sophistik und Rhetorik* (Berlin, 1912) takiben, Robinson *kairos*'u *dissoi logoi* çatışan fikirler doktrini içinde korunmuş olarak bulur. Bu doktrin *kairos*'un orijinini M.Ö. 5. yy Sofisti olan ve retorikte her soruya iki yönün olduğunu savunan Protagoras ile ilişkilendirir. *Kairos*'a dikkat edildiğinde, *rhētōr* değişen durumlar ya da ona ilişkin gerçekler karşısında uygun bir seçenek sunar. Kusursuz hüküm neyin uygun düşürüldüğüne dayandırılmış olarak ortaya çıkar. Zamanın şartları, örneğin, özel/olağan dışı olaylara övgüye değer bir karakter verir. Diğer bir deyişle, uygun olan şey belirlenmez/kararlaştırılmaz fakat durumsal/konumsal bir yorum olarak kabul edilir.

Çelişen fikirlerde ortaya konduğu gibi, kesin sonuca götüren bir hareket olan, doğru zaman/an ve uygunluk olarak *kairos* muhtemelin bir yüzünü kasteder. *Kairos*'un anlamını ve etimolojisini çevreleyen belirsizlik sadece retorik fikri üzerindeki tartışmayı beslemez fakat aynı zamanda retoriği öğretmede ve çalışmada yeni istikametler icat etmeyi/bulmayı vaat eder.

(M.Ö.4. yy.de heykeltıraş Lysippos, *kairos*'un bir heykelini yapmıştır. Çağdaş Yunanca'da “zaman”, mitolojide “Zaman Tanrısı” olan *kairos*'un çeşitli internet sitelerinde⁴⁰ yukarıda bahsettiğimiz tasvirlerine benzer, resimlerini bulduk. Glasgow Üniversitesi'nin kütüphanesinde yer alan resimlerini altlarındaki şiirle almayı uygun bulduk.)

⁴⁰ Glasgow Üniversitesi kütüphanesi internet sitesi www.mun.ca/alciato/e122.html

Niçin ayaklarının ucuna basarak duruyorsun?

Devamlı surette hareket halindeyim.

Niçin kanatlı sandaletler var ayağında?

Hafif meltem her tarafa taşır beni.

Sağ elinde narin bir ustura / bıçak var.

Dua etmek, niçin?

Bu sembol benim her bıçaktan daha keskin/zeki olduğumu öğütler.

Alındaki saç demeti nedendir?

Yaklaştığım zaman tutulabileyim diye.

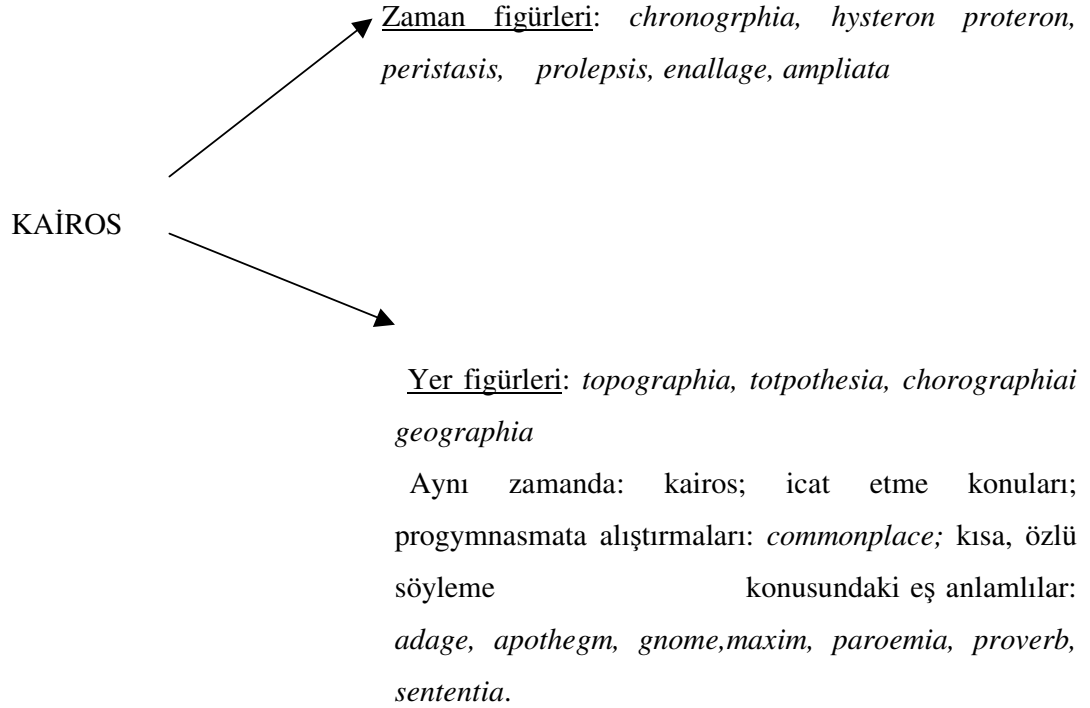
Fakat söyle bana, başının arkası niçin keldir?

Birisi benim gitmeme izin verirse bir defa, atik olduğum gibi, ben saçlarımdan da esir alınamam/zaptedilemem. Sizin iyiliğiniz için artist beni böyle hünerli ve garip/değişik yaptı ve herkesi uyarabilmem için açık alanlara konuldum./konulurum.

Kimsin sen?

Yakalanmış/ele geçirilmiş
bir “an”ım, her şeyin üzerinden
bedenimin ağırlığını
vererek tutan.

Retorik Açısından Örnek Kairos Analizi:

Herhangi bir çeşit retorik analizi karios'a uyumla başlar. Bir retorik eleştiricisi kairos terimini kullansın ya da kullanmasın o; kültür, zaman, yer ve dinleyicinin sınırlamaları ve zorunluluklarını dikkatle gözden geçirmelidir. Çünkü bunlar konuşmacı ya da yazar tarafından yapılan o âna nüfuz eden, bağlamı oluşturan seçimleri etkiler:

Almanya Postası: I. Dünya Savaşı sonunda Alman halkı ekonomik batağından ve kültürel utancından kurtulmak istedi. Ve Hitler bunu onlara sıkı nasyonalistik hatipliğı ile sağladı. Artık Almanya ekonomik açıdan daha iyi oluyordu. Hitler'in hatiplikteki başarısı sadece kendi mahretinden kaynaklanmıyordu. Konuşacağı zamanı doğru hesaplamıştı.

B. AUDIENCE-DİNLEYİCİ

Retorik geleneğinde uzun bir geçmişi vardır. Genellikle gerçek bir kişiyi ya da insan topluluğunu işaret eder. Söylemin, onu duyan ya da okuyan kişiler ışığında kompoze edildiği düşünülür. Bu yüzden retorların yazar ya da konuşurlarken izleyicilerin ihtiyaçlarını düşünmeleri gerektiğine inanılır. 4. yy.de Platon'un Socrates'i eğer biri usta bir konuşmacı olacaksa dinleyicinin doğasını anlaması gerektiğine dikkat çeker. Platon ve çağdaşları sözlü retorikle geniş anlamda ilgilidiler. Ancak son dönem retorları mesajın diğer tiplerini (yazılı, sözlü, görsel, kitle iletişimsel, sanal) yaratırken de dinleyiciyi hesaba katmalıdırlar. Dinleyici özne-konuyu, icadı, tartışmacı stratejiyi, düzenlemeyi, kıyasları, konuları türleri, etiği, üslubu, vasıtayı ve hatta noktalamayı ve bunun gibi birçok faktörü içine alan retorikle ilgili bir durum, bir varlık/ öz / mevcudiyettir.

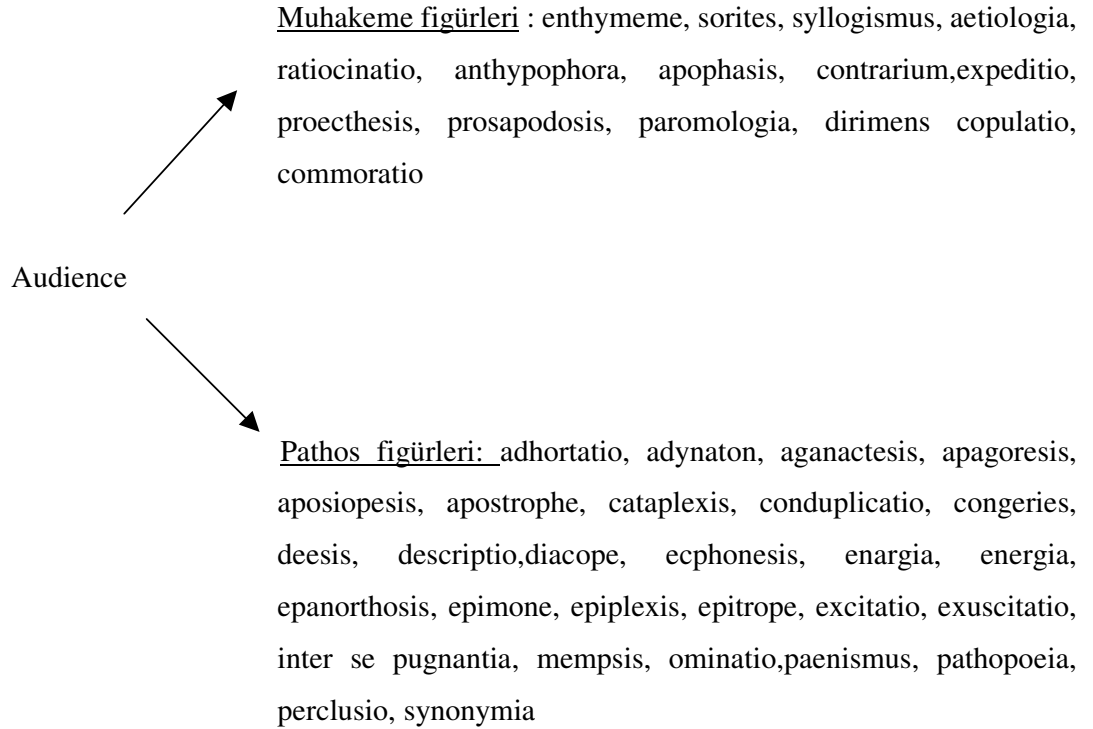
Klasik zamanlarda dinleyiciler belli bir yerde bir araya gelirdi. Günümüz teoristleri dinleyicileri metni idrak eden, tecrübe eden dinleyiciler olarak algılar. İlk gruptaki dinleyiciler daha az ve geneldi. Bugünkü ileri iletişim teknolojilerinin dinleyicileri ise dağılmış, bölünmüş ve özelleşmiştir. Özne-konu erken dinleyiciler için sosyal statü ve sınıfa göre çeşitlenirdi; eğitilmiş grup edebi ve müzikal çalışmalarla ve daha çoğu da yarışlar, oyunlar, komediler, sirkler ve arenalarla buluşurdu.

Son dönem edebiyat bilimcileri dinleyicinin rolünü sorgular. Herhangi bir özel konuşmada güncel dinleyicilere farklı sunumlar yeterli midir, doğal mıdır? Dinleyiciler konuşmanın konuya yaklaşımına etki eder mi, konuyu belirler mi? Dinleyicinin rolü nerede başlar?

Gerçekte, bütün belâgatli konuşmalar, o konuşmayı duyacak ya da okuyacakların ışığında oluşturulur. Ya da başka bir deyişle retorik analizleri daima bir metnin kompozisyonuna dinleyicilerin nasıl şekil, karşılık ya da cevap verdiğini/vereceğini hesaba katmak zorundadır. Klasik zamanlarda dinleyiciler, hatipliğin çeşitlerindeki durumlar ve konularla ilgiliydi. Sonra teorisyenler konuşmanın sunulduğu çok yönlü dinleyicileri kasten hesaba kattılar ya da katmadılar. (Örneğin bir

konusmanın bir yeri ve zamanı aşan basılmış versiyonuna muhatap olan ikincil dinleyiciler ya da tiyatrodaki sunulan versiyonuna muhatap olan çok yönlü dinleyiciler: Onlar sahnedeki bir karakterin konuşmasını duyar ve halkın içinde bütün bunları gözlemler.)

Retoriğin dinleyiciyle olan meşguliyeti, okuma yazma bilmeyen halk söz konusu olduğunda onu *doksa* ya da fikirden çok doğruya yönlendiren filozofik söylemle doğrudan bir tezat gibi görülebilir. Bu konuda örnek olarak Platon'un Georgias'ına bakılabilir. Dinleyicinin hatiplikte önemini kavrayabilmek için aşağıdaki figürlere bakılmalıdır:

Aynı zamanda ethos, logos ve genişletme figürlerine bakmak gerekir. Çünkü bu figürler de dinleyicinin ikna olması konusunda önemli rol oynarlar.

C.DECORUM- MUKTEZÂ-YI HÂL- to prepon

Metinde kullanılan kelimelerin ya da özne konunun bir diğerine, koşullara ve duruma (*kairos*) dinleyiciye ve konuşmacıya uygun olmasını gerektiren merkezî retorikal bir prensiptir.

Bununla beraber başlangıçta üslubun birkaç meziyetinden sadece biri olan decorum belâğatin bütünü için hâkim kavram oldu. Esasen fikirler *decorum*'u dikkate alarak şekillendiğinde ve sunulduğunda konuşma etkileyici olurdu. Bazı retorik kusurları bazı *decorum* çeşitlerinin bozulmasına sebep olabilir. *Decorum* hem yaratıcılar ve hem de yazma ve konuşma eleştircileri için sosyal, dilbilimsel, estetik ve etikten faydalanır. Bunların her biri, söylemi anlama ya da yaratma için diğerleriyle stratejik olarak dengelenerek düzenlenmelidir.

Decorum kesin koşullar ve retoriğin kesin türleri ya da stratejileri arasında ilişkiyi sağlayan hâkim ilke olmuştur. Aristo, hatipliğin branşlarını *decorum*'a göre adlî, yasal ya da gösterimsel olarak belirler ve özel belirli zaman periyotları (geçmiş, gelecek, şimdi sırasıyla) ile tasvir eder. Stasis kavramı, verilen durumlara uygun gelişen ve keşfedilen tartışmalar için bir süreci kapsar. Çiçero farklı amaçlara uygun bir üslûp seviyesini tahsis etmede *decorum* öğretisini takip etmiştir. *Decorum*, retoriğin her yerinde dilin bütün kullanımına hâkim olduğu gibi pedagojiyi ve bu disiplinin sürecini de bina eder.

Decorum'a bu genel bakışla retorik sahasındaki yeri ve önemini etraflica anlamak gerektiğini düşündüğümüzden onun tarihçesini ve anlamını daha iyi

anlayabilmek için daha geniş bilgi toplamak gerektiğini düşündük. Bu sebeple yaptığımız çevirileri aşağıya aynen aldık⁴¹:

Retorikle ilgili bir kavram olmak üzere Aristo'nun "Retorik"inde tanımlanmış, Çiçero, Quintilian ve diğerleri tarafından geliştirilmiş olan fikir-idea; özne, dinleyici, konuşmacı ve durumu birbirine uyduran/tamamlayan bir tertip usulüdür/üslûptur. Retorik teorisi içerisinde daha fazla çalışılmış olan bir fikir yoktur. Evrensel anlamda retorikle ilgili yazı yazan herkes bu konuya bir ölçüde değinmiştir. Horace'den hatta gerçekte Aristo'dan günümüze edebi eleştirinin temel bir konusu olmuştur. Âşıkârlığına ve saygınlığına rağmen decorum fikri bir parça yeniden düşünülmelidir. Örneğin, decorum'un konuşma ya da metnin içinde bulunmayan tamamıyla üslûpsal bir kriter olarak yer aldığını görüyoruz. Decorum, kavranan bilginin bir bütün olarak tesis edilmesidir. Dolayısıyla, decorum için gereklilik ve kriterler evrensel bir onay ve kabulle kazanılabilir ve henüz özelleşmiş içeriği olan bir kabul bulunmamaktadır.

Görülen o ki sözü hale uygun söylemenin tarihi ne kadar eskiye de dayansa bir şablonu bulunmamaktadır. Ancak araştırmalarımız sırasında decorum'un çeşitlerinin ve her çeşidinin de kendine ait bazı kaidelerinin olduğunu gördük. Konuyla ilgili en besleyici derli-toplu bilgiyi *Encyclopedia of Rhetoric* 'ten elde ettik⁴²:

Decorum'un klasik anlayışı retorik sanatının birçok paradoksal özelliğini şekillendirir. Öncelikle antik ve evrenseldir, kompozisyonun genel bir kuralıdır, zengince biçimlendirilmiş estetik duyarlılıktır, dilin sosyal karakterlerinin radikal bir ispatıdır ve geleneksel anlamda bir reçetedir.

Decorum'un temel fikrine göre konuşma; konuşmacının karakteristik özellikleri, özne, dinleyici, durum ve ortam uygun olmadıkça etkili olmayacak demektir. Retorikle ilgili klasik el kitapları, utanan bir kişinin aceleci bir tavırla konuşmamasını ya da ciddi meseleleri açıklıkla konuşmak gerektiğini veya senatodan birini halk gibi konuşturmamayı tavsiye eder. Toplantı öncesi gibi mahkemede, konuşmamalıdır. Konuşurken yazıyormuşçasına konuşmamalıdır. Bu

⁴¹ A Handlist of Rhetorical terms, Richard A. Lanham, Second Edition, California, University of California Press, 1991, ss.45-46

⁴² Sloane, ss.199-208

tarzdaki öneriler ikna etme sürecindeki bir başarıyı garanti edemezler fakat, bunların olmaması halinde başarısızlık olasıdır.

Decorum, klasik kitaplarda üslûbun dört büyük özelliğinden biri olarak tanımlanmıştır ve bazı yazarlar onu en önemli özellik olarak değerlendirirler. Grekçe’de to prepon (prepei’den geliyor: uygun hale getirme) harmottein ve kairos (Genellikle zamana bağlı olarak uygunluğu ifade eder.) gibi diğer terimlerle tanımlanmış bir kavramdır. Orijinalinde “dikkat çekme”ye atfen prepon, uygunluğu ve toplumun sosyal organizasyonlarını yansıtan teknik bir terim haline gelmiştir. Dolayısıyla decorum bütün bu birbiriyle ilgili öğeleri estetik bir duyum haline getirmektedir. Latince kullanım decorum (decet’ten geliyor, uygun hale getirme, aynı zamanda decorare ile yankılanan, süslemeli) ile birlikte aptus (uygun, elverişli), congruens (uyan, muvafık, muntazam) accommodatus (uydurmak, yakıştırmak) vb.ni içermiştir. Decorum klasik otörlerin zihinlerini meşgul eden konulardandı ve bu yazarlar Çiçero’nun tespiti olan “Bir söylevde-oration aynı hayattaki gibi hiçbir şey neyin uygun olduğunu belirlemekten daha zor değildir.” söylemini gayet iyi anlayabilmişlerdi. Modern düşünürler için decorum’un antik çağlarda nasıl bu kadar entelektüel ilgi doğurabildiğini tahmin etmek çok zordur. Robert Kaster tarafından decorum’la olan ilişki şöyle özetlenmiştir: “Bizler çok büyük ve çok çeşitlilik arz eden sistemli; fakat aynı zamanda son derece kapalı bir sistemle uğraşmaktayız. Konuyla ilgili antik çağlardaki fikirleri okuduğumuzda anladığımıza göre şöyle bir sonuca varılabilir ki, prensipte bütün muhtemel izleyicilerden önce ve bütün muhtemel şartlardaki, bütün muhtemel konuşmacılar tarafından ciddi bir şekilde kullanılabilmiş olan, bilinen bütün isimler, fiiller, sıfatlar ve zarflarla ilişkili olmak üzere bilinen bütün kişiler, şeyler ve olayları ve düşünceleri koordine edecek olan sınıflandırmayı (taksonomi) yapmak mümkündür.” Decorum’un görünüşünden korkmuş olan Hermogenes, üslûbun tipleri üzerine yaptığı açıklamasını daha sonraki yazılmamış bir çalışmasında erteleyerek şunları belirtmiştir: “Bu konuyla uğraşan herhangi bir kimse onun ne kadar bunaltıcı bir iş olduğunu anlayacaktır. Bu konunun içerisinde yer eden problemleri sistematik bir yolla çözmek bir insanın kabiliyetlerinin ötesinde bir şey gibi gözükmektedir ve bazı tanrısal güçleri gerektirmektedir. Kişi, zamanlar,

karakterler, yerler, sebepler ve tarzlar ve diğer benzeri konularla ilgilenmek ve bütün muhtemel vakaları aynı zamanda olabilecek çeşitli formları ve sunulabilecek çeşitli yolları ve her konuşma bölümünde hangi tip hislerin uygun olduğu gibi birçok konuları düşünmek ve ilgilenmek zorundadır. Üslubun bütün tiplerini çözümlemek ve her özel problem için olaya dahil olan kişilerin ve kendisi hakkında o an konuşulmakta olan karakterlerin kim olduğuna bağlı olarak hangi tip üslubun genellikle uygun olduğunu bilmek zorunludur. Aynı zamanda konuşmanın hangi bölümde ne tip bir hissin kullanılacağını tartışmak gerekir. Ayrıca oratorun vakanın birinden diğerine doğru geçişte en uygun sıralamayı belirlemesi gereklidir. Bu da vakanın şartlarına bağlıdır. Aynı zamanda kişi, bir noktanın ya da diğerinin nasıl tanıtılması ve hangi düşüncelerin genişletilmesi ve bunu yapmanın en iyi yolunun ne olduğu, ve bunlardan hangisinin mümkün olduğunca hızlı bir şekilde geçilip göz ardı edileceğini bilmek ve ilgilenmek zorundadır.” Hermogenes’in formalist zekâsı büyük bir bilgisayarın gücüne ihtiyaç duyar ve o halde bile görünüşün anlaşılması hâlâ zordur. Hermogenes’in selefleri, imkânsız gibi görünen bu görevin, metodikal bir hesaplama olmaktan ziyade sağgörülü bir zekâyı (Çiçero, De Oratore 3.212) gerektiren artistik bir süreç (Isocrates, Against the Sophists sf. 12-13) gibi tanımlanarak çözümlenebileceğini iddia ederler.

Bunlar decorum hakkındaki ilk belirlemelerdir. Diğer bir tamamlayıcı açıklamaya göre, decorum estetik seçeneklerin birleşik ve girift bir şeceresini (genealogy) taşımaktadır.

Bu model tam olarak kronolojik değildir. Ancak tarihi olmayan tipolojiden daha ötedir. Decorum’un çeşitlenmiş değişimleri başlangıçta vardı, genellikle bir dereceye kadar parçalı formda ve her bir form kavramın hem tarihi hem mantiki gelişmesini yansıtan özel bir sıra içerisindeki güçlü sesler taşımaktaydı. Birey bazında yazarların kimisi daha az kimisi daha çok gelişmişlerdi ve çoğu, selefleri ve kendi tarihi şartları ile ilgili olmak üzere estetik bir dile ulaşmışlardı.

*Uygunluğun orijinal anlamı **sophistic uyum** olarak adlandırılabilir. Bu durumda istenilen, anlamdan çok ikna edici etkiyi başarmaktır. Doğru olan hareket ikna edici etkiyi başarmaktır ve konuşmacı devamlı olarak başarı elde etmek için gereken fırsatların değişiklikliliğine karşı her an uyanık olmak zorundadır. Bir kişi*

ikna etmek için fırsatlar ararken küçük bir şeyi büyük olarak gösterebilir. Gorgias (M.Ö.483-376) bir Kairos çalışması yazmıştı ve sofistler bu tavrın kısmen uygun sunucularıdır. Bu bakış açısı geniş olmakla birlikte ahlâk dışı idi: “En şaşırtıcı durumların uyarlanabilmesi yeteneği, şehirde var olan sosyal kategoriler ve insan çeşitlilikleri kadar çok yüzün tahmin edilebilmesi yeteneği, çok çeşitli şartlar altında kişinin aksiyonlarını etkili kılabilecek binlerce hilenin keşfedilebilmesi yeteneği” (Detienne ve Vernant, 1978 sf. 39,40) **Sofistik decorum** durum hakkında fikir vermek, şartları uyarlamak ve ânu yakalamak bağlamında, sanatsal sezgiye müracaat eder. Akıl ve zekânın bu birleşimi ürktücüydü fakat tamamen değişkendi ve sabit kurallar, ölçütler arayanlar için yetersizdi.

Decorum’un *organic* anlamı kavramın önemli bir yeniden uyumunu/tutum değiştirmesini içerir. Bu tarz, öncelikle şekil sonra da sadece işlev üzerinde odaklanır. İkna edici metinler yapılmış nesneler gibi anlaşılırlar. Bu nesnelerin kimlik ve değerleri hem insan eliyle yapılmış şey ve onun amacı arasındaki ilişki ve hem de onun parçaları arasındaki ilişkiye dayanır. Örneğin, Gorgias’ın “Encomium to Helen”i (Helen’e Övgü) konuşmasını ve niyetini belirgin bir biçimde tanımlarken onun sanatsal tekniklerini (pratik ihtiyaçtan bariz bir yoksunlukla birlikte) belirtir. Oysaki uygunluğun **sofistik anlamı**, belli bir durumda umulan bir etki her nasıl yapıldıysa ona dayanmaktaydı. Socrates (M.Ö. 470-394) konuşmanın diğer sanatlarla olan mukayesesini şu şeklide belirler: “Şimdi, en iyi şekilde emin olarak konuşan iyi bir adam normalde söylediği hiçbir şeyi söylemeyecektir fakat bazen bazı durumlarda aynen diğer bütün ustaların normalde kendi işleri için malzemeyi seçmeyip uygulamamaları gibi fakat onların üretimlerinin her birinin belli bir formu içeriyor olmuş olması gibi. Bakın mesela eğer siz boyacıların, inşaat ustalarının, tersane ustalarının ve tüm diğer ustaların, bunlardan seçtiğiniz herhangi birisinin yanında onların her birisinin her bir unsuru nasıl düzenlediğine bakın, onları nasıl bir arada sabit bir sırayla bir araya getirir, uygun hale getirmek için nasıl uğraşır ve diğerleri ile birlikte bir düzen verir. Ta ki, o şeyin tamamı düzgün bir şekilde sıralanmış ve düzenlemiş olana kadar.” (Plato, Gorgias 503 d-504 a)

Şekil; simetri ve uyumun evrensel ilişkilerine dayanarak tarif edilir. Ve zanaatkâr, insan eliyle yapılmış şeyi, “biriyle diğeri arasında ve parçaların bütünlükleri arasında uygun bir ilişkiyi sunduklarından” (Plato, Phaedrus 268d) emin olmak için malzemeyi seçerek ve düzenleyerek şekil verir. Amaçla birlikte içsel tutarlılığın bu birliği bütünüün ya da parçanın “hermenotikal (Hermeneutical) döngüsü” açısından sanatsal bir yorumla estetik duyarlılığın önemli bir sunumunu yaratır. Ancak bir belirsizlik de söz konusudur. Özellikle herhangi bir pratik sanatta parçaları ile içsel amacı arasındaki ilişkiye mi daha fazla dayanmalıdır, ya da bütün kompozisyonun herhangi bir parçasıyla dışsal bir etkiye mi daha fazla dayanmalıdır? Decorum fikrinin sonraki bütün gelişmelerinde bu belirsizlik değişmeden kalmıştır.

Pozisyona bağlı decorum, izleyici ve diğer konuşmacılar tarafından oluşturulan bir metnin sosyal bağlamdaki kompozisyonudur. İkna edici sanatkârlık artık; sosyal statü, saygı, riayet, saygınlık, kurum, ittifak, tasdik/teşekkür, hakaret, özür ve diğer birçok benzeri faktörlerin tanımıyla anlaşılır. Bu tarzın yoğun olarak karakter mefhumundan eksik bir şekilde neyin karakteristik olduğuyla ilgilenen bir tarz olduğu söylenir. **Pozisyona bağlı decorum**, daha zengin ve ikna edici etkiye sahiptir. Metin üzerine olan ilgiyi artırır. Kelimelerle tasvir eden daha estetik bir duyarlılığa sahiptir. Orijinal decorum anlayışının daha uygarlaşmış bir versiyonu gibi, ânu kavrayan daha göçebe/değişken, yani sadece o an için gerekli ve geçerli olan kavramlara sahip olduğu düşünülebilir. Asli uyum, sanatsal çalışmayı uygun kabul edilebilir hale getirmektir. Sosyal bağlamın bu anlamı hem durumla ilgilidir hem de koşullara bağlıdır: Hem konuşmanın harfî yapısıyla ve hem de onun kompozisyona bağlı yapısıyla ilgilidir. Bu kompozisyonla ilgili kısım, metin ve onun bağlı olduğu tür arasındaki ilişkiyi, diğer konuşmacılarla olan çekişmeyi, önceki modellerden aldığı birtakım unsurları ve yenilikle ilgili araştırmaları içerir.

Kompozisyonun parçalarının birbirine uyumla bağlanması ile klasik yazıcılar bildirmişlerdir ki, bu konumlanma mekanik değildir. Isocrates (M.Ö.436-338), metnin, bu şekilde bağlama (ve çalışmanın türe) uydurulmasının retorikal icadın anahtarı olduğunu vurgulamıştır. (Against the Sophists, 13-17) Dolayısıyla **pozisyona bağlı decorum** umulan cevabı almak için nutku uygun bir şekilde işaret

eden aslî iç görüşler taşır ve kesin bir cevap için gereken ayırt edici özellik geleneksel, kabul edilen düzenlerdeki değişikliklerden türetilir. Sanatsal bir üretimi daha fazla üstlenmiş ve sofistik anlayıştan daha uzun dönem itibarı olmasına rağmen bu tarz, tam olarak yerleşmiş bir şey değildir: “Konuşmacı sabit bir pozisyonu hayal etmez; Bir konuşmacı tarafından konuşulan bir şey onun hemen ardından konuşacak bir başka konuşmacının işine tam olarak yaramayabilir.”(Against the Sophists,12)Bu sebeple konuşmacı diğer oyuncularını ayarlamak, konuşmaya ona göre yön vermek durumundadır. Isocrates’in estetik kavramının en iyi örnekleri kendi nutuklarından gelmektedir ki bu nutukların genel niteliği onun kelimelerinin, tezlerinin (argumanlarının), ve daha ne varsa bütün unsurların gerçek ve hayal ürünü dinleyicilere göre ve geniş kapsamlı, genel sınıflamanın gözüyle oluşturulan sık ve detaylı manevralarla sahip olabilmeleridir.(Antidosis 45-46, Panathenaicus 1-2, 271).

Bir kimse kendi içinde diğerlerine göre konumlandığı, pozisyon aldığı zaman ahlâka ait sorular baş gösterir. Etiğe bağlı /**Ahlakî decorum** (Ethical decorum) tarzı pozisyona bağlı tarza benzerdir ve birinin amacına göre konuşmacıyı diğerlerine yönlendirir. Fakat uygunluğun belirlenmesi için daha zengin ölçütler sunar. Öncelikle, sanat ve ahlâk, doğru konuşma ile elde olunan ve yansıtılan iyi düzenlemiş bir ruhu (Platon, Gorgias 504b) içeren uygun bir amaçla organik olarak birleşir (Isocrates, Antidosis 255-256; Platon, Phaedrus 271b). İkinci olarak, kendi içinde uygunluk yani iki uç arasında bir ortalama. Bu ortalama kaçınılmazdır çünkü birbiriyle karşıt olan bu iki uç aynı sanatsal öneme sahip olabilir. (Aristotle, Rhetoric 3.2.14) Platon’a göre uygunluk kendi içinde nesnenin uzunluğunun ölçülebilirliği gibi bir şeyden çok, niteliksel bir hüküm (Platon, Statesman 284e, Laws 757) olabilir. Dolayısıyla uygun tanım muhtemel seçeneklere göre duruma daha az uygun ya da daha çok uygun şekilde amaca göre belirlenmek zorundadır. Aristo (MÖ 384-322) kendi üslûbunun tartışmasıyla (lexis) “anlam uygundur” (the mean is suitable) (to meson harmottei, Rhetoric 3.12.16) kuralı sonucuna ve çeşitli kuralların karışımının en iyi sonucu getireceği önerisine varmıştır.

Belli kurallara bağlanmış decorumun etikle ilgili formu zerafet/mukteza-yı hal kavramıyla (sense of tact) eş anlamlı hale gelir (Aristotle, Nicomachean Ethics 1128a ve Isocrates, Panathenaicus 30-32). Aristo aynı zamanda karakterlerin özelliklerini aşırı uçlar arasındaki anlamlar gibi tanımlar (Nicomachean Ethics 1107a).Böylece de decorum, üslûbun kuralları ve doğru idarenin ölçütleri arasında kilit pozisyonda önemi olan bir konuma gelir (D’Alton, 1962). Decorum, sayesinde bir karakter resmedilirken ifadenin toplumsal gelenekleri bireysel düzenleme için kullanılır.

Aristo’nun “Rhetoric”deki decorum anlayışı çalışmanın tamamını destekleyen uygunluğu etikle sıkı bir şekilde bağlar: “Lexis, eğer o karakteri ve duyguyu anlatıyorsa ve eğer özne- konuyla orantılıysa uygun olacaktır.” (3.7.1). Bu orantılılık ölçüsünün ilavesiyle, konuşma, zanaatkârlık gibi insan eliyle başarılı bir şekilde yapılmış bir şeyden çok daha ötede bir şeydir; diğer şeylerin bir taklididir. **Decorum**’un bu “**mimetic**” (taklitçi) tarzı/şekli, sosyal dünyanın sunumunun teorisidir. Bu da Aristo’nun retorik sunumunu tamamlar. Dil gerçekliği karşılamalıdır; dağınık/daldan dala atlayan tarz konunun ana hatlarını takip etmelidir. “İşaretlerden elde olunan kanıt karakterin anlamıdır, onu ifade eder çünkü her bir cins ve ahlak durumu için uygun bir üslûp vardır.” (3.7.6). Dil kimin ne yapıyor ve ne yapması gerekiyor olduğunu tam bir doğrulukla resmediyor olacak şekilde kullanılabilir olmalıdır ve ahlâk dünyasının çeşitli unsurları arasındaki farkları doğrulukla taklit ederek bunu yapmalıdır. Daha yüksek duygular daha yoğun anlatımları ya da daha aşırı belâğati, acınacak durumların daha uysal tarzda konuşulmasını ve benzerlerini gerektirir. Hitabımız hâlihazırda mevcut olan sosyal tiplerin ve anlaşılabilir –daha fazla doğal (3.2.4), daha fazla hayat dolu (3.11) bir taklit, daha iyi- duyguların biçimine olabildiğince benzeştiği sürece, ikna edici oluruz. Taklitçilik bir hitabın gerçek etkisinin kaynağıdır. (3.7.4).

“Rhetoric”in 3. kitabında Aristo öncelikle retorik sanatını kapsayan kavramların düzenlemesini sistemin en baştan yeniden değerlendirilmesi için üretilmesini vurgular. Retoriğin her bir türü için, sözlü sunumun karşılığı olarak yazılı sunum için, dinleyici ve amaç bağlamlarındaki değişimler için, uygun bir üslûp vardır (3.12). Üslûp için belirlenen ölçütler, kompozisyonun ikna ediciliğini

artırır ve uygunluğuna bağlar (to pithanon ek tou preontos). Bu şema daha sonra düzenlemede sonuçlanan tartışma örneğiyle resmedilmiştir: Bütün konuşmanın çekiciliği/cazibesi; amaç, duygular ve benzerlerindeki değişimlere göre uygun şekilde yapılan ilave ayarlamalarla birlikte, konuşmanın her bir noktasındaki hitabetin her bir tipine neyin uygun olduğuna göre belirlenir.

Bu sayede görülebilir ki Aristo “Rhetoric”de “uygunluğun mantığına” güvenmekteydi. İkna edici olmak için hangi alanda hangi uygulamaların yapılacağı üzerinde durmuştu..... Gerçekte rasyonalitenin kendisi uygunluğun bir mantığı içersinde belirlenir: Keskinliğin/katîliğin seviyesi izleyici (Rhetoric 1.11.12) ve konunun (Nicomachean Ethics 1094b25) yeteneklerini karşılayacak şekilde ayarlanmalıdır.

Decorum’un yapıyla ilgili genişlemesi ikna edici teorisinin bir grameri olarak onu Aristo’nun kullanmış olduğu şekliyle, tam olarak anlaşılmamıştır. Bununla birlikte bu konudaki gelişmeler Romalı yazarlar ve özellikle de Cicero (MÖ 106-43) tarafından başarılmıştır. Cicero hem Grek düşüncesinin asimilasyonu hem de kişisel iç dünyanın ve sosyal farkındalığın güçlü birleşimleri üzerine tasvirler yapmıştır. Cicero’nun **humanist (insancıl) decorum** kavramı genişleyerek tüm sosyal yaşamı kapsayan bir fikir konumuna gelmiştir:

“Aynı hayatın olduğu gibi hitabetin evrensel kuralı da uygunluğu dikkate almaktır. Bu tartışılmakta olan konuya, konuşmacıya ve izleyiciye bağlıdır. Filozoflar bu kapsamlı konuyu düşünmek üzere alıştırılmışlardır...; edebî kritikler onun şiirlerle olan ilişkisini değerlendirdiler; konuşmanın herhangi bir tipiyle ve herhangi bir parçasıyla ilgili olan hatipler (orator)...bu kelimeler gibi sıklıkla hareketlerde de, yüzün ifadelerinde, jestlerde ve yürüyüş biçiminde de önemlidir. (Orator 71-74).”

Decorum her yerde kolayca bulunmaz, o konuşma ve düşünce, akıl-bilgelik ve başarı, sanat ve ahlâk, iddia ve riayet ve kesişen olayların ve daha birçok şeyin mevcudiyeti ile gelişen bir niteliktir. Kavram Cicero’nun sade, orta ve yüksek hitabet üslûplarının sıralamasını izleyiciyi güdüleyen, hoşnut eden ve bilgilendiren üç işlevle birlikte (Orator 69) –ki bu insan ilişkilerinin geniş bir aralığını kapsayan retorikle ilgili teoriyi genişletir- üstlenir. Decorum’un kapsama alanı onun

örneklerinde açıkça bellidir. Bunlar önemsiz yasal vakaları, devlet ilişkilerini, şiirsel belâgati, felsefî metodu, konuşmanın kısımlarını ve günlük hayatın yönetimini içerir. Bu devamlılık Cicero'nun etik konusundaki, "De Officiis"ndeki decorumun genişletilmiş tartışmasına –ki burada kavram insan doğasıdır- rağmen, tam önemini kazandırır:

"Biz aynı zamanda anlamalıyız ki, bizler doğa ve iki karakterle kuşatılmışızdır. Bunlardan birisi evrenseldir ve sebeple vakfedilmiş olan/sebebe sahip olan bizim bütün gerçekliğimizden yükselir ve bizi hayvanın üstüne taşıyan üstünlüğümüzdür. Bütün ahlak ve uygunluk bundan değişerek gelişir ve bu, doğrusunu bulmayı amaçlayan görevimizin rasyonel metotlarına bağımlıdır. Diğer karakter özellikle bireylerin görevlendirilmesidir."

Tam olarak şekillenmiş insanla olgunluğun gelişimi, 'bireysel yetenekler ve evrensel insan doğası' ikili sınırlamasıyla uyumlu olarak bir kişi için neyin uyumlu olduğunun ayırt edilmesini içerir (1.110). Decorum hem anlamlardır ve hem de insan gelişiminin sonudur. Bu gelişim ise bir kimsenin diğerleriyle uyum içinde olan ilişkilerini tamamlayan sanatsal ölçüttür. "İdarenin bu şekildeki düzenliliği dolayısıyla gözlemlenmektedir ki yaşantımızın idaresindeki her şey bitirilmiş bir konuşmadaki gibi dengeleyici ve uyum sağlayıcı olacaktır" (1.144).

Sonraki açıklamalardan belirgin hale geldiği gibi (1.130-132), ahlâkî felsefe, devletin kanunları ve retorik, bilginin eşlik eden ana bölümü oldukları için decorum disipline koyan bir uygulama haline dönüşmüştür. Aynı zamanda açıktır ki, bu **insancıl (humanist) tarz decorumun** önceki tarzlarının her birini uygun bir şekilde özümsemesidir; Cicero'nun konuşmaları, başyapıtlardır. Bununla birlikte Cicero kavramı, tesadüfen değil de yükselen sosyal hareketlilikten umutlanarak insanın gelişim sürecindeki bireyin öz-bilinçsel katılımına odaklanarak derinleştirir. Birçok kavramda durum görünüşte paradoksaldır: Birey doğal ve sosyal sınırlamaların farkında olarak kendi gücünün farkına varır (Örn: hayatın her bir dönemi için uygun düzenlemeler ve sosyal bir sınıfı belirleyen uygun kurallar gibi). İdarenin tüm formlarına yönelen bu dahilî dikkat sosyal başarımın bir zihniyeti gibi var olur ve öyle ki, kişi devamlı olayların diğerleri tarafından nasıl algılanacağı hususunda

seçim yapar. Uygunluğun geniş bir mantığı seçimdeki geniş değişimi meşrulaştırır: “Gerçekte, karakterin bu şekildeki farklılığı beraberinde çok büyük önem getirir ki, intihar bir kişi için belki bir görev olabilirken aynı şartlar altında bir diğeri için suç olabilir.” (1.112). Zaman ve durumun gerektirdiği davranış biçimine ait bilgi (Zerafetin bilgisi/mukteza-yı hal=the notion of tact) dahi daha derinlemesine belirlenmiştir, adaletin seviyesine yükseltilmiştir, öz-ilginin ölçülülüğünden daha fazla empatinin bir konusu olmuştur...Decorumun etik bir çalışmanın ortasında konumlandığının (1.98) ya da çok zor olduğunun düşünülmesine gerek yoktur: Ahlâki hayatın üzerinde yükselen bir estetik duyarlılıktır. Dolayısıyla o, Cicero’nun tartıştığı gibi decorum, konuşmadan, kişinin iskân seçimine kadar her şeyi uygunluğun nasıl yönlendirdiğidir (1.138). Onun decorum anlayışı yalnızca bir kurallar bütün gibi çalışmaz fakat aynı zamanda öz-biçimlendirme sanatındaki (the art of self-fashioning) icat süreci gibi de çalışır.

Kültürün insancıl vurgusu, tercih edilmiş kültür fikrine olan dış değerlendirmenin kolayca yapılmasına izin verir. Hâlâ bireylerin uygun konuşma ve idarelerinin eşsiz karmaşık hükümleri üzerine odaklanılmış olmasına rağmen, **kültürel decorum** (cultural decorum) daha fazla kurumsallaştırılmış bir bağlam içindeki bu duyarlılığı geliştirir ki bu eğitimi, ve iyi düzenlenmiş halklarla birlikte örneklerin taklidine dayanır. Decorum, liberal eğitimin uygun bir sonu olan zevk kültürünün başlıca fazileti haline gelir. En büyük örnek Roman eğitimci Quintilian’dır (MS 35-100) Onun decorum tartışmaları, decorumu Roman hükümetinin artan profesyonel ve bürokratik görevlerini üstlenen bir zihin meşguliyeti haline dönüştürür.

Quintilian’ın, eğitilmiş kişinin kusursuz örneği olarak Çıçero’yu göstermesi, gizli değişimlerin ve bağlamın genişlemesinin belirtisidir. Bu da **kültürel decorumu** karakterize eder. Taklit edilen Cicero büyük duygusal güce sahip bir orator değildir çok fazla. Fakat daha ziyade kelimeleri öz denetimin hayatını yansıttığı bir figürdür (Institutio oratoria 11.1.62-72). Benzer şekilde, karakter, yaş, rol, durum, ve daha niceleri gibi (11.kitap) uygunluğun bir çok unsurunun Quintilian tarafından yapılmış keşfi, Cicero’dan, onun sürekli değişen bir yapıda sunduğu decorum yapısından, daha yerleşik bir dünyayı ima eder. Bu değişiklikler için ortak payda

politik hayatın yansıması ve çıraklığından eğitimsel programa olan daha geniş bir geçiştir. Bu eğitimsel program itibar ve geleneksel/kurumsal (institutional) yeterlilik faziletlerini telkin etmektir. Decorum taklit ederek öğrenilir ve Quintilian'a göre Cicero gibi modeller uygundurlar çünkü onlar itidal/ılımlılık incelik/zerafet, ihtiyat, uyum yeteneği ve benzeri gibi nitelikleri cisimleştirirler..... Platon'dan farklı olarak, Roman enkültürasyon⁴³ programı katı sosyal tabakalanma ve devlet sansürünü içermez.

Quintilian'ın çalışmasındaki ilginç bir unsur decorumun okuma uygulamaları ile olan ilişkisidir. Decorum, hem daha alt derecelerdeki edebi çalışmaların seçimi ve şekillenmesi için gerekli okumalarda kuralı sağlar hem de aynı zamanda bir oratorun gelişimindeki son aşamayı sağlayan modelleri oluşturan edebi çalışmaların anlaşılmasında yer alır. Bu birliktelik Quintilian'ın decorumla ilgili olarak yapmış olduğu dilbilimsel çalışmalarla önem kazanır. Quintilian'ın bu çalışmaları; daha ziyade belâgat seviyesinde olan üslûba bağlı taktiklerle, retorik sanatının ötesine geçmiş yapıya bağlı uzanımları yansıtan uyumun daha genel bir ifadesi arasında, yapılmış çalışmalardır. Okuma teknik modellerin depolandığı ambar gibi başlar ama retoriğe bağlı tüm metotların kendi içerisindeki tamamen uygarlaşmış şekillerinde taklidine (simulacrum) döner. Kişi bir grup türdeki en iyi işleri okuduğu için, geniş bir yelpazede kişiyi bağlayıcı olan en uygun cevapların ne olacağını tanıyabilir hale gelir. Tesadüfî olmayarak kişi aynı zamanda zevk (taste) ve karakter kazanır ki bunlar oratorun eğitiminin hedefidir.

...

Decorumun soyağacındaki sonraki basamak politikadan kültüre kayışla olan birbiri ardına dizilimle gelişmiştir. Sosyal hayatın kısıtlanması edebi sanatın çok daha fazla dikkatli bir biçimde gelişimini yüreklendirmiştir ve sonrasında edebi sanat, politika elit tabakanın tasası (zihni meşguliyeti) ve retorikle ilgili eğitimin sonu iken vakıa haline gelecekti. Retorik tedrici bir biçimde politik iknadan sanatsal ifadeye doğru yeniden tanımlanmıştır. Retorikle ilgili bir çalışma üslûbun özü açısından “kritik kavrama/ıdrak gelişimi”ne odaklanmıştır (Kennedy 1972,

⁴³ Bir toplulukta yaşayan bireylerin o topluluğun saygın birer bireyi olmak için, o toplumun kendi kurallarıyla belirlenmiş kurallar bütününe öğrenme süreci/ o toplumun adamı olma süreci.

p.363). “**Edebi decorum**” bu tefrik ve temyiz eden / ayırt edici edebi sanatın yapısal prensiplerinin oluşturulması için uygunluğun normlarının bir belirlenmesidir. Decorum her bir artistik tür (genre)’ün tam olarak kavranması için neyin uygun olduğu sorusu haline dönüştü. Çağdaş olan Horace (MÖ 65-8) ve Halicarnassus’un Dionysius’u anlayıştaki bu değişimi, Horace’nin batı edebi çalışmalarının sonraki gelişiminde önemli bir etki sahibi olarak örneklerle izah etmişlerdir.

Horace’nin “Ars poetica”sı **edebi decorumun** en iyi ifadesini sağlar. Çalışma alaycı kompozisyonlarla başlar. Bunlar herkesin kolayca anlayabileceği şekilde edebe aykırı uygunsuz kompozisyonlardır, aşırı ölçüde de yaratıcıdır. Belâgat, konuşmacıya, yaşlara, çağa ve betimlenmiş konulara ve dahasına uygun olmalıdır. Kişi duygularımızın ifadesi olan vurgularımızın ve jestlerimizin doğal uygunluğu dolayısıyla sonuçlar açısından kendinden emin olabilir. Özne -konunun seçimi sanatçının yeteneklerine göre uygun olmalıdır ve sonuçta iş kişiyi kendine bağlayan tatları yansıtır. Bu tatlar ya da zevkler ise eğitimle gelişir. Bu eğitim de sosyal olarak yüceltilmiş dinleyiciyi karakterize eder .

Alışageldik fikirlerdeki bu yenilik taklitçi idealin Horace tarafından yeniden tanımlanmasıyla oluşur. Bu ideal etik ve kültürel ve çeşitlerdekinden daha fazla kuvvet kazandırır ve aynı zamanda Aristo’nun epistemolojik zanlarından çözünüp gelir. Horace taklidin sanatsal çalışmanın baskın prensibi olduğunu doğrular fakat yine ona göre fenomenal gerçekliğin yeniden harfî üretimini tartışır. Sanat onun objesinden uygun bir mesafe gerektiriyorken, kusursuz edebi/harfî (literal) tekrar üretim ölgün/donuk daha etkin bir ifadeyle, sanatsal olarak yavan olabilir. Estetik bakışın bu mefhumu fikre önemli bir çekim verir. Bu fikir, taklitçi (mimetic) sanatın orantılı bir sunum sanatı olduğu fikridir. Sanat, tecrübenin/hayatın yoğun karmaşasını değil, tecrübenin/hayatın temel formlarını ele geçirir. Şekle dair bu dikkat kompozisyona bağlı kusursuzlukla birleştiği zaman, sanatsal gerçeklik sanatçının birincil uyumu gibi ortaya çıkar. Sanat çalışmasının detayları son derece önemliyken, dünyanın detayları çok fazla önem arz etmez. Benzer şekilde, gerçekliğin tam doğru modellerinin oluşturulması önemli olduğu için taklitçi kural, çok fazla aranmaz fakat sanatçı için sanatın kontrolünün kazanılması amacıyla

aranır. Sanatın birinci koşulu sanatsal ifadenin tastamam özgürlüğüdür: Şair edebi olarak herhangi bir şey söyleyebilir ve bunu şiir diye tanımlayabilir (ve bu başka herhangi bir şey gibi tanımlanmak yerine, ne kadar gerçek dışıysa, o kadar çok şiir diye tanımlanacaktır.). Horace şiiri çılgınlık/delilik, ukalâlık/titizlik, arasında tanımlar fakat nokta/ana fikir/husus/konu/vurgu (point) onun yani ana fikrin, noktanın hususun yeni bir artistik standartlar dünyasını tanımladığı gibi çok fazla ılımlı/ölçülü değildir.

Bu estetik yeniliğine rağmen, Horace Roma toplumunun genel anlayışlarına bağlı kalmıştır fakat sanatın kendi içindeki terimlerinin gelişimi konuşma ve sosyal tiplerin eşleşmesiyle ilgili kuralların dengesinin bozulmasına olarak yol açar. Decorumun soyağacı, sanatsal icadın birtakım şeylerin daha ahlâksız konumlanmaya/hale yaklaşmasını sağlaması ve artistin, dinleyicinin radikal dönüşümünü başarabildiği nadir ve çabucak geçen “an”ın yakalanması girişimine yol açması şekliyle, tam bir daire haline dönüşür. Sonuç olarak, sanatın en güçlü etkilerinin meşgalesi, sosyal normların kırılması ve taklitçi uygunluğun üstlenilmesini gerekli kılar. Bu ‘**romantik decorum**’ bir dereceye kadar anakronistiktir, elbette ki, onun sadece klasik dünyanın “son” gelişimi olmasından değil, fakat aynı zamanda modern çağdaki en güçlü decorum görüşü olmasından dolaydır.

Demetrius (M.Ö. birinci yüzyıl civarında) tarafından kaleme alınan “On Style” (Üslûp Üzerine) aynı zamanda bahsedilmekteyken, Longinus’un “On the Sublime” (Sublime=Ulu, yüce, asil, âlâ, gurur verici, arınma ...Arınma Üzerine)’sindeki (CE’nin birinci yüzyılı civarında) (CE - Christian Era, Hristiyan Çağı) klasik çalışma decorumun ölçütlerinin yeniden değer biçilmesine ve yapısal çözümüne somut örnek teşkil etmektedir. Her bir durumda da, decorum estetik analiz için tanıdık/bildik bir gramer olarak kalır fakat genel hamle estetik deneyimin yeni bir anlayışı yönündedir. Bu deneyim “sublime” de doruğa çıkar ki bu “sublime” sanatın en iyi çalışmalarını karakterize eden insanı huşu içinde bırakan ya da dönüştüren etkilerdir. Kişinin decorum mefuhumu/anlayışı da aynı şekilde değiştirilir. Bir taraftan, sanatçı ya da eleştirmen yer, tarz şartlar ve güdüyü dikkate almalıdır (On the Sublime 16.3); hem bir çalışmanın tamamının ses

rengi ve hem de belâgati yazar ve özneye uygun olmalıdır. Bunlar tarihçilerin ve şairlerin ve daha ötesindekilerin taklidiyle kazanılırlar. Diğer bir taraftan ise, sözel yeteneğin tüm konusu ise estetik dönüşümle kazanılır ve bu sınırların aşılması, anlaşmaların kırılması, şartlara ilişkin detaylandırılmış uzlaşmalara/kolaylıklara (accommodation) ait inceliklerin ötesine geçmekle elde olunur. Benzer şekilde, arınma (sublime) sosyal bilgiden ziyade sanatsal sezgiyi çizer. Homer'in Tanrıların Savaşı, örneğin, hem bir zeka/cin (genius: cin/deha, dahi; deha, istidat, özellik, özel vasıf, yetenek, hususiyet, üstün kabiliyet; dahi, üstün yetenek, deha; eski Roma mitolojisinde bir kimseyi veya yeri himaye eden cin; peri, cin, insan kaderine hükmeden kimse; biri iyi ve diğeri kötü iki peri.) çalışması ve hem de tanrıları insanlarmış gibi ele aldığı için “neyin kışkırtıldığının anlaşılması” nı gösteren bir şey olarak söylenir. Daha öncesinde stratejik etkiler için beklentileri ihlal eden (Aristotle, Rhetoric 3.18.7) küçük bir teknik olan şey şimdi estetik bir prensip haline dönüşmüştür.

Decorumun bu şekilde yeniden değerlendirilmesi edep/münasebet (propriety) ile uygunluk (appropriateness) arasındaki ayrımı belirler. Dinleyici bu uzlaşmaların ihlalini kabul ederse, Romantik tarzdaki sosyal uzlaşmalar iş arınmayı (sublime) başarmak ve eğer aşılabilecek sınırlardır. Aynen pozisyona bağlı, belli bir durumla ilgili konuşmacının karakterinin belirli bir fikriyle ilgili bağlılığa ihtiyaç duymaması gibi, romantik sanatçı, formun belirli bir fikrinden vazgeçebilir.” On the Sublime” kendi içinde bir el kitabı/rehber kitap geleneğine doğru yeni bir tavır olarak bir izlenim bırakmaktadır. Bu tavır, yazarın genişletme için elde olunabilir/mevcut binlerce retorik tekniğini terk ya da bertaraf ettiği aşikar olan bir tavidir. (Öncesinde) kompozisyonun çok yönlü bir sistemi olan şey, önemsiz ayrımlar ve ikinci plandaki memnuniyetlerin ahenksiz bir ses gürültüsü haline dönüşür. Hatalar dehanın (genius) büyük taramasına bağlı oldukları sürece kabul edilebilir, (32,2-4,36). Horace ile birlikte sanat yenilik ve titizlik arasında bulunmuştur. Sanatçı en yüksek etkiyi doğuracak herhangi bir şeyi yapacaktır ve eğer bu kabalık ve abartılı olmak risklerini içeriyorsa, öyle de olacaktır. Decorum dönüşümlü olarak ya sanatsal enerjiyi sınırlayan uzlaşmalar/düzenler gibi ya da en

yüksek sanatsal etkinin elde edilmesi için uygun olan, yapılması gereken her ne varsa onu içeren tek bir kural gibi kalır.

Orta Çağlarda, *decorum ars dictaminis* (mektup yazma sanatı)'in prensiplerini belirledi ve Orta Çağ'ın sosyal düzenine/tabakalanmasına ait bir harita hazırladı. Rönesans döneminde özellikle Cicero'nun bir taklit modeli olarak ele alındığı yerlerde önemli bir mefhum olarak tekrar değer kazandı. Rönesans humanizminin temel terimi olduğu tartışılabilir; bariz bir şekilde humanist historiyoğrafinin (*historiography*: tarih yazımı, tarih yazma sanatı) politik düşüncenin, etiğin ve şiirin gelişiminde merkezi bir rol oynamıştır.

İlaveten, *decorum* Orta Çağ ve Rönesans saray adamlarını ve 17. ve 18. yüzyılların Anglo-Amerikan beyefendilerini içerecek şekilde birçok sosyal düzenin/tabakalanmanın yönetim kanunu gibi de rol oynamıştır. 19. yüzyılla beraber bu kanun (*code*)⁴⁴ kent soylularının ilkeleriyle yer değiştirmişti; bununla birlikte, klasik taklitçiliğin tüm izleri gözden kaybolurken, önemsiz yöntemler hüküm sürdü. Bu Orta Çağ'da olan değişimleri şöyle özetlemek mümkündür, bunları şöyle isimlendirebiliriz. Önceleri yani erken modern çağda saygın bir edebiyat olarak tanımladığımız mesela Castiglioni, Puttenham gibi isimler bu dönemde yükselen orta sınıfın görgü kitapları haline bürünmüşler, öyle tanımlanmaya başlamışlardır. Bu sosyal tarih *decorum*un modern entellektüel/aydın tarihine paraleldir: Saf bir estetik yapılanmanın ve retorikğin inkar edilmesiyle, aydınlanma daldan dala atlayan düzensiz sanatkârlıkla aksiyon/davranış (*action*) arasındaki bağları ayırdı. *Decorum* sadece biçimlerin/davranış şekillerinin kısa bir özeti haline geldi.

20.yüzyılın geç dönemlerinde gelişmiş modernliğin eleştirisiyle birlikte, *decorum* hitabın nasıl fonksiyon gördüğünü anlamak için kullanılan önemli bir terim olarak tekrar can buldu. Retorik çalışmalarında, Kenneth Burke çok malumatlı/engin bir sosyal uygulama şeklinde, retorikği yeniden kaleme alır. “*A Rhetoric of Motives*” (Berkeley, 1969) terimi kullanmaksızın *decorum*dan bahseder: “Burası muhtemelen iknanın en basit halidir (*case*). Siz bir kişiyi konuşma, jest, ses tonu, sıralama/düzen, imaj, huy, fikir (*idea*) ve o kişinin dilini kullanmanız ve kendi yollarınızı onunkileri kullanarak ifade etmeniz/tanımlamanız suretiyle ikna edersiniz.” (*Decoruma* yönelik

⁴⁴ “Code”u kanun olarak çevirdim çünkü mesela French Code, Fransız kanunu anlamında kullanılıyor.

daha güncel dikkatler hem *Sophistic* (Poulakos, 1995) hem de *humanist* (Leff, 1990) değişkelerini içerir. Bu bakışların her biri, klasik ihtiyat/öngörü (*prudence*) kavramlarına mukabil olan ilgiyle birlikte tartışma (*argument*) teorisi ve deyişbilim/anlatımbilim (*stylistics*) arasındaki hizipleşmeyi tamir için bir fırsat doğurur. Yoksa bu hizipleşme araştırmanın her iki alanında da yenilikçi bir miras gibi sürüp gider (*Institutio Oratoria* 11.1.7 gibi). Richard Lanham dijital medyanın “derin bir biçimde retoriksel teknolojiler olduğunu ki bunların “*bi-stable decorum*” yani “iki sabit durumlu *decorum*” ve “denge” kavramını gerektirdiğini savunmaktadır. Çok yoğun bir şekilde konuşkan olan ve kültürel çoğulculuk, çok sayılı ayniyetler (*multiple identities*), nezih kurumlar (*institutions*) ve akıllı makinelerle karakterize olan bir çevrede, *decorum*un günlük hayatın idaresinde yenilenmiş bir önem kazanacağını söyler. *Decorum* fikri asla karara bağlanmayacaktır/sabitleşmeyecektir zira o kendi içinde “iki sabit durumlu” “*bi-stable*” dur. Herhangi bir durumda, uygunluğun kuralları, ya icat için fırsatlar olarak ya da toplum kurallarını çiğnemeyen kimselerin/muhafazakâr kısıtlamaları gibi ya da ideolojik hegemonyanın ve kültürel bayağılığın normları gibi ya da sanatkârane temsilin ve sosyal değişimin kaynakları gibi meydana çıkabilir.

II. İKNA ETME KATEGORİLERİ *persuasive appeals pisteis*

Aristo’ya ve ondan ışığını alan birçok otoriteye göre ikna etme 3 çeşit kanıttan ya da ikna edici görünüşten meydana gelir:

Logos: Sebebe, akla, idrake başvurmak

Pathos: Duyguya başvurmak

Ethos: Birinin karakterinin sağlam, güvenilir olduğunu ispatlaması için kullandığı ikna edici başvuru

Bunlar ayrı ayrı çözümlenebilseler de bu üç başvuru ikna etmek için birlikte çalışır. Aristo, bunları sanatsal ya da *intrinsic* (esasi, yaradılıştan, aslında olan) kanıtlar olarak adlandırır. Bunlar belâgat sanatı sayesinde bulunabilmiş olan ikna edici başvurulardır.

Bunların dışında, ikna için sanatsal olmayan ya da *extrinsic*/ harici/ arızı kanıtlar tanıklıklar ya da anlaşmalar da, konuşmacının sağlamadığı ama onun tarafından kolayca kullanılan yollardır. (tanıklar, işkence altında verilen tanıklıklar, yazılı anlaşmalar vb.)

A.LOGOS : MANTIK; kelim, deyiş; kâinatın nizamı

Logos, retoriğin merkezi terimlerinden biri olmuştur. Tartışmaların sözel yapısıyla yani kelimelerle, onların birbirleriyle ilgisiyle ve ikna etme güçleriyle ilgilidir. Başlangıçta bir Grek terimi olarak dilin, söylemin ya da sözcüklerin kullanımının ilk anlamına sahipti. Aynı zamanda muhakemeye de ilgiliydi.

İlk sofist olan Protagoras ⁴⁵(485-410) öğrencilerine *logos* ile ilgili şunu söyledi: “*Her konu için iki zıt logoi vardır.*” Öğrencilerini zayıf olan *logos*’u kuvvetli yapmaları için eğitti. Platon ve Aristo’nun da içinde olduğu sonraki yorumcular onu “yanıltıcı konuşmanın töresiz öğretmeni” olarak nitelediler. Protagoras daha sonra imzasız olarak yazdığı *Dissoi Logoi* adlı incelemesinde aynı şeyin hem iyi, hem kötü, hem uygun hem utanılacak hem doğru hem yanlış olup olamayacağını soruyordu. Ve sonuçta konuşmacının üzerinde konuşmaya değen bir konu bulup tezinde usta olması gerektiği fikriyle tezini noktaladı.

Sonraki sofist Gorgias (483-376) *Helen’e Övgü ve Yokluk Üzerine* adlı metinlerinde bu konuları tartıştı. İkinci metinde hiçbir şeyin olmadığını, olsa da bizim bilemeyeceğimizi, anlasak da bildiremeyeceğimizi iddia etti.⁴⁶ Metnini *logos*’un bir madde ya da var olan bir şey olmadığını söyleyerek bitirdi.

4. ve 5. yy’ye gelindiğinde Platon, Sofistler’in fikirleriyle çatıştı, onları eleştirdi. Platon *logos*un sahasına filozofik bir bakış ekleyerek onu sabit hale getirmeye, istikrarlı kılmaya çalıştı. Socrates, Protagoras’a her terimin sadece bir zıttı olduğunu ve zıtların sabit olduğunu kabul etmeye zorladı. *Gorgias*’ında Platon *logos* kavramını tamamen yeniden gözden geçirerek, *logos*’u halk konuşmaları içine yerleştirmektense filozofik konuşmalara taşır. Dahası *logos*’u münakaşa edilerek konuşulan mahkeme salonlarından ve filozofların özel konuşmalar yaptıkları meclislerden çıkarır. Bu tarz diyaloglara katılanlar bir yarışta çarpışan savaşçılar gibi değil doğrunun hizmetçisi

⁴⁵ Sloane,s.456

⁴⁶ Sloane, s.457

olarak bulunurlardı. Tartışılan konu tartışanların aklında daha net, açık olsun diye tartışılırdı. Platon retoriğin yaratıcı bir sanat ya da *techne* olduğunu kabul etmeyi reddeder. Retorik sadece tam bir uzmanlık ya da ustalıktır; çünkü retoriğin *logos*'a ihtiyacı vardır, çünkü kendini hesaba katma, açıklama yeteneğidir. Durağan/sabit/stable olanı sadece felsefe verebilir ve dünyaya kendi gücünü sadece felsefe gösterebilir.

Aristo "Retorik" adlı eserinde *logos*'u retoriğin bir unsuru olarak sistematik bir teoriye oturtur. Retorik üzerinde konuşulacak, ikna etmek için malzemesi olan herhangi bir konu bulmayla ilgilidir. Uygulamada hal-i hazırda ne olduysa halk sorunları ile ilgili konuları yakalar (forensic/adli), bu konuda ne yapılacak (siyasî/deliberative) ve ne değerli hale getirilebilecek (epideictic/gösterimsel) onları retoriğin konusu olarak belirler. Bunlar kesin bilginin kapılarını açmasa da makul tartışmalardır ve bu çeşit söylemin bütün unsurları önceden bilinemese de belli bir durumda ikna etme vasıtaları bulunabilir. Aristo için retorik ne bir uzmanlık işi ya da itibarı düşük bir sanat ne de değişmeyen doğruyu bulmak için bir yoldur. O bir derin düşünme halinden çok, üretim ve Tanrısal/ebedi bir formdan çok, bir özel ihtiyaçtır.

Grek ve Roma antikitesinde *logos* en acımasızından en asiline kadar retoriğin çeşitli kullanımları içinde değerlendirildi. Bu terimle ilgili 4 genel konu ya da sorun ortaya çıktı: o düzensiz dünyayla ilgili bir deneyim mi, dinleyicileri ikna etmede bir etki mi, disiplinle ilgili/pedagojik bir statüye mi sahip yoksa retoriğe ait üretimle diğer yansıtıcı düşünceler arasında bir bağıntı/ilgi mi?

Sofistler için *logos* özerk bir alan olarak düzensiz bir dünyayı çağırır. Kendi yasalarını arz eder, o dünyada aynı nesne, şey iyi de kötü de olabilir. Platon'u şaşırtan bu özerk durumu Aristo'nun *topoi*'sini de içine alır: Aristo'nun "Retorik"inin düzensiz dünyasının haritası çıkarılabilir ve o harita deneyim dünyasına benzemek için gerçek sayılır. Bu düzensiz/karışık harita *logos* dünyasıyla deneyim dünyası arasındaki ilişkiyi belirten çok güçlü ve ayrıntılı bir haritaydı. Sofistlerin dağınık ilişkilerinin akışkanlığını da istikrara kavuşturdu. Sofistler gücü kutlarken Platon bu gücün tehlikesine karşı uyardı. Şöyle söylenebilir: Aristo'ya göre retorik bir yandan duygular üzerine bir çalışma ve güven oluşturmak olarak anlaşıyorken (*pathos, ethos*) bir yandan da retoriğin, oratorun tezleriyle genel hayatın kabul edilen gerçekleri ya da halkın idealleri arasındaki benzerlikle ikna edici bir güçtür. 5. yy.de *logos* idare edilemeyen bir güç iken

Roma retorığının akla dayalı başvurusu, güvenilir bir dokunun/yapının içine belli bir konuşma sıkıştırmak şeklinde basit bir teknikti.

Platon'dan beri retorisyenler retorığının zaman ve yerle sınırlandığını, bunun hiç de disiplinli bir şey olmadığını tartıştılar. Çiçero ve Quintilian'da, zaman ihtiyaç olarak sunuldu. Çünkü orator tartışmasının çizgilerini zanlara meydan vermeyecek şekilde belirlemeliydi. Özerk bir dünya ya da tartışmaların uyumu, tutarlılığı olarak *logos*, Sofistlerin eğitim projelerinin merkezinde olmuştur. *Orthos logos*'un amacı, tanımlansın ya da tartışılsın, uzun süre retorik eğitimiyle birleştirilmiştir. *Logos*'a dayalı başvuru başvuru ve konuların birleştirilen unsurları (bir eserin derkenarı) öğretilbilir ve yaratıcı tartışmaların üretimi için bir model önerir. Tezlerin üretimi, öğrenciye bir vatandaş olarak şekil vermenin bir yolu olarak ya da konuşulacak ya da yazılacak bir hikaye olarak görülse de *logos*, *trivium* (ortaçağ üniversitelerinde ilk dört seneyi teşkil eden dilbilgisi ile belâgat ve mantık)'da yer almıştır. Gramer ve mantıkla beraber retorik, eğitimin temel unsuru olarak görülmüştür.

Peki tam olarak nedir, *logos* ve nasıl ikna eder?

*Logos*⁴⁷, akla, sebebe başvurmak olarak adlandırılır. Aristo bütün iletişimin sadece baştan başa bu başvuruyla yapılmasını istedi; ama, biz diğer iki başvuruyu kullanmak, onları kabul etmek zorundayız. Grek terimi *logos*'a basit olarak reason (neden, mantık)'dan daha çok anlamlar yüklenir ve gerçekte (söylev, hitabe) için kullanılır.

Mantıklılık insanın temel karakteristiğidir. Onu diğer hayvanlardan ayırır. İdealde bütün insanların düşüncelerinde ve aksiyonlarında mantık baskın olması gerekirken insanlar tutkularının, ön yargılarının ve geleneklerinin etkisinde kalır. Bu şu demektir. İnsanlar sıklıkla mantıksız güdülere karşılık verip mantıklarının sesini asla duymuyorlar. İnsanlar hayatlarını sadece mantıklarının emirleriyle yönlendirmiyorlar. Retorisyenler halkın, retorığı mantığın bir yan dalı olarak gördüğünü düşünürler. Bir çeşit bilim olarak gördüklerini düşünürler. Aristo retorığı diyalektiğin bir tamamlayıcısı olarak görmüştü. 6 bilimsel incelemesinin yer aldığı *Organon* adlı eserinin de iki bölümünde dedüktif ve indüktif muhakemeye olan ilgisinden bahseder. Diyalektik

⁴⁷ <http://humanities.byu.edu/rhetoric/silva.htm>

analitiğin ya da mantığın popüler formuydu ve aynı şekilde retorik bilimsel platformda yer alan sıkı bir popüler gösteri formuydu. Platon'un "Diyaloglar"ı insanların informal yolla bir diğeriyle mantıklı olarak tartıştığı en iyi örneklerdendir. Yine benzer şekilde retorik, bize geniş, çok kültürlü ve hatta belki eğitimsiz bir dinleyici kitlesine nasıl müdahale edebileceğimizi/yönlendirebileceğimizi öğreten uygulamalı bir sanattır. Orator mantığın sıkı prensiplerini bozmamalı; gerektiği ölçüde bunları kullanmalıdır: Syllogism/tasım ve indüksiyon/tümevarım mantığın içinde yer alan muhakeme formlarıdır. Enthymeme/kısaltılmış tasım ve örnek retoriğin içinde yer alan muhakeme formlarıdır.

Formal tümevarım ya da tümdengelim ikna etme için bir yöntem olursa onu kullanmak doğaldır. Birçok edebi ya da bilimsel makalede yazarlar meslektaşlarını ikna etmek için dedüktif muhakemelere, bolca kanıta yer vermektedir.

Logos'a Örnek Çözümleme

Descartes düşünüyorum öyleyse varım, dediğinde bu cümlesi onun varoluş ve düşünce tarzının saf (ar) özetine ve basit mantiki tanzimine dayanıyordu. O gerçek olmaya inandı. O Pascal gibi bizim varoluşumuzun düşünmeye olduğu kadar hissetmeye sahip olduğunu iddia etmedi. Descartes burada saf mantikilikle saf varoluşu eşitler. Cümlesinin basitliğiyle bu eşitlemenin doğruluğuna bizi ikna eder. Onun bu oldukça açık olan formülünde duyguya yer yoktur, sadece mantiki bir başvurudur.

B. PATHOS MERHAMET, SEVGİ (His Uyandırma Yeteneği Veya Gücü)

*Pathos*⁴⁸, duyguya başvurmak olarak adlandırılır. Çiçero *pathos*'u bir söylevin sonunda kullanmaya teşvik etti; ama elbette duygusal başvurular daha geniş alanda geçerlidir. Aristo'nun Retorik'inin büyük bir bölümü; duyguların etkisi tartışmasını, farklı istatistiki grupların tepkilerinin ve çeşitlerinin sınıflandırılmasını içerir. Nitekim *pathos* ve dinleyici arasında sıkı ilişkiler vardır. *Pathos* aynı zamanda bizim, retoriğin psikolojik görüşleriyle de anlayabildiğimiz bir kategoridir. Retorik eleştirisi mantığın, mesajın pahasına, *pathos*'un, aşırı vurgusuna odaklanmaya meyillidir.

⁴⁸ <http://humanities.byu.edu/rhetoric/silva.htm>

Anlamları katlanmak, maruz kalmak; deneyim, acı çekme ya da daha genel olarak bir durum ya da koşulda olmak şeklinde sıralanabilen Grek kelimesi *paskhein*'den⁴⁹ gelir. İnsan ruhunun çeşitli deneyimlerini yansıtır ve bu yansıtma dilin çeşitli ikna edici vasıtalarıyla genişletilerek yapılır. Terim, Aristo'nun ikna etmenin üç kaynak prensibinden biri olarak ethos ve logos'la birlikte onun Retorik'inde sınıflandırılmıştır. Ama tarihi daha eskiye dayanır. Bazı retorlara göre, terim bir denetçinin karar verirken aklına karıştırmasından ibaret değildir. Diğer bir gruba göre insan ruhunun titiz bir analizinin yapmaya davet eder ve pathos'un esas ilişkili olduğu alanlar dil ve idraktır.

20. yy. de Amerika'da retoriğin canlanmasıyla pathos'un doğası konusunda pedagojik anlamda, özellikle kompozisyon öğretiminde, ortak bir görüş belirdi. Bu ortak görüş birbirleriyle kıyaslanamayan ve farklı çağlar ve yazarlardan alınan fikirlerin bir karışımıydı. Ana hatlarıyla *passion-arzu, öfke, tutku* ya da *emotion-his, heyecan, coşku*'ya (bu iki söz Grek ve Roman geleneğinden gelir ve birbirleri yerine kullanılabilir) dayanır. *Pathos*, izleyiciyi bir harekete zorlar. Duygular, ılımlıdan şiddetliye doğru sıralanır. Örneğin refah içinde ılımlı biri olma kibar davranışlar ve görünüşler sunarken, ani kızgınlık gerçek düşüncüyü boğan şiddetli bir duygudur. İmajlar görsel ya da doğrudan duyularla/sezişlerle ilgili de olsalar ya da idrakiyle ilgili ve dolaylı yoldan bir hatıra ve imajinasyon da olsalar duyguları uyandırmakta gerçekten etkilidir. Bu ortak görüşü oluşturan parçaların hepsi retorik tarihinin farklı zamanlarında görülmüştür. Asla aynı çağda ya da aynı yazarda bir arada görüldüğü olmamıştır.

Erken Grek retoriğine baktığımızda Homeros'un İlyada adlı destanında dinleyicide duyguları uyandırmak için bazı dili kullanma girişimleri mevcuttur. Örneğin Kral Priam, gözyaşları içinde Aşil'e, oğlu Hektor'un ölü bedenini geri vermesi için yalvarır. Aşil yumuşar ama o an bu yaptığının doğru olduğuna henüz karar vermiştir. Bu yüzden Homeros'ta *pathos*'la ilgili şunu diyebiliriz: Duygusal başvuru sonuç olarak aksiyonu zorlar ama pathos kararın değişmesi ile ilgili bir sebep olmamalıdır. Buna zıt bir teklif 5. yy. de tarihçi Thuchydides Athena'ya karşı ayaklanan Mitylenian'ların mahvı ile ilgilidir. Atina oy birliğiyle bunları idama gönderir; ama ertesi gün öfke kararı

⁴⁹ Sloane, .555

değiştirecek kadar soğur. Böylece duygu dengeyi bozar. Bu iki duygu –öfke ve ılımlık- birbirine kapsar ve Atinalılar kararlarını değiştirir.

Bu iki görüş sonraki retorik teorilerinde yine ortaya çıkmıştır. Ama *pathos* hakkındaki en erken sistematik araştırma memnuniyet ve acı üzerine odaklanmıştır. Sonraki 2 yy. boyunca *pathos* psikoloji ve psikolojik teorilerin ışığındadır. Heraclit (575-641 Hristiyan çağından önce) kuru ve ıslağın, sıcak ve soğğun dörtlü dengesini kullanarak çeşitli duyguları bütünsel/maddi terimlerde gördü. Acı ve memnuniyeti bunların dengelerinin zıtlığına yerleştirdi. Anaxagoras (Hristiyan çağından önce 500-428) acı düşüncesinin vücudun herhangi bir uyarana karşı verdiği cevap olduğunu çünkü bedenin kendisine benzemeyen bir uyarana ilişki -özellikle bu ilişki şiddetliyse- içinde olduğunu söyler. Memnuniyetinse acının eksilmesi ya da durmasıyla belirlendiğini ifade eder. Democritus (Hristiyan çağından önce 460-370) vücutta ya da duygularda aşırı uçların bir ılımlılığı/uyumu olarak görür. Onun bu görüşü daha sonra Epikürcüler tarafından genişletilmiştir. Daha önceki dört kat dengeye/kıyasa Hipokrat, beden ve ruhu birleştirdiği “*pneuma*-ruh,can” ya da canlı ruh fikrini ekledi. Pathos’un retorikteki yeri hakkında düşünen bir diğer kişi Chalcedon –eski Kadıköy-’un Tharsymachus’tur. O ağlatan, harekete geçiren konuşmalarda, öfkeyi artırmada ya da eksiltmede ünlüdür. Merhamete/acımaya Bakışlar adlı bir bütün eser yazmıştır. Öğrenciler için bir el kitabı kalem almıştır. Bu kitapla o, en fazla güce, bir konuşmanın başında ve sonunda kullanılan duygusal başvurunun sahip olduğunu söyleyen kişi olmuştur. Gorgias (Hristiyan çağından önce 483-376), *Helen’e Övgü*’de bir teori öne sürer. Ona göre Helen, Truva Savaşı katliamından sorumlu değildir; çünkü Paris’in sözleri onu kışkırtmış, adeta onun isteği dışında onu gasp etmiştir. Konuşmalar ilaçlar gibi olabilir-*pharmaka*-. Bu görüş 20. yy. ye kadar tekrar edilmiştir. Bedenin iyi ya da kötü olarak sözlerle gasp edilmesi, sıkıntıya, zevke, korkuya ya da cesarete sebeptir. Dinleyeni savunmasız bırakma ve Helen üzerinde duygunun etkisi bir başka tecavüzdür. Bu son iki düşünür için retor denetimde ve dinleyici ise pasif durumdadır. Duyguların ne zaman ayaklandırılacağı ya da bastırılacağını ve kendi kontrolleri dışında dinleyicilere nasıl ve ne zaman “ilaçlar” sağlanacağını retor belirler.

Platon (M.Ö 428-347) diyaloglarında Tharsymachus ve Gorgias’ı teknikçiliğe meyilli olarak tanıtır ve onların teorilerini tiranlarla ilişkilendirir. Bu diyaloglar sıklıkla

retorik açıdan bir ayıplama olarak okunmuştur. Platon kurduğu ideal dünya içinde Cumhuriyet ve Yasalar diyalogları ikna etmeye ve zorladıkları için tam olarak memnuniyet duyar. Soru, ikna etmek ve zorlamak için ahlâki otorite ve filozofik anlayışa kimin sahip olduğudur. Nadiren birbirini tutan/istikrar gözetken diyaloglarında Platon daha geniş bir *pathos* anlayışı için etkin olan ahlaki anlayışı, otomatik fiziksel/maddi cevaplarla/tepkilerle birleştirme yolları arar. Sokrates Protogoras'ta iyinin memnuniyet verici, kötünün acı verici ve korku ya da terör duygusunun kötülüğün bir beklentisi olduğunu tartışır. Bu yüzden korkak kimse memnuniyeti kaçışta bulur çünkü o gerçek kötünün/şeytanın nerede yalan söylediğini doğru bir biçimde anlayamaz.

Platon'un özellikle Gorgias, Philebus, Timaeus başta olmak üzere bütün diyaloglarında memnuniyet, acı ve *pathos* fikirleri, arzunun zihinsel ve fiziksel çeşitleriyle idrak arasındaki ilişkiyi keşfeder. Platon insan ruhunu üçe ayırır: *nous*-anlayış mantık ve ruhun egemen olduğu baş, *thumos*-ateşli tutkuların egemen olduğu göğüs/yürek/gönül, *epithumetikos*, fiziksel arzuların hakim olduğu diyaframın altında yer alan kısım. Onun bu üçlü ruh ayırımı sonraki iki bin yıl boyunca *pathos*'a yaklaşımda görülecektir.

Aristo (M.Ö. 384-322) en mükemmel *pathos* analizini getirmiştir. “*De Anima*”-*Ruh Üzerine*’de *pathos*'a beden ve akli birleştiren genel psikolojinin özel bir dalı olarak bakar. “*Retorik*” adlı eserinde *pathos*'u söylemin üç türü (adli, siyasi ve gösterimsel)içinde halk tartışmaları açısından düşünür. Aristo incelemesine “*Retorik*”te *pathos* üzerine odaklanmış yazarları eleştirerek başlar. Ama onların *pathos* tanımlarını onlarla aynı görüşü paylaştığı için eleştirmez. Üçüncü Kitabın sonunda o da *pathos*'un, konuşmanın kapanış bölümünde yer alması gerektiğini bunun bütün konuşma içinde yer alan *pathos*'un bir özeti olması gerektiğini söyler. *Ethos* ve *logos*'un *pathos*'la nasıl birleştiğini inceler. Özellikle *enthymeme* olarak adlandırdığı tartışma için eksikliği inceler. Aristo “*Retorik*”te iki yolla *pathos*'u tartışır. “*Retorik*”in Birinci Kitabında acı ve zevk kavramları bu iki yol için merkezdir. Onun önermesi/postulası, zevk, ruhun ani ve algılanabilir bir hareketidir ve ruh kendi doğal haline geri döner; oysa acıda durum bunun zıddıdır. Kötülük/günah için bir güdülenme olarak düşünülen bu memnuniyet ve sıkıntı verici arzular ve keyifler/haller için Aristo'nun terimi *pathos*'tur. Bu arzular ve

haller özel yollarla insanı harekete yönlendirir. Karar vermek için bir motivasyon olarak düşünülen pathos'ta sıkıntılar ve zevk “onların” fikirlerini değiştirmek konusuna eğilimlidir.

Adli retorikte, kişi önceden tasarlanmış sebep ya da *pathos* olmasa da seçmiş olduğu hareketlerinden sorumlu tutulur. Bu hareketler o anın sıcaklığı içinde (*thumos* ya da *orge*) ya da istek dışı olarak (*epithumia*) yapılmış olabilir. Bu arzular hiçbir şekilde önceden bir tasarlama içermezken bir inanca bağlı olabilir: Birincisi, gerçekte eksik/yok olan şey algılanmış olabilir ve ikincisi, vasıtalar gerçekte öyle olacak olan eksikliği ya da yokluğu tatmin etmek için sunmuştur. Bir kişi aç değilken aç olduğunu düşünebilir ya da açlığını tatmin edecek belli bir yemek düşünebilir ve o yemeği isteyebilir. Benzer şekilde fiziksel ya da zihinsel arzular bir kişinin başkalarından duyduklarını benimsemesiyle ya da hafızasında ya da o anda oluşan bir görüntüyü (*phantasia*), bir umut ya da bir beklentiyi kabul ederek oluşturduğu inançlarına dayanır. Arzular sadece bazı konumlarda var olur. Aristo, birçok sosyal durumu zıtlıklardan faydalanarak listeler. Örneğin aynı şeyler memnuniyet verici olabilir; sporda ya da aşına arkadaşlarla ama değişim de memnuniyet verebilir; çünkü aynılık sıkıcıdır. Aristo burada *pathos* için bir konunun diğer yönünü belirtecek olan öncüller olarak görebileceğimiz bir konu deposu oluşturur. Bu depoyu, adli retorikte *pathos*'u keşfederken Aristo'nun niyetleri olarak duyurur. Bu yüzden *pathos* Aristo'nun *enthymeme*'leri için esastır.

“Retorik”in İkinci Kitabında Aristo, karar vermek için bir güdü olarak *pathos*'u tartışır. Çünkü insan suçluların acı mı yoksa zevk mi duyduklarına bakarak karar verir. Birbirinin zıddı çiftlerden oluşan 16 grup *pathe* belirler. Aynı zamanda adli arzuların bir fikrin değişmesi için güdüler olarak hizmet ettiğini de belirtir. Burada aslında o her iki durumda da öfkeyi tartışır. Burada *pathos*, memnuniyet ya da acının ne getirebileceği hakkında düşünce ürünü olmayan inançlara dayanır. Bu yüzden bir *phantasia* en yakın cevap olacaktır. Peki memnuniyet ve acı/sıkıntı nasıl şahsi birer *pathe* olarak zıddıyla eşleşir? Öfkenin zıddı ılımlılıktır; çünkü ılımlılık öfkenin acısının küçülmesi ya da yok olmasıdır. Hareket acının seviyesinin daha büyükten daha küçüğe doğru memnuniyet olarak belirlenmesidir.

1.a. öfke	birinin hak etmediği hakareten dolayı sıkıntısı
1.b. ılımlılık	öfkenin acısının yok olması

2.a. dostluk	başkası için kazanılan faydaların ortaya çıkmasından dolayı memnuniyet
2.b. kin	dostluğun zevkinin yok olması
3.a. korku	bizzat kendine yakında olacak kötülükten dolayı sıkıntı
3.b. güven	korku sıkıntısının geçmesi
4.a. utanç	şerefsizliğin görünmesi sıkıntısı
4.b. utanmazlık	utanma sıkıntısının yok olması
5.a. minnettarlık	kayırmaların kabulünden doğan memnuniyet
5.b. nankörlük	minnettarlığın memnuniyetinin yok olması
6.a. merhamet	diğer insanların hak etmediği kötü talihlerinden doğan sıkıntı
6.b. kızgınlık (haksızlığa öfke)	diğer insanların hak etmedikleri iyi talihlerinden doğan sıkıntı
7.a. tatmin olma	diğer insanların hak ettikleri kötü talihten dolayı memnun olma
7.b. kıskanma	diğer insanların hak ettikleri iyi talihten doğan sıkıntı
8.a. rekabet	çok istediğimiz ödüllerin eksikliğinden doğan sıkıntı
8.b. küçümseme	rekabet sıkıntısının yok olması

Bu opozisyonların hepsi tam olarak birbirlerinin zıddı olmasalar da bir konunun iki yönü hakkında *enhtymeme*'ler inşa etmeye yardımcı olur. Çiftler karşılıklı olarak birbirini kapsar. Böylece bir duygu diğerini de önüne katar, birbirlerine olan bu bağlılıklarıyla bir duygu diğerine doğru esneyebilir, öfkenin kine yönelmesi gibi. Sonuç olarak pathos, retora kararı etkilemek için oldukça büyük bir tartışılacak konu deposu sağlar.

Şahsi *pathe* inanç üzerine kurulu olduğundan sebepleri inanç için değiştirmek mümkündür. Sonra dinleyici bir duygudan diğerine hareket ettirilebilir. Aristo'ya göre retorun görevi bir inancın temelini oluşturan ama düşünce ürünü olmayan unsurlar için bir düşünce/yansıma oluşturmaktır. Bunlar değiştirilebildiği takdirde belki dinleyicilerin duyguları da ilk kararları da değiştirilebilecektir.

Aristo Retorik'in ikinci kitabında *ethos*'u üç şeyin oluşturduğunu söyler: Akıl/sezi/sağduyu, fazilet, dinleyiciye karşı iyi niyet. Bunlardan sonuncusu, açıkça

pathos bakımından tanımlanır. Çünkü dinleyiciye retorun yeteneği nasıl memnuniyet duyulacağını ya da acının hafifletileceğini gösterir.

Roma retoriği ile Atina retoriğindeki *pathos* anlayışlarının ortak yanı her ikisinde de duygusal başvuruda teatral anlayış geleneğinin olmasıdır. Her türde teatral gösteriler için patetik aşırılık Roma zevki tarafından teşvik edilirdi. Cenaze töreni hitabetleri bile heykeller, portreler, semboller ve yas tutan kimselerin geçidinden oluşurdu. Erken Latin söylevleri, aşırı üslûp teknikleri, işlenmiş bir dil kullanma sevgisi gösterir. Roma'dan sürgün edilmiş olan profesyonel retorlardan Cato'nun yazıları bile hep seslerin tekrarı ve ifade edilen fikirleri yoğunlaştırmak amacıyla bol bol örneklerle şekillenir. Bu yüzden Roma söylevini, Helenistik üslûp teorilerinin ithalinden de önce, bu üslûp zevki ve patetik yoğunlaştırma inşa eder. Anonim olan “*Rhetorica Ad Herennium*”da mecazların ve figürlerin gerçek konu tartışmasının gösterdiğine göre patetik vurgu ile işlenmiş dil kullanımı baskındır.

Buna rağmen erken yüzyıllarda daha kuramsal yazılar da vardır. El kitapları daha formüle edilmiş, reçete tarzı kitaplardır. “*Ad Herennium*” retorun hem açılışta hem de kapanışta kendi yetersizliğine, yalnızlığına, ihtiyacına ve kötü taliherine merhamet etmeye çalışması ve ikinci olarak düşmanına olan bütün küçümseyici sözleri ve kinini yığması gerektiğinden bahseder.

Roma'nın en önde gelen politikacısı ve retorü olan Çiçero (M.Ö. 106-43) *pathos* hakkındaki teorisi sistematik olmaktan daha çok pratikti. *Pathos*, onun en olgun eseri olan “*De Oratore*”de dinleyiciyle ilgili bir şey olarak ortaya çıkmaktadır. Retor başlangıçta amacının/sebebinin patetik bir başvuruya uygun olup olmadığına karar verir sonra yargıcın duygusal eğilimini inceler. Ardından ya varolan duyguları genişletir ya da olmayan duyguları araştırır. Çiçero'nun duyguları ruhun “*karişıklığı/rahatsızlığı-animi perturbationes*”dır. Retorun, *ethos* ve *logos*'tan daha çok *pathos*'ta bulunan retoriğin gücünü gerçekleştirebilmesi için ruhun bütün hareketlerini anlaması gerekmektedir. Çiçero'da duygular nefret etmek,- takdir etmek, kötü niyet -iyi niyet, korku/endişe- ümit, eğlendirici- sıkıcı, merhamet- cezalandırma karşıt ikilileriyle sınırlandırılmıştır. Bu liste şahsi duyguları tartıştığında aşk, öfke, hiddet, kötü niyet ve düşman, merhamet, umut, eğlence, korku ve kızgınlık şeklinde değişir. Aslında Aristo'nun vasıtasıyla oluşturulan bu listeler günümüze kadar kullanılmıştır. Ancak bu

listelerde Aristo'nun pathesi zevk ve acıya Çiçero pek ilgi göstermemiştir. İkisinin ortak yönü, duyguların inançlara dayanması ve retorun bu inançları değiştirebileceği anlayışıdır. Dinleyiciye fayda sağlayan aksiyonlar dinleyicinin hoşuna giderken onu perişan edebilir ya da en azından bir fayda sağlayamadığı konular dinleyiciyi soğutabilir, nefret ettirebilir. Konu, genişletme yöntemleri ve dilin kullanımıyla başarıyla tamamlanacaktır.

Çiçero'nun retorü, en başta dinleyiciye hissettirmek istediği duyguyu kendisi hissetmelidir. Onun hissetmediği bir duyguyu dinleyicinin hissetmesini beklemek mantıksızdır. Retor burada hissetmiş gibi yapabilir ama bu çok da kolay değildir. Duygu dinleyiciden önce retorü yakalar. Retor bu durumu kendi sözcükleriyle dinleyiciye yansıtır. Burada açıkça bellidir ki, retor kendi inanmadığı bir sebebi tartışır. Uygunsuz/hak etmeyen bir müvekkilin adına da tartışsa, duyguyu ortaya çıkarmak için müvekkilinin onun arkadaşı olduğunu ve yabancılar için de soylu biri olduğunu göstermek zorundadır. Bu durum gösterişli bir başarıya sebep olur çünkü burada retorun kendi *pathos*'u ve teatrallliği olayın değeriyle birlikte karara bağlanacaktır.

“*De Oratore*”de *pathos* ve *ethos* arasında bir karşılıklılık vardır. Dinleyicinin duyguyu hissetmesini sağlayan *pathos*, idrak/sezişle onaylanır. Onu önce güvenilir olan retor hisseder ama aynı zamanda retorun güvenilirliğini de bu idrak/seziş kurar. O idrak/seziş retorun *pathos*u hissetme yeteneğidir. Kısacası burada *pathos* ve *ethos* ayrımı birbirine karışmıştır diyebiliriz. Çiçero, adı geçen eserinde bir retora öğretme-*docere*; birleştirme, uzlaştırma, dostluğunu kazanma- *conciliare* ve harekete geçirme-*movere* olarak üç görev belirler. Yani dinleyiciye bilgi vermek, onun dostluğunu kazanmak ve onun duygularını ayaklandırmak. Ama bunların içerisinde özellikle ikincisi Roma metinlerinde daha öncelikli önem taşıyordu. İkinci incelemesi olan *Orator*'u yazdığında bu tasnifi şu şekilde değiştirdi: ispat etmek/saptamak/onaylamak-*probare*, büyülemek/ eğlendirmek-*delectare*, ikna etmek/caydırmak- *flectere* .Yani, dinleyiciye ispatlamak, onları memnun etmek ve onurlu muzafferane bir edayla süpürmek. Bunlardan ikincisi, olgun ve yorgun Romalı dinleyiciyi bütün ilgisini ayaklandırarak büyülemeyi ya da baştan çıkarmayı amaçlar. Bu iki tasnifte de *pathos*'un *ethos*'tan ayrılması zordur. Bu formülasyonlarda en çarpıcı durum belki de *movere* ve

flectere arasındadır. Başlangıçta sadece dinleyicinin duygularını hareket ettirmek isterken sonrasında dinleyiciyi tamamen kımıldatmak söz konusudur.

Eğitmen Quintilianus (M.Ö. 35-100) “*Institutio Oratoria*” da bütün duyguları ikiye ayırır. Grek terimi *pathos*’u kullanarak ruhun şiddetli rahatsızlıklarını tasvir ederken, *ethos*’u kullanarak iyi niyeti içine alan kibar duyguları tasvir eder. Quintilianus, Çiçero’nun erken dönem fikirlerini detaylı biçimde işler ve bunlara bir retorun bir duyguyu nasıl hissedebileceğini açıklayan bir süreci ekler. Beden bir *phantasia* ya da *vision*-hayal/imgelem’i kabul etme yeteneğine sahiptir. Bu hayal kendisini kuvvetle hissettirir. Retor detayları oluşturmak için bu görüntüyü hatırlayabilir. Onun ve dinleyicilerin hissetmesini sağlar. Bu detaylar orijinal olayın görünüşündedir. Quintilian bu konuda kendisinin konuşurken ağlayacak, rengi atacak kadar başarılı olduğunu iddia eder. Bu *phantasia* örüşü Aristonunkinden çok Çiçeronunkine yakındır.

Roma *pathos* lugatçesi *Stoic pathos* lugatçesidir. Bu söz varlığı Roma’nın sosyal hayatını da yansıtan *pathos* hakkında düşünme yollarını gösterir. Çiçero’ya göre Stoacılık, akla dair ve akıl dışı arasındaki ayrımı, bütün doğayı birleştiren bir *logos* varsayarak ortadan kaldıran bir görüştür. Ve insan zekâsının da bu *logos*’u anladığını düşünür. Bu *logos* anlayışıyla uyum içinde olan muhakeme doğayla da uyum sağlar. Ama yanlışlar olabilir. Doğru mantık ve doğayla zıt olan yanlış fikirler ise *pathe* diye adlandırılır. Bunlar sağlıklı akıldan uzaktır, ruhu şiddete sevk eder ve karar vermeye engel olur. Bu yüzden stoik bilge kendi hayatında bu *pathe*’leri, *apathetic*-duygusuz/sinirli/soğuk olmamak için azaltmaya çalışır. Bu şahsi bir *pathos* anlayışıdır. Çiçero ve Quintilian bu anlayışı, halk konuşmasına uymadığı için kabul etmezler. Fakat kararı etkilediğine katılırlar. Çiçero’nun daha sonraki incelemelerinde kullandığı lugatçeyi Stoacılar da kullanmıştır: *Pathos* bir ruhun bir düzensizliği/karmaşası- *perturbatio*’dur. Hatta bir hastalık-*morbus*’tur. Ama daima doğru mantığa ve doğaya zıt bir hareket-*commotio* ve *motus*’tur. İhtiras-*appetitus*’tur. Bu düzensizlikleri bir kişi özel hayatında kontrol edebilir ama sosyal hayatta da bir retor bu konuda diğer kişiler üzerinde epey etkili olabilir.

Pathos'a örnek retorik analizi

Şekspir'in oyununda Antony, kalabalığa Sezar'ın katlinden sonra söylev veriyor, merhametlerinden faydalanarak onları suikastçıya karşı kışkırtmaya yöneltiyor. Sezar'ın bıçak yaralarının her birine dikkat çekerek bunu yapar ve bu patetik başvuruyu hepsinden daha zalim olan Brutüs'ün, dostluğa yaptığı hıyanet imalarıyla birleştirip canlı tasvirlerle tamamlar.

C. ETHOS- GÜVENİLİRLİK

Konuşmacı ya da yazarın, özellikle söylemi ya da konuşması sayesinde oluşturduğu ikna edici karakteri görünüşü olarak adlandırılır. Aristo bu karakter sahibinin, hem konusu hakkında bilgili hem de yardımsever görünmesi gerektiğini iddia eder. Çiçero'ya göre, klasik söylemde bir konuşmanın baş kısmı (mukaddime ya da girişi) konuşmacının güvenilirliğini sağlamak, kurmak, tanıtmak için kullanılan bir bölümdür.⁵⁰

Başlangıçtan⁵¹ beri klasik retorik, konuşmacının insan karakterini çeşitli yönleriyle ve tüm karmaşıklığıyla bilerek ikna edebilmesi fikrine ya da yeteneğine dayanır. Bu bilgi sayesinde konuşmacı tezlerini şekillendirir ve kendisi için iyi bir imaj oluşturur. Tarihte birçok retorik teori, özellikle de akıl, irade-arzu, duygular arasındaki ilişkiye bağlı olarak insan ruhunun doğasından ortaya çıkmıştır. Birçok temel klasik teori, dinleyicinin ön yargılar, değerler ve görüşlerden oluşan bir kültürün ve sınıfın etkisi altında olduğunu kabul eder. Kısaca tarihi retoriğin birçok versiyonu, önceki “insan teorisi”nden, bugünkü deyişle söylersek ideolojiden doğmuştur. Bu ideoloji de insan psikolojisi ve sosyal ilişkiler hakkında bir grup varsayımdır. Aslında *ethos*, retorik tarihi içinde bazen birbirine zıt da olabilen çeşitli anlamlar içermiştir. Örneğin Grek *ethos* anlayışı- Lysias ve Aristo'da olduğu gibi- Roma retorik anlayışından bariz bir şekilde farklıdır. Aynı şekilde Rönesans, modern çağ ve postmodern çağ *ethos* anlayışları farklı olmuştur. Çünkü insan psikolojisi antikiteden bugüne sürekli değişmektedir.

⁵⁰ <http://humanities.byu.edu/rhetoric/silva.htm>

⁵¹ Sloane, ss. 263-265

Greks *ethos* anlayışı için retorik tarihçileri, gelişen *ethopoiea* teknikleri sayesinde, bir konuşmayla insan karakterinin tasvir edilebileceğine inandılar. Atina mahkemeleri kişileri yasal bir yardımcı -avukat gibi- olmadan, kendi adlarına konuşmaları için zorlardı. İnsanlar bu sebeple bir öğretmenden ya da bir el kitabından ikna etme konusunda talimat /ders alırlardı. Ya da logograflardan, konuşma yazarlarından konuşma satın alırlar, bunları ezberler ve söylerlerdi. Lysias'ın şöhreti bir logograf olarak ikna etmedeki ustalığına dayalıydı. O, müşterisinin şartlarına, karakterine, yaşamına uygun konuşmalar yazardı.

Platon, özellikle “*Phaedrus*” diyalogunda sofistleri ve Lysias'ı eleştirir. Socrates'in ağzından *ethopoiea*'nın ve *ghostwriting*/ başkasının adına yazmanın, ve yazma işinin ahlâk anlayışını sorgular. Ona göre dramatik bir kostümün görünüşünden çok aktörün yüzü/maskesi, genişleyen sesi ve yüz ifadesi daha iyi bir ifade aracıdır.

Platon *ethos*'u retorikle ilgili olarak kullanmaz. Öğrencisi Aristo tarafından kullanılmaya başlanır. Eğer “doğru retorik” Platon'un tanımladığı gibi, ruhun doğruluğunu arıyor ve ifade ediyorsa *ethos*, dil, karakter ve doğruluk arasındaki deruni ahengi tasvir eder: Platonik tarzda *ethos*, bireyde somutlaşan dil ve doğruluğun bulunduğu yeri belirler. Onun *ethos* tanımı ahlâki temellere dayanır. O kadar ki uygulama olarak konuşma ve konuşmacının/temsilcinin teolojik olarak ayrılamaz. Ona göre doğruluk bireyde somutlaşmalıdır. Bir insanın dili bu doğruluğu ifade etmelidir. Bu sebeple retorik *psychogogia* olur. “*Phaedrus*”un ağzından Socrates'in dediği gibi “eğer bilimsel bir nutuk verilecekse, konuşmamızın nesnesinin gerçek ve doğru doğasını insanlara gösterelim.” Ona göre bir retor, nutuğun tiplerini, ruhun tiplerini, ruhu etkilemenin çeşitli yollarını; her ruha uygun konuşma çeşitlerini önererek ve hangi konuşmalarda inancın, hangilerinde kuşkunun yaratılacağını göstererek sınıflandırabilmelidir. Onun retorik anlayışının temelinde ruh tiplerinin- *eide psyches*'in oturduğunu söyleyebiliriz. Aynı diyalogun daha sonraki pasajlarında Socrates, ruh tiplerinin her birinin doğasına uygun olarak sıralama ve düzenlemeden bahseder. “*renkli bir ruha renkli bir üslûp, basit ruha basit üslûp*” Ancak bu üstü kapalı bir ayrımdır.

Platon'un sofistlere saldırısına sonraki teorisyenler cevap verir. İsostrates, Antidosis'te *paideia* boyunca teminat için konuşmacının ahlâki karakterini arar.

İsokrates, bozulmuş doğada dürüstlük ve adaleti nakledecek bir sanat olmadığını ama yine de iyi konuşma hırsının birini daha iyi ya da değerli yapabileceğini söyler. Retor, gıpta etmek için soylu modeller arayacak ve onların duygularını sadece konuşmayı hazırlama aşamasında değil, hayatındaki bütün uygulamalarda hissedecektir. İnsanları ikna etmek isteyen insan bu karakter meselesine kayıtsız kalmayacaktır.

Alexandrum Retoriği ve Ad Herennium’da, *ethos* konuşmanın başında yer alır ve amaç izleyicinin iyi niyetini kazanmaktır. Bundan daha az olarak da üslûba etki eder. Adı geçen el kitapları sıkıcı bir konuşmayı canlandırmak için *pathos*’a ya da duygusal başvuruya meyleder. Oysa Aristo *ethos*’u icat için bir bakış, bir kapı olarak ele alır. Bu yüzden de ikna etme yollarını birer icat/keşif olarak vurgular: “*Bir konuşma bize konuşan kişinin inanılacak biri olduğunu düşündürüyorsa konuşan kişisel karakteriyle bizi inandırmış demektir. İyi insanlara, ötekilerden daha fazla ve kolay inanırız. Yazarın sahip olduğu karakterin en etkili inandırma yolu olduğunu söyleyebiliriz.*” Sonrasında Aristo *ethos*’u diğer iki başvuruyla birleştirerek inandırma yollarını tamamlar.

“*İnsanın hayatı onun sözcüklerinden daha etkilidir.*” Fikrine karşı dikkati bir noktaya çeker. Konuşmacının karakterini izleyici nasıl bilecektir? Çünkü, izleyici için hiç bilinmeyen biri de olabilir. Konuşmacı, izleyiciyi ikna etmek ve için bütün delilleri ortaya dökmelidir, şüphesiz. İzleyici, konuşmacının güvenilirliğine inanmalıdır. Çünkü retorik, asla kesinlikle ulaşılamayan ya da en azından kolaylıkla ulaşılamayan şeylerle ilgilidir. Bu sebeple Aristo, izleyicinin konuşmacı ne söylüyorsa doğrudur şeklindeki kanaatini *ethos*’un temel amacı olarak ele alır. Bir bakıma *ethos*, konuşmacıyı güvenilir kişi olarak sunan bir konuşmanın temel unsurudur. Fakat aynı zamanda siyasi ve adli söylevlerde özel izleyicilerin eğilimlerini de hesaba katmak onlara yer vermek gerektiğini belirtir.

Aristo’ya göre biz konuşmanın doğruluğuna mantıksal sebeplerden daha çok şu üç şeyle inanırız: uygulanabilir bilgelik/akıllılık, iyi niyet ve erdem. Aristo, Platon’un “*scientific psychagogia*” sına cevap olarak karakter tiplerini de tartışır. Retorik şahsi ruha dayandığı için bir “ruh tipleri” çalışmasıdır. Platon’a göre ruh dinsel bir unsurken

Aristo'nun "grup psikolojisi" ruhun sırrını, psikolojik süreçle ve sosyolojik ya da ideolojik baskılar dizisinin konusu/öznesi haline getirmesiyle çözer.

Aristo'nun varmak istediği nokta insan doğasının bilinebileceğini, bir tipler dizisine indirgenebileceğini hatta söylem sayesinde müdahale edilebileceğini göstermektir.

Kaynaklara baktığımızda Aristo'nun ölümünden sonra Çiçero'nun "*De Oratore*"sine kadar *ethos*'tan bahsedilmediğini görürüz.. Bu süre yaklaşık olarak 270 yıldır. "*De Oratore*" ile Çiçero Aristo'nun gölgesinde *ethos*'tan bahseder. Bilinen üç başvuruyu yeni bir terminoloji ile, *probare/docere*, *conciliare/delectare*, *movere/flectere* olarak ifade eder. Aslında onun *ethos* anlayışı Aristo'nun savunduğu gibi, güvenilirliğe hizmet etmez. Onun anlayışı "hafifletilmiş pathos" gibi de düşünülebilir.

Quintilian ise Çiçero'nun anlayışını daha da geliştirip özel bir konuma getirdi. *Pathos*'u daha şiddetli ve *ethos*'u durgun ve kibar duygularla eşitler ve "*Institutio Oratoria*"da *ethos*'tan ahlâki karakterin ifşası olarak bahseder. Onun *ethos* ideali şudur: "*vir bonus dicendi peritus*" (iyi insan konuşmada ustadır) Bu İskrates'in "*konusmacı ethos'un bütün formlarında iyi ve nazik karakterli olmalıdır.*" fikrine yakındır.

Sonuç olarak orator kendi duygularının farkında olmalı bunları seyircisine aktarmalıdır. Eğer bunu samimiyetle yaparsa hâkimin kafasında yaratmak istediği duyguyu yaratacaktır.

Ethos'a örnek analiz

Çiçero konuşmasında şair Archias'ı savunuyor. Konuşmasına Roma'da ünlü olması sebebiyle kendi bilirkşi raporuna göndermelerle başlar. Tevazu eksikliği olmakla beraber bu taktik hâlâ onun *ethos*'unda kuruludur; çünkü dinleyici Çiçero'nun amme hizmetinin ona kesin bir konuşma hakkı verdiğini onaylamaya zorlar. Aslında onun bütün konuşması edebiyatın *ethosunun* itibarını artırmak için bir teşebbüstür, büyük ölçüde Çiçero'nun kendisini halk karakteriyle birleştirmesiyle tamamlanmış, kurulmuştur.

C. RETORİĞİN KURALLARI

Retorik, bir sanat olarak 5 büyük kategoriye ya da kanuna ayrılır:

1. icat etme
2. düzenleme
3. üslûp
4. bellek
5. söyleyiş tarzı

Bu kategoriler metnin hem çözümleme hem de doğuş amaçlarına hizmet eder. Böylece; söylemin kritiği için bir kalıp sağlar (ve özellikle söylevler) ve retorikal eğitim için bir numune verirler. Retorik açısından yapılan bilimsel incelemeler, tezler yüzyıllar boyunca bu 5 kategori ışığında kurulmuştur; ancak, bellek ve söyleyiş tarzı daha az dikkat çekmiştir. Retorik diğer bir eski disiplin diyalektikle, düzenleme ve icat etme öğrenimini paylaşıyor. Bu disiplinler rekabet ettiğinde retorik bazen tek başına üslûba indirildiği olmuştur. Retoriğe bağlı pedagojide retorik 5 kanunu dikkat alanlarını tasvir etse de bu sadece retorik disiplini için eğitimsel bir kalıp olarak alınmamalıdır. Bilimsel incelemeler aynı zamanda bazı retorikle ilgili yeteneğin kaynaklarını ya da köklerini de tartışır ve retorikle ilgili egzersizlerin özel çeşitleri dilbilimsel hüneri ilerletme amacındadır.

ÖRNEK

Martin Luther King bir rüya gördüğünü iddia eden ilk kişi değildi. Örneğin, Clayborn Carson ve Keith D. Miller'in de gösterdiği gibi vatandaşlık hakları liderlerin en ünlü konuşmaları olarak onları diğerlerinininkinden daha önemli hâle getirmiştir. Eğer King bu noktada özne konuyu icat etmek için sağduyulu olmasaydı, çok farklı kitlelerden dinleyicileri için uygun bir üslûpta kendi söyleyiş tarzı ve düzenlemeleriyle güvenilir olacaktı. King hem Washington D.C. de hem de TV karşısında büyük bir kalabalığa konuşarak bizi kültürel benliğinin dibinde yatan sıradanlığa çekti, sürükledi ve bunu öyle ciddi dengeli bir karizmayla yaptı ki onun sözcükleri hatırlanmaya değer ve hepsinin üstünde oldu.

A. İCAT ETME- *İNVENTİO*- *İNVENTİON*

İcat etme, söyleyecek bir şey bulmakla ilgilidir. Adı Latince’de bulmak/keşfetmek/rast gelmek/kurmak/tertip etmek anlamındaki *invenire*’den Grekçe’deki *heuresis*’ten gelir ve *stasis*’le ilgili. Üzerinde konuşulacak temel sorun ve bu sorunu kanıtlamak ya da çürütmek için kullanılacak uygun kanıtların bulunmasıdır. Bizde birçok kaynakta şöyle bir değinilen bu konu daha çok icat etmek olarak ele alınmış ve terimin asıl manası tam oturtulamamıştır. Terimi Türkçe’ye çevirirken yukarıda yazdığımız anlamlarından “keşfetmek” ve “tertip etmek”i almamız en doğrusudur. Zira buradaki icat, olmayan bir şeyi var kılmak manasında değil; zaten var olanı fark etmek ve düzene sokarak ifade edebilmek anlamındadır. Bunun yolu ise düşünce sisteminin belli yaygın kategorilerini kullanmaktan geçer. Bu yaygın sözler ya da genel konular (*places: Grekçe’de topoi*) icat etme konuları olarak adlandırılır. Bunlar örneğin, sebep ve sonucu, mukayeseyi ve dağınık ilişkileri içerirler. İcat etme, retorikal başvurulardan logosla ilgilidir. Bir hatibin nasıl söylemek istediğinden çok ne söylemek istediğine yönelir. İcat etme retoriğin tartışmacı, ikna edici özünü tasvir eder. Aristo gerçekte retoriği evvela icat etme olarak belirler: “*İkna etmenin en kullanışlı anlamlarını/ifade etmeyolunu keşfetme*”. Görüldüğü gibi buradaki icat daha çok bir keşiftir. Bir kavram olarak zaten var olan bir konunun keşfi ve işlenmek üzere seçilmesidir. Bu sebeple üzerinde durulan konuya “özne-konu” denmesi yerindedir. Bu bulma süreci kısmında şekillenen *stasis* önemli bir işlemdi. *Stasis*, Latince duruş, vaziyet, konum anlamında *status* ya da bir tartışmada asıl sorun, sorunun özü anlamına gelen *constitutio* terimleriyle karşılanır. Bir retorun belli bir tartışmada merkezî konuyu belirlemesini ve tartışma için uygun tezlerin bulmasını sağlayan ve kendisi de icat etmenin merkezinde yer alan bir teoriydi. Yani *stasis* icat etme sürecinde retorun konuyu nasıl işleyeceğini gösteren bir tür reçeteydi diyebiliriz. Hermogoras’ın (M.Ö.150) *stasis* konusundaki temel şeması, öncelikle mahkemede suç ya da suçlamayla savunmanın çatışmasından doğmuştu. Davacının ya da şikâyetçinin iddiası (*Grekçe kataphasis, Latince affirmatio/assertion* ya da *intentio*) suçlamanın ya da itham etmenin (*Grekçe aition, Latince litis causativum* ya da *ratio*) temelini belirleyebilirdi.

Daha sonra Hermagoras savunma için her birini adlandırarak çeşitli yollar önerir. Bu mesele Hermogoras'a göre dört aşamada çözümlenir⁵²:

1. *Stokhosmos (status coniecturalis-conjectural)*: Varsayımsal aşama. Olayın olup olmadığı, olursa sonucunun ne olacağıyla ilgilidir.

2. *Horos (definitiva ya da proprietas-definitional)*: Tanımsal aşama. Olayın varlığı kabul edilip tanımlanmaya çalışılır.

3. *Poiotes (generalis ya da qualitas-qualitative)*: Niteliksel aşama. Olayın niteliğini araştırır. Olay yasalarla mı, özel davalara ilişkin hukuk kurallarıyla mı çözülmeli onu araştırır.

4. *Metalepsis (translativa ya da translatio-translative)* Bir başka olgu durumunu söz konusu yapma. Suç, eylem bütünüyle davalıya mı aittir, bunu araştırır.

Çiçero ise bununla ilgilenmez şunları sorar: Olay oldu mu? Tanımı ne tür bir tanıma olmalı? Olayın niteliği nedir? Bunların dışında Hermagoras'ın şeması 4 yasal yorum konusunun taslağını da çizer ve bunları *stasis*'ten çok *zetameta*⁵³ olarak adlandırır. Bunları daha sonra Latin geleneğinde 4 rasyonel *stasis*'e paralel 4 yasal *status* olarak da görürüz. Bunlardan ilki yasal bir kuralın (*Grekçe kata rheton kai hupexaries Latince scriptum et voluntas*) amacı ile yazı arasındaki ilişkiye aittir. İkincisi tekzipleyici, çelişkili (*Grekçe antinomia, Latince leges contrariae*) yasalarla ilgilidir. Üçüncüsü belirsiz durumlarla ilgilidir. (*Grekçe amphibolia, Latince ambiguum*) Ve sonuncusu analogiye odaklanmıştır. (*Grekçe syllogismus, Latince raticonatio*) Cicero'ya göre, konuşmacı uyğub tezler bulabilmek için doğal zekâya, yöntem ya da sanata, dayanmalı ve gayret etmeliydi. Uygun tartışmalar bulmakta bariz bir biçimde, doğal, sezgisel duyuları olan konuşmacılar büyük bir avantaja sahiptiler. Fakat benzeri yetenekten yoksun olunması durumunda, konuşmacı tezlerini bulabilmek için bazı sistemlerden yardım istemek durumundaydı. Bu anlamda *Inventio* tez bulabilmek için kullanılan bir sistem ya da metottu.

⁵² Kennedy, ss.98-99

⁵³ Sloane, s. 742

Helenistik dönem yazarlarında usul konusunun (*translatio*) analitik (çözümsel/tahlilî) olarak ayrı bir kategori gibi, bertaraf edildiğini görürüz. Bunun sonunda bütün söylev türleri için sadece 3 stasis türü (*status generales*) kaldığını görürüz: varsayım, belirleme ve nitelik. Quintilian bu fikri bütün söylev türlerine uygulamak için ısrar eder. Bu görüşünün doğruluğunu da, bunu siyasi tür söyleve uygulayarak nasıl uygun olduğunu ispata çalışır. Sonrakiler ise özellikle adli retoriğin uygulamalarıyla daha çok ilgilendiler. Yazarlar yasal retoriği jüriye bırakarak mahkemelerden okullara çekildiler. Bu yasal uzmanlar ise aslında *stasis* teorisinin unsurlarını kullandılar. Özellikle *status legals-* yasal *stasis*le ilgili bazı yoruma dayalı tartışmalarda, haklı çıkarma çabalarında ve sebep-mazeret gösterirken *stasis*'ten faydalandılar

Bu *stasis* ve *zetameta* anlayışı Aristo'nun retoriğinde de vardır. O, kitabında iddia edilen bir eylemin kabulünden bir olayın yasal karakterizasyonuna kadar tartışır ve bu bağlamda tanımlamanın önemini vurgular. Ayrıca Aristo yazılı olmayan yasaların ve adalet anlayışının (hakkaniyet) tam olarak bütün durumları karşılamaya yetmeyen yazılı yasayı tamamladığını ya da düzelttiğini belirtir. Bunu açıklarken de yorumlamaya dayalı tartışmanın ya da tezin temelini de sağlar. Aristo konuşmacı için iknanın unsurlarının (*mean*) ya da tezlerinin iki tipi olduğunu belirtmiştir. Her şeyden önce iknanın sanatsal olmayan (*non-artistic*) ya da teknik olmayan (*non-technical*) yöntemleri vardır (Grekçe terimi *atec⁵⁴hnoi pisteis* dir.). İknanın bu tarzları (mode) gerçekten de retoriğin sanatsal parçalarından birisi değildi; onlar sanatın dışından gelmişti. Konuşmacı bunları *icat etmek* zorunda değildi, sadece onları kullanmak zorundaydı. Davanın temel sorunun belirlemenin dışında diğer bir sorun davanın kanıtlanmasına ya da çürütülmesine ilişkin kanıtların bulunması gerektiği idi. Aristo beş adet sanatsal olmayan ispat/kanıt tanımlamıştır: yasalar, şahitler, sözleşmeler, işkenceler, yeminler. Aristocu mantıkla kanıtlar ikiye ayrılır:

1.*Pisteis entekhnoi*: yapay olmayan kanıtlar

2.*Pisteis atekhnoi*: yapay kanıtlar. Bunlar konuşmacının kendisine güvenilmesini sağlamasıyla oluşan *ethos*; dinleyicilerin ruh durumlarını etkileyerek değiştirebilmeye yarayan *pathos* ve mantıksal yolla kanıtlama anlamında *logos*'tur. Logos da kendi

⁵⁴ Corbett, Connors, s. 17-18

içinde Öncülü olasılı doğru olan kıyas anlamında *enthymeme* ile tarihsel örnekler anlamında *paradeigma-exemplum* ya da dedüksiyondur.

Anlaşılan odur ki, mahkemede bir vakayı savunan avukat en fazla bu kanıtları kullanmaktadır ancak, politikacı ya da methiyeci de bunları kullanmaktaydılar. Konuşmacılar bugün mesela, satın alma vergisi gibi bir işlemi hayata geçirmek için vatandaşları ikna etmek istediklerinde, amaçlarına ulaşmak için istatistikler, yasal anlaşmalar, var olan kanunlar, tarihi dökümanlar ve uzmanların görüşü/şahitliğine başvururlar/kullanırlar. Bu destekleyici tezleri icat etmek zorunda değillerdir, onlar zaten vardır halihazırda. Gerçekte, onların böyle destekleyici tezleri bulmasını sağlayan bir his vardır. Kullanıcılar bunların varlığından haberdar olmak zorundadırlar ve bunların keşfi için hangi kayıtlara veya ilgili yerlere gidilmesi gerektiğini bilmelidirler. Fakat konuşmacılar, bu terimin klasik anlamına göre, bu tezleri hayal etmek, düşünmek, icat etmek zorunda değillerdir.

Aristo'nun söylemindeki sanatsal kanıtı içeren iknanın ikinci genel tarzı⁵⁵, retoriğin sanatsal alanı içersinde hissedilen sanatsal tarz; rasyonel uygulama (*logos*), emosyonel uygulama (*pathos*), ve etik uygulama (*ethos*)'dır. Ussal uygulamanın kullanımında, konuşmacı izleyicinin sebep veya anlayışını kullanmaktadır. Konuşmacı diğer bir deyişle “tartışmaktadır”. Biz tartıştığımız zaman ya tümünden gelerek (*deductively*) ya da tüme vararak (*inductively*) sebep gösteririz, yani biz ya olumlu ya da olumsuz ifadelerden sonuçlar çizeriz (Örn; hiçbir insan bu hayatta mükemmel bir mutluluğa ulaşamaz, John bir insandır, John bu hayatta mükemmel bir mutluluğa ulaşamaz.) ya da eş değer gerçekliklerin gözlemlenmesinin ardından genellemeler yaparız (Isırdığım her yeşil elma ekşi bir tada sahipti. Tüm yeşil elmalar ekşi olmalı.). Mantıkta, tartışmanın tümünden gelimli yöntemi Arsitonun kullandığı *sylogism* terimi ile belirlenir. Retorikte, *sylogism*'in eşdeğeri *enthymeme*'dir. Mantıktaki tam tüme varım (*full induction*)'ın retorik karşılığı örnek (*example*)'dır.

İknanın ikinci modu emosyonel başvurudur. İnsanlar yaradılıştan aklı başında hayvanlar olduğu için, kendi özellikleri hakkında karar verme yetenekleri vardır ve halklar aklın ışığıyla yalnız yaşarlar. Fakat, onlar aynı zamanda yaratılışlarından itibaren özgür isteklerinin birer topluluğuyla donatılmışlardır ve istekleri sıklıkla akıllarından ziyade

⁵⁵ Corbett, Connors, ss.18-20

hırsları ve hisleri yönünde kaymalar gösterir. Aristo retoriğin son derece ussal / mantıksal uygulamalar içermesi gerektiği dileğini dile getirmiştir ama o, bir kimsenin bir şeyi yapmak ya da kabul etmek konusunda sıklıkla hisleri ile hareket edeceğini bilecek kadar da gerçekçidir. Ve eğer retorik, O’nun tanımladığı gibi, “*iknanın elde olunabilir bütün yöntemlerinin*” keşfinin sanatı ise, o vakit, *Rhetoric*’inde heyecanlara (*emotions*) değinen yöntemleri araştıran bir bölüme yer vermek zorunda kalacaktı. Dolayısıyla o, *Rhetoric* adlı eserinin İkinci Kitabında büyük bir bölümü insanın daha sık rastlanan *emotional* yapısının çözümlenmesine ayırmıştır. Bu insan psikoloji biliminin başlangıcıydı. Eğer konuşmacı insanların duygusal yapısı üzerine oynayacaksa, bu yapıların ne olduğunu onların nasıl tetiklenip nasıl baskılanabileceğini bilmelidir.

İknanın üçüncü modu etik başvurudur. Bu uygulama konuşmacının özellikle o konuşması içinde kendini gösteren karakterinden kaynaklanır. Eğer bir kişi kendisinin zeki, dürüst, yardımsever olduğu yönünde dinleyici üzerinde bir izlenim bırakabilirse, dinleyicinin kendisini beğenmesini sağlayabilir ve onun güvenini kazanabilir. Aristo, etik başvuruyu iknanın üç modelinin en etkin olanı olarak belirler. Konuşmacının zekâyı, akli ikna eden ve dinleyicinin isteğini hareketlendiren tecrübelerinin tamamı, eğer dinleyici onu önemsemezse tamamen boşa gidecektir. Bu nedenle herhangi bir seçim için halkın önünde çabalayan politikacılar halkın gözünde yeterli bir güveni yaratabilmek için çok büyük özen göstermek zorundadırlar. Aynı zamanda bu sebeple idi ki, Çıçero ve Quintilian konuşmacının yüksek ahlaki karakterlerinin gerekliliğinin önemini vurgulamışlardır. Quintilian, ideal bir konuşmacıyı, konuşma mahareti olan iyi bir insan olarak tanımlamıştı. Nicomachean Ethics’de, Aristo birey bazında kişiler için uygun *ethos*’u “*Politics*”de bir toplulukta birlikte yaşayan kişiler için uygun *ethos*’u tanımlamıştır.

Uygulamanın üç modelinde meselenin keşfi için konuşmacıya yardım olması anlamında klasik retorisyenlerin tanımladığı metot *Topics*’tir. *Topics*, Grekçe’deki *topoi* kelimesinin ve Latince’deki *Loci* kelimesinin İngilizce karşılığıdır. Harfî olarak *topos* veya *locus*, *place* (yer) ya da *region* (bölge) anlamındadır. (*topopographi-topography* ve *locale* kelimelerini hatırlayınız.) Retorikte *topic*, belli bir özne hakkında konuşmak için yer veya kavramlar dizini veya konu haznesiydi. Daha özel olarak *topic*, ispatların

yapılabileceği kaynaklardan elde edilen tartışmanın başlığı ya da genel hatlarıydı. Bir başka deyişle söylemek gerekirse, *topic* bir özneyi geliştirmenin muhtemel yollarını araştırmak için gereken o öznenin araştırılma metotlarının yapılandırılmasıdır. Aristo, *topic*'i ikiye ayırır: 1. Özel *topic* (bunları *idioi topoi* ya da *eidē* diye tanımlamıştır.) 2. Genel konu (*koinoi topoi*) Özel konular nutkun, söylemin özel tipleri için uygun tartışmaların sınıflarıydı. Diğer bir deyimle, bazı tartışma yöntemleri vardı ki bunlar, çoğunlukla mahkemelerde kullanılırdı. Bazıları halk forumlarında kullanılırdı, bazılarıysa sadece gösterilerde kullanılırdı. Diğer taraftan, genel *topic*, konuşmanın herhangi bir tipi ya da herhangi durumda olan tartışmalarda kullanılmak üzere oldukça kısıtlı bir kullanım alanına sahipti. Aristo 4 tip genel *topic* tanımlamıştır. 1. çok ya da az (derecenin konusu) 2. mümkün ya da imkânsız 3. geçmiş gerçek ya da gelecek gerçek 4. büyüklük ya da küçüklük (derecenin *topic*inden ayrılmış gibi olan cesametinin konusu)

Yazıcıların herhangi bir konu hakkındaki meramlarını anlatamayışlarının en önemli sebebi onların bu fikirleri ile ilgili olarak yeterli bir tecrübeye ya da okuyarak elde ettikleri bir bilgiye sahip olamayışlarıdır. Diğer zamanlarda yazıcıların meramlarını anlatamayışlarının bir diğer sebebi ise onların özneye bakmak ve onu anlamak onu keşfetmek hakkındaki kabiliyetsizlikleridir. Bu sebeple, bir özneye dayalı fikrin geliştirilmesi konusundaki aşamaları *inventio* sistematize ettiği için yazıcıların retoriksel anlamda yardımcı bir yol bulmalarını sağlayacaktır.

ÖRNEK:

İnsancılık durumu tarifinde Blaise Pascal darb-ı mesel kabilinden ifade eder: “Biz doğruyu isteriz ve sadece kendi şüphemizde buluruz. Biz mutluluğu ararız ve sadece acı ve ölüm buluruz. Biz bunları bulamayız ama doğruyu ve mutluluğu isteriz ve biz mutluluğun ya da kesinliğin yeteneksizleriyiz.”

Bu güzel paralel iddialarda Pascal, eski bir tanımlamaya dayanan gelişmenin benzer bir numunesini ve onun kaçınılmaz sonucunu takip eder. (*antecedent/consequence* yaygın bir icat etme konusudur.) Biz kendimize sormalıyız: Bunlar ifade edilen sonuçlar için gerekli önertiler midir? Onun önertileri daha geniş bir müşkülâtı mı ifşa eder? Bu sonuçlar onların kendilerini elde etmek için Pascal'ın bir önerti olarak verdiği sebepler değil midir?

1. İcat Etmenin Konuları⁵⁶

İcada ait diğer bir önemli konu da *topoi (loci)*'dir. Bunlardan ilk Grekçe ikincisi Latince'dir. Yer anlamında *topos* ve *locus*'un çoğullarıdır. Bunlar hem kendileri konu olur hem de savların malzemesi olur. Aristo'ya göre özel ve genel-yaygın konular olmak üzere ikiye ayrılırlar. Özel olanlar, mahkemelerde, forumda ya da gösteri konuşmalarında kullanılan; genel olanlar her konuşma tipine uygun olan konulardır.

Retorikle ilgili icat etme içinde, fikirler arasındaki ilişkilerin temel kategorileridir. Bunların her biri bir konu hakkında “şeyler”i keşfetmede bir şey söylemek için bir kalıp ya da keşfe yarayan, anlamayı sağlayan bir şey olarak hizmet ederler. Aristo icat etme konularını genel ve özel olarak ikiye ayırır. Bunlardan ilki daha genel, diğeri hitabetin 3. branşı ile ilgilidir.

Genel(yaygın) Konular

Özel Konular

-Tanımlama:

*Tür, cins

-Adlî Söylev İçin

-Tasnif/Ayırma

*Hak

*Bütün/Parçalar

*Haksızlık

*Öz/ ârâz

-Siyasi Söylev İçin

-Karşılaştırma

*İyi

*Benzerlik/farklılık

*Layık olmayan(uygunsuz)

*Derece

*Faydalı

-İlişki

*Faydasız

*Sebeup/Sonuç

-Gösterimsel Söylev İçin

-Önceki/Sonraki (sonuç)

*Mezîyet, iffet(asil, yüce)

*Zıtlıklar

*Ayıp, kusur(değersiz)

*Çelişmeler

-Durumlar

*Mümkün/imkânsız

*Geçmişteki gerçeklik/gelecekteki

Gerçeklik

-Tanıklık

⁵⁶ <http://humanities.byu.edu/rhetoric/silva.htm>

- *Otoriteler
- *Şahitler
- *Vecizeler ya da atasözleri
- *Söylentiler
- *Yeminler, lanetler
- *Belgeler
- *Yasa
- *Emsal, örnek(teamül)
- *Doğaüstü

-İşaretleme ve tasrif etme

Bu konular bir konuyu sadece işaret etmiyor onu kompoze etmeyi, yazmayı ya da konuşmayı da kapsıyordu. 17. yy'e kadar taklit etme aynı derecede konuşma ve yazma öğrencilere materyal sağlamada ve model oluşturmada önemlidir.

a. Genel Konular

-Tanımlama (definition): Çoğunlukla o grubun diğer üyeleriyle olan farklılıklara ya da benzerliklere gönderme yaparak kişiyi bunu düşündürmeye iten bir icat etme yoludur. (Efrâdını câmi, ağyârını mâni olmalıdır.) *Division* (tasnif etme) ile yakın ilişkilidir. Bu icat konusu, tartışılmakta olan özel bir konuya açıklık getirmekte kullanılır. (*stasis* olarak adlandırılan bir işlem) Tanımlama bazen eş anlamlısıyla, bazen daha geniş bir kategori olan genel icat etme konusu *Genus ve Species*'i (cins- çeşit) içine alarak düşünülür.

ÖRNEK:

Hıristiyan olmamakla suçlandığında o şöyle cevapladı:

“Ben inanıyorum ve İsa'nın öğretilerini takip ediyorum.” Bu Hıristiyanlık değilse neydi?

***Cins- Çeşit (genus-species):** Bir şeyi, daha geniş bir sınıfın (*genus*) bir bölümü olarak tanımlayan icat etme konusudur. Bu sınıfın diğer üyeleriyle aynı özellikleri taşır.

ÖRNEK:

Topluma karşı olan diğer suçlar gibi karışıklık yapmak da sıkı bir şekilde cezalandırılmalıdır.

-Tasnif (division): Tasnifle kast edilen bir bütün ve onu oluşturan parçalar ile bir bütünün özünü ve değişkenlerini oluşturan niteliklerdir.

***Bütün/Parçalar (whole/parts):** Bir bütünü ya da onu oluşturan parçaları tasvir ederek genişletmenin ya da izah etmenin bir metodudur. Bu konu tanımlamayla sıkı ilişkilidir ama tanımlama bir şeyleri bir cins içinde özel bir tür olarak yerleştirmeye kalkışmadığı için tasniften ayrılır.

***Öz- Ârâz (subject/adjuncts):** Ne esasî, ne arızî; her ikisini de göz önüne alan ya da bir şeyin basit karakterisitliğini göz önüne alan icat etme konusudur.

ÖRNEK:

Aşağıdaki örnekte bir baharın durumunu, görüntüsünü tartışır. Bahar, öz; onun işaretleri de ârâzdır: yeşillenen otlar, şakıyan kuşlar, berrak hava.

Biliyorum ki bahar yakın çünkü şair söylüyor: Otlar şimdi tazelenecek, kırlangıçlar yuvalarında...

Progymnasmata alıştırmalarında da encomium'da övme ya da suçlama konuşmasında bir insanın ya da bir öznenin bir konudaki karakteristikleri verilir.

-Karşılaştırma (comparison):

***Benzerlik/Farklılık (similarity/difference):** Bir şeyi diğerleriyle karşılaştırırken benzer ve farklı yönlerle bu yönlerin derecelendirilmesi ortaya konur. Bunun için anolojiden faydalanılır. Mantık kullanarak eğer iki şey bir ya da iki yolda benzerse, onlar diğer bir karakteristikte de muhtemelen benzerdir. Bu icat konusunun başka bir kullanımı, benzer bir örneğe dayanan sonuç çıkarmaktır.

ÖRNEK:

Sen ifadende bizim davranışlarımızın, barış dolu olsalar bile, şiddeti hızlandırdığını ve bu yüzden kınananması gerektiğini iddia ediyorsun. Ama bu mantıklı bir iddia mıdır? Bu hırsızlığa uğramış bir adamı, paraya sahip olduğu için hırsızlığı körüklediğini iddia etmek gibi değil midir? Bu Sokrates'i kınamaya benzemez mi? Onun doğruluk için değişmez kararı, ve filozofik tahkikatı onun ağı içmesine sebep olan halkı yanlış yönlendirmeyi hızlandırdığı için, onu kınamaya benzemez mi? Bu İsa'yı suçlamaya benzemez mi ki onun eşsiz Tanrı bilinci ve asla bitmeyen bağlılığı çarmıha gerilmesini hızlandırdığı için...-Martin Luther King

**Derece (degree)*: Bu bizi konulara daha az ya da daha çok diye bakmaya davet eder.

Aristo fikirleri oluşturmak için derecelendirme icat konusunu kullanarak şu kriterleri önerir:

1.Şeylerin büyük çoğunluğu, küçük çoğunluğundan sıklıkla daha iyi düşünülür.

Örn: Bizim daha az savaşa, daha çok barışa ihtiyacımız var.

2.Sadece vasat olan bir şeydense bir son daha iyidir.

Örn: Alıştırmalar iyidir, güzeldir ama eğer birinin sağlığını tehdit ediyorsa yasaklanmalıdır.

3.Nadir olan bol olandan daha önemlidir.

Örn: O kolayca bulunan yaygın bir çakıl taşı değildi; o mavi bir elması, diğer çeşitlerinden daha zor bulunurdu.

4.İnsanların öğrendikleri seçimler önem vermediklerinden daha iyidir.

Örn: Senin bütün arkadaşların uranyumlarını belki eldivensiz olarak işler ama nükleer fizikçi amcan sana en iyi dersi verdi.

5.İnsanların büyük çoğunluğu, daha azının seçebildiğine oranla daha iyisini seçebilir.

Örn: Siz birçok Amerikalı tarafından izlenen şebekeyi (ağı) izliyorsunuz.

6.İnsanlar sadece sahip olmanın etkisini vermeyi sevmektense daha iyisine sahip olmayı gerçekten sevebilirdi.

Örn: Sağlık, adaletten daha büyük bir öneme sahiptir, daha iyidir çünkü, insan adil olmak için sadece itibarla memnun olabilirken, onlar sağlıklı olmayı tercih eder, sadece sağlıklı görünebilmek için.

7.Eğer bir şey orada var değilse; ihtimal ki o orada daha çok vardır; o orada yoksa olmayacaksa daha az vardır.

Örn: Şair John Donne ünlü “Ölüm, Gururlu Olmama” şiirinde ölümü uyku ile kıyaslar. Onun tezini açıklamak için biz uyku ve dinlenmeden büyük ölçüde memnuniyet çıkarabiliriz. Biz hatta uyku ve dinlenme taklidinden bile keyif almalıyız: ölüm. Daha az şeyden daha çok zevk varsa daha çok şeyden daha da çok zevk vardır. Bu sıklıkla a fortiori (Latince: froma rhe stronger- daha güçlüden)’ ye gönderme yapar.

- **İlişki** (*relationship*)

Sebeup ve sonuç (cause-effect)*: Belli bir sebebin sonuçlarını düşündüren ya da belli sonuçlara sebepler sağlayan bir icat etme konusudur. Terimin mantığını **istidlal terimi ile karşılayabiliriz.

ÖRNEK:

Jonathan Swift’in “Bir Mtevez Teklif”inde tartışır; eğer kabul edilmiş yiyecek teklifi için İrlanda çocuklarını satsaydı sonuç ne olabilirdi: Bu gerçekten Katolikler’in sayısını azaltabilirdi. Ulusun reticileri düşmanlar kadar tehlikeli olabilir.

Sebeup ve sonuç genellikle siyasi söylevde planların ya da yasaların sonuçlarının tartışılmasında ya da adli söylevde halihazırdaki sonuçların sebeplerinin tartışılmasında (bir suç gibi) kullanılır.

-**Önceki /Sonraki (sonuç)** (*antecedent/consequence*): Sebeup sonuca çok benzer biçimde bu icat konusu birini, olayları ya da sonuçları düşünmeye davet eder. Bu sonrakiler belli aksiyonları ya da koşulları takip eder. Farklılık şudur: Takip edenler, önde gelenler tarafından sebeplenmemiş olabilir. Belli bir durumun (*antecedent*,önceki) bir (*consequence*-sonucu) sonra geleni takip etmesi muhtemeldir. Bu sıklıkla “eğer...o zaman” formunu alır ve retorikteki tipik *enthymeme*’in muhakeme formunu çağrıştırır.

ÖRNEK: *Luisa Franklin, Paul Franklin öldüğünde onun yasal karısı değildi. O, Paul’ün mavi istiridye plak koleksiyonuna hiçbir hakla sahip değildi.*

Eğer öğrenciler elbise kanununu bozarlarsa o zaman sonuçlarına katlanmalıdırlar.

Sebeup ve sonuç genellikle siyasi söylevde ya da yasal söylevde kullanılır. Teklif edilen planlar ya da yasaların sonuçları tartışılır.

* **Zıtlıklar** (*contraries*): Zıttını ya da uygun olmayan şeyleri düşündüren icat konusudur. Bu şeyler aynı cinsin zıttı ya da uygun olmayanıdır. (Eğer farklı cinslerse onlar için farklılık/benzerlik konusu daha uygundur.) nk zıtlıklar çiftler arasında oluşur ve biri diğerini hariç tutar, ona engel olur. Bunlar tartışmalarda faydalıdır; çünkü, biri kendi iddiasını zıttının itibarsızlığıyla sağlar. Bu bazen düşünce figürü *antitheton* olarak bilinir. Sıklıkla bir zıtlık ya da çelişme kullanarak. *Progymnasmata*’ya ait *commonplace* retorik alıştırmasını önerir.

ÖRNEK: Öz denetim faydalıdır; çünkü ahlâksızlık zararlıdır.

Eğer savaş bizim sefilliğimizin sebebiyse barış mutluluğumuzu sağlamanın yoludur.

* *Çelişmeler (contradictions)*: Zıtlıklar konusuna benzemez. Çelişmeler zıtlıktan çok inkârla, yalanlama ile ilgilidir. Örneğin, “vaiz beyazdı” tezine cevaben contraries konusunu kullanarak “vaiz siyahtı” denir ama contradiction’da “vaiz beyaz değildi” denir. Vaiz üçüncü bir ırktan olabilir. Sıklıkla “ne...ne...” formundadır.

ÖRNEK: Bazı insanlar anayasının her vatandaşın hakkını garanti altına aldığını iddia ederler diğerleri anayasanın böyle bir hakkı korumadığını...

O gönüllü olsa da olmasa da dondurma yapıyor.

Sıklıkla bir zıtlık ya da çelişme kullanarak. *Progymnasmata*’ya ait *commonplace* retorik alıştırmalarını önerir

-Durumlar (circumstances):

* *Mümkün/İmkânsız (possible/impossible)*: Mümkün ya da imkânsız olarak teklif edilmiş bir şeyi, teşvik etmek ya da cesaretini kırmak için tasvir eden icat konusudur. Bir başka deyişle teklif edilen bir aksiyonun uygulama imkânının bir sorgulamasıdır.

ÖRNEK: Güneş sistemimizin ötesine gitmeyi isteyebiliriz ama bunu şimdi ya da görebildiğimiz gelecekte yapamayız.

Progymnasmata alıştırmalarından confirmation-doğrulama ve yalanlama bu icat konusu için önerilen bir konudur.

* *Geçmiş Gerçek/ Gelecek Gerçek (past fact/ future fact)*: Sıklıkla doğadaki, geçmiş, şimdi ve gelecek arasındaki önemli ilişkiyi düşündürür. Geçmişteki genel olaylara ya da geçmiş kayıtlara dayanarak gelecekte güvenle oluşturabileceğimiz olaylara gönderen bir icat konusudur. Evvelkiler öne sürüldüğünde bu icat konusu şahitlik / *testimony* ile örtüşür. Gelecekle ne benzer ya da değil tartışılırken bu konu açıkça mümkün- mümkün olmayan konusuyla ilgilidir.

ÖRNEK: Her varlık gibi o da bu dünyada yaşadı; onun uzun ömrü bir ölümle sonlana dek. Biz şundan eminiz ki bu, geriye kalan bizler için de genel bir kısmet olacak; daha yakın ya da daha uzak bir zamanda.

Söylevin branşlarından geçmiş olaylar hakkında tartışmalar yapan adlî söylev, gelecekteki olaylara yönelmiş tartışmalar yapan siyasî söylev bu konudan faydalanır. *Progymnasmata* alıştırmalarından kişileştirme/*Impersonation*'de öğrencileri geçmiş ve gelecek görüşün her ikisini de düşünmeye yönlendirmek için, bir karakter yaratmada bu konudan faydalanılırdı.

-Tanıklık (*testimony*): Tanıklığı o konuda otorite olmuş kişilerle, atasözleriyle, şahitlerle, yasalarla ya da belgelerle, söylentiler ya da yeminlerle sağlarız.

***Otoriteler** (*authorities*): Birinin, tezi için güvenilirlik sağlamak amacıyla uzmanları ya da otoritelere başvurmasıdır. Bizdeki **iktibas** ve **tazmin** terimleriyle benzeşir. Aynı zamanda retorun *ethos*'u kurmada da yardım aldığı bir konudur.

ÖRNEK: Biz dindarız. Bilimin aleyhinde bulunmadan önce iki kez düşünmeliyiz. Birçok yollarda bilim adamlarının çalışması büyük inanç için bir çalışmadır. Albert Einstein'ın de bir keresinde dediği gibi "Ciddi bilimsel işçiler, derinden (esaslı) dindar insanlardır."

Ayrıca *progymnasmata* alıştırmalarından *chreia*'da otorite olmuş bir figürün sözcüklerine ya da hareketlerine dayanarak bir anekdotu geliştirilir.

***Şahitler** (*witnesses*): Birinin tezini inandırıcı kılmak adına bir şeyi şahsen görmüş ya da tecrübe etmiş biri ya da birilerini çağırmasıdır.

ÖRNEK: Biz Catherine Jensen'i NASA'daki yeni güvenlik ölçekleri için çağırmalıyız. O bir mühendis ya da bir roket bilimcisi değil. O, bu ilkokul sınıfındaki basit seyircilerden biri. O hem uzay mekiği patlmasını gördü hem de çocukların, öğretmenlerinin öldürüldüğünü anlarkenki boş bakışlarını gördü.

*** Vecizeler ya da Atasözleri** (*maxims or proverbs*): Güvenilirliği sağlamak için ünlü bir sözü, hükmü ya da özlü bir genellemeyi kullanma. **Tazmin**'e ya da **telmim**'e karşılık gelir.

Ayrıca *progymnasmata*'nın *proverb* alıştırması bir atasözünün nasıl genişletileceğine dair talimatlar verir.

***Söylentiler** (*rumors*): Söylenti günümüzle kıyaslandığında tarihsel olarak daha büyük bir öneme sahiptir ancak tam olarak ispatlanamayacak ya da kabul edilemeyecek bir şeyi teklif etmek için günümüzde de hâlâ kullanılmakta olan bir yöntemdir. Diğerlerini aşağılamak / kötülemek için kullanılan bir yöntemdir.

ÖRNEK: Birkaç ay içinde Word Perfect işçileri için bu bir sır olmaktan çıktı. Novell asla hiçbir şey yapmaya niyet etmemişti ama şirketi artık ayırdılar.

** Yeminler, Lanetler (oaths):* Toplumda bizimkilerden daha büyük önem taşıyan daha ikna edici bir güçtür. Özellikle yasal ortamlarda ikna edici koşullarda kullanılır.

ÖRNEK: Kral Rodney davasının sonucunu mümkün kılan LAPD'nin hazırlanmadığını nasıl iddia edersin? Bu 11 Haziran 1992'deki kankardeşinin yeminli beyanına göre polis şefi memurlarına talimat vermişti.

**Belgeler (documents) :* Birinin davasını yapmak için yazılı kanıta gönderme.

ÖRNEK: Bak, ehliyetini gösteriyor.

**Yasa (law):* Bir iddiayı kanıtlamak ya da yalanlamak için durumlar, anlaşmalar, vasiyetnameler, yasal kayıtlar vb. nin üzerine ilgi çekmektir. Adli söylevde sıkça kullanılır

ÖRNEK: Bay Murphy, "Amerika'ya Geliş" için sizin fikriniz mükemmel olabilirdi eğer sizin kaynağınız telif hakkı konusunda. U.S.in 17. başlığında ihlal edilmeseydi.

**Emsal, Örnek (Teamül) (precedent):* Ya geçmişteki adli bir kanuna ya da daha genel olarak bir iddiayı gerçeklemek için geçmişe gönderme yapma yahut da şimdiki zamanda bir yoruma gönderme yapma.

ÖRNEK: Bay Simpson geçmişte karısını dövdüğünü kabul ediyor. Bu çok mantıksız değil midir ki bu şiddet örneği artarak devam ediyor?

**Doğüstü (the supernatural):* İkna edici olmak için mantıklı ya da doğanın ötesinde bir otoriteye başvurma ya da Allah'ı çağırma, O'na başvurma.

ÖRNEK: Demokratların doğru olduğunu Allah'ın ruhu kalbimde bana söylediği için.

-İşaretleme ve Tasrif Etme (notation and conjugates): Dil ile dilin kaynakları arasındaki ilişkiye ya da ilişki eksikliğine dayanan bir tez yapmaktır. İşaretleme, ile kastedilen dilin sadece bir cümlecik, bir isim, bir çeşit işaretleme sistemi olmasıdır. Tasrif etme ile kastedilen ise dil ve şeylerin (*res ve verba*) gerçekte çok yakın bir direkt ilişki içinde beraber olmalarıdır. (Onomotopik kelime "hum" gibi. Bunun sesleri aynı

zamanda onun anlamıdır ya da manalı bir yoludur. Hoş olmayan sesler yolu gibi. “*scrouge*-sıkıştırmak, kalabalık etmek” sesi hoş olmayan bir insanın karakterini tamamlar.) Bu konu sözcük oyunları ile ilişkilidir.

ÖRNEK: Bu iki sözcüğün birbirine benzerliği manalı bir ima yapar: Eğer bir tarla herkese ait bir genel-common meraysa-compascuus, herkesin onu kullanması yasaldır. Genel herkesin kullanması için genel bir çayırdır-compascere.

Biri şunu derse eğer: Fuhuş yapma, içme, dolandırıcılık, yalancılık yapma, çalma kelimeleri Parlamento tarafından İngilizce sözlükten çıkarılsa biz ertesi sabah namuslu, adil, dürüst ve doğruluğun âşığı olarak kalkabiliriz. Ya da doktorlar bize frengi, gut, romatizma ve mesane taşı sözcüklerini telaffuz etmeyi yasaklasa, bu çare hastalıkların kendisine zarar vermek için bir tılsım gibi hizmet eder mi?- Jonathan Swift

b. Özel Konular

-Adli Söylevin Konuları

* *Adalet (hak) ve Haksızlık (yanlış) (justice- injustice)* : Adalet ve haksızlık, doğru ve yanlış adli söylevin konularıdır. Var olan tezler için, bu konuları istişare etmek için evvelki durumun *status* ya da *stasis*’ini araştırmak ve bu süreçte özel konuları düşünmek gerekliydi.

Progymnasmata alıştırmalarından *commonplace, Thesis or Theme*, Bir yasaya saldırı ya da bir yasayı savunma alıştırma için adalet önerilen konulardan biriydi.

-Siyasi Söylevin Konuları

**İyi ve Uygun (istenilmeyen) (the good- unworthy)*: Siyasal hitabet kanun koyanlarla ilgilidir ve bu yüzden doğal olarak halka göre neyin iyi olduğuyla ilgilenir. Bu anlamda “iyi” sosyal ve pragmatik çağrışımlara sahiptir. Ama aynı zamanda iyi, daha genel olarak ahlakî (etik) ve filozofik çizgileri düşünmeye teşvik eder. Bu etik boyut, bu konunun uygunsuzu ile, onun zıttıyla önerilir.

**Avantajlar ve Dezavantajlar (the advantageous-disadvantageous)*: Siyasal hitabet kanun koyanlarla ilgiliydi ve bu yüzden belli bir toplum için avantajlı ya da

dezavantajlı konuları ele alırdı. Bu konu kanun koyucu odaklarla sınırlanma ihtiyacı duymaz; çünkü avantajlar ve dezavantajlar herhangi bir toplumsal, kişisel ya da amaçsal faaliyet alanında, kapsamında düşünülmüş olabilir. Bazı anlamlarda bu konu sadece icat etme konusunun daha büyük bir tanımlamasıdır: icat konularından sebep ve sonuç ya da önceki ve sonraki.

-Gösterimsel-Törensel Söylevin Konuları

**Meziyet, iffet, doğruluk (virtue):* Genel olarak kabul edilmiş erdemlere ya da ululuğa gönderen icat konusudur.

**Kusur, alçak, kötü (vice):* Genel olarak fena, günah, kötü kabul edilmiş fikirlere gönderen icat konusudur.

B. DÜZENLEME⁵⁷ - Latince dispositio tanzim usule göre tertip ya da Grekçe taxis, Arrangement

Retoriğin ikinci parçası *dispositio* idi ki bu İngilizce'ye *disposition, arrangement, organization* olarak çevrilmiştir. Bu, yazılı ve sözlü hitabın bölümlerinin etkili ve sıralı düzenlenmesini içeren bölümdür. Fikir ya da tartışmalar keşfedildiğinde hitabın etkili bir biçimde bitirilebilmiş olması için sırada seçim (*selecting*) tanzim (*marshalling*) ve organize etme (*organizing*) vardır.

Düzenleme konuşma ya da yazmanın nasıl tertip edildiği ile ilgilidir. Eski retorikte düzenleme sadece bir hitabette düşüncüyü belirtmiş olmaya dayanırdı ama terim, söylemin düzenlenmesiyle ilgili bütün telakkileri içine alacak şekilde büyük ölçüde genişledi.

Geleneksel düzenleme anlayışı efsaneye göre Tisias ve Corax'ın retorikçi Sirakuza'da bir disiplin olarak keşfetmesiyle başlar. Bu konu hakkında rivayet muhtelifse de birleşilen ortak nokta Corax'ın düzenlenen konuşma örneklerini ve tasımın olasılığını ilerletmiş olmasıdır. Devrinin en ünlü kritikçisi Platon da Phaedrus adlı eserinde Socrates'in ağzından retorikte düzenlemenin yerini sorgular. Düzenlemenin önemini bilen Platon bu fikri bize Sokrates'in sorgulamalarıyla kabul

⁵⁷ <http://humanities.byu.edu/rhetoric/silva.htm> ve Sloane, ss.40- 43

ettirir. Platon’a göre düzenleme; doğal olarak yaşayan bir canlı gibi, bir vücut ve onun parçaları gibi bir söylevde yer almalıdır. Fakat bunda amaç sofistike bir ses uyumu yaratmak değil; çözümlemeyi kolaylaştırmak ve sebepleri ve nitelikleri iyi sentezleyebilmektir. Bu anlamda Platon sofistlerle çatışmaktadır. Aristo ise düzenlemeyi sofistlik retorik’in pragmatik amaçlarının bir buluşması olarak gördü. Fakat aynı zamanda düzenleme, karar vermeyi kolaylaştıran bir özelliktir. Retorik adlı kitabında bahsettiğine göre bir konuşma sadece iki kısma ihtiyaç duyar: 1. bir tezi sunma (*prothesis*) 2.kanıtlar önerme (*pisteis*) Yine Aristo’ya göre retorik’in doğası en az 4 unsura/tamamlayıcıya ihtiyaç duyar:

1. exordium-proomion- giriş, önsöz
2. prothesis -geliştirilmiş tez
3. pisteis -kanıtlar
4. epilogos- sonuç

Aristo, kararların makul olup olmadığına izleyicinin karar verdiği ve bu yüzden de retorun söylevini izleyicinin istekleri doğrultusunda düzenlemesi gerektiğine de dikkat çekmiştir.

Helenistik dönem eğitiminde iki önemli kitap bu konuya bakışta el kitabı olmuştur: “*Rhetorica Ad Herennium*” ve “*Rhetorica Ad Alexandrum*”. Bu kitaplarda *declamatio* adı verilen sözlü ve yazılı daha ileri ikna etme çalışmaları yer alıyordu. Bu çalışmalar Roma İmparatorluğu döneminde daha da önem kazanmıştı. Bunlardan ilki *declamation* okullarıyla ilgiliyken yani daha pedagojik bir amaç güderken, ikincisi daha çok resmi meselelerle mahkemelerle ya da şehri ilgilendiren konularla ilgiliydi. Bu sebeple “*Rhetorica Ad Alexandrum*”a göre siyasi, gösterimsel ve adli olmak üzere üç çeşit retorik vardı. Düzenleme geleneksel olarak siyasi retorikte giriş, hikâye etme, kanıtların sunulduğu bölüm, özet ve duygusal başvurulardan yararlanılan sonuçtan oluşurdu. “*Rhetorica Ad Herennium*” ise daha karmaşık, gelişmiş bir bakıştır. Helenistik retorikal eğitiminde yapılan *declamation* çalışmalarından oluşur. Harry Caplan’ın deyişiyle “*Latin elbisesi içinde Grek sanatıdır, Roma ruhunun Grek öğretisiyle birleşmesidir.*” Eserin bilinmeyen yazarlarından birinin iddiasına göre icat

etme bir retorikal söylemin bütün 6 bölümünde yer almaktadır: *exordium*, *narratio*, *divisio*, *confirmatio*, *confutatio*, *conclusio*. Bu yazar, bir tartışma konusunun/tezinin icat etmeyle nasıl uyumlu olduğunu göstermek için bu altı bölümün incelenmesi gerektiğini önermektedir. Kitabın diğer önemli özelliği *stasis* kavramına Grek bakışıyla bakması ve tezin yapısı içinde bazı uyumsuzlukların tanımlanmasıdır. Yazar, düzenlemenin iki metodunu kullanarak bazı esnekliklerin önemini belirtir. Bunlardan ilki retorik 6 bölümüne olan bağlılıktır. İkincisi, düzenlemeyi özel duruma ait koşullar ve bağlam oluşturmalıdır. Çiğdem Dürüşken Çiçero'nun düzenleme anlayışı için bizi şöyle bilgilendirir: Klasik bölümlemenin özellikle *inventio* ve *dispositio* (kanıtların düzenlenmesi) üzerinde durur. *Inventio* konusunda Hermagoras'ın *status* (üzerinde konuşulacak konunun temel sorunu)'unu işler. *Status*'u var mı nedir, ne tür bir şeydir, şeklindeki üç soruyla belirler. Ve ele alınacak konu *ethos* ve *pathos*'a göre incelenmelidir. Her konuşma kuramı ikna etmek için üç ilkeye dayanır: savunduğumuz tezleri, kanıtlamamıza (*probare*), dinleyicilerin taraftarlığını kazanmamıza (*conciliare*), dinleyicilerde davanın gerektirdiği etkiyi uyandırmamıza (*movere*) dayanır. Ona göre düzenlemenin bölümleri şöyledir:

- giriş-exordium
- tartışılacak konunun anlatısı-narratio
- onaylanan ya da karşı çıkılanların gösterilmesi-divisio
- konunun kanıtlanması-confirmatio
- karşı savların çürütülmesi, reprehensio
- sonuç- peroratio

Encycloedia of Rhetoric'ten elde ettiğimiz bilgilerse M.Ö. 106-43 yılları arasında yaşamış olan devlet adamı ve retorisyen Çiçero'nun konu hakkında önce *De Inventione* sonra *De Oratore* adlı iki eser yazdığı ve bunlarda birbirine zıt düşüncelere yer vermekle birlikte ikincisinin kabul görmesi için uğraştığı yolundadır. Ancak ilki Orta Çağ boyunca daha çok kabul görmüş temel kitaplardan olmuştur. Onun düzenleme hakkındaki yorumları Rönesans'a dek hükmünü sürmüştür. O, düzenlemeyi 7 bölüme ayırır: *exordium*, *narratio*, *partitio*, *confirmatio*, *reprehensio*, *digressio* (isteğe bağlı olarak) ve *conclusio*. Burada bilinen 6'lı ayırma ek olan ayırma/taksim anlamındaki

digressio'dur. Çiçero hitabetin özel bölümleriyle retorikle ilgili başvuruları sıraya dizmiştir. Ön sözde bir hitabeti kurmak için kişinin otoritesi gerekliydi. Bu yüzden birinci bölüm etik başvuru *ethos*'u kullanır. Diğer 4 bölümünde de hitabetin başlıca mantıksal tezini (*logos*) kullanır. Sonuçta duygusal *pathos* başvuruyu kullanarak bitirir. Çiçero'nun bu ayrımı söylemin icadına ve yapısına yardım etmek amacındadır. Onun ardından gelen Quintilian da aynı şekilde Çiçero'yu devam ettirme yolundadır. "Çiçero" adlı çalışmasında söylemde icadın ve *topoi* ya da '*place/yer*'in önemi hakkında fikirlerini dile getirmiştir. Ona göre bir söylevin merkezi düzenlemedir. Fikirleri sadece *situation*/ konum, durum açısından değil, *place/yer* açısından da bir tahsise gitmelidir. Ona göre icat bir etki alanı, bir tanım kümesi içinde oluşur ve düzenleme fikirlerin oluşması için bir yapı bir buluşsal/sezgisel ortam sağlar. Bu anlamda Çiçero'nun çizmiş olduğu şema, harekete geçirici bir etki ve uyumlu bir retorik anlayışı sunar. Quintilian da tıpkı onun gibi icat ve düzenleme ilişkisi üzerinde durmuştur. Quintilian "*Institutio Oratoria*" adlı eserinde düzenleme için iki önemli kaynak gösterir. Özellikle Aristo ve Isocrates olmak üzere Grek retorik teorisi ve Çiçero. Ona göre icat olmadan düzenleme hiçbir şeydir. İcat ancak düzenlemeyle temel bir kural halini alabilir. Quintilian düzenlemeyi 5 ana başlıkta toplar: *prooemium* ya da *exordium*, *narratio*, *probatio*, *refutatio* ve *peroratio*. Çiçero ve Quintilian'ın modellerinin temel ve ortak özelliklerinden biri de düzenlemenin koşullara ve izleyicinin isteklerine göre esnek olabilmesi gerektiğidir. Ona göre orator icat aşamasında özellikle yaratıcı olmalıdır ama diğer bölümlerde söylev dilediğince esnek olmalıdır. Hatta denilebilir ki düzenlemenin bu beş bölümü kanıt-*proof-probatio* aşaması hariç tamamen terk edilebilir de.

Klasik Hitabetin Düzenlenmesi

1. Önsöz	exordium (başlangıç) prooimion (başlangıç, giriş,önsöz)
2.Gerçeklerin ifadesi (beyanat)	narratio (anlatı,öykü) diegesis (Aristonun "anlatı"dediği)
3. Ayırma (taksim)	partito (dağıtım,taksim, pay etme)
4. Kanıt	confirmatio (sağlamlaştırma, onay) pistis (?)

5. Çürütme, yalanlama, tekzip refutatio (yalanlama)

6. Sonuç peroratio (bitirmek) epilogos (sonsöz, hatime)

Kimi keyfi, mekanik bölümler yazıcıları şiddetle etkilerler. Bu geleneksel tarzın savunmasında iki şey söylenebilir. Bu geleneksel tarz organize etmenin prensiplerini kurmuştur. Bazı yazarlar materyalin düzenlenmesinde kendilerine rehber olacak kesin ve basit prensiplere hiç ihtiyaç duymazlar. Retorisyenler bu şemada bazı ayarlamalara izin tanımışlardır. Aristo'nun "iknanın elde olunabilir kavramları –means- söylemini kabul edersek bazı durumlarda bölümlerin tamamının atlanması (Örneğin, eğer bir kişi zıt fikirlerin kırılmasının güç olduğunu görmüşse confutatio bölümünün atlanması tavsiye olunur.) veya bazı bölümlerin tekrardan düzenlenmesi (örneğin, birinin kendi tezlerini geliştirmeden önce zıt tezlerin tekzip edilmesi daha etkili olabilir.) uygun görülmüştür. Hiç şüphesiz *inventio* ve *dispositio* arasında yakın bir ilişki vardır ve birçok retorik kitabında bu iki bölüm tek bir başlık altında incelenir. Disposition (düzen, tanzim), *inventio*'nun bir başka görüş açısidir. *Inventio* orijinal görüştür, *dispositio* ise görüşün organize edilmesidir. Bu alan kendisine yardımcı olarak düzenleme, genişletme, paralellik figürleri başlıkları altında topladığımız figürlerden ve ayrıca *hyperbaton*, *anastrophe*, *synchysis*, *parecbasis*, *caocosmesis* figürlerinden faydalanmaktadır.

C. ÜSLÛP - *ELOCUTİO* - *STYLE* nutuk söyleme tarzı, konuşma sanatı.

Leksis, *hermeni* ya da *phrasis* (*elocutio*)

Grekçe *lexis* ya da *hermēneia* ya da *phrasis* idi. Latince fiillerdeki *loqui* (konuşmak)'ye dolaylı olarak işaret etmektedir. (Grekçe'deki *legein*=konuşmak) Kökenini bu Latince fiilden almış birçok İngilizce kelimeye rastlamak da mümkündür: *Loquacious* (konuşkan, dilli, geveze), *colloquial* (konuşma diline ait, teklifsiz konuşma ilgili), *eloquence* (etkili ve güzel söz söyleme sanatı, belagat, fesahat), *interlocutor* (başkasıyla konuşan kimse) 18. yy.nin ikinci yarısındaki konuşma tarzına (*delivery*) olan ilginin tekrar ele alınmasından sonra elocution onun ilk haliyle kabul edilmeye başlanmıştır fakat klasik retorisyenler için elocutio, üslûp (*style*) anlamındadır.

Üslûp, fikirlerin sanatsal ifadesiyle ilgilidir. Eğer icat etme söylevlerin ne söylediğiye, üslûp nasıl söylediğidir. Üslûp, fikirler dilde nasıl vücut bulur ve iletişimsel bağlamda nasıl dile getirilir, bunu tayin eder.

Üslûbun merkeziyetçiliği yüzünden retorik sanki sadece yüzeysel süslemelerle ilgiliymiş gibi bazen sadece üslûba eşitlendi. (ya da indirgendi demeliyiz). Ancak örneğin Rönesans retorikinde ve klasik retorikte süsleme denilen üslûp anlayışının hiç de yüzeysel olmadığını belirtmek gerekir.

Üslûbun çeşitli tanımlarıyla beraber kısa tarihçesini ve nasıl kazanıldığını Edward P.J. Corbett ve Robert J. Connors şöyle özetler⁵⁸:

“Birçoğumuz onun ne olduğunu bildiğimizi düşünsek bile üslûp tanımlaması güç bir kavramdır. Üslûbun ünlü tanımlamaları: Quintilian üslûbu, söz sanatlarının ve sözcüklerin seçimi (electio) ve cümlelerdeki sözcüklerin ahenkli bir şekilde düzenlenmesi (composition) olarak tanımlar. Buffon “style is the man-üslûp adamdır/dama taşıdır/hizmetçidir.”, Swift “Proper words in proper places- uygun yerlerde uygun kelimeler.”, Newman “ Style is a thinking out into language- Üslûp dilde bir düşünceye varmaktır.”, Blair “The peculiar manner in which a man expresses his conceptions- Bir kişinin kendi kavramlarını ifade ettiği nev-i şahsına münhasır tarzı.”, Alexander Pope “ expression is the dress of thoughts- ifade etme düşüncenin elbisesidir.” şeklindedir; fakat bu tanımlar, bizim yeterince bir açıklama yapmamız için gerektiği kadar yeterli değildir ve üslûpla ilgili tam açık bir tanımlamayı yapmadan bize ancak genel bir bilgi vermektedir. Büyük retorisyenlerin hiçbirisi üslûba tam bit tanımlama yapma girişiminde bulunmadan; çoğu üslûpla ilgili önemli şeyler belirtmişlerdir. Hatta retorikçilerin bazıları yalnızca üslubun önemiyle alâkadar olmuşlardır.”

Tartışmalar keşfedilir, seçilir ve düzenlenir. Tezler sözcüklerin içine yerleştirilmiştir. Sözcükler -seslerin ya da grafiklerin sembolleri- konuşmacılar, yazarlar ve dinleyiciler arasında iletişimin bir aracı olarak hizmet eder. Grek retorisyenler üslûbu retorikğin birkısmı olarak düşünürler. Biz bu kısımda düşünceleri icat etme ile toplar ve

⁵⁸ Classical Rhetoric for the Modern Student, s.21

açıkça söyleyerek konuşma tarzı içinde sözcüklere koyarız. Kardinal Newman'ın üslûp tanımı aynı fikirleri taşır: “*Üslûp, bir dil içinde düşünmek, düşünüp çıkarmaktır.*”⁵⁹

Bu dil içinde düşünüp çıkarmak, zor bir konudur. Kompozisyonda ciddi bir problemi sunar. Alfred North Whitehead: “*Üslûp, eğitilmiş aklın en son kazancıdır, hüneridir; o aynı zamanda en çok yararlı olanıdır.*” Bu zorluk, kısmen tembellikten kısmen neyin önce söyleneceğine karar verememekten ve kısmen söylenecek şeyin mümkün olan varyasyonlarından ileri gelir.

Yazma konusundaki tembellik, irade gücüyle üstesinden gelinecek bir problemdir. Biri basitçe oturmalı ve bir kâğıda yazmaya karar vermelidir. Söylenecek şeyin eksikliği belli tezlerin keşfi bölümünde çözülmüş olabilir. Bölümlerin sıralaması ile ilgili kararsızlık ise düzenlemeyle çözülür.

Başlagıçta üslûp hakkındaki silinmesi gereken fikir, üslûbun basitçe düşüncenin elbisesi olduğudur. Retorik okulunun üslûba bir Noel ağacının çıplak dallarına düşen gelin teli gibi, sadece süs ya da renklendirme olarak görme fikrine geçerlilik verdiğine karar vermek zordur. Ama şu kesindir ki meşhur klasik retorisyenlerin hiçbiri – İsokrates, Aristo, Demetrius, Longinos, Çiçero, Quintilian- böyle bir doktrini benimsemez, öğütmez. Bunların hepsi konu ve şekil arasında karşılıklı bir ilişki olduğunu düşünmüştür: “*Düşünce ve konuşma birbirinden ayrılamaz.*” John Henry Newman’a göre bakışı ifade eder ki, bütün iyi retorisyenler buna inanır. Bu görüşe göre, konu, şekli sabitlemeli ve şekil konuya yakışmalıdır. Konu ve şekil arasındaki bu bütünleyici ilişki fikri, üslûbun retorikle ilgili görevinin doğru anlayışının temelidir. Bu düşünce, üslûbun sadece düşüncenin bir süsü ya da aracı olduğu düşüncesini engeller. Üslûp, düşünce için bir araçtan daha fazla bir şeydir. “İkna etmenin mevcut araçları”ndan biridir. Dinleyicide uygun duyguyu harekete geçirmenin ve uygun etik imajı kurmanın başka bir aracıdır.

Üslûba Sthendal’in tasavvur ettiği gibi bakmak en iyisidir: “*Üslûp; belli bir düşünceye, etkinin üretimi için yakıştırılan bütün koşulları eklemektir.*” Etki için yakıştırılmış koşulları da düşünerek özne-konuları, fırsatı, amacı, kişilikleri ve kendi dinleyicilerini düşünerek yazmak en iyisidir. Yazar, duruma en uygun üslûbu almak için üslûp çeşitlerinin emrinde olmalıdır.

⁵⁹ Corbett, Connors, s. 337-338

Yazarlar özne-konunun çeşitliliği için ya da fırsat ve dinleyici çeşitliliği için gereken üslûpların çeşitliliğini nasıl kazanır?⁶⁰ Klasik retorisyenlere göre bir kişi üslûbun çok yönlülüğünü üç yolla kazanır: 1. prensiplere (*ars*) ya da ana kurallara alınıp 2. yazma egzesizleri ile (*exercitatio*) 3. diğerlerinin uygulamalarını taklit ederek (*imitatio*). Retorik el kitapları başlıca prensipleri sıralar. Bunlar etkili üslûbu kazanmada öğrenciye yardım eder. Bu konuya retorikle ilgili pedogaji bölümünde değineceğiz.

Üslûpla ilgili geleneğe bağlı başlıca gruplandırmalar:

1.Üslûp Özellikleri: Üslûbun bilinen özellikleri erken tarihe dayanır. Önce Theophrastus ve Demetrius (Aristo'nun talebesi) ve sonra da Çiçero ve Quintilian tarafından geliştirilmiştir. Retoriğin gramerle olan ilgisini izah etmede ve özellikle retoriğin araçlarının çeşitli değişikliklerini, türlerini ve özellikle pozitif terimleri anlamada bu özellikler faydalıdır. Üslûbun 5 kuşatıcı ilgisi akla gelir. Bunlar: gramer, dinleyici, etkileyici ve duygusal başvurular, decorumun rehber olan prensibi ve dili. Dil mecazi konuşmaya yönlendiren süslü bir dildir. Üslubun 7 özelliğinin kıyaslanabilir bir planlaması Hermogenes tarafından geç antik çağda ve Bizans'ta gösterilmiş, hatta onun bu “*Üslûp Üzerine*” adlı çalışması Rönesans'ta da önemini korumuştur. Çalışması sade üslûbun (*ideai*) özellikleri ile ilgili bir şematize etme, sınıflandırma çalışması idi.

İngilizce- Türkçe	Grekçe	Latince
1. Clarity/açıklık	<i>sapheneia</i>	claritas
2. Grandeur/büyüklik, güçlülük	<i>megethos</i>	magnitudo
3. Beauty/güzellik	<i>kallos</i>	pulchritudo (or venustas)
4. Rapidity/çabukluk	<i>gorgotes</i>	velocitas
5. Character/kişilik-Özgülük	<i>ethos</i>	affectio
6. Sincerity/samimiyet	<i>aletheia</i>	veritas
7. Force/kuvvet-etki	<i>deinotes</i>	gravitas

⁶⁰ Corbett, Connors, ss. 338-339

Theophrastos, bunların yanında üslûp özelliklerini de belirler: yalınlık, açıklık, berraklık, uygunluk, süslülük. Bunlar “*Ad Herennium*”da şöyle yer alır:

1.*elegantia*: incelik, zarafet

a. *latinitas*: iyi ve düzgün Latince

b. *explanatio*: açıklık, berraklık

2.*compositio*: Aşırı söz sanatlarından, gürültülü sözlerden kaçınma.

3.*Dignitas*: Yerinde ve çeşitli söz sanatları kullanarak süsleme.

Retorikle ilgili pedagojide yazarlar ve edebi pasajlar bu üslûp özelliklerini örneklendirmede retorik çözümleme malzemesi olarak kullanılmıştır. Öğrenciler, ustaların sözlü ya da yazılı metinlerini taklit ederek üslûbun özellikleri üzerinde düşünme ve bunları öğrenme fırsatı bulurlardı. Genel olarak toparlarsak üslûbun özellikleri şunlardır⁶¹:

Correctness: *latinitas, sermo purus, hellenismus*- doğruluk, uygunluk

Clarity: *perspicuitas, sophaneia* -açıklık

evidence: *evidentia, enargeia*- ispat, tanıklık

propriety: *aptum, decorum, top repon* -uygunluk, yol,yöntem

ornateness: *ornatus, kataskeue* -süslülük Üslubu iyi yapan diğer şeyler ise periyodik (tam) cümle ile renk katan söz sanatlarıdır. Söz sanatları; sözcükteki mecazlar-*legeos*: metafor, eğretileme vb. ile cümlenin anlamında mecazlar *dianoai*, alegori, imleme, kinaye vb. olarak ayrılır. Şimdi bunları biraz daha açalım:

a. *Doğruluk ya da temiz Latince, konuşma berraklığı, saflığı*:

Belli bir dilin normlarıyla uygun bir konuda konuşur ya da yazarken doğru ya da temiz bir üslûp kullanılmalıdır. Bu, şu demektir: Yazar ya da konuşurken sentaks ve sözcük haznesinde gramer ve deyim, tabir kullanma, örf, adet, aşinalık kullanımda konuşmacı ya da yazarı yönlendiren temel unsurlara üstün tutulan geleneklere bağlı

⁶¹ <http://humanities.byu.edu/rhetoric/silva.htm>

kalınır. Çünkü bu gelenekler tesadüfi değil, geniş ölçüde eğitilmiş kişilerden ve özellikle de edebi yazarlardan türer. Söz öbekleri ya da sözcüklerin doğruluktan şaşması retorikle ilgili bir özellik olabileceği gibi gramatik bir kusur da olabilir: Gramatik olarak saflıktan sapma eğer tek bir sözcükle yapılıyorsa *barbarismus*, söz öbeği olarak yapılıyorsa *soloecismus* adını alır. Eğer retorikle ilgili olarak yapılmışsa ve tek sözcükle ilgiliyse *metaplasm*, bir söz öbeğini bağlarsa *schema*-şema ya da *figura* adını alır.

b.Açıklık- berraklık (Latince saphaneia):

Açıklık (*perspicuitas*) saflık ya da doğrulukla sıkı ilişkiliydi. Anlaşılan dilin üslûp niteliği idi. Bu, uygun adlar ve terimler kullanımıyla ve sözcüklerin doğru düzenlenmesi ile ilgilidir. Daha anlaşılır olması için belki de en iyisi zıddıyla açıklamalıdır: Belirsizliktir, açıklık (Latince *ambiguitas*, Grekçe *amphibologia*) eksikliği, yokluğudur ve anlaşılmazlıktır (*obscuritas*).

Açıklık, konuşmalarımızın izleyicilerimiz tarafından açık ya da mantıklı olarak görülüp görülmediğine bakılarak ölçülür. Bu yüzden açıklık retoriğin çeşitli stratejilerinden ya da figürlerinden yardım alabilir. Bu figürler konuşmayı daha düzgün, ve bu yüzden daha açık yaparlar. (Bazı tekrar formları ya da usa vurma figürleri gibi)

Ancak mecazi dil, gerçekte yardım etmekten çok açıklığı engeller. Ve üslubun bu niteliği ile süslemenin niteliği arasında doğal bir gerilim vardır. Quintilian çeşitli retorik figürlerini, açıklığı azaltan ve beraberinde belirsizliği getirenler, belirsizliğe sebep olanlar diye tanımlar. Örneğin; *obscuritas*: karanlık, kesin olmama, muğlaklık *adianoeta*: Sözün açık anlamı dışında incelikli başka bir anlam da taşıyor olması *amphibolia*: iki anlama gelme ve *skotison*: Maksatlı yapılan kapalılık, anlaşılmazlık açıklığı tehdit eden kusurlardandır.

Çiçero, üslûbun niteliği olarak en çok *Latinitas* (yalınlık) ve *claritas* (açıklık)'a önem verir. Bunlar Eski Yunan'daki *Attica* biçiminin özelliğidir. *Asia* biçimi heyecan verici, havai ve süslüdür. Çiçero bu ikisini karıştırır.

c.İspat – evidentia –açıklık, farklılık, vuzuh- energia:

Mantıksal kanıt ifade etmez. Eğer açıklık üslûbun dilin nasıl iyi anlaşılacağı ile ilgili bir niteliği ise o zaman ispat da kuvvetli bir tasvirden dille duygulara nasıl ulaşılır, bunu ölçer. Gerçekte üslûbun bu özelliği Grek terimi *enargeia*'ya karşılık gelmektedir. Ancak üslubun bu niteliği sadece doğrudan doğruya tasvir için, aynı zamanda genişletme, ayırma ve *climax* (dereceleme)'in çeşitli anlamları için de düşünülebilir.

d.Uygunluk – aptum- decorum(uygun, münasip, uygun olarak, güzel bir biçimde):

Sade üslûbun niteliği değil, uygunluk elbette ki bütün retorik için kontrol edici bir prensiptir. Latin terimi *decorum*'la daha iyi bilinir. Sözcükler konuya daha uygunca bağlanmalıdır.

e.Süslülük- ornatus (donatımlı, süslü) kataskeue:

Üslûbun bu niteliği dilin çeşitli estetik niteliklerine dayanır. Bu sebepten tamamen çeşitli mecazlar arasında tanımlanmıştır. Süslülük, retorik beş temel kanunundan biri olan konuşma tarzı kanununa yakındır. Bu yüzden süslülük sözcüklerin ritimleri ve sesini onların sözel ya da işitsel boyutunda mütalaa eder. Süslülük üretimde hazzı ya da izleyicide hayranlığı amaçlar ve aslında belki de yine bu sebepten açıklığı tehlikeye attığı da söylenebilir.

Açıklık gibi, süslülük hem sözcüklerin hem de söz öbeklerinin bir niteliğidir ve açıklığı tehdit etmek süslülüğü geliştirir. Örneğin, icat edilmiş eski ya da mecazi sözcüklerin kullanımı süslü bir anlatımı sağlarken bir yandan da açıklığa mani olabilir.

2.Üslûbun Dereceleri: Üslûbun tiplerinin adlandırılması ile ilgili birçok terim bulunmakla birlikte üslubun üç seviyesi hakkında temel bir fikir birliği vardır. Bunlar; *low*-düşük ya da *plain* –sade, basit üslûp (*attenuata, subtile*), *middle*-orta ya da *forcible* –ikna edici üslûp (*mediocris, robusta*), *high*-yüksek veya *florid*- çok süslü üslûp (*gravis*,

florida)’tur.⁶² Grek ve Bizans geleneği kategorileri yukarıda da bahsettiğimiz gibi Hermogenes ile başlar. Roman geleneğinden beri sergilenen üslûp ayrımını Çiçero ve Quintilian’ın deyişiyle şöyle söyleyebiliriz: Bunların her biri retorikle ilgili 3 ayrı amaca uygundur:

- a. *genus humile* ya da *extenuatum*: yalın, süssüz. Öğretmek içindir. *Causa dicendi*
- b. *genus medium, mediocre* ya da *temperatum*: ara, orta üslûp. Harekete geçirmek, canlandırmak için. *Causa movendi*.
- c. *genus grande* ya da *grave*: aşırı süslü üslûp. Etki uyandırmak için. *Causa delectandi*.

Üslûp tipik olarak üç geniş gruba ayrılır: yüksek (âli) ya da büyük, orta ve düşük. Çiçero aşağıda da gösterildiği gibi üslûp taksimini retorığın amaçlarına göre geliştirdi ve bunlar genel olarak Roma Üslûp Dereceleri oldu.

Roma Üslûp Dereceleri:

Üslûp Türü	Latince	Grekçe	Retorikal Amaç
Yüksek ya da büyük	<i>Supra</i> : üzerinde, tepesinde <i>Magniloqens</i> : yüksek, şatafatlı, tumturaklı üslûp	<i>adros</i>	Tahrik ve teşvik etmek
Orta	<i>Aequabile</i> : dengeli, eşit <i>Mediocre</i> : orta ortalama	<i>mesos</i>	Hoşnut etmek
Düşük ya da düz sade	<i>Înfinum</i> : <i>Humile</i> : alçak, sığ	<i>ischnos</i>	Öğretmek

⁶² Corbett, Connors, s. 21

Bu türlere örnek olarak retoriğin tarihine bakıldığında genel kabul şöyledir: Farklı konuşmacıların belâgatindeki ya da kompozisyonundaki farklılıkları gösteren bir girişim olmadı. Konuşmacılar fesahati farklı olarak tasvir etti: Menelaus az sözle fasih konuştu, Odysseus bir kıtada zihni meşgul etmiyordu ama konuştuğunda sözcükleri bir kar tanesi gibi uçururdu. Nestor'un sesi ağızdan akar gibiydi. Baldan tatlıydı ve sıklıkla gereksiz sözlerle dolu olurdu. Sonraki yazarlar Menelaus'u büyük tarzın bir örnekçisi gibi düşündüler, Nestor'u orta üslubun ve Odysseus'u büyük üsluba koydular.

3.Üslubun Nitelikleri: Bir diğer konu, ibare ya da cümlecikler içindeki kelimelerin kompozisyonudur. Burada kast edilen doğru sentaksın tartışılması ya da kelimelerin konumlarının tartışılması; cümlelerin kalıpları (örneğin *parallelism*, *antithesis*); cümle içindeki ve cümleler arasındaki bağlaçlar ve diğer ilgili araçların uygun kullanımı; kulağa hoş gelen vokallerin ve konsonantların birleşimlerinin sanatsal bir biçimde yan yana konumlandırılması ve uygun ritmik kalıpların kullanılması aracılığıyla cümlelerin ses uyumunun (*euphony*) sağlanmasıdır. Üslûbun kalitelerini kritik etmek için geniş bir tasviri terminoloji geliştirilmiştir. Bunlar konuşma figürleri ya da üslubun seviyeleri ve özellikleriyle geniş olarak örtüşürler.

Elbette ki *tropes* (kinayeler) ve *figures* (Grekçe *schēmata*, İngilizce *schemes* [tertipler,düzenler] ki bu sıklıkla *figures* yerine kullanılmıştır.) üzerine dikkatler yoğunlaşmıştır.

Daha ayrıntılı konularmış gibi algılansa dahi bir retorisyenin tartışma konusu içerisinde harcadığı zaman ve enerjinin önemli bir bölümünü sarf ettiği, üslubun ele alınmasında dikkat edilecek hususlar da bulunmaktadır:

- 1.Üslûbun işlevsel mi yoksa süslenmiş karakterde mi olduğu
- 2.Asyalı tarzı mı yoksa Atinalı tarzı mı olduğu (Çiçero tarafından Asyalı [*Asiatic*] ve Atinalı [*Atticist*] olmak üzere retorisyenler iki ayrı gruba ayrılmışlardır. Buna göre, Asyalı retorisyenler *florid*, yani süslü, diğer bir deyimle yüksek olarak; Atinalı retorisyenler ise *plain* yani sade, basit olarak tanımlanmış ve Atinalı üslûbun temiz,

düzgün ve ciddi olduğu yorumu yapılmıştır.⁶³ Üslûbun niteliği olarak da en çok *latinitas* (yalınlık) ve *claritas* (açıklık)'a önem verir. Bunlar Eski Yunan'daki Attica biçiminin özelliğidir. Asia biçimi heyecan verici, havai ve süslüdür. Çiçero bu ikisini karıştırır.

3. Yazılı üslûp mu sözlü üslûp mu olduğu

4. Kelimeler ekonomik mi kullanılıyor yoksa tekrarlanıyor mu

Üslûbun genel karakteristik özelliklerini ve niteliklerini tasvir etmek için oldukça çok terim geliştirilmiştir. Bunların birkısmı daha soyut yönlerin tasviridir. Bu soyut yönlerin yeri bir konuşma figürü olarak tam olarak belirlenemez. Bazı durumlarda bu terimler konuşma figürleriyle ya da genel retorik stratejileriyle örtüşür. Bu terminolojiyi bulabildiğimiz karşılıklarıyla verdik.

Üslubun Tasvirî Terminolojisi:

-acre: arazi ölçü birimi, miktar (?) artma, artış anlamlarında olabilir

-acutus: keskin, sivri uçlu, şiddetli

-aequabile: dengeli, eşit. Bu; esnek, usta ve az öz sözü ifade eden bir üslûptur. Bazen sadedir. Çoğunlukla tedbirli olarak konuşma figürlerini kullanır. Olgun ve rahat söyleyişi ifade eder.

-affectus: (İngilizce'deki affective –dokunaklı- kelimesinin bu kelimedenden gelmesi ihtimali var.)

-ambitio: (*cacozelia*) sarmal, gösterişli

-aspera: sert, şiddetli üslûp

-brevitas: sözün kısalığı

-celeriter: çabukça, hızlıca

⁶³ Corbett, Connors, s.495

- **claritas**: açıklık, sarahat
- **coloratum**: (*pingue, pichiologia*) üslûpta renk vermek
- **copia**: bolluk, zenginlik (kelimeler için)
- **cultus**: işlenmiş
- **dignitas**: değerlilik, vakar
- **evidentia (enargia)**: açıklık, farklılık
- **floridum**: (Latince sözlükte *floridus* var: hoş üslûp)
- **foedus**: iğrenç, rezil, utanç verici
- **gravitas**: ağır, sert, ciddi
- **humilia**: (Latince sözlükte *humilis*: basmakalıp (dil); *humilitas*: sığlık, adilik)
- **incitatio**: teşvik ve tahrik etme
- **languida**: (paresin) (Latince sözlükte *languidus*: baygın, bayılacak gibi)
- **licentia**: özgürlük, aşırı serbestlik, haddini bilmeyiş
- **magna**: yüce olabilir (?)
- **molle**: (Latince sözlükte *mollis* : esnek ya da âşıkane olabilir)
- **negligentia**: (Latince sözlükte *neglegentia* : dikkatsizlik, ihmalsizlik)
- **numerositas**: (Latince sözlükte benzer kökten gelenler ritmik, ahenkli anlamı içeriyor.)
- **obscuritas**: muğlaklık
- **perspicuitas**: açıklık, berraklık

- *plenitudo*: (?) (Latince sözlükte plenus, üslûpta zenginlik anlamında kullanılmış)

- *proprietas*: özellik, hususiyet

- *pulchritudo*: güzellik, seçkinlik

- *pura*:

- *puritas*: saf, temiz olabilir (?)

- *rotunditas*: sakın, akıcı, yumuşak üslûp

- *securitas*: dinginlik, kaygısızlık

- *sicca*: (Latince sözlükte siccitas var: kuru üslûp)

- *simplicitas*: içtenlik

- *sonus*: ses, gürültü

- *splendor*: parlaklık, görkem, berraklık, soyluluk

- *suavitas*: tatlılık, hoşluk, çekicilik

- *tediosum*: (nulla veritas, homologia) (?) (veritas:hakikat, gerçek)

- *tenuitas*: açık, kesin üslûp

- *trepidatio*: heyecan, kışkırtma, şaşkınlık, hayret

- *turniditas*: (bomboliogia) (Latince sözlükte turnidus: tumturaklı dil)

- *urbanitas*: nezaket, nükte

- *vacui*: (?) (Latince sözlükte benzer kökler özgürlük, boşluk gibi anlamlara sahip)

- *vehementia*: hiddet, şiddet, ateşlilik

- *velocitas*: hız, sürat

-*venustas*: cazibe, zarafet, incelik

- *veritas*: kökenbilim (dil)

-*volubilitas*: akıcılık, fesahat, ifade düzgünlüğü

4.Konuşma Figürleri: Bazen fazla “süslülük”ün parçası olarak, bazen bütün retoriğin temsilcisi olarak düşünüldü. Retorik figürleri dilin ve düşüncenin şekillendirilmesiyle geniş, teknik bir lûgat teşkil ederler.

Konuşma figürleri duygusal başvurular vasıtasıyla ikna etmek için kullanıldığı için üslûp sıklıkla *pathos*’la eş değer olarak görüldü. Ancak gerçekte üslûbu oluşturan temel başvuru *ethos* idi. Çünkü üslûp otoriteyi ya da güvenilirliği kurar ya da hafifletir. Üslûp mantıksal içerik için yapıya patetik ya da etik bir başvuru ekler. Bu anlamda da aslında üslûp *logos* başvurusunun önemli bir kısmıdır. Çünkü ikna edici bir üslûp tutarlı ve açık olmalıdır. Aynı zamanda konuşmanın, *syllogism* (tasım, kıyas) gibi mantıksal yapıya dayanan özel figürleri de vardır. Demek oluyor ki üslûp üç ana başvurudan da gereğince faydalanmak durumundadır.

Bu başvurulardan faydalanan üslûp için asıl altını çizerek söylememiz gereken şey belki de üslûbun, söylemin isteğe bağlı bir görünüşü olmaması gerektiğidir. Üslûp, nakledilen şeyin linguistik ya da formlar anlamalarını işaret eden, birtakım zanları içeren ve içerik kadar mesajın bir parçası olan, retoriğin bir temelidir. Mac Luhan’ın dediği gibi araç mesajdır.⁶⁴

5.İçerik/ Şekil ⁶⁵

Retorik dilin kendi içindeki iletişimin ne olduğu ve nasıl olduğu arasındaki temel ayrımı anlamakla ilgilenir. Aristo, bunu *logos* ve *lexis* arasındaki ayrım gibi ifade eder. *Logos*, konuşmanın bilimsel içeriğidir. *Lexis*, konuşma üslûbu ve tarzıdır. Romalı

⁶⁴ <http://humanities.byu.edu/rhetoric/silva.htm>

⁶⁵ <http://humanities.byu.edu/rhetoric/silva.htm>

yazarlar, örneğin Ountilian gibi şeylerin ya da maddelerin itibarlarını (*res*) lafzi ifadenin itibarından (*verba*) ayırarak aynı ayrımı yapmışlardı.

Rönesans'ta Rotterdam'da Erasmus, “Fikirler ve Sözlü İfadelerin Serveti Üzerine” adlı eserinde bu temel ayrımı tekrar etti. Bu ayrım retorikle ilgili pedagoji içinde de bir sisteme bağlanıp tavsiye edildi. Örneğin, öğrenciler Rönesans'ta içerik ve şekil şeklinde defter tuttular.

Retoriğe ait pedagoji içinde öğrenciler en çok taklit uygulamasıyla içerik ve şekil çözümlemeleri yapardı. Bir modelin şeklini kopya ederek yeni bir içerik ya da içeriği kopya ederek yeni bir şekil oluşturlardı. Bu çeşit taklitler dilin her seviyesinde konuşma ve yazmada oluşturularak öğrencilerin verilen bir şeklin anlamını ya da beraberinde getirdiği etkisini değerlendirmeleri beklenirdi.

Şekil ve içerik ayrımı daima sanatsal ve geleneksel bir ayrım olmuştur. Çünkü nihayetle bu ayrımı yapmak, esasen lafzi ifade ve fikirlerin ayrılmaz doğasını ortaya koyar. Gerçekte ifade edilmiş bir anlam ve düşünceyi onun orijinal sözcüklerinden daha iyi anlamak mümkün değildir. Bu sebeple öğrencilerin yaptıkları bu tarz retorikal çözümlemelerde kompozisyonlarını tahminlere dayanarak oluşturdıkları söylenebilir. Yunan retorisyenlerin sofist ataları dilin sadece seyircileri değil; düşünce sürecini de etkilediği anlayışını paylaşmışlardı.

Retorikte ne söylendiği ve nasıl söylendiğinin arasında yani olayların konuları (ne söylendiği ile ilgili) ve mecazlar (söyleme yolları) arasında sıkı yakınlık vardır. Mecazlarla anlatılan konu öylesine özdeşleşir ki mecaz konunu kendisi gibi olur. Örneğin *synecdoche* gibi bir mecaz orijinalliğin, icadın küçük evreni olur.

Logos ve *Verba*'nın doğal bir şekilde üst üste gelmesini yani ayrılmaz bir halde olmalarını anlamının bir yolu, icat ve üslup, süsleme ve donatma (*ornament*) meselesine gider. Donatma, süsleme gerekli olmasa da hoş gider. Bu sözcüğün menşei “*ornare*”dir. Latince “donatmak” anlamında bir fiildir. Sözelimi savaşın donanması silahlar ve askerlerdir. Retoriğin donanması da elbette konu dışı olmayacak; istenilen anlamı ve etkiyi sağlayan donanmadır.

Bunun içim retorikçiler şekil ve içerik ayrımına, içerik şeklin üstünde yer alır şeklinde değil, anlam ve dilin, tez ve donanmanın, düşünce ve onun ifadesinin karşılıklı dayanışması olarak dikkat çekerler. Bu demektir ki, dilsel formlar sadece bir araç değil; asli formlardır. Bu şu demektir: Sadece ikna etme görevi değil, dilin kendini düşündürme görevi de yapar. Bu ayrım oldukça şüphelidir, en azından Batı’da, Platon zamanından beri. Gerçekte dil, hiç de metafiziksel olmayan sürekli bir değişim ve gelişim yolunda sosyal ve rastlantısal bir yaratmadır. Retorikçiler için bu terimlerde ve anlam ifadelerinde ısrar etmek araları dinle, felsefeyle ve zaman zaman bilimle açık olan retorikle idealler ve felsefenin soyut fikirlerini aynı kıymete koymaktır. Bununla beraber belâgat rastlantısal olan olay, kişi, zaman ve durumları ve belli bir zamandaki özel anlam bağlamını içerir. Belagatin bu sosyal ve güncel şartlara uyumu retorik içindeki 3 kuşatıcı terimle daha iyi anlaşılır. Bunlar retorik dünyasının temelidir: *kairos*, *audience* ve *decorum*.

D. BELLEK- MEMORİA-*bellek; geçmiş olay; tarih* Grekçe *mneme*; *Belâgatin hazine deposu*

Retoriğin dördüncü parçası bellek- *memoria* (Grekçe *mnēmē*)’dır ve konuşmaların ezberlenmesi anlamındadır. Retoriğin bütün beş kanunu içerisinde retorik kitaplarında en az dikkat çekilen kısmı bellektir. Bu ihmalin sebebi muhtemelen teorik olarak ezberleme konusunda çok fazla şey söylemenin mümkün olmaması ve retoriğin genelde yazılı hitap için ele alınmış olması dolayısıyla ezbere gerek duyulmamasıdır. Bununla birlikte sofistler tarafından retorik okullarında bu konuya dikkat çekilmiştir. Konuşmacının hafızası aynen günümüzdeki bir aktörün rolüne hazırlanması gibi pratik sayesinde genişleyerek eğitilir, fakat retorlar konuşma ezberini güçlendirici çeşitli araçları da kullanmaktadırlar. Gazete ya da magazin reklamlarında görülebilen “30 günde size sağlam bir hafıza kazandırabilirim.” tarzındaki reklamları retoriğin bu bölümünün modern uygulamaları olarak kabul edebiliriz.⁶⁶

Başta bellek sadece hafızayı kuvvetlendirme usulüyle (*mnemonics*) bir gibi görüldü. Bu usul henüz gelişmekte olan bir hatibe konuşmasında yardımcı olabilirdi.

⁶⁶ Corbett, Connors, s.22

“*Ad Herennium*” yazarı, belleği icat edilmiş şeyler hazinesi olarak adlandırır, bu yüzden bellek retoriğin ilk kanunu icat etmeyle ilişkilidir. Bu basmakalıp sözlerin ya da diğer materyalin depolanması ve belli bir icat konusunun istenildiği gibi kullanılması için fayda sağlar. Bunun için bir konuşmacı irticai birtakım yeteneklere nasıl sahip olmalı ise belleğe de o kadar sahip olmalı idi. Bu anlamda bellek tıpkı genişletme ve *copia* kavramları gibi ifade edilen bağlama hassasiyet açısından *kairos*’la ilgiliydi. Kabaca söylersek bellek, ezberlemekten daha fazla şey ifade eder. Bellek *peritus dicendi* (uzman söylevci-konuşmada usta olma) olmak için lazım şeydi. Konuşmada iyi usta olmak için elzemdi. Belli koşulları ve seyirciyi uygun ve etkili olarak bir araya getirebilme bilgisine sahip olmak demektir. Bu durum da onu *decorum*’la ilişkili olmaya yöneltiyordu.

Bellek, özellikle sözlü ve irticali söylevlerde hatiple ilgili bir unsur olarak düşünülür. Çünkü konuşma hatibe aittir. Bu sebeple tipik olarak bellek, sadece hatiple ilgilidir; ancak izleyicinin de anlatılanları aklında nasıl tutacağı konusunu da düşünecek olursak bellek unsurunun izleyici açısından da önemi olduğunu görebiliriz. Konuşmanın canlı tasvirler (*ecphrasis*) ve sıralama (*enumeration*) gibi belli mecazları belleğe yardımda hazırdır. Belleğin, konuşma tarzı ile beraber retorikten hariç tutulduğu olsa da, antikitede hatiplerin yetiştirilmesinde hayati bir unsurdur. Grek ve Roman retorisyenleri⁶⁷ neredeyse bütün retoriği bu unsur üzerine bina ederlerdi. Bu konuda şüpheli davranan Quintilian bile belleği, oratorun silah deposu gibi görmekteydi. Roma mahkemelerinde bir retorisyen, konuşmasını gelişen ani duraklamalara, değişen yönlere, atlanan bölümlere göre idare edebilmeliydi. Aynı zamanda da aniden önem kazanan irticalen gelişen yeni durumları da idare edecek güçte olmalıydı. Bellek konusunda söylediği ise oratorun belleğinin sözcüklerle değil, konularla dolması gerektiğidir. *Verborum memoria* yerine *rerum memoria*. Bunlar da etkili bir biçimde sunulmalıdır. (pronuntiatio) Bunun için aktörlerle de çalışılabilir. Çiçero terimlerin kullanımına pek önem vermez. Hangisi o anki fikrini açıklayacaksa onu seçer, kullanır.

⁶⁷ Sloane, ss.482-483

Aslında kısaca toparlarsak şöyle diyebiliriz: Bir retor konuşmasını iyice ezberlemeli, karşı tarafın tezini tam manasıyla kavrayabilmeli, buna göre yeni ifade tarzları geliştirebilmeli, bütün özel ve çapraşık olabilecek yasaları anımsayabilmeli, konuşması esnasında yöneltilecek itirazlara, beklenmedik sorulara ya da tartışmanın değişen yapısına, yönüne anında cevap verebilecek durumda olmalıdır. Bütün bunları yapabilmesi için de bellekten faydalanmak zorundadır. Fakat belleğin hatırlatması gereken sadece tarihi önem arz eden durumlar ya da yasalar değil; insanlığın ürettiği bütün inanışlar, değerler, bilgiler ve bilgi edinme yollarıdır. Bu açıdan etnografik bir kaynağa da dayanır. Platon'un bellek teorisi *anamnesis* ile yakından ilişkilidir. Her ruh vücut bulmadan önce az ya da çok bilgi hatırlar. Bu sayede biz dünyada neyin iyi, doğru ve güzel olduğunu bilebiliriz. Phaedrus adlı diyalogunda Platon'un konuştuğu Socrates'e göre yazı; tıpkı iyi yapılmış bir resmin modelini taklit ettiği gibi, belleğin taklitçisidir. Ve aynı zamanda da okurun sorabileceği sorular karşısında da onun kadar zayıftır. Aristo Retorik adlı kitabında bellekten açıkça bahsetmez. Platon'dan daha çok o, belleğin görsel imajı üzerinde durur. Ona göre geçmişte yaşananlar insan belleğinde mumdan bir tablo gibi yer alır. Ama Aristo için bellek sadece mecazi bir görsel imaj değildir. Amaç ya da işlev için gerekli görülen bir imajdır. Aristo'ya göre insan belleğinde birbirini takip eden hatıralardan oluşan bir birliktelik vardır. İşte Aristo bu hatıraların nasıl olup da birbirini hatırlattığını açıklamaya çalışmıştır. Benzerlikleriyle, zıtlıklarıyla ya da yakınlıklarıyla tecrübelerimiz birbirini hatırlatır. Bu düşünceleriyle Aristo mnemotechnic üzerinde derin bir etki yapmıştır. Aynı şekilde yerlere ve imajlara dayanan yapay belleği organize etmek için teorik bir temelin oluşmasını sağlamıştır.

Bellek Açısından Bir Metnin Çözümlemesi:

Retorik açısından bellek genişçe farklılıklara sahip olduğundan, retorik eleştiri de bellek açısından o denli geniş imkânlarla sahiptir:

- Bir konuşmacının ezberlenmiş bir söylevi başarıyla hatırlayıp hatırlamaması
- Bir konuşmacının retorik açısından icat etmeyle etkili bir biçimde buluşan uygun aktarma ve düşünce hafızasını kolaylıkla ifade etme özelliği

- Konuşmacının metotların bir çözümlemesini duyumlarla ilgili hafızasında kalması için kullanması (mnemonics)
- Hafızaya ya da onun ifadesine ya da ilgili terimlere direkt başvuruların değeri

Anamnesis, epicrisis, chreia figürleri, *ethos* figürleri ve icat konularından otoriteler ve retorikle ilgili pedagoji alanından *progymnasmata* çalışmaları konuyla ilgili diğer başlıklardır.

ÖRNEK: Eleştirilmemiş, tetkik edilmemiş bir yaşam hayat için değerli değildir, diyen Socrates değil miydi?

E. KONUŞMA TARZI- ACTİO (söyleyiş tarzı) pronuntiatio (söyleyiş tarzı) (Grekçe *hypokrisis*)

Retoriğin beşinci bölümü konuşma tarzı- *pronuntiatio* (Grekçe *hypokrisis*) veya sunum (*delivery*)’dur. Belleğin varlığında sunum teorisi bariz bir şekilde retorik metinlerinde 18. yy. ortaları gibi söz söyleme sanatıyla ilgili hareketlenmeler başlayıncaya kadar ihmal edilmiştir. Fakat çoğu retorisyenler, ikna edici süreçte etkili bir sunumun önemi konusunda fikir birliğine varmışlardır. En büyük Grek oratoru olan Demosthenes, retoriğin en önemli kısmının ne olduğu kendisine sorulduğunda “*Delivery, delivery, delivery = Sunum, sunum, sunum.*” demiştir⁶⁸. Quintilian üslûpla bir ele alır. Retorik kitaplarında sunum ihmal edilmiş olmasına rağmen Grek ve Roman retorik okullarında bu konuya büyük önem verilmekteydi. Sunumdaki maharet, en iyi şekilde elbette ki, bu sanatın teorik tartışmalarını dinleyerek değil, gerçek bir uygulama ve diğer sunumların çözümlenmesi ile sonradan kazanılabilir. Gayet rahat anlaşılabilceği gibi sunum tartışması ve aynı zamanda bellek, matbaanın icadından sonra çoğu retorik eğitiminin doğrudan yazılı hitaba yönelmiş olması nedeniyle retorik metinleri içerisinde daha az yer bulur hale gelmişlerdir.

Sunumun iyileştirilmesinde rol alanlar sesin idaresi ve jestler (*actio*) olmuştur. Sesin kullanımı ile ilgili olarak uygun ses perdesi, ses şiddeti, vurgu, durma ve deyim

⁶⁸ Corbett, Connors, s.22

kurma tarzı gibi kurallar belirlenmiştir. Olayın durumuna bağlı olmak kaydıyla oratorlar, uygun bir duruş, vücut pozisyonu, jestler, göz ve yüz ifadelerinin idaresi konularında eğitim almışlardır. Bu açılardan bakıldığında tarihteki büyük oratorların aslında çok iyi oynayan birer tiyatro oyuncusu olduklarını söylemek mümkündür. Bir kimsenin diğerini etkileyebilmesi anlamında sunumun ne kadar önemli olduğu konusunun reddedilmesinin imkânı yoktur. Birçok konuşma mükemmel bir şekilde yazılmış olmasına rağmen sunumun yetersizliği sonucunda dinleyenin kulaklarında etkisini yitirir; bu yüzden sunum çok önemlidir. Yazıcıların sunuculardan eksik olan tarafları, sunucuların izleyicilerle olan birebir yüz temasının ve sesli sunumun olmamasıdır. Yazıcılar bu dezavantajı üslûplarındaki yetenekle giderebilirler.⁶⁹

Görüldüğü üzere üslûpta olduğu gibi burada da ne söylendiğinden çok, bir şeyin nasıl söylendiğiyle ilgilidir. Konuşma tarzı için Grek'te "*hypokrisis*" keimesi vardı. Retorik bu kanunu, sesli eğitime ve mimiklerin, jestlerin kullanımına özen gösterilen bu sanattan ödünç aldı. Bu anlamda diyebiliriz ki konuşma tarzı retorik; oratorun daha ikna edici olabilmesi için, bir bütün olarak beden dilini iyi kullanabilmesini, sese ve nefese müdahale edebilmesini, ritmi sağlayabilmesini kapsayan bir kanundur.

Antikitede konuşma, özellikle de konuşma tarzı *pathos*'un güçlü ikna edici bir başvurusu olarak kullanılmasından beri, onun anlamı ya da can alıcı bir belirleyicisi olarak düşünüldü.

Konuşma tarzı (bellekle beraber) retorikle ilgili metinlerden uzak tutuldu. Ancak retorik ait pedagojide sağlam bir yere sahipti. *Exercitatio* (uygulama, alıştırma) tartışmalarında konuşma tarzının önemi vurgulandı ve *progymnasmata*'da ve retorik ait eğitimin konuşma uygulamasında açıkça gösterildi. Konuşma tarzı genel bir bağlamda kullanıldığında orijinal olarak sözel retorik gönderme yapar; sözel ya da yazılı söylemin genel sunumunu içine alan bir bakışa da sahiptir. Konuşma tarzı açıkça birinin *ethos*'u nasıl kurduğu ve *pathos*'a nasıl başvurduğuna bakar ve bu anlamda icat etmenin tamamlayıcısıdır. İcat etme ise *logos*'la sıkı ilişki içindedir. Retorik öğretisinin sözel doğası ve sunumu antikitede retorik ve edebiyat arasında, bugün var olandan daha

⁶⁹ Corbett, Connors, ss. 22-23

yakın bir birlik kurardı. Aristo toplulukları şiirin ezberden okunması ve konuşmaların tarzı arasında belirler. Her ikisi de üslûp meseleleriyle ve sözcüklerin seslendirilmeleriyle ilgilidir. Aristo konuşma tarzını retoriğin merkezinde görür. Teatral başarımla retoriğin kurallarına uygun konuşma tarzını kıyaslar. Konuşmanın farklı izleyiciler üzerindeki etkisine dikkat çeker. Konuşma tarzının etkililiğinin ve uygunluğunun konuşmayı başarılı ya da başarısız kılacağını söyler. Ardından gelen “*Ad Herennium*” adlı kitapta da aynı düşünce vurgulanır. Çiçero ise “*De Oratore*” adlı eserinde en iyi şekilde konuşmanın temeli olarak bu kanunu gösterir. Konuşmacının ne kadar zeki olsa da eğer ona sahip değilse hiçbir değer taşımayacağını ifade eder. O da Aristo gibi konuşma tarzını duygularla bağdaştırarak her duygunun konuşmaya eşsiz bir renk ve ses katacağını söyler. “*Institutio Oratoria*”’ında Quintilian da Aristo ve Çiçero gibi konuşma tarzı ve duygunun yerini tartışır ve sesin ve mimiklerin önemini vurgular.

IV. HATİPLİK DALLARI⁷⁰ *genera causarum* branches of oratory

Klasik belâgatte hatiplik, sebebin (*genera causarum*-tartışma konusu) 3 çeşidine ya da branşına göre 3’e ayrılırdı:

1. Hukukî hatiplik (ya da mahkeme ya da münazaraya ait, münazara kabilinden) *forensic, legal, judicial, dicanic*
2. Siyasî hatiplik (ya da yasamalı) *deliberative, symbouleutic*
3. Gösterimsel (ya da törensel- resmi ya da ispat eden, gösteren) *epideictic*

Konuşma çözümlemeleri ve kompozisyonlar için öğrenciler hatipliğin uygun çeşitlerini tanımada eğitilirdi. Aristo, zamanın (geçmiş, şimdiki, gelecek) görünüşlerini hatipliğin her bir çeşidiyle birleştirdi. Ve icadın uygun özel konularıyla amaçlar koydu.

⁷⁰ Bu bölümde <http://humanities.byu.edu/rhetoric/silva.htm> sitesinden ve kaynaklarımız Dürüşken, Sloane, Corbett-Connors, Kennedy’den elde ettiğimiz bilgileri karşılaştırmalı olarak özetledik.

<u>Hatipliğin Dalları</u>	<u>Zaman</u>	<u>Amaçlar</u>	<u>İcadın Özel Konuları</u>
Hukukî	geçmiş	suçlamak ya da savunmak	haklılık -haksızlık
Siyasî	gelecek	teşvik etmek ya da vazgeçmek	iyi/uygunsuz, layık olmayan
Gösterimsel	şimdiki	övmek ya da suçlamak	doğruluk/kusur

Bu kategoriler söylemin çeşitlerini teferruatıyla incelemeyeceği için bunlarla ilgili biraz şüphe olsa da retorik açıdan çözümlemelerde hâlâ yararlıdır. Çünkü ikna etmenin önemli olduğu sosyal durumlara, anlamın amacın geniş kategorilerinde odaklanır. Quintilian, örneğin, birçok akla uygun söylem ayrımlarını antikiteden beri tasnif etmiştir. Hatipliğin branşları bir meselede konuyu kurma yöntemiyle sık sıkıya bağlıdır.

Retorik Açıdan Örnek Çözümleme: Belâgatın Dalları

Şekspir'in Atinalı Timon'unun 3. perdesinde Alcibiades, bir bar kavgasında birini öldüren arkadaşı konusunda Atinalı senatörleri, kendi fikri doğrultusunda etkilemeye çalışır. O bu yüzden, arkadaşını savunarak hukukî hatipliği kullanır. Bu aynı zamanda açıktır ki Aristo'nun belirlediği icadın özel konularının kullanımı gibi mahkemeye ait hatiplik için uygundur, "haklılık ve haksızlık". Ve Alcibiades, hukukî ve siyasî hatipliği, arkadaşını övdüğü zamanlarda (methiye, kaside) onun bu uzun hizmet sicili onu ferahlatacak sanarak, birleştirir. Senatörler bu manevraları görür ve Alcibiades uzaklaştırılır.

A. YASAL SÖYLEV- JUDICIAL ORATORY

Bazen "forensic-mahkemeye ait" hitabet diye de adlandırılır. Yasal söylev esasında sadece mahkemelerde yapılır ve savunma ya da suçlama amaçlıydı.

Bu söylev türünde konuşmacı bir jüriye ya da yargıca geçmişteki bir olay hakkında söylev verir. Avukatlar savunurken ya da kovuştururken leyhte ve aleyhte tartışmaları kullanırlar. Onların asıl kilitlendikleri nokta, *stasis* (Latince *status*, *constitutio*- bir tartışmada asıl sorun, sorunun özü) teorisine dayanarak, ikincil derecede önemi olan delillerden faydalanarak bir tez yaratmaktır. Adlî uygulayıcının hedefi mahkemeyi kazanmak iken, mahkeme salonunda yapılan konuşma öğretmek kadar politik bir etki yaratma, bir karakter canlandırma ve estetik bir zevk uyandırma gibi birçok amaca hizmet eder.

Bu tür belki de sözel bir toplum olan Eski Grek'te mahkeme açma ihtiyacından doğmuştur bir demokrasi ürünüdür. Heliiaia adı verilen Halk Mahkemeleri kurulmuştur. Başlangıçta bu mahkeme askeri bir görevden dönenin raporunu dinlerdi. Yargıçlar deneyimli komutanlar ya da yasaları iyi bilen ihtiyarlardı. Diğer mahkemeler *Areios Pagos*'lardı. Bunlar Pers savaşlarından sonra yenilendi ve yerlerine 201 yargıçlık mahkemeler kuruldu. Yargıçlar toplum içinden kurayla çekilirdi. Ön sorgulamayı *arhon* adındaki görevli yapardı.

Mahkemede, yeni düzene göre, yasal dayanaklardan çok ikna etme daha önemliydi. Yargıcı duygularla etkilemeye çalışırlardı. Davacı ve davalı bizzat kendisi savunurdu kendisini. Çiçero gibi dolaylı tanıklar, Atinalılar'ın adli retoriğin öğrenilmesi konusundaki ilk gereksinmelerini Sicilyalı retorik hocalarıyla giderdiklerini gösterir. Daha önce de belirttiğimiz gibi Sicilya'da siyasi zorunluluklar yüzünden mantıksal kıyaslamalar/entimemler daha önce oluşmuş, bu da retoriğin gelişmesini sağlamıştı.

Sicilyalı iki retorik hocası Koraks ve Teisias'tır. Bunlardan ilki siyasi retorikçidir. Retoriksel konuşmayı; ön söz- mücadele ve son söz olarak üç bölüme ayırır. İkincisi adli retorikçidir. Adli konuşmayı; giriş, anlatım, ikna ve onaylama ya da kanıtlama ve çürütme ya da yalanlama olarak dört bölüme ayırmaktadır.

Grek geleneği, yasal sorunları çözme ihtiyacını bir sanat haline getirmişti. Grek yasal söylevi, Grek yasalarının temel özelliklerini yansıtmaktadır. Taraflar kendi kendilerini belli bir süre içinde sunmak zorundaydılar. Antiphon'dan elde edilen bilgiye göre juri kararını verirken, davalı ya da davacının konuşmalarından başka hiçbir şeye

değer vermezdi. Romalılar, özellikle Çiçero, bu fikri biraz daha arındırarak ve kendi kültürüyle de sentezleyerek sürdürmeye devam etmiştir. Sofistler yapılan tartışmaların hem yasal hem de retoriğin sağladığı etkiyi yapmasından yana oldular. Platon bu konuya savunma esnasında küfürlü, hileci konuşmaları fark edince etik açıdan yaklaştı. Gorgias adlı diyalogunda bu sebeple retoriği aşağılamaktadır. Ona göre retoriğin tek amacı doğru ya da yanlış düşünmeden kabul ettirmek, ikna etmektir. Aristo ise adli retoriği yasal ve etik olarak; *logos*, *ethos* ve *pathos* anlayışıyla temellendirerek kuvvetlendirmiştir. Davacının olaya ait makul kanıtları kullanması gerektiğini söylerken bir yandan da *pathos* başvurusunun jürinin kararını etkileyecek önemli bir rolü olduğunu da vurgulamaktadır. Ayrıca Grek geleneğinde herkes kendi davasını kendisi savunduğuna göre *ethos* başvurusuna, kişinin karakterine dikkati çeker. Aristo için yasal retorikle ilgili bir diğer tartışma bu türe uygulanabilen öncülleri belirtir. Aristo zevki yani suçlunun güdülenmesini, yazılı, geleneksel ya da evrensel yasa tiplerini ve sürekli yanlış olan veya kötülük yapan kişilik tiplerini inceler. Daha sonra kanıtın iki formundan bahseder. Bunlardan ilki avukatın ustalığına dayanmayan artistik olmayan kanıtlardır. Yasalara bağlıdır; şahitler, anlaşmalar, işkenceler ve yeminler. Fakat Aristo bundan çok *logos* ve avukatın ustalığını göstereceği sanatsal kanıtlar üzerinde durur: entimemler, işaretler ve örnekler.

Yasal hatip geçmişteki olaylar hakkında Aristo'nun bu branş hatiplik için uygun olarak tasvir ettiği icat etmenin iki özel konusuna dayanarak tartışma yapar: haklılık ve haksızlık (ya da doğru ve yanlış) *Rhetorica Ad Herennium*'a göre adli söylev *stasis* fikrinin genişleterek işlenmesiyle oluşturulur.⁷¹ “*Konuya uygun icat nasıl yapılmalıdır?*” sorusu tartışılır. Bu anlamda Çiçero'nun “*De Inventione*” adlı eseriyle de yakınlık gösterir. Roma adli retoriği 6 bölümden oluşurdu: giriş ya da *exordium* bölümünde jürinin iyi niyeti kazanılmaya çalışılırdı. Ardından avukat *narratio* bölümünde olayları tartıştırdı. *Partitio* ya da *divisio* bölümünde her iki tarafın mutabık olduğu ya da olmadığı noktalar ortaya konurdu. *Confirmatio* bölümünde savcı kendi kanıtlarını sunardı. *Confutatio* bölümünde davalı karşıt fikirleri çürütmeye çalıştırdı. Son olarak da *peroratio* bölümünde avukatlar konuşmalarını özetleyerek, karşı fikre saldırarak ve jüriyi etkilemeye çalışarak tamamlardı. Roma Cumhuriyeti sırasında yasal

⁷¹ Sloane, ss. 317-318

ve politik yeniliklere bağılı olarak bu söylev türünde de değişiklikler olmuştur. Roma adli retoriği adli bir retor olan Çiçero ile güç ve prestij kazanmıştır. Onun davaları adalet, dürüstlük ve *ethos* üzerine kuruludur. Çiçero teorik çalışmalarını davaların görülmesinden sonra gözden geçirerek yayımladığı eserleriyle tamamlar: “*Pro Milon*”e ya da “*In C. Verem*” gibi. Bu kitaplar, adli retorik öğrencileri için yazılmış pedagojik kitaplardır. Çiçero bu kitaplarında genel bazı karakteristikler belirlemiştir: doğal yetenek, bir usta çırak ilişkisi, örnek alınacak derecede iyi bir adlî konuşmacının taklidi ve özgür edebiyat eğitimi. Bütün bunlar belagatli bir konuşma için olması gereken koşullardır. Dürüstlük etik bir adli konuşma için adli oratora *vir bonus/ iyi adam olma*’yı sağlar. Bu da konuşmacının tezini zenginleştirir, geliştirir.

Roma’nın çöküşüyle ise adli retorik gerek uygulama gerekse teoride ortadan kalkmıştır. Rönesans’la birlikte adli retorik özellikle yazılı türünde yeniden yapılandırılmıştır.

ÖRNEK:

Catilin’e karşı ünlü konuşmasında Çiçero, Catiline’i cumhuriyetçi Roma’ya karşı el altından bir suikast düzenlemekle suçlar. Yasal hatipliğin konularına ve metotlarına başvurur. Sanki o savcı (davacı) Catiline talihsiz bir davalı gibidir. Çiçero bugün bizim mahkemelerde beklediğimiz sağlam bir kanıttan mahrumdur. Sonuçta suikastçi şehirden kaçır.

B. SİYASÎ SÖYLEV – DELİBERATİVE ORATORY

Bazen “kanun koyan, yasamalı” hitabet diye de adlandırılır. Bu hitabet esasen sadece siyasi kanunları koyanların (milletvekillerinin) konuşmalarının bir çeşididir. Bu çeşit hitabet politikaya yönelmişti ve koyulmuş yasalar toplum için yararlı mı değil mi diye tartıştığı için geleceği düşünürdü. Grek dünyası kadar eski bir geçmişi olan bu tür, Batı tarihinde güveni sağlamada önemli bir rol üstlenmiştir. İnsanlar kendilerini haklı ya da temize çıkarmak istediklerinde, günün önemli bir meselesini tartışırken ve hiç de zorbaça bir baskının olmadığı ortamlar içindeyken halk politikasını yine halkın yararı için değiştirmeyi bu türü kullanarak sağladılar. Bu dünyada Grek *ekklessia*’larından

Roma forumlarına ya da Çek parlamentosundan Japonlar'ın toplantılarına kadar çeşitli formlar gösterse de sonuç olarak bu türün, demokrasinin bir hizmetçisi olarak çalıştığını söyleyebiliriz. Demokratik bir devlette bile liderler bazen kendilerini liderlik fikrine fazla kaptırabilirler ya da bürokrasi gittikçe hantallaşabilir, seçmenler işin peşini bırakabilir. Milletvekili olarak seçilen kişiler düzenli olarak toplanıp tartışarak bu problemlere çözüm üretmeye çalışırlar. Bu bakımdan siyasi söylevin tarihi demek demokrasinin tarihi demek gibidir. Onun doğum tarihi, özgürlüğün doğum tarihiyle aynıdır. Retorik, politik serbestliğin getirdiği konuşma özgürlüğüdür- *isegoria*. Atina retoriğinin başlangıcı Pers saldırısı sonrasında denk düşer. Demokrasi Atina'ya M.Ö. 510 yılında değişen siyasi idari kadroyla gelmiştir. Monarşi ve tiranlık, yerini konsey ve halk toplantılarına bırakır. Çıçero ve Quintilian'ın retoriği sağlam, halk meclisinde politik söylevler yaptığı söylenen Perikles'in söylevleri hakkında konuştuğuna göre ellerinde onun metinleri olduğu kanısını varılabilir. Bu söylevlerin politik olup olmadığı konusunda çelişkili görüşler vardır.

Bir diğer önemli kişi, söylevin yazılı metinden okumak yerine ezbere yapılması gerektiğini savunan ve bu yüzden İsokrates'in ters düştüğü Alkidamas'tır. İsokrates, politik söylevin irticali olamayacağını söylüyordu. Perikles de yazılı sunmazdı söylevini ama önceden hazırlık yaptığı kesindi. Perikles'in ölümünden sonra Sicilya'dan Gorgias Atina'ya gelir. Bir sofisttir ve bilgisini para karşılığında satar.

Retoriği öğütsel (*simbuleutikon*), adli (*dikanikon*), gösterimsel (*epidiktion*) olmak üzere üçe ayırılan Aristo bu türün kalbinde, temelinde idare olunamamazlık, baş edilemezlik olduğunu söyler. Çünkü o, yollar, çareler öğretir ve bunun sonu yoktur. Bu tür kolayca idare edilemez ve dağınıktır çünkü geleceğe yani gelecekte ne olabileceği fikrine, odaklanmıştır. Bütün bir halkı sınırlayan, kısıtlayan kararlar, yasalar üretir. Çok seslidir ve çok farklı seslere de ihtiyacı vardır.

Aristo bu hitabete ait icat etmenin dört özel konusunu düşünüp ikiye ayırdı: İyi ve uygun olmayan/istenilmeyen ile Avantajlar ve dezavantajlar

- *İyi ve Uygun Olmayan (istenilmeyen)*: Siyasal hitabet kanun koyanlarla ilgilidir ve bu yüzden doğal olarak halka göre neyin iyi olduğuyla ilgilenir. Bu anlamda “iyi” sosyal ve pragmatik çağrışımlara sahiptir. Ama aynı zamanda iyi, daha genel olarak

ahlakî (etik) ve filozofik çizgileri düşünmeye teşvik eder. Bu etik boyut, bu konunun uygunsuzu ile, onun zıttıyla önerilir.

- *Avantajlar ve Dezavantajlar*: Siyasal hitabet kanun koyanlarla ilgiliydi ve bu yüzden belli bir toplum için avantajlı ya da dezavantajlı konuları ele alırdı. Bu konu kanun koyucu odaklarla sınırlanma ihtiyacı duymaz; çünkü avantajlar ve dezavantajlar herhangi bir toplumsal, kişisel ya da amaçsal faaliyet alanında, düşünülmüş olabilir. Bazı anlamlarda bu konu sadece icat etme konusunun daha büyük bir tanımlamasıdır: icat konularından sebep ve sonuç ya da evvelki ve sonraki.

ÖRNEK: Cinsel sorumsuzluk ilerlediğinde biz, özgürce düşük yapmaya izin vererek toplum için bir avantaj kazanır mıyız? Düşüğü yasaklamak ahlakî açıdan bir avantaj gibi görünür ama sosyal bir dezavantajın ortaya çıkması ihtimali vardır: Yasa dışı düşükler ve annelik problemleri sürpriz bir şekilde yasaklanmış olmayacak.

İyi/avantajlar ya da uygunsuz/dezavantajları Aristo, siyasî hitabette, geleneksel iyi çeşitleri ya da avantajlı şeyler üzerinden sınıflar ve açıklar:

- iyi doğum	- mutluluk
- iyi ve çok sayıda çocuk	-adalet
-zenginlik	-cesaret
-iyi şöhret	-ölçülülük
-onur	-âlicenaplık
-sağlık	-sağlık ve güzellik
-güzellik	-zenginlik
-kuvvet	-onur ve iyi ün
-bedensel uzunluk	-konuşma ve oynama yeteneği

-bedensel mükemmellik	-doğal yetenek
-iyi çağ (devir)	-hafıza
-çok ve iyi arkadaşlar	-öğrenimde kolaylık
- iyi şans	-zekilik
	-bilgi
	-sanat
	-hayat
	-adalet
	-kötünün ya da düşmanın isteğinin zıttı

Bu özel konular, gösterimsel söylev konuları (ayıplama ya da övme konuları) ile neredeyse örtüşür.

Bunun dışında Aristo insanların 5 ana konu üzerine düşündüğünü söyler: savaş ve barış, ithalat ve ihracat, ulusal savunma, yasama, alışkanlıklar ve yöntemler. Bunlara daha sonra insan hakları da eklenmiştir.

Roma döneminde siyasi söylev iki yerde yapılırdı: Yasaların teklif edilip düzeltildiği *Comitia*'da ve devletin savunmasına ait konuların karar verildiği *Senate*'de. Çiçero'ya göre böyle önemli konular sadece faydacıl değil (Aristo modeli) aynı zamanda fayda ve onurun karıştığı meselelerdir. Ona göre böyle bir karışım hakiki bir belâgat sağlar.

Cumhuriyet Roma'sından sonra siyasi söylev zor zamanlarını yaşar. İmparator gücü kendi elinde tutmak istemektedir. Despotizm hakimdir. Buna karşı Orta Çağ'da siyasi söylev kilisedeki münazaralarda yer bulur ve gelişir. Konular elbetteki teolojiyle ilgilidir. Rönesans sağlam bir demokrasi için politik koşulları sunmasa da, klasik

yazarlarla siyasi retoriği yeniden keşfetmiştir. Herhangi bir kademede- halkta ya da idarede- gösterimsel söylev kullanılıyorken ve her nerede yasalar uygulanıyorsa orada adli konuşmalar yapılyorken siyasi söylev gelişmek için illa ki mükemmel bir demokrasiye ihtiyaç duyuyordu. Thomas Wilson gibi yazarların yazdıkları ise ancak akademik konularla ilgili oluyordu. Retoriğin üç dalı 18. yüzyıla dek başa baş gidemedi. İngiliz Parlamentosunun dirilişi ve 1215'te Kral John'un Magna Carta ilanı ile birlikte dirilir. Avam Kamarası kaçınılmaz bir şekilde retorik okulu haline gelir.

ÖRNEK:

Sir Thomas More VIII. Henry'e sadakat yemini etme ya da hainlikle suçlanmaya karar verme ikilemi ile yüzleştğinde, her iki seçiminin de sonuçlarını derin bir şekilde düşünmeliydi. Eğer onaylarsa sadakat yemini hayatını ve Lord Chancellor olarak etkin pozisyonunu koruyacaktı. Bu yüzden kendini temelli olarak kralın ve milletin etkisinden kurtarır. Eğer onaylamayı reddetseydi belki ölebilirdi ama onun ölümü kiliseye sadakati ilham etme amacına hizmet edebilirdi. Şehit olması dindarlığı artırmak için bir avantaj olabilirdi. Akıllı sanki parlamentoymuş gibi kendi içinde çok tartıştı, ülkesi için en iyi politikayı belirledi. Sonunda kendi kendini şehit etmeye ikna etti ve bunun gerçekten iyi olup olmadığına biz karar vermek zorunda bırakıldık. Onun ahlakın belkemiği olan bu örneği için genellikle seçim yapmada başarılı olduğu şeklinde düşünülür. Hâlâ biz bilmiyoruz; eğer More kralın hizmetinde kalsaydı ne yapardı?

C. GÖSTERİMSSEL SÖYLEV- EPİDEİCTİC ORATORY

Grekçe *epideictic*'in anlamı "gösteri için söylev" demektir. Bu yüzden bu branş hatiplik bazen törensel ya da gösteri söylevi olarak anılır. Bu söylev çeşidi, şimdi ve buradaki yazma ve konuşma için gerekli olan fırsatlara/vaziyetlere yönlendirilmişti. Gösterimsel söylevin sonları övgü ya da suçlama içerir ve nitekim uzun methiyelerin ve tahkirlerin tarihi ve onların çeşitli tezahürleri, gösterimsel söylev geleneği içinde anlaşılabilir.

Gorgias zamanında retorik daha çok bir eğitim aracıydı ve gösterimsel tür yeniydi. Bu tür retorikte, söylevin daha yüksek düşünceye yükselmesi ve dikkat çekici

çıkarımlara varabilmesi amacıyla somut olaylar kullanılır. Onun *Elene* ve *Palamedes* adlı söylevleri bu türdendir.

Aristo (*virtue*- hassa, fazilet) (*the noble*-asil soylu, yüce) ve (*vice*- ikinci, yardım, ayıp kusur) (*the base*- alçak adi, rezil; temel,esas)ı icat etmenin özel konuları olarak tayin etti ki bunlar gösteri hatipliğine aitti.

Gösteri söylevi retoriğe ait pedagoji içinde *encomium* (methiye)ve *vituperation*'u (şiddetli sövme) içeren *progymnasmata* yolu ile öğretildi, talim edildi. Diğer iki söylev türünün belli yerleri olmasına rağmen bu türün belli ya da sabit bir yeri yoktur. Daha çok şimdiki zamanla ilgili olmakla beraber geçmiş ve geleceğe de el attığı olur. Aristo'ya göre siyasi söylevin alıcısı meclis üyesi (*ekklesiastes*) adli retoriğin alıcısı juri üyesi (*dikastes*) iken bu türün alıcısı basit, sıradan, hoş mizaçlıdır.

Epideiktic sıfatı Grek fiili söyleme, afişe etme manasına “*epideiknumi*”den gelir. Aynı zamanda yasal konuşmalarda şahit konuşmalarını tanıtmak için de kullanılır. Aristo'dan sonra Grek ve Roma yazarları bu türün övgüyü ya da yergiyi (*epainos-psogos*) içerdiğini belirtir. Daha sonra Quintilian, bu iki zıt durumun her türde, ama özellikle de bu türde kullanıldığını söyler. Ardından bu türe verilen çeşitli isimleri sıralar: *laudativum*, *demonstrativum*, *encomiastic-engkomiatikon* ve *epideiktikon*. Ona göre orator aksiyonları, bireysel özellikleri, konuşmaları, nitelikleri harici koşullara da dikkat çekerek över ya da yerer. Grek ve Latin retorik el kitapları ve öğretileri övme ve yermenin çeşitli detaylarını verir. Bu kitaplar epideiktik söylemi, eskinin yeniye, düşüğün yükseğe, alışılmışın alışılmamışa ya da tam terslerinin birbirine dönüşümünün bir dili olarak belirler. Övgü ile ilgili yerde konunun genişletilmesini ya da saygın olanın küçültülmesini ve suç ile ilgili yerde kötü şöhretli olanın genişletilmesini içerir. Bunu 4. yy. de retorisyen İsokrates, de belirtmiştir. Saygı isteyen insanları yazarken onların iyi özelliklerini abartmış, kimi suçlamak istediye de bunun tam tersini yapmıştır. Aynı yy. de yazılan “Aleksandrum Retoriği” adlı kitaba göre orator konuyu genişletir ya da daraltırken, iyi ve kötü birçok sonuçla betimlendiğini göstermeliydi. Ya da kendi cümlesini vurgulamak için yardımcı olacak bir ön yargı bildirmeliydi.

Aristo, retorikğin psikolojik boyutuyla ilgilendi. İzleyiciler konuşmayla kendileri, aileleri, aksiyonları ya da hayatlarından başka bir boyutmuş gibi ilgilenirler. Ad Herennium yazarı orator ya da dinleyici için konuyla ilgilenmenin önemini vurgular. Romalı retorisyenler ne zaman bir adamı övecek olsalar biri onun yaşadığı zamandan önceki bir zamanı, onun hayatını ve ondan sonraki periyodu içeren bir hikâye önerirdi. Orator öveceği adamın soyluluğunu ya da alçakgönüllülüğünü göstermek için anayurdunu, soyunu, neslini ele alırdı. Sonra da bunu gelecekteki başarılarıyla ilişkilendirirdi. Özne olan konunun hayatından söz ederken, yetişmesinden, eğitiminden, karakterinden, fiziksel davranışlarından bahsedilerek övülürdü. Ayrıca cesareti, adaleti, ılımlılığı da dile getirilirdi. Quintilian bunlara övülecek kişinin halkı için yaptığı bazı fedakârlıklar, bağışlar için verilmiş onurlardan da söz edilmesi gerektiğini ekler. Eğer konu birini suçlamaksa bunların tam tersi yapılır. Kişinin saygıya değmeyen, şerefsiz biri olduğu gösterilir. Onun sadece halkına zarar vermek için hareket ettiği belirtilir. Sofist Gorgias'ın (M.Ö. 5. yy) "Helen'e Övgü"sünde *epideictic* türün en erken formal yapısı görünür. Gorgias çalışmasının başında, konusunun kadın ve erkek arasında egemen/üstün bir konu olduğunu belirtir. Kalan bölümde Helen'i aklamaya çalışır. Onun Truva'dan ayrılışının kendi kontrolü dışında olduğunu, fiziksel gücün, iknanın ya da *Eros*'un sebep olduğunu söyler. İsokrates ilk nesir övgü olan "Evagoras"a, onun soyunu ve doğumunu öven bir methiye ile başlar. Sonra onun gençliğinden övgü ile devam eder. Yenilikçi Gorgias, bu türün dengelenmiş belâgati, paralellikleri ve karşıtlıkları için bazı çok da gerekli olmayan yenilikler getirmiştir. Bunlar *Gorgianic* Figürler (*antithesis*, *paronomasia*, *anadiplosis*, *parechesis*, *homoeoteleuton*, *parisosis*, *isocolon*) adı altında incelenir. İsokrates ise nesrin şiirsel dili kullanamayışından, yani nesrin dilini düzenleyecek, süsleyecek yeni sözler metaforlar türetemeyişinden yakınır. Aristo ise bu türün en edebi tür olduğunu söyler. Quintilian da bu türü diğerlerine göre daha süslü ve figürlü bularak bu fikre katılmış olur.

ÖRNEK:

İlk kitaplara ve el yazmalarına ithaf kabilinden ön sözleri epideictic hatipliğin türü olarak anlayabiliriz. Basımı uzun süre mümkün kılan hamilik sistemi, birine ithaf

edilen mektupları ve ön sözlerini sözü bitmez methiyeler dalkavukluklar olarak anlaşıldı. Bir patrona methiye düzmek kefil bulmanın imkânını ele geçirmek demektir. Bir rönesans müteşebbisi, iş adamı çalışmasının farklı kopyaları önüne 30 farklı ithaf mektubu eklerdi. Bu epideictic söylev onun en azından bir potansiyel patronunu harekete geçirirdi.

V. RETORİKLE İLGİLİ PEDAGOJİ

A. RETORİK YETENEĞİ- RHETORICAL ABILITY

Başlangıçtan beri retorik içinde dikkat çekici bir alan olmuştur. “*De Oratore*”de Çiçero’nun karakterleri retorikle ilgili pedagojiye bağlı olarak retoriğe ait yeteneğin üç alanını tartışır:

1. Doğal yetenek ya da kabiliyet (*natura*- doğum, doğa; *ingenium*-fıtrat, yaradılış, doğal nitelik)
2. Teori ya da sanat (*doctrina*- öğretim, talim, bilgi, bilim; *ars*-yöntem, usul, hüner, bilgi)
3. Pratik, uygulama (*exercitatio*-uygulama; *imitatio*, taklit)

Retorik Yeteneğiyle İlgili Retorik Çözümüne Örnek:

Abraham Lincoln kalabalığa karşı nasıl konuşacağını biliyordu. Çünkü o, bunu uzun yıllardır yapıyordu. Bu yetenek onu, bir durumda ne işe yarar ne yaramaz diye düşündürmüştür.

B.RETORİK EĞİTİMİNDE YAPILAN ALIŞTIRMALAR⁷²

Yapılan alıştırma genel olarak çözümlemelerden imitasyon-taklit çalışmalarından ve *Progymnasmata* ve *Declamation* (söz söyleme çalışması uygulaması) adı verilen alışımlardan oluşurdu.

Antikiteden günümüze retorik daima alıştırma ile ilişkilendirildi. Bir disiplin olarak klasik Grek ve Roman müfredatı içinde, Orta Çağ dil bilgisi belâgat ve mantığında ve Rönesans’ın hümanist eğitiminde retorik merkezî bir yer aldı. Retorikle ilgili pedagoji bütün bu dönemler içinde tutarlı bir çizgi izlemese de belirli temel tarzlar

⁷² <http://humanities.byu.edu/rhetoric/silva.htm>

ve metotlar üzerinde durdu. Özellikle Klasik dönem ve Rönesans döneminde retorik eğitimi kanunlaştıran ve bir sisteme bağlayan metotlar üzerinde duruldu.

Retorikle ilgili pedagoji içinde konuşma ve yazmanın sadece doğuştan gelen bir yetenek olmadığı fikri, ilk fikir oldu. Sonra, dikkatli bir gözlem ve başarılı iletişim analizine ihtiyaç duyan bir varsayım üzerinde duruldu. Gerçekte birçok retorik el kitabı nasıl konuşulacağı ya da yazılacağı konusunda soyut talimatlarla değil, en uygun uygulamaların tasvirî beyanları olarak başladı. Bu kitaplar da bütün zamanların üstünde başarılı bir yazarın ya da konuşmacının tabiatının (alışkanlığı) gözlemlenip stratejilerinin bir sistem içinde adlandırılması ile oluştu. Bu stratejiler retorik sanatı ya da *tekhne* adını aldı.

Retorikle ilgili pedagoji esaslı, edebî çalışmalarla en iyi uygulamaları gözlemlene ve çözümleme üzerine fikrini sürdürdü. En iyi hatiplerin ve yazarların konuşma ve yazıları retorik eğitiminin el kitabı olmak için olmasa da ona yardımcı olmak için temel kaynak olarak kaldı. Edebiyat hem içeriği için, Quintilian'ın *vir bonus peritus dicendi* olarak tasvir ettiği gibi üretimin bir parçası olduğu için hem de örnek şekil ve retorik teknikleri için okundu.

Retorikle ilgili pedagoji; okuma ve yazma ile gözlemlene ve kompozisyon haline getirme arasındaki sıkı ilişkiye dayanır. Bir retorisyen, Peter Ramus, retorik pedagojisini ikiye ayırır: çözümlemeler ve meydana gelmeler. Başarılı konuşma ve yazmanın gözlemlenmesi (çözümlemeler), birinin kendi konuşma ve yazmasının (*genesis*, meydana gelişler) öncülük eder, onu geliştirir.

Öğrenciler sadece fikirler için değil; dinlemek, okumak ve yararlı stratejiler bulmak için eğitilirdi. Bazı teknikler onların kendi konuşma ve yazmalarında ve taklit etmelerin çeşitli türlerinde kabul edilip uygulandı. Sonuç olarak öğrencilerin eğitimi için çözümlemelerden taklidlere, meydana gelişlere- kendi kendilerine kompozisyon haline getirmelerine kadar özel retorik alıştırmaları uygulandı.

1. Taklit Etme -*Imitation*

Eski Roma ve İnsancıl Rönesans öğretiminde taklit etme önemli bir metottu. Retorik teorisine tatbikî, pratik (*exercitatio*) bir eş, tamamlayıcı unsurdur.

Taklit etmek birçok seviyede ve metotta yer aldı. Başlangıç seviyesindeki öğrenciler taklit etmeyi, Grek ya da Latinler'in (heceleme ve gramer) ilkelerini öğrenmede, belli bir yazarın konuşmasının halisliğini kopyalamada kullandı. İlerlediklerinde kelime ya da cümleyi gramer açısından inceleme öğretilti. (konuşmanın bölümlerini bulma) Bunlar modellerinin retorik açısından çözümlemelerinin konuşmanın mecazlarını bulmak, tartışmacı stratejiler ve düzenleme örnekleri bulmak gibi çeşitli türlerde onlara yol gösterdi. Öğrenciler okudukları şekil ya da içerik olarak dikkate değer örneklerden pasajları kaydetmek için not defteri kullanma konusunda eğitildiler. Öğrenciler bu pasajları kendi kompozisyonlarına aktarabilir ya da taklit edebilirlerdi.

Öğrencilere başka bir taklit etme yolu olarak modellerinin özelliklerini alma ya da onlara benzetme yolu sağlandı. Genellikle taklit alıştırmaları orijinalinden bir şekil tipini kopyalayıp yeni bir içerik sağlayarak ya da orijinal içeriği kopyalayıp yeni bir şekil sağlayarak oluşturulurdu. Amaç, edebî bir tür sağlamaktı ve retorikal çiraklık; ayarlanmış, derecelenmiş (ya da alanından mezun demeliyiz) bir ifadenin en iyi şeklinden, en iyi modelleri alabilirdi.

Bir metot olarak kompozisyon, taklit etme; genişletme ve değişimin uygulamaları ve ilkeleriyle sıkı ilişki içindedir. Öğrenciler kendi yaptıkları daha uzun ve kapsayıcı kompozisyonları için bu modelleri kullanarak aslından uzak türler yapmak için modellerinin sıkı taklitlerinden hareket ettiler.

Bu alıştırma bazen yanlışlıkla sadece bir modelin üslubunu kopyalama olarak farz edildi. Halbuki Quintilian ve Erasmus gibi otoriteler tarafından belirtildiği gibi önemli olan öğrencilerin tartışmacı metotları ya da modellerin içeriğini gözlemleme ve taklit etmede nasıl olduğu konusudur.

Taklit ederken bazen Çiçero gibi tek bir yazarın adeta kölesi olur gibi taklidine ya da birinin en kötü özelliklerinin kopyalanması hatasına düşüldü. Bu yöntemin öğrencilerin kendilerini hazır metotlarla ifade etmesinde büyük yararı olsa da eğitim gramer ve retorik gibi metotlar ve özel linguistik bilgisiyle pekiştirildi. Taklit etmenin bir söylemin başlama noktası olduğu düşünülürse icat etme meselesini de hallettiğini söyleyebiliriz.

Taklit etme, değişme, genişletme alıştırmaları çeşitli yöntemlerle yapıldı. Retorikle ilgili pedagoji içinde bu alıştırmalar en fazla temel ve ileri seviyelerde geniş ölçüde yer bulur. Taklit etme ve genişletme ve değişme alıştırmaları eğitimi, konuşma pratikleri yaparken önde gelirdi ama aynı zamanda *progymnasmata* ve *declamation* alıştırmalarını süsleme ve geliştirme için de kullanılırdı. Değişme, genişletme ve taklit etme alıştırmaları 4 kategoriden oluşur ve bu alıştırmalar taklit etmenin temel fikrinin değişimleridir. Taklit etmede hatırlayacağımız gibi bir modelin şekli devam ederken içeriğinin değişimi ya da içeriği devam ederken şeklinin değişimi söz konusu idi. Bu değişimleri şöyle sınıflandırabiliriz:

- *Cümlelerin değişimi (çeşitlenmesi)*: Erasmus, bir cümlelerin gramerle ve retorikle ilgili elemanlarının nasıl çıkarılacağını, ekleneceğini, sırasının değiştirileceğini, yerine geçi(ri)leceğini gösterir. (“mektubun beni oldukça memnun etti” cümlesinin 150 değişik yolunu örnek vererek)

- *Çift Çeviri*: Juan Luis Vives’ın gözde bir alışırması bir pasajın Latince’den İngilizce’ye çevirisidir. Ve sonra (orijinalinden yardım almadan) tekrar İngilizce’sinden Latince’ye çevirmeye kalkmaktır.

- *Aynen Tercümeler (?) Metni Değiştirmeler (?) Metaphrasis*: Bu belli bir dilde bir türden başka bir türe değişimi içerir; bir nesir bir şiire dönüştürmek gibi.

- *Açıklamalar (Paraphrasis)*: Bu alışırma bir model metni kısaltmak değil; onun anlamını başka sözcüklerle ifade etmektir.

- *Özet (Epitome)*: Model bir metni ya da pasajı içeriğini kısaltarak özetlemek.

Her ne kadar doğal yetenek ve teorik eğitim retorik uygulamanın tamamlayıcısı olarak düşünülse de retorik daima pragmatik bir ilgi olmuştur. Eski sofistlerin zamanından beri retorik öğrencilerini konuşma ve yazmaya hazırlamak için bazı egzersizler uygulanmıştır.

Pratik konuşmalar retorik gelenek içinde egzersiz olarak üstün/ hâkim konumda oldular. Bu çalışmalar aşağıdakileri kapsardı:

- *progymnasmata*: tam bir konuşma içinde ek çalışmaları gerektiren 14 başlangıç, hazırlayıcı alıştırmalar grubu.

- *declamations (susoriae* –sözlükte suasor_oris: öğüt veren kimse, avukat- *contraversiae*- tartışma, münakaşa, anlaşmazlık, ihtilaf, kuşku) öğrenciler sonuç olarak

siyasal (*deliberative*) ya da yasal (*judicial*) hitabette kompozisyonu, konuşma yapmayı öğrenirler.

Progymnasmata ve *declamation* alıştırma ları , taklit etme içinde bulunan prensiplere ve metotlara dayanır. Özellikle edebî modellerin retorik çözümlemeleri üzerinde durulur. Bu çeşit sıkı çözümlemeler, öğrencilerin kendi materyallerini geliştirmek için gerekli öğrenme metotlarını sağlar. Seçip ayırarak, pasajları kopyalayarak, yaygın söyleyişler, tasvirler, mecazi diller, *maxim*lerle bilgileri yavaş yavaş toplar ve başka yere uygularlar.

Taklit etme gibi genişletme de bir uygulamalar grubu ve bir ilke olarak düşünülmüştür diyebiliriz. Genişletme bazen, verimli, bir konuşmanın yükselen, artan, patetik başvurusunun kısıtlı anlamını taşımıştır. Genişletme, daha çok model bir yazar ya da pasajdan sağlanan bir temanın çeşitli kompozisyonlarda kuvvetini ve tesirini ifade etmekteydi. Rotterdam'ın “*De Copia*”sının Erasmus'u bu itibarla mantıklı ve özel metotlar sağlayarak genişlemiş ve çeşitlenmiş (ya da değişmiş demeliyiz) bir dil için önemliydi. Benzer biçimde “*copia*” üslûbun aşırı bir niteliği olarak adlandırıldı; ama, retorik pedagojisi içinde, düşünce (*res*) ve ifade (*verba*) etme genişletme ve değişimi öğrenen biri için, ünlü bir ders kitabı ve metotlar grubu olarak sınıflandırıldı.

2.Progymnasmata Grekçe “*pro*” önce, *gymnasmata* “alıştırmalar”

Retorik öğrencilerini tam bir nutuk yaratmaya ve sunmaya hazırlayan bir grup temel alıştırmalardı. Klasik ve Rönesans pedagojisinin hayatî bir unsuruydu. Birçok *progymnasmata* alıştırma ları klasik hitabetin unsurlarıyla direkt ilişkilidir.

14 Progymnasmata

1 – Fabl- Fable

2. Hikâye, hikâye türünden- narrative

3. Chreia –Çiğdem Dür. Bu kelimeyi “*chria*” olarak almış ve “retorikaya ön hazırlık çerçevesinde yazılan ahlaksal konulu denemeler bk. *progymnasmata*” şeklinde açıklamış.

4. Atasözü- *proverb*

5. Çürütme, tekzip, yalanlama- *refutation*

6. İspat, tasdik- *confirmation*
7. Basmakalıp söz- *commonplace*
8. Methiye, kaside- *encomium*
9. Sövgü, hicviye- *vituperation*
10. Mukayese- *comparison*
11. Taklit etme, şahıslandırma- *Impresonation*
12. Tasvir etme- *description*
13. Tezler ya da konular- *Thesis or theme*
14. Bir yasayı savunma ya da bir yasaya saldırı (*defend/ attack a law*)

-Fabl: *mythos*. Öğrenciler, belli bir fablı, genellikle Ezop'tan, genişletir ya da kısaltırlardı. Ya da Ezop'un sıkı bir taklidi şeklinde yeni bir fabl yazarlardı. Bu özellik, öğrencileri şahıs ve zaman değişikliği ile yapılan söylemden, doğrudan doğruya aktarılan konuşmaya çevirirdi.

ÖRNEK: *Bu örnek Hermogenes'in progymnasmata üzerine tezine dayanır. O, diyalog kullanılarak genişletilen yalın, çıplak bir hikâye verir.*

“Meclisteki maymunlar bir şehir kurmayı düşünürler ve biri bir konuşma yapmak için öne çıkar. Onların buna çok ihtiyacı olduğunu belirtecektir. ‘Görmeliyiz’ der ‘insanların bu konuda nasıl talihli olduklarını. Sadece her birinin bir evi olduğu için değil, aynı zamanda hep beraber halk toplantılarına ya da tiyatroya, ruhlarını memnun edecek her türlü şeyi görmek ve duymak için beraber gittikleri için talihliler.’Devam eder ve olaylar üzerinde durmayı ve kararın resmen geçtiğini söyleyerek yaşlı maymun için bir konuşma tasarlanır.”

-Hikâye: *diegema, narrative*. Quintilian'a göre hikâye anlatmak retorik eğitiminin birinci alıştırmasıydı ve bir hikayeyi öğrencilerin sonundan başına, ortasından geriye ya da ileriye yeniden söylemesini içerirdi. İfade etmeye öğrencileri hazırlayan bir önceki deneyim (fabl) hikâye alıştırmalarında diğerini izleyerek *progymnasmata* alıştırmaları için ve prensip olarak tam bir egzersiz konuşmasının *narratio* bölümü için bloklar, büyük parçalar inşa etme halini aldı. (Bunlar için özetler, konu dışı sözler ya da hikâye etmenin çeşitleri gerekliydi.)

Kompozisyon İçin Talimatlar:

Öğrenciler, tarihçilerden ya da şairlerden gerçek ya da kurmaca bir hikâye ele alırlar ve onu, gerçeklere bağlı kalarak kendi sözcükleriyle yeniden yazarlar:

- Kim yaptı?
- Ne yaptı?
- Ne zaman yaptı?
- Nerede yaptı?
- Nasıl yaptı?
- Niçin yaptı?

-Kısa hikâye, menkîbe : *Chreia ya da Anecdote. Chreia* (Grekçe *chreiodes*'ten “faydalı”) birine verilen ahlâki amaca yönelik özet bir hatıradır. Anekdot formundadır. Bir darbimesel ya da iyi örnek olan bir olay anlatılır ya da her ikisi birden verilir. Kıssadan hisse mantığındadır.

Kompozisyon İçin Talimatlar: Birinin ne söylediğinin ya da yaptığının hikâyesi aşağıdaki adımlar kullanılarak genişletilir:

1. Söyleyeni, yapanı ya da hikâyenin kendisini öv.
2. Konunun bir açıklamasını (izah, şerh) ver.
3. Niçin söylendiğini ya da yapıldığını söyle.
4. Bir zıtlık ortaya at.
5. Bir karşılaştırma ortaya at.
6. Anlam için bir örnek ver.
7. Sözü ya da olayı diğerlerinin şahitliğiyle destekle.
8. Kısa bir son söz ya da sonuçla sonlandır.

ÖRNEK: *Bu örnek Plato'nun Republic'inden alınmıştır. Yukarıdaki adımları sıkı bir şekilde takip etmez ama chreia, edebiyatta bir amacı desteklemek için nasıl kullanılır, anlaşılabilir. Aşağıdaki pasajda Cephalus, Socrates ve Glaucon'a yaşlılığın görünen acıları üzerine nutuk verir:*

“ Yaşlı şair Sophocles'i nasıl hatırlarım? İleri yaştaki bir âşık görevini nasıl yerine getirir, sorusuna verdiği yanıtla. Sophocles: Sen hâlâ orada olan adam mısın? Sessizlik. Ve cevaplar: Büyük bir memnuniyetle konuştuğum bir şeyi kaçırmış olabilir

miyim? Sanki deli ve öfkeli patronumdan kaçmışım gibi hissettim. Onun sözleri bilincimi oluşturdu. Şimdi o sözleri beyan ettiğimde, benim için iyi görünüyorlar. Kesinlikle yaşlılık, sakinlik ve özgürlüğün büyük bir anlamına sahip. Tutkular rahatladığında, Sophocles'in söylediği gibi, sadece bir deli patronun değil, birçok patronun elinden kurtulmuş oluruz, özgürleşiriz.”

-Darbimesel: *gnome-proverb*. Öğrenciler, genişletmek için bir özet beyan eden ifadeyi kınıyor ya da övüyorlardı. Bu söz, kimin söylediği belli olmayan, *chreia* ile benzer. Özne- konu olarak genişletmek için, neredeyse *chreia* ile özdeş yollarla genel, umumi *sententiae* ya da yaygın olarak bilinen ahlâki sözler ele alınır.

Kompozisyon İçin Talimatlar:

Birinin söyledikleri ya da yaptıklarını yani hikâyesini aşağıdaki adımları kullanarak genişlet:

1. Söyleyeni, yapanı ya da hikâyenin kendisini öv.
2. Konunun bir açıklamasını (izah, şerh) ver.
3. Niçin söylendiğini ya da yapıldığını söyle.
4. Bir zıtlık ortaya at.
5. Bir karşılaştırma ortaya at.
6. Anlam için bir örnek ver.
7. Sözü ya da olayı diğerlerinin şahitliğiyle destekle.
8. Kısa bir son söz ya da sonuçla sonlandır.

ÖRNEK:

Eğer biri İncil'den bir darbimeselle başladıysa “Damın bir köşesinde oturmak, gürültücü bir kadınla geniş bir evde oturmaktan daha iyidir.” Yukarıdaki adımlara göre açıklayabilir:

Bilgece söz örneği Solomon, darbimeselde yer aldığı gibi küçük ve önemsiz bir evde oturmanın, bir malikaneyi huysuz bir kadınla paylaşmaktan daha iyi olduğu konusunda gerçekten dirayetini gösterdi. Birçok evli erkek bu tecrübeden bilgi edinmelidir. Solomon bu darbimeseli onların menfaati için hem kadınlara hem erkeklere verdi. Dırdırcı bir kadınla aynı evi paylaşmak, TV’de Rush Limbaugh’u daima akort etmeyle yaşamak gibidir. Örneğin ben bir kamu dairesinde çok verimli

alışan bir adam tanıdım. Kendi evi hariç her yerde seçimi kazandı. Karısını vetosunun gücünün görüldüğü yerde onun kanunları asla yürürlüğe geçemedi. Çok fazla hayal kırıklığına uğradı. Politika hırsından vazgeçti ve şimdi Taco Bell’de katları temizliyor. Aile bilimi uzmanları evde barışı, huzuru devam ettirmemiz konusunda bizi uyarıyor. Tecrübeli Solomon’un tavsiyesini tutmalıyız.

-ürütme, yalanlama: *anaskeue- refutation.* ürütme alıştırması karşı görüşe, tipik olarak bir mit ya da menkıbenin, masalın güvenilirliğine sarılmadır. Takip eden alışırtmalara (*confirmation*) bir eştir. Her iki alıştırma da doğrudan bir hitabetin bütünlüğüyle ilgilidir.

Hermogenes zamanından beri ürütme alışırtmaları, doğrulama alışırtmalarının önünde gelirdi. Bir gerçek hakkında şüph e etmekten doğ ar. Bir konuşmaya zıt bir tezin kusurlarını eleştirerek başlamak daha kolaydır.

ürütme alışırtmaları, doğrulama alışırtmaları ile eşti ve beraber tez ya da konu alışırtmalarını kapsardı. Bir konunun iki yönünü tartışıyordu ya da *in utrumque partes*. (her iki yan gibi bir anlamda)

Kompozisyon İçin Talimatlar:

Bir mit ya da menkıbenin güvenilirliğine bu adımları izleyerek saldır:

1. Hikâye anlatıcısını suçla
2. Hikâyenin özetini ver.
3. Aşağıdaki gibi olarak saldır:

- *obscure*: Anlaşılması güç, belirsiz

- *incredible*: inanılmaz

- *illogical*: mantıksız

- *unfitting*: kuvvetten düşürerek, zayıflatarak

- *unprofitable*: verimsiz, boş, nafi le

- Doğrulama: *kataskeue- confirmation.* Doğrulama bir önceki alıştırmanın zıttıdır. Tipik olarak bir mit ya da menkıbenin güvenilirliğini tartışarak belli bir fikri geliştirmeye teşebbüs eder. ürütme gibi benzer örnek takip eder. Söylevin bölümleriyle doğrudan ilgilidir.

Kompozisyon için Talimatlar:

Bir mit ya da mekâbenin güvenilirliğini aşağıdaki adımlarla tartış:

1. Hikâye anlatıcısını öv.

2. Hikâyenin özetini ver.

3. Hikâyeyi sağlamlaştır:

-*manifest* :açıkça göster, ispatla, açık, aşikâr

-*probable*: olası, muhtemel olanı kullan

-*possible*: mümkün

-*logical*: mantıklı

-*fitting*: kuvvet vererek, uygun olarak

-*profitable*: kazançlı

- **Basmakalıp söz:** *koinos topos- commonplace*. Klişe tabiatında “var olan kötülükleri genişleten bir kompozisyonudur”. (orijinal olarak genişletmenin bir özelliği ya da daha çok kusur olarak tasvir edilmiştir.) Takip eden iki alıştırma, methiye ve yergiden, tek başına bir kişinin özel niteliklerindense genel özellik ya da kusur ele alarak ayrılır. Konular, kumar oynamayı, hırsızlığı, zinayı vs. içerir. (*Proverbs, maxims* ve *sententia* bunların hepsi *commonplace* olarak kullanılır)

Kompozisyon İçin Talimatlar:

İnsan doğasını ya da bir insan tipinin genel yaygın bir kusur ya da özelliğine aşağıdaki adımları kullanarak karşı çık ya da destekle, tartış:

1. Bir aykırılık ya da muhalefetle başla

2. Bir mukayese öne sür; saldırdığın şeyin daha iyisiyle kıyasla

3. Bir atasözü öne sür ki işi yapanın motivasyonunu yüzüne vursun, azarlasın

4. Suçlanan kişinin geçmiş yaşantısı hakkında iftira kabilinden bir tahminle bir ara söz kullan.

5. Örnek kişi hakkında merhamete gelme fikrini reddet.

6. Bir özellik ya da kusur tartışmada aşağıdaki başlıkları düşün:

-yasallık

-adalet

-başvurulan çare, politika, doğruluğuna bakmadan yürütme

-kullanışlılık

-nezaket, ılımlılık

-sonuçlar

-methiye: *enkomion- encomium*. Methiye eşlik eden faziletleri açıklayan bir kompozisyonudur. Konular, kişileri, şeyleri (soyut fikirler gibi), zamanları (mevsimler gibi) yerleri, hayvanları, büyüyen şeyleri, genel ya da özel olarak içerir.

Kompozisyon İçin Talimatlar:

1. Kişinin hangi soydan geldiğinin tasvir et:

- hangi toplum

- hangi ülke

-hangi atalar

-hangi aileler

2. Kişinin terbiyesini, yetişmesini tasvir et

-eğitim

-sanatta öğrenim

-yasalarda (hukuk, töre) eğitim

3. Kişinin işleri ve bunlar sonuç olarak tasvir edilebilir:

-aklının faziletleri (metanet ya da sağduyu gibi)

-bedeninin faziletleri (güzellik, hız ya da kuvvet gibi)

-bahtının faziletleri (yüksek pozisyon, güç ya da zenginlik, arkadaşlar)

4. Övgünün derecesini yükseltmek için uygun bir kıyas yap

5. Seni duyanlara bu insanla rekabete teşvik etmek için ya da bir dua için bir son sözle sonuçlandır.

-Yergi: *psogos- vituperation*. Hiciv ya da ağır hakaret. Eşlik eden kötü özellikleri açıklayan kompozisyonudur ve önceki alıştırma *encomium*'la eştir. Aynı zamanda da *commonplace*/basmakalıp söz alıştırmalarına benzer. *Encomium* gibi hiciv, konu olarak en çok kişileri ama aynı zamanda şeyleri (soyut fikirler gibi), zamanları (mevsimler gibi) yerleri ve hayvanları içerir.

Kompozisyon İçin Talimatlar:

Var olan kötülük için bir kişi ya da şeye saldır. Girişten sonra şu adımları izle:

1. Kişinin hangi soydan geldiğini tasvir et:
 - hangi toplum
 - hangi ülke
 - hangi atalar
 - hangi aileler
2. Kişinin terbiyesini, yetişmesini tasvir et
 - eğitim
 - sanatta öğrenim
 - yasalarda (hukuk, töre) eğitim
3. Kişinin sonuç olarak tasvir edilebilir işlerini tasvir et:
 - aklının kötülükleri (zayıflık ya da düşüncesizlik)
 - bedeninin kötülükleri (süslüzlük, uyuşukluk ya da güç eksikliği)
 - bahtının kötülükleri (yüksek pozisyonunun, gücünün, zenginliğinin ya da arkadaş çevresinin çöküşü ya da eksikliği)
4. Hicvini yükseltmek için uygun olmayan bir kıyas yap.
- 5.Seni duyanları bu insanla rekabet etmek için bir teşvik içeren bir son sözle sonuçlandır.

-Karşılaştırma: *synkrisis –Latince comporatio- Comparison* Bir konuyu yan yana biri diğerinden daha büyük -ya da eşit- olarak kuran karşılaştırmalı bir kompozisyondur. Ya iki methiye ya da bir methiye bir hiciv üzerine kurulur. Özne konu evvelki iki alıştırmayla aynıdır ama sıklıkla tarihi, masal tarihininden ya da kurgusal karakterler içerir.

Kompozisyon İçin Talimatlar:

Sıkı bir mukayesede iki kişi ya da şeyi öv ya da birini öv, diğerini yer. Ayrı ayrı konu etmemede kati ol; paralel çizgide konu et. Girişten sonra şu adımları izle:

1. Kişinin hangi soydan geldiğinin tasvir et:
 - hangi toplum
 - hangi ülke
 - hangi atalar
 - hangi aileler

2. Kişinin terbiyesini, yetişmesini tasvir et

-eğitim

-sanatta öğrenim

-yasalarda (hukuk, töre) eğitim

3. Kişinin sonuç olarak tasvir edilebilir işlerini tasvir et:

- aklının kötülüklerini ya da faziletlerini (zayıflık ya da sağ duyu/ düşüncesizlik)

- bedeninin kötülükleri ya da faziletleri (güzellik ya da süssüzlük, hız ya da uyumsuzluk, güç /güç eksikliği)

- bahtının kötülükleri ya da faziletleri (iyi/kötü yüksek pozisyon kullanma, güç, zenginlik ya da arkadaşlar)

4. Seni duyanları bu insanla rekabet etmek için bir teşvik içeren bir son sözle sonuçlandır.

-Şahıslandırma, taklit etme: *ethopoeia/prosopopoeia- Impersonation.*

Seçilmiş bir insanın *ethos*'unun (karakterinin)tasvir etmek, tanımlamak için bir takliddir. Modern dramatik monolog ile karşılaştırılabilir. Konu, *encomium* gibi tarihi, mitik ya da kurgusal bir karakter olabilir. *Impersonation*'un sıradan bir taklit etmeden farkı, diyalog kullanan dramatik bir formda olmasıdır.

Kompozisyon İçin Talimatlar:

1. Karakterin konuşabildiği bir üslûpta şahıslandırma kompoze edilebilir:

-açıklık

-özlülük

-süslülük

-sonun eksikliği

-şekilsizlik

2. Aynı zamanda düşün:

-geçmişe

-şimdiye

-geleceğe bakışını

-Tez, Tema: *Thesis ya da Theme, thesis* Tema ya da tez araştırma altındaki konunun mantıksal bir tetkikidir. Politik ya da kuramsal olabilir. Bu, belli bir konunun iki yönünü tartışan giriş için ilk alıştırma. Politik temalar için tipik konular şunlardır: Biri düşünen bir grupta tartışabilir; şehir surla çevrilmeli midir ya da biri evlenmeli midir, gibi genel sosyal konular olabilir. Kuramsal ya da riskli konular şöyle sorular içerir: Cennet, sema, gök küresel midir? Hipoteze karşı olarak tez, özel, şahsî ya da belli bir pragmatik konu ele almazdı. Ama genellikle tartışıldı. (*commonplace* gibi bu çalışma da *progymnasmata* alıştırmalarından başlıkları ödünç alırdı.)

Kompozisyon İçin Talimatlar:

Politik ya da kuramsal bir sorunu iki yönden (tez-antitez) tetkik et:

1. Girişle başla
2. Eğer uygunsa hikâye (*narratio*) ekle
3. Kanıtlayıcı, tasdik edici tez sun (kanıt)
4. Muhalefeti çürüt (çürütme)
5. İlerlerken şunlara dayanarak düşün:

-yasallık

-adalet

-politika (işin haklı olup olmadığına bakmadan yürütme)

-uygulanabilirlik

-nezaket

-sonuçlar

-Bir yasaya saldırma ya da bir yasayı savunma: *nomou eisphora- defend/ attack a law* . Yasaya saldırı ya da onu savunma bir *progymnasmata*’dan daha çok bir *declamation*’dur. Bir tezdense daha çok bir hipotezdir. Bir konunun iki yanını ele alır.

Kompozisyon İçin Talimatlar: Gerçek, tarihi ya da kurgusal yasaların leyhte ve aleyhte olan yönlerini aşağıdaki başlıkları kullanarak tartış:

-yasallık

-adalet

-politika (haklı olup olmadığına bakmadan yürütme)

-nezaket

-Tasvir etme: *ekphrasis- description*. Gözlerinizin önüne özneyi açıkça getiren bir kompozisyonudur. *Encomium* gibi özneler; kişiler, hayvanlar, yerler, zamanlar, aksiyonlar, büyüyen şeyler olabilir.

Kompozisyon İçin Talimatlar: Birçok konuşma figürünü kullanarak bir kişiyi ya da bir şeyi tasvir et. Özne bu sayede dinleyenlerin gözleri önünde canlanır. Genellikle tam bir tasvir, eğer insan tasviriyse baştan ayağa, bir aksiyonsa baştan sona olur.

3.Declamation: *declamatio meleté* Grekçe “uygulama”

Retorik eğitiminin en yüksek şekli olan konuşma uygulamaları *declamation* olarak bilinir. Bu ileri uygulama, *progymnasmata* ya da temel egzersizlerden sonra gelir. Başlangıç egzersizleri soyut terimler içinde genel temalarla ilgili olurken (tez egzersizleri gibi) bir *declamation* belli şahsi ya da belli bir pragmatik ilgiye uyarlanır. (hipotezler) Öğrenciler, hitabet için belli bir bağlam ya da *kairos* sağlayarak birleştirilmiş bir hitabet içinde, elverişli durumu, uygun zamanı (*occasion*) ve *audience*’ı sınırlama konusunda ve onlar için uygun sözcükleri bulma konusunda eğitilirlerdi.

Bu alıştırmalar ya siyasal, (*suasoria*) ya da adlî idi.

-Suasoria: *suasor-* oris: öğüt veren kimse, avukat. Bu konuşma uygulamalarında bir öğrenci bir karar almak üzere olan belli bir tarihî ya da mitik karaktere bir tavsiye sunar. Bu tipik olarak bazı etik ikilemlerde en iyi politikayı seçmeyle ilgilidir. Bu konuşmalar siyasî hitabette, usulü/uygulamayı kurmuştur. Bu esnada oluşan yaratıcı bazı canlandırmaların (*impersonation*) *progymnasmata* alıştırmaları ile birleştiği söylenebilir. Bu konuşmalar öğrencilere ikna etmede karakterin rolünü anlamayı (ya da *ethos*) öğretmede yarar sağladı. Suasoria’nın önemli vurgusu etik tartışmanın ayırımına dikkat çekmekti.

Örnekler: Cato evlenmeli miydi?

İskender denizi geçmeli miydi?

Ispartahlılar Thermopylee’den geri çekilmeli miydi?

-Controversia: Latince sözlükte: tartışma, münakaşa, anlaşmazlık, itilaf, kuşku, itiraz. *Suasoria* etik bir görüşme olarak öğrencileri meşgul ederse, daha ileri bir tartışma olan *contraversia* öğrencileri hayalî bir adlî ya da münazara kabilinden bir görüşmeye davet

eder. Bir yasa savunmada ya da yasaya saldırmada *progymnasmata* alıştırmalarıyla kıyas edilebilir. Her iki durumda da öğrencilerin tartışmak için bir kanunun her iki tarafını sorması ya da hiçbir yönünü sormaması gerekir. Aynı zamanda *impersonation* alıştırmaları gibi tartışma belli bir karakterin perspektifinden yapılırdı.

Contraversia hayalî bir yasal davadan oluşurdu. Bir öğrenci bir yasayla ve yasanın bozulduğu bir durumla sunulurdu. O sonra davacı ya da davalı olarak, taklit etmek için düzenlenmiş olan kişinin karakteri içinde münazara kabilinden bir konuşmada yasayı yorumlayabilir ya da kabul edebilirdi. Bunu yapmak için bazen öğrenciler müvekkilinin kabahatini ve nedenlerini açıklamak ve mazur görmek için güvenilir bir hikâye (*backstory*) yaratırdı. Konuşma uygulamalarının en gelişmiş olarak bir *controversia*'dan tam bir hitabetin düzenlenmesine sahip olması beklenirdi; bir girişi, gerçeklerin öyküleyici bir ifadesini, sağlam kanıtları ve bir sonucu içerirdi.

Antikiteden elimize kalmış bir örnek, bu nutukları retorik açıdan gösterişli retorik örnekler olarak ifade eder. Bunlarda öğrencinin sözel çevikliğinin gösterisini yapmak için icat etme konuları, çeşitli konuşma figürleri ve stilistik kompozisyonun unsurları gösterilmişti ve onun retorik tekniklerinin üstünlüğü için özellikle *progymnasmata* alıştırmaları içinde çeşitli metotlara ve diyalogun dahil edilmesine (*dialogismus*) ya da canlı bir tasvirle boyama gibi metotlara dikkat edilmişti.

ÖRNEK Controversia:

Fakir Adamın Arılarının Durumu

Yasa: Mülkiyete gayri meşru zarar verildiği için dava açılabilir.

Durum: Bir yoksul ve bir zengin adam bitişik bahçelere sahiptir. Zengin adamın çiçekleri vardır, fakir adamın arıları. Zengin adam çiçeklerine zarar verdiği için arılardan şikâyetçidir ve fakir adama onları taşımasını söyler. Ama o taşımaz ve zengin adam arıları öldürmek için çiçeklerine zehir döker. Zengin adam, mülkiyete gayri meşru yoldan zarar vermekle suçlanır.

(Fakir adamı temsil ederek öğrenciler onun zengin adama karşı durumunu sunarlar)

VI. RETORİKLE İLGİLİ STRATEJİLER⁷³

(değişimin dört çeşidi, 4 katlı plan- *quadripartita ratio*)

Addition Substraction Transposition Substitution

İlave Çıkarma Yerini Değiştirme Başkasının Yerine Koyma

İlave, çıkarma, yerini değiştirme, yerine koyma değişimin dört kategorisini kapsar. Bunlar dilbilim seviyelerinin geniş bir düzeninden geçen, söylemin değişmesi ve işlenmesi için retoriğin ana izlemleridir: kelime formları, cümleler, paragraflar, metin ya da konuşmaların bütünü vb.

Bunlar şu biçimlerde kullanılmıştır. Sözcük şekillerinde kusur (*vices*), genel stratejiler için icat etme (*invention*), üslûpsal imkânlar için *tropes* ve *schemes*, pedagojik metotlar ve taklit etme (*imitation*) metodu için bir modeli başka ve orijinal olanına dönüştürme şeklinde düşünülmüştür.

1.Ekleme: *adiectio addendo- addition*. Söylemin işlenmesinde temel bir stratejidir. İlave etme böyle başka bir strateji olan *amplification* (genişletme) ile sıkı ilişkilidir. (Hatta neredeyse eş anlamlı) *Metaplasm*, *synonymia*, *polysndeton* ve *epitheton*'la ilgilidir.

2. Geri alma, nakil: *detractio- subtrahendo- subtraction*

Diğerleri kadar söylevin işlenmesinde temel bir stratejidir. Genel olarak atlama figürleri ve *anesis*, *meiosis*, *syncope*, *charientismus*, *tapinosis*, *synaloepha*, *restrictio*'dan faydalanır.

3. Yerini değiştirmek: *transmutatio- Latince sözlükte “transmuto”-* transposition. Normal sırayı ya da yerini değiştirmek. Temel bir stratejidir ve birçok seviyede meydana gelir:

Bir sözcükteki harflerin değişimi *metathesis*, bir cümledeki sözcüklerin gramatikal sırasının değişimi *hyperbaton*, ilgili olayların zaman sırasının değişimi *hysteron proteron*. Sıralama figürlerinden faydalanır.

4. Yerine geçme : *immutatio-değiştirim,ret. Bir şeyi belirli bir özelliği ile isimlendirme usulü- metonymy, substitution*. Söylemin temel bir stratejisidir. Çok sayıda

⁷³ <http://humanities.byu.edu/rhetoric/silva.htm>

değiştirme figüründen başka, değiştirmenin retorikle ilgili pedagoji içinde özne- konuyu çeşitlendirme ve genişletme için standart bir metodu bulunur. Değiştirme figürlerinden faydalanır.

Üçüncü Bölüm

FİGÜRLER

Figürlerin Batı retorik geleneğinde en basit en eski sınıflandırması *schemes* ve *tropes* adı altında olmuştur. Henry Peacham'ın⁷⁴ Susenbrotus'tan alıp geliştirdiği ayrım da bu tarzdadır. Bu retorikçilere göre figürler bu iki ana sınıftan sonra alt sınıflara ayrılır: *Tropes*'ler kendi aralarında sözcükler ve cümleler için olmak üzere ikiye ayrılırken , *schemes* kendi içinde önce gramatikal ve retoriğe ait olarak ikiye ayrılır. Daha sonra gramatikal olanlar imlâya bağlı olanlar ve sentaksa bağlı olanlar olmak üzere ikiye; retoriğe ait figürlerse kelimeler, cümleler ve genişletme için olmak üzere üçe ayrılırdı. Sonuç olarak *tropes* ve *schemes*'in her ikisi de dilin sıra dışı ya da betili/figüratif kullanımından doğar. *Trope*; bir sözcüğün anlamının sıradan ya da esas kullanımından sanatlı bir sapma ve *schemes* de sözcüklerin sıradan düzenlenmesinden sanatlı bir sapmadır. Genel olarak bu iki ana sınıf şu sanatları içine alır⁷⁵:

Trope:

*Bir şeyi başka bir şeye gönderenler: *metaphor, simile, synecdoche, metonymy, personofication*.

*Söz oyunları ve cinaslar: *antanaclasis, paronomasia, syllepsis, onomatopoeia*.

*Yer değiştirmeler: *anthimeria, syllepsis*.

*Abartmalar ve tahfif etmeler: *hyperbole, auxesis, litotes, meiosis*.

*Semantik değişmeler/ters dönmeler: *rhetorical question, irony, oxymoron, paradox*.

Scheme:

⁷⁴ Peacham, s.11

⁷⁵ <http://humanities.byu.edu/rhetoric/silva.htm>

*Dengenin Yapısı: *isocolon* ve *tricolon*'u içine alan *parallelism*, *antithesis*, *climax*.

*Sözcük Sırasında Değişim: *anastrophe*, *parenthesis*, *apposition*.

*Atlama: *ellipsis*, *asyndeton*, *brachylogia*, *polysndeton*.

*Tekrar: *alliteration*, *assonance*, *polyptoton*, *antanaclasis*, *anaphora*, *epistrophe*, *epanalepsis*, *anadiplosis*, *climax*, *antimetabole*, *chiasmus*.

Bunlar dışında kimi sanatları dahil etmeleri açısından farklılık gösteren bir ayrım da genel olarak bizim de kitaplarımız da gördüğümüz söz ve düşünce sanatları ayrımlarıdır. Örneğin Roman retoriğinin el kitabı *Ad Herennium*'da söz ve düşünce figürleri ayrımı vardır. Süheyla Bayrav⁷⁶ konuya genel bakışı şöyle özetler:

“.....XVII-XVIII. yy.larda retorik öğretimi bu sanatları belletmekle yetiniyordu. Retorik alanının daralması, sonunda onları etkiledi. XIX.yy'nin ikinci yarısından bu yana, onların da yıldızı sönmeğe başladı.. Tropes ve figures denilen bu sanatları küçümseme, birbirinden ayıramama ve tek bir ad altında toplama, genel bir davranış halini aldı: Oysa klasikler trope ile figürü birbirinden iyice ayırırdı: Fontanier bunları şöyle tanımlar: 'söylevdeki fikir, düşünce ve duyguların yaygın ve yalın ifadesinden uzaklaşan, çok ya da az değerli bir buluş olan çok ya da az carpıcı biçime, deyime figür denir.' Figürler, diksiyon, yapı, söyleyiş v.b. olarak da çeşitli bölümlere ayrılır. Yani kâh anlamda, kâh biçimde ortaya çıkarlar (figures de mots- figures de sens). XVIII. yy.den sonra retoriğin en önemli bölümü haline gelen trope'larda ise genellikle tek kelimenin bir anlam değiştirmesi söz konusudur. Bu değişme istiare ya da mecaz-ı mürsel yolu ile oluşur.....”

Biz buraya, farklı bir bakış da getirmiş olmak için, bulabildiğimiz tasnifler içinde yer alan **işlevsel tasnifi** aldık.

I. DEĞİŞTİRME FİGÜRLERİ

Bu figürler değiştirmenin çeşitli şekillerini tasvir eder. Değişimin dört kategorisinden biri olarak *substitution*'la ilgilidir .

Acoloutha: Ortak (birbirinin yerine geçen) sözcüklerin değişimi

Anacoloutha: Orijinaline çok yakın ama birbirinin yerine geçmeyen bir tarzda bir sözcüğün diğerinin anlamıyla değişimi.

⁷⁶ Süheyla Bayrav, *Filolojinin Oluşumu*, İstanbul, Multilingual, 1998, ss.31-32

Acyrologia: Anlamı yapmacık tavırlarla/taklitle öğrenilen doğru terimlerin değişimi.

Anthimeria: Konuşmanın bir bölümünün bir diğeriyle değişimi.

Antiptosis: Bir gramatikal halin (ismin hali) diğeriyle değişimi

Antonomasia: Tasviri bir ifadenin uygun bir ada değişimi ya da uygun bir adın benzediği bir vasıfla değişimi.

Enallage: Gramatikal olarak ayrı ama semantik olarak eşit bir yapının değişimi.

Euphemismus: Daha kabul edilebilir bir terimin daha az kabul edilebilir olanla değişimi.

Metalepsis: Bir sözcüğün belirli bir özelliği ile, mecazi bir özelliği ile isimlendirilerek değişimi.

Peripharisis: Tasviri bir sözcük ya da ibarenin kendi uygun bir adı ya da adını çağrıştıran bir vasfıyla değişimi

Synonymia: Birçok farklı eş anlamlı sözcükleri ya da ifadeleri bir orijinal için/onun yerine değiştirme.

II.PARALELLİK FİGÜRLERİ

Paralellik söylem için temel bir düzendir. Bazen söylemin giriş bölümünün bütün düzenlemesini etkileyecek kadar geniş ölçüde ya da daha az olarak yer tutar. Bir figür olarak paralellik aynı zamanda, anlamların, etkilerin bir çeşidini yaratmak için gönüllü olarak diğer stratejilerle karıştırılır. Aşağıdaki bütün figürler paralellikte kullanılır:

-homoioptoton: Paralel sözcükler ya da komşu sözcüklerde benzer durumla bitmenin tekrarı. Basit şekliyle kafiye/*rhyme*.

-zeugma: Konuşmanın bir bölümü, cümlelerin iki ya da daha fazla bölümünü yönetir. (sıklıkla paralel serilerinde)

-diazeugma: Tek bir özne ile yapılan figür, birkaç sözü ya da sözsel yapıyı yönetir. Genellikle paralel üslûpta düzenlenir ve benzer bir fikri ifade eder.

-syllepsis: Bir sözcük iki ya da daha fazla sözcükle yönetildiğinde ya da tamamlandığında o sözcük, o sözlerin her birine göre başka şekilde anlaşılır olmalıdır. Gramatik paralellik ve semantik uyumsuzluğun bir birleşimi.

-isocolon: Aynı uzunluğa sahip benzer şekilde yapılandırılmış unsurlar serisi.

-homoioteleuton: Paralel sözcükler ya da bitişik son ek benzerliği.

-climax: Genel olarak sözcüklerin, ibarelerin ya da cümlelerin artan önem sırasına göre düzenlenmesi. Genelde benzer bir yapıda.

-syncrisis: Paralel cümlelerde karşılaştırma ve tezat.

-tricolon: Bir seride beraber oluşmuş aynı uzunluktaki üç unsur.

Paralellik figürleri düzenlenişleri itibariyle denge figürleri ve düzenleme figürleri ile ilişkilidir. Metnin ya da metni oluşturan cümlelerin dengesini ve düzenlemesini etkilerler.

III. DÜZENLEME FİGÜRLERİ

Bu figürler dinleyiciyi etkilemek için seslerin, harflerin, sözcüklerin anlamlarını sanatsal bir şekilde sıralama ya da düzenlemeye yararlar. Bu sebeple değişimim 4 kategorisinden üçüncüsü olan *transposition*'la da ilgilidirler.

Konuşmaya giriş için en etkileyici düzene başvurma fikri retoriğin ikinci kanunu düzenlemede ve özellikle de bir konuşmanın *partitio*'su (bölümleme ya da taslak) hakkında düşünülürken önem kazanır. Aşağıdaki bazı figürler, belirli bölümleme ve ara söz figürlerini içererek bir söyleme girişle ilgilidir. Bazı figürler her ne kadar muhakkak bir söylevin bölümleriyle ilgili olmasa da kavramların sanatsal sıralamasıyla ilgilidir. Çoğu figür, sözcük sıralamasını kullanarak retorikal etkileri düzenlemek içindir. Bazısı, sözcükler içindeki harflerin yeniden düzenlenmesiyle ilgilidir. Sonuç olarak bazı sıralama figürleri yardımcı, ikincil ya da bazıları kusur olarak düşünülmüştür. Bu figürleri şöyle gruplandırabiliriz:

A-Bir konuşmanın bölümlerinin sıralanması ile ilgili figürler

B-Sözcüklerin sıralamasını değiştirilmesi ile ilgili figürler

C-Sözcük içindeki harflerin sıralamasının değişimiyle ilgili figürler

D-Düzensizlik figürleri (kusurlar)

A-Bir Konuşmanın Bölümlerinin Sıralanması ile İlgili Figürler

-eutrepismus: Gözden geçirilmekte olan bölümleri numaralama ve sıralama.

-enumeratio: Bir konuyu kendi ilavelerine ayırma. Sonuçlarına bir sebep ya da sonra gelenlerine bir önce gelen ekleme.

-taxis: Bir konuyu onun çeşitli unsurları ya da nitelikleri içinde ayırma.

-merismus: Bir bütünün bölümlerine ayrılması.

-parallelism: İlgili sözcükler, ibareler ya da cümlelerin bir çifti ya da serileri içinde yapı benzerliği.

-parecbasis: *Grekçe parecbaino “to go from the purpose- amaçtan ayrılmak” Aynı zamanda parecnasis, pareonasis diye de söylenir. Digressio, Egressus: konudan ayrılmak, egressia, The figure of digression- arkada kalan ya da konu dışı sözün figürü, Stragler Bir konuşmanın mantıksal sıralamasından dışarı çıkmak, konu dışına çıkmak. Konu dışı söz, ara söz. Daha özellikli olarak, bir öyküyü, anlatıyı takip eden ve her ne kadar mantıksal sıralamadan ayrı olsa da durumla ilgisi olan bir ara sözdür.*

-chiasmus: Değiştirilmiş bir sıralamayla fikirlerin tekrar edilmesi.

-hysteron proteron: Kronolojinin dışında sıralama.

-catacosmesis: (ordo) Sözcükleri kıymetlerine göre en değerlisinden en değersizine ya da zamanın doğru sıralamasına göre sıralama.

-synthesis: Bir kompozisyonun uygun bir düzenlemesi.

B-Sözcük Sıralamasının Değişimi İle İlgili Figürler:

-hyperbaton: *Grekçe hyper “over- üstünde” ve bainein “to step- adım atmak” Aynı zamanda hiperbaton olarak da söylenir. Normal sözcük sıralamasının tersine çevrilmesi. Genel bir terim.*

-transposition: *-yerini değiştirme Transgressio-geçit, sözcüklerin yerini değiştirme. Transpasser*

1. Normal sözcük sırasının ters dönmesidir. *Transposition*’la ilgili figürlerin değişikliği için genel bir terimdir. Bazen *anastrophe*’la eş anlamlıdır.

2. Semantik olarak zaten tam olan bir cümleye bir sözcük ya da düşünce eklemektir.

1’e Örnek: Şekspir’in Yanlışlıklar Komedyası’nda Adriana ilgili kişilere sorar: Niçin onların özgürlüğü bizimkinden daha fazla olmalı? (why should their liberty than ours be more?)

-anastrophe: Normal sözcük sıralamasından sapma.

-antimetabole: Tersine dönmüş gramatikal sıralamada sözcüklerin tekrarı.

-acrostic: Birbirini izleyen (müteakip) bir çizgi şeklinde sözcükleri sıralama. İlk harfler herhangi bir şeyi ifade eder ya da alfabetik sıralamayı takip eder.

-climax: Sözcükleri, ibareleri ya da cümleleri yükselen önemlerine göre sıralama.

-catacosmesis: *Grekçe katakosmeo “to set in order, arrange- bir düzende kurma, düzen” Ordo-düzenli sıra, sıraya koyma. Sözcükleri değerine göre en büyüğünden en küçüğüne ya da zamanına uygun sıralama. Climax’ın zıttıdır. Climax en küçükten en büyüğe ya da en az önemlisinden en çok önemlisine sıralama.*

ÖRNEK: Güneş ve Ay

Hayat ve ölüm.

Önce onu öldürmeyi planladı ve sonra işi tamamladı.

-hypallage: Sözcük uygulamasının değişimi. Benzeyen sözcüklerin sıralamasının birbiriyle karışımı.

-hysterologia: Bir edat ya da nesneyi araya eklenmiş bir ibareyle kesme.

-parenthesis: Normal söz dizimsel sıralamayı bozan sözel bir birimin eklenmesidir.

-parallellism: İlgili sözcükler, ibareler ya da cümlelerin serileri ya da bir çiftleri içinde yapı benzerliği.

C-Sözcüklerin Harflerinin Sıralamasının Değişimiyle İlgili Figürler:

-tmesis: Bir sözcüğü ya da ibareyi birleşik bir sözcüğün bölümleri ya da bir sözcüğün heceleri arasına katmak.

-metathesis: Bir sözcüğün içinde harflerin yerinin değişimi.

D- Düzensizlik Figürleri (Kusurlar)

-cacosyntheton: Sözcüklerin doğru ya da hoş olmayan sıralanması.

-synchysis: *Grekçe synkein “to mingle, confuse- karıştırmak” ,confusio Aynı zamanda synchysis, synchesis diye de söylenir.* Bir cümlede sözcüklerin karışık düzenlenmesi. Kazara ya da kasdî olarak *hyperbaton* ya da *anastrophe*’un anlaşılması güç, aşırı bir durum almasıdır.

-hysterologia: Bir edat ya da nesneyi araya eklenmiş bir ibareyle kesme.

Muhakeme Figürleri bir söylemde bir bağıklık, birleşme ya da düzenlilik anlamı önerdikleri ya da yarattıkları için düzenlemeye de hizmet ederler.

IV.TANIMLAMA FİGÜRLERİ

Tanımlama söylemin temel bir şeklidir. Bu sıfatla da, bir icat etme konusudur. Bir tez geliştirmeye ya da desteklemeye hizmet eder. Birçok figür, bir konuşmanın ana

bölümünü geliştirmese ya da ana görüşü desteklemese bile, tanımlamanın bazı türlerine dayanır:

- Horismus**: Özellikle çağrıştıran terimler arasındaki farklılıkları açıklayarak temiz, özet bir tanımlamayı sağlama.
- Antonomasia**: Uygun bir ad yerine tasviri bir ibarenin kullanımı ya da onunla çağrıştırılan bir nitelik için uygun bir adın kullanımı. bu tasviri sözler övücü ya da hakaret edici sözlerdir. Bunlar kişiye verilen bir lakap da olabilir.
- Circumlocution**: Bir adın yerini alan tasviri bir ifade. Bir şeyin tam adını söylemek yerine Lanham'ın⁷⁷ dediği gibi o şeyin etrafında gezinme.
- Systrophe**: Açık bir tanım olmadan biri ya da bir şeyin tasvirlerini ya da çeşitli niteliklerini listeleme, peş peşe yığma. Bizde sıfatların zihinde bir tasavvur oluşturulması için peş peşe söylenmesi anlamına gelen **tensîk** ile karşılayabiliriz.
- Correctio**: Yeni kullanılan/oluşturulan bir terim ya da ibareyi tashih etmek. Bizde **tashih-i kelâm** ile karşılanmıştır.
- Auxesis ve meiosis (tapinosis)**: Bu iki terim birbirinin zıttıdır. İlki sıradan bir şey için mübalağalı konuşma. İkincisi daha çok övücü ya da hakaret edici bir sözle küçültme anlamındadır. Bu iki terim bu anlamda *hyperbole* ile benzer. Bizde **mübalağa-i iğrak** ya da **mübalağa-i gulûv** karşılığıdır, denebileceği gibi özellikle ikincisi için **tefrit** terimi de karşılık gelebilir.
- Parenthesis**: Suarez⁷⁸ tarafından Latince eşanlamlısı “*interpretatio*” olarak belirtilmiştir. Bir cümle için bir çeşit açıklama ya da tanımlama içerebilen bir sözcük, ibare ya da cümle içermesi. Bizde söz katma sanatlarından **i'tiraz** veya **cümle-i muteriza**'ya karşılık gelir.
- Synonymia**: Aynı fikir için birçok terimi kullanarak bir çeşit açıklama ya da tanımlamadır. Bir çeşit **haşiv** olarak kullanılabilmesi gibi söz katma sanatlarından bir **itnâb** çeşidi olarak da değerlendirilebilir.

⁷⁷ Lanham, s.36

⁷⁸ Venedidi, Rönesans retorikçisi (1569)

-Exergasia: (*expolitio*) Aynı fikrin farklı kelimelerle tekrarıdır. Bunlar fikri açıklama ya da tanımlama amacına hizmet ederler. Bizde söz katma sanatlarından **manevi itnâb**'a karşılık gelir.

V. DENGİ FİĞÜRLERİ

Denge figürleri, belki *schemes* (sözcüklerin sanatsal düzenlemesi) ve düşünce figürleri (ifade etme tarzını değil, konuyu söyleyen) arasında ayrılabilir.

-Sözcüklerin sanatsal düzenlemesine göre denge figürleri: Bu figürler sıklıkla paralelliğin çeşitli şekillerine ve zıt yapılarla dayanır.

-Paralellism: İlgili bir çift ya da bir grup sözcük, ibare ya da cümlelerin yapı benzerliğidir.

-isocolon: Aynı uzunluğa sahip benzer yapıdaki grupların bir çeşit paralelliğidir. Yani eşit sayıda hecelerden oluşan eşit sayıda sözcüklerin kullanımıdır.

-tricolon: Aynı uzunluktaki üç paralel unsurun beraber kullanımıdır.

-antithesis: Genellikle paralel bir yapıda zıt fikirlerin yan yana konulmasıdır. **Tekabül** ya da **mukabele**'yi bu sanata karşılık verebiliriz.

-climax: Sıklıkla paralel bir yapıda, genellikle artan önemine göre sözcüklerin, ibarelerin ya da cümlelerin düzenlenmesidir.

Özne –Konuya göre denge figürleri:

-Dirimens Copulatio: Bir cümleyi niteleyen, zıt bir cümleyle dengeleyen figürdür.

-In utrumque partes: Bir konunun her iki yönünü tartışma.

Bu terimlerin bire bir karşılıklarını bulamasak da edebiyatımızda kullanılan lafız sanatlarından **kalb**, **akis** ve **tedvir**'i paralellik figürü olarak değerlendirebiliriz. Bu sanatlar yapıları itibariyle yukarıdaki sanatlar gibi değildir. Ancak aynı harfler ya da sözcükler kullanıldığı için cümlelerde ya da kelimelerde yapısal bir paralellik yaratır. Bu anlamda edebiyatımızda kullanılan bu sanatları hem paralellik hem de denge figürleri arasında sayabiliriz.

VI. TASVİR FİĞÜRLERİ

Enargia retorik içinde tasviri kurmada genel bir terimdir. Tasvir etmenin çeşitli varyasyonları hususi terimlerle belirlenir:

Tasvir Etmenin Genel Figürleri:

Ana Grek Terimleri

Enargia

Ecphrasis

Hypotyposis

Diatyposis

Latin Eşanlamlıları

descriptio

demonstratio

evidentia

adumbratio

representatio

Tasvir Etmenin Özel Çeşitleri:

-Topograpia: Bir yerin tasviri.

-Astrothesia: Yıldızların canlı bir tasviri.

-Propographia: Birinin ya yüzünün ya karakterinin canlı tasviri ya da bir taklit karakterin ya da tasavvur edilen bir karakterin tasviri.

-Ethopoeia: Bir karakterin resmedilmesi ya da tasviri. (doğal eğilimler, tarzlar ve etkilenmeler gibi)

-Pragmatographia: Anlatılan bir hikâyenin, aksiyonun tasviri.

-Chronographia: Belli bir tarihin ya da yeniden hatırlanan bir zamanın (bir mevsim gibi) canlı sunumu.

-Characterismus: Bir kişinin karakterinin tasviri.

-Effictio: Sıklıkla baştan ayağa, birinin vücudunu sözcüklerle resmetme.

-İcon: Bir kişinin suretini hayali olarak tasvir eden figür.

-Peristasis: Eşlik eden koşulları tasvir etme.

-Chorographia: Belli bir milleti tasvir etme.

-Geographia: Yerin canlı bir sunumu.

-Anemographia: Rüzgârın tasviri.

-Dendographia: Bir ağacın tasviri.

-Topothesia: Hayali bir yerin tasviri.

-Hydrographia: Suyun tasviri.

Tasvirin canlılığı, sıkça duyguları etkilemek için kullanıldığına göre birçok tasvir figürünün aynı zamanda *pathos* figürü olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca tasvir metinde genişlemeyi sağladığına göre, yine birçok tasvir figürünün genişletme figürü olarak kabul edilmesi mantıklıdır.

Ayrıca tasvir etme bir şeyin sıfatlarını tarif etmektir. Yani belli bir öznenin arâzları, karakteristik özellikleri belirlenir ki bu da bizi tasvir figürlerini icat etme konularından Öz-Arâz başlığına götürür. Tasvir etme tasvir edilen şeyin bölümlerinin adlandırılması ve bölümlere ayrılması şeklini alır. Bu yüzden de ayırma /*division* icat konusu, tasvir etmeler için de kullanılır.

Edebiyatımızda **tavsif** terimi hem bir şeyi göz önünde canlandıracak şekilde tarif etmek hem de bu şekilde anlatım içeren eser olarak kullanılır.

VII. GENİŞLETME FIGÜRLERİ

Genişletme (Grekçe’de *auxesis* ve Latince’de *amplificatio*) retorikte bazı çok özel figürler ya da konuşma figürleri kadar merkezi bir terimdir.

Bir Şema Olarak Genişletme: Genişletme bazen yükselen kuvvet düzeninde sözcüklerin ya da cümlelerin düzenlenmesi yerine geçer. Bu anlamda *auexis climaxla* karıştırılabilir durumdadır. Bazen *incrementum*-büyüme-artma-takviye olarak adlandırılır.

Çağrışım (Connotation) Bir Değişim Olarak Genişletme: Genişletme bazen oransızca /aşırı bir şekilde geniş terimler içinde bir şeyin yerine geçme rolü olarak adlandırılır. (bir çeşit abartma ya da *hyperbole*)

Duygusal Bir Etki Olarak Genişletme: Genişletme bazen istenilen bir sonuç olarak adlandırılır. (*Pathos* ya da duygusal başvuruya ilgili) Çeşitli figürler ya da retorikle ilgili stratejilerle elde edilebilir. Aynı zamanda böyle duygu yüklü pasajlar oluşturma ya keşfetme süreci olarak da adlandırılır.

Düzenleme Olarak Genişletme: Genişletme genel olarak duygularını serbestçe dile getiren bir yazı ya da konuşmanın bölümlerine hitap eder. Bu yüzden bir konuşmayı genişletmek için o konuşmanın basmakalıp, âdetlere uygun düzenlemesinin her unsuru bir söylev olurdu. Ve bu sebeple bir hitabetin her bir bölümü isteğe bağlı, rastlantısal ya da daha uzak olarak bir hitabetin bölümlerini belirten figür ya da stratejileri içeren bir genişletme metodu olarak düşünülürdü. Bu metotlar şunları içerir:

-digressio: Bir konuşmada mantıksal ilerleyişten uzaklaşma.

-eutrepismus/ ordinatio: Gözden geçirilmekte olan bölümleri sıralama ya da sayma. Bir ayırma ve sıralama figürü.

-procatalepsis: Önceden sezinlenmiş itirazları yalanlama, çürütme.

-Kopya Olarak Genişletme (Pedagojik Bir Süreç): Genişletme çeşitli egzersizler boyunca retorikle ilgili icatla ve üslûbun gelişmesiyle eşit olarak retoriğe bağlı pedagojinin merkezî bir metodu olarak adlandırılır.

Genişletme, retorik içinde söz figürleriyle düşünce figürlerinin birleştiği noktada önemli bir kavşak, bir kesişme noktası olarak adlandırılır. Yani ifade etmenin tekrar etme, çeşitleme için araçları, (konuşma figürleri / *copia verborum*) fikirleri ya da içeriği geliştiren araçlarla örtüşür. (düşünce figürleri/ *copia rerum*)

Progymnasmata egzersizleri içinde özne konuyu geliştirmek için diyalog kullanımının (*sermocinatio*) ve tasvir etmenin çeşitlerini kullanarak belli standart metotlar uygulanırdı.

-Düşüncenin Ya Da Özne Konunun Genişletmesi: Genişletme retorikle ilgili icadın giriş etkinliğiyle eş anlamlı düşünülürdü. Çünkü o, icadın konularını ya da çeşitli basmakalıp sözlerini düşünerek ya da kullanarak malzemeyi geliştirmeyle, söylemek için ortaya bir şey atmayla ilgilidir. Bütün icat konuları bir konuşma ya da bir tezi genişletmenin araçları olarak düşünülmüştür. Özellikle aşağıdaki konular yaygındır:

-ayırma

-tanımlama

-karşılaştırma

Düşüncüyü ya da fikirleri geliştirme yolları çoktur ve şu şekilde gruplandırılır: ayırma figürleri, tasvir figürleri ve muhakeme figürlerinden bazılarıyla yapılır:

-enumeratio: Ayırma figürüdür. Bir konuyu kendi esasını teşkil etmeyen kısımlarına (eklerine); bir sebep içinde sonuçları ya da bir önde geleni, onun sonra gelenleri içinde ayırma.

-aetiologia: Bir ifade ya da iddia için bir sebebin yüklendiği bir muhakeme figürüdür. Sıklıkla, ifade etmenin basit görelî (bağıntılı) bir cümlesidir.

-enthymeme: Retorikle ilgili söylemin tipik muhakemesinin resmî konuşma diline özgü olmayan bir metodudur.

-paromologia: Muhakeme figürüdür. Daha zayıf noktayı daha güçlü yapmak için kabul etmedir.

- dirimens copulatio**: Muhakeme figürüdür. Bir ifadeyi zıttıyla dengeleyen figür. Sınırlandırılmış ifade.
- exergasia**: Aynı fikrin sözcükleri değiştirerek, dağılımını değiştirerek ya da ele alış tarzını değiştirerek tekrar edilmesidir. Genişletme, çeşitleme ve ifade etme için bir metottur.
- peristasis**: Eşlik eden koşulların tasviri.
- synonymia**: Belli bir konu ya da terimi genişletmek için birkaç sinonimin beraber kullanımıdır. Duygusal anlamda bir güç ve düşünsel anlamda bir açıklık sağlayan bir çeşit tekrar etmedir.
- epiphonema**: Nükteli vecizli bir özetir. Dikkat çeken, özetleyen bir fikir verilir.
- epitasis**: Sadece hâlihazırdakini vurgulayan bir sonuç cümlesinin özetlenmesidir.
- correctio**: Bir ifade veya terimi düzeltmek için kullanılır ya da belli olmayan bir şeyi daha özel olanı açıklayarak belli etmek için kullanılır.
- epexegesis**: Birinin söylediğini yorumlaması. Bir çeşit yeniden tanımlama ya da kendini yorumlama.
- metabasis**: Değişmeye ait bir ifade. Biri ne olduğunu ve ne söylemiş olabileceğini açıklar.
- synathroesmus/freuentatio**: Aynı anlamda (eş anlamlı) olsalar da, olmasalar da (*congeries*) birçok sözcükler ve ifadeler yığıdır.
- expeditio**: Olabilecek bütün ihtimaller sayıldıktan sonra konuşmacı biri hariç hepsini eler, çıkarır.
- commoratio**: Birinin çok sağlam tezine dönme ya da bir konu üzerinde durma.
- gnome**: *sententia, chreia*. Kısa, özlü söyleme. Bazen konuyu genişletmede kullanılırdı.

-Figürler Kategorisi Olarak Genişletme: Birçok figürün işlevini tasnif etme yolunun retorik için genişletmenin merkezini oluşturduğu açıktır; özellikle otoriteler genişletmeyi yaratmanın bir yolu olarak kullandıkları zaman. Başka bir deyişle genişletme; sınırlı, bölgesel mecazî ifade etme yollarını ve daha geniş olarak retoriğe ait tartışmaların içerikle ilgili tarzlarını ya da bütün sonuçlarını bir anlama yoludur.

-Bir Kusur Olarak Genişletme: Genişletme aynı zamanda ya gereğinden fazla kelime kullanarak ya da özne konunun fazla konu edilmesiyle bir hata olarak da düşünülür. Bu anlamda bazı tekrar ve tasvir figürleri de kusur olarak sayılabilir ya da öyle kullanılabilir.

VIII. AYIRMA FİGÜRLERİ

Ayırma için retorik sisteminin farklı seviyelerinde uygulanan genel bazı terimler vardır. Bunların her biri icat etme konusu olarak düşünülebilir ve ayırma ve genişletmenin metotları olarak kullanılabilir.

-Merismus: Bir bütünü parçaları içinde ayırma.

-Diairesis: Bir kısmı, cinsi, onun türleri içinde mantıklı uygun biçimde ayırma.

-Distrubutio: *Diairesis* ya da *merismus* için bir eş anlamlı.

Ayırmanın belirli figürleri bir konuşma içinde düzen sağlar. Söylevin *partitio*, *propositio* bölümleriyle ilgilidir.

-Eutrepismus: Söz konusu bölümleri numaralama ve sıralama.

-Enumeratio: Bir özneyi kendi ârâzlarına bölme. Bir sebebi sonuçlarına ya da öncekini sonrakilere bölme. **Siyakatü'l Âdâd** bizdeki karşılığıdır denebilir.

-Taxis: Bir özneyi onun çeşitli tamamlayıcıları ya da sıfatlarına ayırma.

-Distributio: Bir grup insanın aralarındaki rollerin tayin edilmesi veya görevlerinin belirlenmesi, kimi zaman sonuçla birlikte -aynı anda- gelişir.

-Dialysis: Seçenekleri ayrıntılarıyla sıralama.

-Expeditio: Olabilecek olan bir şey tarafından bütün ihtimaller sıralandıktan sonra konuşmacı biri hariç hepsini eler. **Beraberinde tefrîk bulunan cem** diyebiliriz.

-Dilemma: İkisi de eşit olarak elverişsiz olan iki şık arasında bir seçim önerme.

-Prosapodosis: Bir ifadenin her bölümü için bir sebep sağlama.

Belli figürler bir kelimeyi bölmeyi tasvir eder:

-Diairesis: Bir heceyi ikiye bölme.

-Tmesis: Birleşik bir sözcüğün bölümleri ya da bir sözcüğün heceleri arasına bir kelime ya da ifade katma.

Belli figürler bir cümlede sentaktik ya da semantik bölümleri tasvir eder; *zeugma* figürleri gibi. Bütün *zeugma* figürleri bir kelimenin bir cümlede, bir çeşit ayırıcı işlev kullanarak diğer sözcükleri nasıl yönettiği ya da diğer sözcüklere nasıl uygulandığına dayanır:

-Zeugma: Konuşmanın bir bölümü bir cümlede iki ya da daha fazla bölümünü yönetir.

-Prozeugma: *Protozeugma, antezeugma, proepizeuxis, injunctum, praeiunctio, ringleader* (idareci, elebaşı, tertipçi), *ante-yoke*. Cümlecikler serisindeki ilk sırada yer alan fiil diğerleri için de devam eder, sürer. Bizde **taglib** olarak adlandırılan terimdir.

ÖRNEK: *Onun güzelliği benim gözümü delip geçti; onun konuşması benim hüznü kalbimi, onu hayali varlığı benim söylememin bütün gücünü. – Puttenham*

-Hypozeugma: *Grekçe “hypo-slightly-az” “yoke- rerewarder- yeniden ödüllendirici”* (?)Eşit değerde birkaç sözcük ya da ibareyi içine alan ve bunların hepsine dayanan bir yapıda en sonda yer alma. Bizde **taglib** olarak adlandırılan terimdir.

ÖRNEK: *Arkadaşlar, Romalılar, vatandaşlar, kulağınızı bana verin...*

Şundan emin olun ki; Damon, onun Pythias'ına; Pylades, onun Orestes'ine; Theseus,onun Pyrothus'una; Scipio onun Laelius'una asla daha sadık olamaz; Euphues'in onun Philatus'una olacağından.- John Lyly- Euphues

-Epizeugma: *Grekçe “epi-upon-üstüne üstünde” “zeugma-a yoking-esir etme, bağlama”* *Joined the top- üste bağlama epizeugmenon, adjunctio*. Giriş cümlesiyle beraber fiil yer alır (bu fiile bağlı çok yönlü bölümleri oluşturur) ya da cümlemin en başında ya da en sonunda.

ÖRNEK: *başta epizeugma- Solar güzellik hastalık ya da yaşla.*

Sonda epizeugma- Ya hastalık ya yaşla güzellik solar.

-Mesozeugma: *Grekçe “meso- middle-orta” “zeugma-yoke-boyunduruk” “Middle marcher- yürüyüş yürüten kimse”* Bir yapının ortasında birçok özne için yer alan genel bir fiilin oluşturduğu *zeugma*'dır. Bizde **taglib** olarak adlandırılan terimdir.

ÖRNEK: *Önce kapı kilitlendi ve sonra onun çenesi.*

Ne annesi ne babası onu ikna edemedi; ne arkadaşları ne de erkek akarabaları.

-Diazeugma: *Disjunctio disiunctio* (ayırma; fark etme, cümlemin bölümleri arasında bağlaç kullanmama) Tek bir özne birkaç fiil ya da fiili yapıyı yönetir. (Genellikle paralel usulde ve benzer bir fikri ifade eder biçimde ayarlanır) *Zeugma*'nın zıttıdır. Bizde **taglib** olarak adlandırılan terimdir.

ÖRNEK: Romalılar Numantia'yı yıktı, Kartaca'yı yerle bir etti, Corinth'i yok etti, Fregellae'yi harap etti.-

-Hypozeuxis: Grekçe “*hypo—slightly-az*” ve “*zeugma-yoke-boyunduruk*” *Substitute-* yerine geçmek, bedel, vekil. Her cümlecik (bir paralel cümleler serisinde) kendi farklı fiiline sahiptir. Her cümlelerin fiili var. *Zeugma*'nın zıttı.

ÖRNEK: Cumhuriyetçiler engelledi, demokratlar horladı ve bağımsızlar şikâyet etti.

-Syllepsis: Tek bir kelime iki ya da daha fazla kelimeyi yönetirken ya da tamamlarken, kelimelerin her birine göre farklı şekilde anlaşılır olmalıdır.

Diğer figürler basitçe, ayrımın içe ait (dahili) çeşidine dayanır; iş görmek için:

-Synecdoche: Bir bütün, onun parçaları tarafından adlandırılarak sunulur. (türler için cins adlandırılır -*genus, species*) ya da tam tersi. (türler adlandırılır cins için- *species, genus*)

-Hendiadys: Tek bir fikri, bir isim ve onun niteleyicisi yerine iki isimle ifade etme.

IX. ETHOS FIGÜRLERİ

Hemen hemen her figür konuşmacının otoritesini ve güvenilirliğini artırmak için bir yol olarak kullanılsa da bazı figürler diğer sonuçlara ek olarak, belki de özellikle konuşmacının *ethos*'unu inşa etmek için kullanılır.

Güvenilirliği Kuran Figürler:

-Anamnesis: Geçmişteki olayları, fikirleri ya da insanları hatırla(t)ma. Bizdeki **telmih**'te karşılığını bulur diyebiliriz.

-Litotes: Aldatmak için değil; tam tersine söylediğimiz şeyin etkisini artırmak için konunun sahip olduğundan daha az bir önemle anlatılmasıdır. *Ad Herennium* yazarı, izleyicinin lutfunu kazanmak için *litotes*'i tevazu ifade etmek için önerir.

Güvenilirliğe Zarar Veren Figürler :

Üslûba dayalı hata (*cacozelia* gibi) elbette *ethos*'a zarar verir. Bazı figürler daha açıkça sanatsal ve etkileyicidir. Bu yüzden eğer fazla kullanılırlarsa güvenilirliğe zarar verir.

-Paronomasia : Sesleri benzer ama anlamları farklı kelimeler kullanma. *Ad Herennium* yazarı bunun bir çeşit metaplasm olduğunu söyler. Biz bunu **haşiv** olarak adlandırırız ki bizde de pek makbul bir durum değildir.

X. GRAMER FİGÜRLERİ:

Bu figürler, gramatik unsurların özel manevralarına ya da etki uyandırmak için, normal gramatik yapının kasten değiştirilmesine dayanır. Gramatik kusurlar sanatsal olarak ya da bir amaç için kullanılır.

Birçok gramatik figür sentaktiktir. Sentaksın düzenlenmesine, değiştirilmesine ya da vurgusuna dayanır.

Gramatik Yapının Şemaları: Birçok konuşma figürü ya doğrudan gramerin söz dizimsel özellikleriyle ya da en iyi şekilde anlaşılabilir olması için geleneksel gramerden dilin ayrılmasıyla ilgilidir. Gramatik yapı 4 ana kategoriye ayrılabilir:

A. düzensizlik/yer değiştirme

Değişimin 4 kategorisi; *transpositio*, sıralama figürleri

B. kusur, karşıya geçme/ çıkarma

Değişimin 4 kategorisi:*substitution*- başkasının yerini alma

3. fazla, artık/ ekleme

Değişimin 4 kategorisi: *addition*- ekleme

4. mübadele,değişim/başkasının yerini alma

Değişimin 4 kategorisi : *subtraction*- başkasının yerini alma

-Anacolouthon: Bir cümlede ima edilen düzenin eksikliği ya da gramatik olarak bir duraklatma. Cümlelerin başlangıcından farklı bir gramatik yapıyla bitmesi. Belki **lafzî ta'kid** diyebiliriz. Ya da **arızî garabet** terimiyle karşılayabiliriz.

-Anapodoton: Ana cümlelerin bir bağımlı cümlelerin girişiyle/ onun tarafından önerilmesiyle olan bir figürdür; ama ana cümle asla var olmaz.

-Asynedeton: Cümleler arasında sıklıkla hızlı bir ritimde ya da şiddetli bir sonuçlanmayla bağlacın atlanması. Bizde sebk başlığı altında yer alan **mürekkeb sebk** terimi karşılık gelebilir.

- Polysyndeton**: Sıklıkla yavaşlayan tempo ve ritimde cümleler arasında birçok bağlacın kullanılması. Bu durum bizde **fesahati bozan** bir unsur olarak gösterilir.
- Hyperbaton**: Normal sözcük sırasının ters dönmesidir. Bilinçli olarak yapılmadığı durumlarda **za'f-ı telif** dediğimiz kusur bildiren bir terimle karşılanır.
- Zeugma**: Konuşmanın bir bölümünün bir cümlenin iki ya da daha fazla bölümünü yönetmesidir.
- Syllepsis**: Tek bir kelime iki ya da daha fazla kelimeyi yönetirken ya da tamamlarken, o kelimelerin her birine göre farklı şekilde anlaşılır olmasıdır.
- Apposito**: Bir bitişik, eşit, açıklayıcı ya da tasviri bir unsurun eklenmesidir.

Bazı gramatik figürler bazı gramatik yerini almalara (vekillere) dayanır:
- Enallage**: Gramatikal olarak farklı ama anlam bakımından eşit yapıların yer değiştirmesi.
- Antiptosis**: Bir çeşit *enallage*. Bir gramatik durum (*case*: ismin hallerinden biri) bir diğerinin yerini alır.

Bazı gramer figürleri ya da bunların kasdî kullanımı gerçekte hata ya da kusur olabilir.
- Solecismus**: Gramatik olarak doğru olmayan bir unsurun yazıda ya da konuşmada kullanımı. **Garabet** olabilir.
- Synchysis**: Bir cümlede sözcüklerin karışık düzenlenmesi; *hyperbaton* ya da *anastrophe*'un kazara ya da kasıtlı olarak aşırı bir hal almasıdır.

XI. DURAKLATMA, KESME, ARA VERME, FİGÜRLERİ

Duraklatmanın çeşitli şekillerini tasvir eden figürler genellikle gramatik karakterdedir. Bunlar, normal gramatik düzeni, etki uyandırmak için karıştırırlar. Bu sıfatla, sıralama figürlerine yakından bağlıdır. Bazı duraklatma figürleri aynı zamanda söylemin duygusal akımını karıştırmaya çalışır. (*aposiopesis* gibi) Latin figürü *interruptio*, *aposiopesis*'e eş anlamlıdır ve aşağıdaki figürler tarafından adlandırılan, duraklatmanın çeşitli varyasyonlarını içine almamaktadır.

- Anacoluthon**: Gramatik bir duraklatma ya da bir cümlede ima edilen düzenin eksikliği.
- Aposiopesis**: Genellikle duygulanmayla gelen etkilenmeyi tarif etmek için konuşmanın ortasında aniden durmak. Bizdeki karşılığı **kat'ı**'dır.

- Apposito:** Bir bitişik, eşit, açıklayıcı ya da tasviri bir unsurun eklenmesidir. Görüldüğü gibi söz katma da duraklatma figürleriyle ilişkilidir. Bizde genel adıyla **itnab** dediğimiz bu terim araya çeşitli şekillerde söz katılmasını ifade eder. Ancak, araya giren bu söz eğer manayı bozmak şöyle dursun, anlama katkı sağlıyorsa **haşv-i melîh** adını alır.
- Correctio:** Henüz kullanılmış bir ifade ya da terimi düzeltmek için ya da anlamın belirlenmesi için, özellikle bir şey ne değilse onu göstererek kullanılır. Bu figür sıklıkla bir duraklama olarak oluşur.
- Hysterologia:** *Hyperbaton*'un ya da *parenthesis*'in bir ibare, bir edat ve onun nesnesi arasına giren bir formu. Aynı zamanda *hysteron proteron*'la eş anlamlı.
- Preamble:** *Parenthesis*'le sıkıca ilişkili bir kesme figürü.
- Parenthesis:** Normal sentaktik akımın bir fiili birimin eklenmesiyle duraklatılmasıdır.
- Tmesis:** Bir birleşik sözcüğün bölümleri arasına ya da bir sözcüğün heceleri arasına bir söz ya da ibare katmak.

XII. ADLANDIRMA FİGÜRLERİ

- Onomatopoeia:** *Grekçe “onomos- name-ad” ve “poein-to make-yapmak” Nominatio(ad verme, ad takma), nominis confictio (uydurma, icat), the new namer(yeni ad verici)* Taklit edilen sesi kelimenin adı olarak kullanma ya da bir kelime icat etme. (fonetik ve semantiğin birleşmesi) Yansıma sözcük ve ses. Ses figürlerine de dahil edilebilir.
ÖRNEK: sayısız arıların vızıldaması
“zz” ve “mm” sesleri bu sözcüklerde arıların gerçek sesini taklit eder. (the buzzing of innumerable bees)
- Antonomasia:** *“anti-instead-yerine,yerinde” ve “onomazein-to name- adlandırma” periphrasis, pronominatio, pronominacio,ad değişimi, the surnamer* Uygun bir ad için tasviri bir ibarenin kullanılması ya da onun bir özelliğini çağrıştıran bir adın gerçek adıyla değiştirilmesi. (*periphrasis*) Değiştirme figürü olarak da değerlendirilir.
- Metonymy:** *“meta- change-değişim” “onoma-name-ad” hypallage, denominatio, transmutatio, transnominatio, the misnamer (yanlış adlandırıcı)change of noun or name (isim ya da ad değiştirme)transmutation of a word (bir sözcüğün değiştirilmesi)* Biri ya da bir şeyi sıfatına göre ilgili olduğu şeye havale etme. Bizdeki karşılığı **mürsel mecaz**'dır.

ÖRNEK: Kalem kılıçtan daha kuvvetlidir.

Kalem düşünceleri dile getirir, kılıcın sıfatı askeri aksiyondur.

Biz taçtan söz bekleriz.

XIII. DİL ÜZERİNDE OYNAYAN FİGÜRLER

Birçok konuşma figürü farklı amaçlar için dil üzerinde oynar. Tartışmacı bir seviyede bunlar *Notation* ve *Conjugates* (işaretleme ve fiil, dil bilgisi) olarak bilinen icat etme konusuyla ilgilidir. Bu figürler bizi, dil ile dilin ne anlattığı konusunda düşünmeye davet eder. Süsle ilgili olan seviyede ise bazı figürler komik ya da eğlendirici olabilir, *pathos*'a olumlu veya olumsuz olarak başvurulabilir ya da konuşmacının karakteri ya da *ethos*'u ile ilgili bir etkiye sahip olabilir.

-Adnominatio: *Latince Agnominatio, agnomination olarak da söylenir.*

1. paronomasia'nın eş anlamlısı
2. polyptoton'un eş anlamlısı
3. Onun eşsesli ya da harfî anlamına uygun bir adı işaret etme.

ÖRNEK:

Mr. Oake (Bay Meşe) 5' 3" boyuyla gerçekten bir meşe palamudu gibi görünüyor.

-Polyptoton: *Grekçe "poly-many- çok", "ptotos- falling-düşmek" ya da "ptotis-gramatikal çekim-grammatical case" - paragmenon, trductio-nakil etme, metonymy - adminatio the tranlacer- many inflections-birçok çekim. Bir sözcüğü değişik şekillerde tekrar etme. Belli bir sözcüğün aynı kökten gelenini, çok yakının kullanarak tekrar etme. Bizdeki ıstikak terimine karşılık gelir.*

ÖRNEK: İstekle yemek yiyen yemek tarafından boğulur.- Şekspir-II Richard

-Paronomasia: *Grekçe "para-alongside-yanında", "onomos- ad" (to alter slightly in naming- adlandırmada az değiştirmek)prosonomasia, adnominatio ya da agnominatio, allusio, the nicknamer-ad koyucu, allusion-imleme, ima. Benzer sesteki ama farklı anlamdaki sözcükleri kullanma. (cinas: punning) Bir imânın (cinas) kendini yeni kelimeyle tekrarlamasıdır. Ad Herennium bunun beraberinde metaplasma'nın çeşitli varyasyonlarını da getirdiğini söyler.*

ÖRNEK: Şaka yapan bir rahip ünlü hümanist Erasmus'un adına Errans mus (yanılan fare) der.- Puttenham

XIV.YALANLAMA FİGÜRLERİ (TEKZİP)

Yalanlama klasik nutuğun düzenlenmesinde retorikle ilgili bir tarz olarak adeta resmileştirilmiştir, şekillenmiştir. Aynı zamanda belli icat konuları içinde tartışmanın genel karakteristiği olarak algılanır. (imkânsız, aykırılık, yasa) Retorikle ilgili pedagoji içinde yalanlama standart bir başlangıç alıştırmaları olmuştur. Bir konunun her iki yönünün müzakere edildiği daha ileri seviyedeki bir tartışmanın bir bölümüdür.

Aşağıdaki figürlerde de anlatıldığı gibi, yalanlama, reddetme ya da inkâr etme çeşitli özel koşullar altında yapılır:

- Accismus**: Ciddi olarak istenen bir şeyi reddeder gibi görünmek.
- Anthypophora**: Biri bir soru sorar ve sonra hemen kendi sorusunu cevaplar. (Ya da hayal mahsulü nesneleri önce ileri sürer sonra yerleştirir.) Bilgegil, bu sanatın bizdeki isiminin **doğrudan doğruya cevaplı istifham** olduğunu söyler.
- Anticategoria**: Birinin düşmanın yaptığı konuşmaya karşı sitemle cevap vererek geri çevirmesi.
- Antirrhesis**: Birinin düşüncesini ya da otoritesini takdir ederek reddetme.
- Apodioxis**: (*rejectio*) Birini ya da bir şeyi (bir düşmanın argümanı gibi) terbiyesiz, küstah, gereksiz, absürd, hatalı ya da hayırsız, günahkâr olduğu için reddetme.
- Apophasis/expeditio**: Birkaç sebebin reddedilmesi. Bir şey yapılması ya da yapılmaması gerektiği için ve yalnız birini iddia ederek en geçerli olanı düşündürmek. Bu terimi belki bizdeki **daraltma (kasr)** şekillerinden **iddia daraltması** ile karşılayabiliriz.
- Diasyrmus**: Bir tezi gülünç mukayese yüzünden reddetme.
- Dicaeologia**: Bir şeye karşı yüklenen şeyi, beraberinde getirdiği özürle kabul etme.
- Elenchus**: Mantıksal bir yalanlama.
- Erotema**: Anlatılmak istenilen bir şeyi, noktayı bir soru olarak idda etme ya da inkâr etme.
- Excitatio**: Dinleyiciyi heyecanlandırmak, özellikle uyuşukluk ya da can sıkıntısını atmak için (diğer teklif edilen stratejiler dışında) konu dışı bir söz kullanarak bir şey inkâr etme ya da yasaklama.

- Litotes:** Zıttını inkâr etme yoluyla yapılan bir şeyi olduğundan hafif gösterme. Bizdeki **za’f-ı surî**’ye karşılık bir terim.
- Metastasis:** *Transmotionem, dolaştırma, uzaklaştırma figürü.* Muhaliflerinin sana karşı tezlerini inkâr etme ve geri çevirme.
- Procatalepsis:** Beklenen itirazları yalanlama.

XV. TEKRARLAMA FİGÜRLERİ

Tekrarlama; vurgu, açıklık, genişletme ya da duygusal etki yaratmada önemli bir stratejidir. Retorik terimleri tarihi içinde hem genel hem de çok özel tekrarlar çeşitleri geliştirilmiştir:

- Tekrarlama için genel terimler
- Seslerin, hecelerin harflerin tekrarı
- Sözcüklerin tekrarı
- İbarelerin ve cümlelerin tekrarı
- Fikirlerin tekrarı

Tekrarlama İçin Genel Terimler:

- Conducio:** *İki katı yapmak Latince “doubling-iki misli yapmak”* Bir sözcüğün ya da sözcüklerin tekrarı. Yakın ibareler ya da cümlelerde sözcüklerin tekrarının daha özel bir anlamını taşıyabilen genel bir terimdir. Bazen plocce ya da epizeuxis yerine kullanılır.

ÖRNEK:

Savaş odur ki, sen onu Attika’ya, Aeschines’e getiriyorsun, bir Amphictyonic savaş. - Demosthenes, DeCorona

- Ploce:** *Grekçe “plekein- to plait-örgü ürmek, kıvrım yapmak, pli” Conduplacitio, diaphora, doubler Ploche, plope de denir.* Retorikal vurgu için tek bir sözün tekrarı. Bazen *polyptoton* gibi daha fazla özellikli bir terimin yerine de kullanılan genel bir terimdir. (Tekrarlama sözcük şeklinde bir değişim içerdiğinde) Ya da *antanaclasis* yerine de kullanılır. (tekrarlama anlamda değişim içerdiğinde)

Harfler, Heceler, Sesler İçin Tekrarlama:

- Alliteration:** *Latince aversio* İki ya da daha fazla vurgulanmış hecenin başında aynı sesin tekrarı.
- Assonance:** Birleşik sözcüklerin vurgulanmış hecelerinde farklı konsonantlar birbirini izleyecek (önce-sonra) şekilde benzer seslerin tekrarı.
- Consonance:** Aynı yerde fakat vokalleri farklı farklı sözcüklerde konsonantların tekrarı. Aynı zamanda bir çeşit ters-yüz edilmiş aliterasyon. Birleşik sözcüklerde baştaki ya da ortadakilerden daha çok son konsonantlar tekrar edilir.
- Homoioptoton:** Birleşik sözcüklerde ya da paralel durumlardaki sözcüklerde benzer durumla bitmenin tekrarı.
- Homoioleuton:** Paralel sözcükler ya da birleşik sözcüklerin benzer bitişi.
- Paroemion:** Aliterasyonun aşırı bir ucu. Bir cümlede her sözcük aynı konsonantla başlar.
- Paromoiosis:** Yakın cümlelerdeki sözcükler arasında ses paralelliği. Bu cümlelerin uzunluğu eşit ya da yaklaşıktır. *Isocolon* ve asonansın bir birleşimi. Bu figürler aynı zamanda ses figür olarak da değerlendirilebilir.
- Sözcüklerin Tekrarı:
- Adnominatio:** *Polyptoton*'la aynı olduğunda; bir sözcüğü değişik bir formda tekrar etme. Sözcüğün sıkı bir yakın olarak, aynı kökten gelenini tekrar etme. **İstikak** sanatına karşılık gelir.
- Anadiplosis:** Bir cümlelerin son sözcüğünün sonrakinin başında tekrarı. Bizde kalb çeşitlerinden **mücennah kalb**'e karşılık gelir.
- Anaphora:** Art arda gelen cümlelerin satırbaşlarında aynı sözcük ya da sözcük gruplarını tekrarı.
- Antanacclasis:** İkincide anlamı değişen tekrarlama.
- Antistasis:** Zıt bir anlamda bir sözcüğün tekrarı. Çoğunlukla *antanacclasis*'le eş anlamlıdır.
- Conduplicatio:** Ya düşünceyi genişletmek ya da duyguyu ifade etmek için yakın ibareler ya da cümlelerde sözcük ya da sözcüklerin tekrarı.
- Diacope:** Genellikle derin duyguları ifade etmek için bir ya da daha fazla sözcükten birinin tekrarı.
- Son iki terim bizde genel olarak **tekrir** terimiyle karşılanır.
- Diaphora:** Bir şahsi nitelik düzenlemek ve bu şahsi ad ya da başlıkla nitelikleri anlatmak için genel yaygın bir adın tekrarı.

- Epanalepsis**: Bir satırın, bir ibarenin ya da cümlenin başında yer alan sözcük(ler)in sonunda da tekrarı. **Akis** sanatına karşılık gelir.
- Epistrophe**: *Epanalepsis*'le eş anlamlı.
- Epizeuxis**: Başka sözcükler arasında yer almayan sözcüklerin tekrarı.
- Mesarchia**: Birbirini izleyen cümlelerin ortasında ve başlangıcında aynı sözcük(ler)in tekrarı.
- Mesodiplosis**: Birbirini izleyen cümlelerin ortasında aynı sözcüklerin tekrarı.
- Palilogia**: Ateşli bir ifade ya da şiddet için hiçbir sözcük arasında olmadan, aynı sözcüklerin tekrarı. *Epizeuxis*'in eş anlamlısı.
- Paregmenon**: Kısa bir cümlede bir sözcüğün ya da onunla aynı kökten geleninin tekrarı.
- Ploce**: Retorik açıdan vurgu için bir sözcüğün tekrarının genel bir terimi.
- Polyptoton**: Bir sözcüğün farklı bir formda tekrarı. Belli bir sözcüğün aynı kökten gelenini kullanma.
- Polysyndeton**: *Latince karşılığı acervatio iuncta*. Cümleler arasında birçok bağlaç kullanma.
- Symploce**: *Anaphora* ve *epistrophe*'un bir birleşimi: Satırların, cümleciklerin ya da cümlelerin başı aynı sözcük ya da ibare ile olurken eş zamanlı olarak her bir unsur farklı bir sözcük ya da ibarenin tekrarıyla sonlanır.

Cümleciklerin ya da İbarelerin Tekrarı:

- Anaphora**: Art arda gelen cümlelerin satırbaşlarında aynı sözcük ya da sözcük gruplarını tekrarı.
- Coenotes**: İki farklı ibarenin tekrarı: Biri takip eden paragrafların başlangıcında diğeri sonunda. *Symploce*'un özel bir çeşidi. **Reddü'l-acüz ale's sadr** terimi bizde manzumenin başında ve sonunda aynı mısraın kullanılması anlamına gelmektedir.
- Epistrophe**: Bir satırın, bir ibarenin ya da cümlenin başında yer alan sözcük(ler)in sonunda da tekrarı.
- Isocolon**: Benzer olarak yapılandırılmış bir unsurlar serisinin aynı uzunluğa sahip olmasıdır. Her bir unsurun uzunluğu paralel üslûpta tekrar edilir.
- Repotia**: Üslûpta, diksiyonda, tonda vs.de az farklarla bir ibarenin tekrarı. Sözcük tekrarında gördüğümüz *Mesarchia* ve *Mesodiplosis* bu kısma da aittir.

Fikirlerin Tekrarı:

- Commoratio**: Birinin en güçlü tezine dönme ya da onun üzerinde durma. Biz bu sanatı **rücu** ile tanımlarız.
- Disjunctio**: Takip eden cümlelerde benzer bir fikrin farklı bir şekilde açıklanması.
- Epanados**: Bir tezin ana terimlerini o tezi sunarken tekrarlamak.
- Epimone**: *Latince commoratio*. Aynı yalvarışı, ricayı aynı sözcüklerle devamlı tekrarlama.
- Exergasia**: Aynı düşünceyi farklı figürlerle tekrar ederek çoğaltma, uzatma.
- Expolitio**: Aynı fikrin sözcükleri, konuşma tarzını ya da ele alış tarzını değiştirerek sürekli tekrarlanması.
- Homiologia**: Sıkıcı ve boş tekrarlama. Değişmez bir üslûp.
- Hypozeuxis**: Her cümlecik (bir paralel cümleler serisinde) kendi farklı fiiline sahiptir. Her cümlelerin fiili var. Zeugmanın zıttı.
- Palilogia**: Pekiştirmek ya da ihtirası ifade etmek için tekrarlama.
- Pleonasmus**: Anlamca gerekenden daha fazla sözcük kullanmak. Retorik bir tekrarlama; gramatik olarak lüzumsuzdur. **Kesret-i tekrar** diyebiliriz.
- Scesis onomoton**: Eş anlamlı ifadelerin ardışık bir serisi.
- Synonymia**: Belli bir konuyu açıklamak ya da genişletmek için birkaç eş anlamlı kelimeyi bir arada kullanma. Güç katan bir çeşit tekrar.
- Tautologia**: *Eş söz*⁷⁹. Aynı fikrin farklı sözcüklerle tekrarı ama sıklıkla sıkıcı ve gereksiz bir yoldur.
- Traductio**: Bir cümle ya da düşüncenin aynı sözcüğün çeşitli varyasyonlarının baştan başa tekrarı.

XVI. RİTİM FİGÜRLERİ

- İsocolon**: *Grekçe “isos-equal-eş” “kolon-member-üye” Compar (arkadaş, eş, eşit, denk), conpar, parison The figure of even- eşitlik figürü*. Benzer yapıda unsurlar serisinin aynı uzunluğa sahip olması. Bir çeşit paralellik.

ÖRNEK: veni, vidi, vici. Geldim, gördüm, yendim.

⁷⁹ Berke Vardar, Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü, 2.basım, İstanbul, ABC Kitabevi ,1998, s.99

Not: Bu örnek, aynı zamanda asyndeton, tricolon ve (Latince’de) aliterasyon ve homoiopoton’a da örnektir.

-Membrum: *Latince “part, section-parça, bölüm” colon, clause-cümlecik, membrum orationis.* Kabaca İngilizcedeki cümlecikle eşittir. Tamamalanma ihtiyacı olan ikinci bir *membrum* (ya da **colon**) ya da *tricolon* hariç, cümlecige vurgu yapar. Parçalar eşit uzunlukta olduğunda *isocolon* formunu alır. *Membrum*’da, üslûbun farklı hızları bir cümlelerin unsurlarının uzunluğuna dayanır.

ÖRNEK: Aşağıdaki 3 membranın her biri numaralanmıştır:

1. Sen memleketinin iyi olmasını düşünmedin. 2. Arkadaşlarının refahını düşünmediğin gibi. 3. Düşmanlarına da direnmedin.- Ad Herennium

-Articulus: *Latince cümlecik Comma, phrase-ibare*

Kabaca İngilizcedeki ibare ile aynıdır. Vurgu, birkaç sözcüğün ya da ibarenin herhangi bir raslantı olmadan art arda birleşmesindedir. (Bu durumda *articulus*; Grek terimi *asyndeton*’la eş anlamlıdır.) *Articulus* aynı zamanda üslûbun farklı hızlarına dayanarak da anlaşılır. Üslubun hızı cümlelerin unsurlarının uzunluğuna bağlıdır. *Ad Herennium* yazarı daha yavaş sıralanan *membra*’nın hızını daha hızlı olan *articulus*’la karşılaştırır.

ÖRNEK: Aşağıdaki örnekteki seride takip eden ibarelerde bağlaç eksikliği ve özete bağlı olarak hızlanma görülür:

Senin niyetin, haksızlıkların, gücün, hainliğinden dolayı düşmanı mahvettim.-Ad Herennium

-Asyndeton: *Grekçe “a ve sundeton –bound together with- ile beraber bağlı olmak; fırlatmak” Asndeton da denir. Brachiepia, articulus, dissolutio(çözülme, erime), dissolutum, dialyton, loose language Latince karşılığı: Acervation dissoluta. Cümleler arasında bağlaçların atılması. Sıklıkla hızlandırılmış ritmin ya da ateşli etkinin bir sonucudur.*

ÖRNEK: Veni, vidi, vici.

-Polysyndeton: *Grekçe “poly-çok” ve “syndeton-bound together with”, polysyntheton, polisindeton, polysindeton da denir. Acervatio- Latince sözlükte acerva-are-evi-atum-küme küme yapmak, yığmak. Couple clause-çift cümle(birleşik cümle)(?), many ands-*

çok bağlaç. Cümleler arasında birçok bağlaç kullanarak cümleler arasında sıklıkla yavaşlayan tempo ya da ritim.

ÖRNEK:

Ben dedim ki: “Onu kim öldürdü?” ve o “ Onu kimin öldürdüğünü bilmiyorum ama o ölü, tamam mı? ve hava karanlıktı ve cadde ıslaktı ve ışık yoktu ve camlar kırıktı ve.... ve...-Ernest Hemingway-Fırtınadan Sonra

-Homoiooteleuton: Grekçe “ homios-like-benzer” ve “teleuta-ending-bitiş-takı, ek” Homoeoteleuton, omoiteliton, omoiooteleton da denir. Similiter desinens, like loose, like endings(benzer takılar) Paralel sözcükler ya da yakın takıların benzerliği. Bizde seci çeşitlerinden **mutarrafi seci**’nin karşılığı gibidir.

ÖRNEK: wittily,.....perfectly,.....orderly, ...diversly...

Bu serideki zarflar hep “ly” ile bitiyor.

Bu figür sıklıkla paralel unsurların ritmi üzerinde durmada, *isocolon* ve aliterasyonla birleşir. Aynı zamanda ses figürlerindendir.

XVII. SES FIGÜRLERİ:

İfadenin işitsel kalitesi için önemli figürlerdir.

-Alliteration: İki ya da daha fazla hecenin başlangıcında aynı sesin tekrarı.

-Paroemion: Bir cümlede neredeyse her sözcükte aynı konsonantla başlayan aliterasyonun aşırı bir çeşidi olarak yer alır.

-Assonance: Birleşik sözcüklerin vurgulanmış hecelerinde farklı konsonantların birbirini izleyecek (önce-sonra) şekilde benzer seslerin tekrarı.

-Paromoiosis: Yakın cümlelerdeki sözcükler arasında ses paralelliği. Bu cümlelerin uzunluğu eşit ya da yaklaşıktır. *Isocolon* ve asonansın bir birleşimi. Bir nazımda iki kafiye bulunması anlamına gelen **teşri**’yi anımsatsa da verilen örnekte tam bir kafiye bulunmadığından kesin bir yargıya varamadık.

ÖRNEK: *In **granite** tombs, on walls of silent stones*

*With **frantic** runes, where falls the sharpened bones*

-Consonance: Aynı yerde fakat vokalleri farklı farklı sözcüklerde konsonantların tekrarı. Aynı zamanda bir çeşit ters-yüz edilmiş aliterasyon. Birleşik sözcüklerde baştaki ya da ortadakilerden daha çok son konsonantlar tekrar edilir.

-Onomatopoeia: Bir şeyin sesini taklit eden dili kullanmaktır. Bu taklit, o şeyi adlandırır.

Seslerin uzunluğu konusunda bizim edebiyat dünyamız içinde bahsetmemiz gereken özellikle bazı seci çeşitlerinde dikkat edilen kelime vezinlerinin ve kelime ile harf sayısının ortaklığıdır.

XVII. ÖZETLEME FİGÜRLERİ:

Bir özet ya da kurallı bir bakış sağlayan genel bir retorik izlemidir. Birkaç figürle adlandırılır. Özetleme aynı zamanda söylev içinde retorik bir geleneğindir. *Progymnasmata* çalışmalarında faydalanılır: Proverb, Yalanlama, Doğrulama. Retorikle İlgili Pedagojide de Özetleme alıştırmalarında faydalanılır.

-Accumulatio: *Latince'den “to heap up-yığmak, to amass-yığmak,biriktirmek” Frequentatio-yığmak, toplamak,biriktirmek. Özet ve climax’ın karışımından oluşan bir söz. Beraberinde farklı anlamlar getirerek bir konuşma yapma ve onları kuvvetli, kritik bir şekilde sunma.*

ÖRNEK:

O (davalı) özsaygısına ihanet eden biridir. Ve diğerlerinin özsaygılarının da yolunu kesen biridir; hırslı (açgözlü), ayyaş, huysuz, küstah, ailesine karşı vefasız, arkadaşlarına karşı nankör, akrabaları için baş belâsı, emsalleri için kibirli, asılları için bir zalim; kısaca o herkese karşı tahammül edilmez biri.- Ad Herennium

-Anacephalaeosis: *Grekçe “ana-back-geri” ve “cephala- head- baş” Enumeratio(özet), Latince complexio(uzun ve tam bir cümle) Durumların, gerçeklerin bir özeti. Peroratio’da yer alan bir özet çeşidi.*

-Complexio: *Latince “collection, encircling-etrafını çevirmek, kuşatmak, enfolding-katlamak ,sarmak” Complexio da denir. interlacement-birbirine dolanma.*

1. anacephalaeosis için Latin terimi.

2. Symploce için Latin terimi.

3. Coenotes için Latin terimi.

-Epanodos: *Epanadis, epanodis de denir. Grekçe'den “ep-upon-üzerine”, “ana-again-tekrar” ve “odos-way-yol Reditus ad propositum(geri- dönüş ilk önerme)regressio, the figure of retire, regression-geri çekilme*

1. Bir tezi sunarken tezin ana bölümlerinin tekrar edilmesi.
2. Konu dışı bir sözden sonra ana temaya dönme. Bizim **sadede gelme** dediğimiz durumdur. Bir konuya açıklık getirmek ya da dinleyici veya okuru bilgilendirmek için bir şeyler anlatılır, ki buna **istitrad** denir, ardından konuya girileceği vakit sadede girileceği bildirilir.
- 3.Önceden ifade edilmiş maddeler için biraz daha detay sağlamak amacıyla bu maddelere dönme. (sıklıkla paralellik kullanma.)

ÖRNEK: Puttenham bu örneği gösterir:

Aşk, umut ve ölüm canlandırır beni böyle bir didişmeye,

Asla başkası değil ama ben yol gösteririm böyle bir hayata.

Yanan bir aşk kalbimi öldürmek için yaralar

Ne zaman ölüm gelse içimdeki ıstırapın çılgılığı...

-Epiphonema: *Grekçe “epi-upon-üzerin(d)e” ve “phonein- to speak out- açıkça söylemek” acclamatio, acclamation. Nükteli bir özet. Önceden ne söylenmişse özlü bir şekilde bir araya getiren cümle. Dikkati çekme, özetleyen bir düşünce. Bilgegil bu sözün **tekmile-i sadr** ile karşılar. Ancak vermiş olduğu örneklerde terimin açıklamasında bulunan nükte kavramı görülmemektedir.*

-Symperasma: *Grekçe “ a finishing or and- bir bitiş ya da son” Athroesmus Concluding summary-sona bağlayan özet. Mukadder olanın (ya da önceden gidenin) kısa bir özetini içeren bir sonuç.*

ÖRNEK: Davud'un oğlu İbrahim'in oğlu, İshak'ın babası...

Ve Yakup'un babası Yusuf, Meryem'in kocası, İsa'yı doğuran. O Christ diye çağrılır.

Bütün jenerasyon İbrahim'den Davut'a 14 kuşak ve Davut'tan Babil'e kadar 14 kuşak götürür. Ve Babil'den Christ'e 14 kuşak- Matta

-Synathroesmus: Grekçe “ a collection-bir koleksiyon, a union- birlik” Aynı zamanda *synathroismos, sinathrismus* da denir. *Frequentatio*-bir araya toplamak. *The heaping figure*- yığma figürü.

1. Aynı anlamalarda olan ya da olmayan birçok sözcük ya da ifadenin karışık bir yığını. (eş anlamlı ya da *congeries*)

2. Bir konuşmada bazen başta bir araya getirilen şeylerin dağıtılması, yayılması. (*accumulatio*)

İlk anlamıyla düşünüldüğünde aynı zamanda genişletme figürlerindendir.

SONUÇ

Çalışmamızdan çıkardığımız temel sonuçları sayacak olursak en önce Batı retorik geleneğinin sağlam bir geçmişi olduğu ve Batı'nın konuyla ilgili birçok temel eserine sahip çıkarak bu bilinci yeni nesillere ulaştırabildiğini söylemeliyiz. Bu sebeple bu alanda çalışma yapmak bir Batılı için ya da dil bilen araştırmacılar için malzeme açısından zorluk çıkarmayacaktır. Fakat aynı rahatlığı retoriğin karşılığı olarak kabul ettiğimiz belâgat geleneğimizle ilgili araştırmalarda bulamayacağımızı da belirtmeliyiz. Bu durumun ana sebeplerinden biri harf inkılabıyla yeni bir kültür dünyasına girilmiş olmasıdır. Yüzyıllarca edebiyatını, tarihini, dinini, siyasetini dili Türkçe olsa da, Arap alfabesiyle yazmış bir toplum olarak artık değişmeye ve uyum sağlamaya çalışan bu yeni kimlik, bugüne kadar geçen süre içerisinde sahip olduğu bu zenginliği yeni nesillere bırakacak ve belgeleyecek olan çalışmaları henüz gerçekleştirememiştir.

İncelediğimiz kaynaklardan elde ettiğimiz bilgilerden çıkardığımız ikinci sonuç, Batı'nın retoriğe bakışıyla “insan yetiştirme anlayışı”nın birbirine ne kadar yakın olduğunu, Batı'nın “ahlâk”, “ideal insan”, “devlet adamı”, “felsefe” ve “eğitim” kavramlarını ve disiplinlerini aslında hep retorik üzerinden ya da onun aracılığıyla yaptığını, bu sebeple de retoriğin aslında bir düşünme ve uygulama alanı yarattığını fark etmemizdir. Felsefe dünyasına ait birçok ismin fikir dünyasına ulaşabilmemizi retoriğin varlığına borçlu olduğumuzu anladık. Çünkü retorun sahip olacağı özellikler tartışılırken retoriğin tarihçesi içindeki temel görüş farklılıklarından biri retorun ahlâklı olup olmaması konusunun tartışılmasıdır. Biz, Sofistler ve Platon'u ve Sokrates'i bu sebeple öğreniriz. Ahlâk kavramına bağlı olarak, ideal devlet adamı ve ideal insan yaratma endişesinde olan Grek ve Roma medeniyetlerinin eğitim dünyasında retoriğin önemli olduğunu ve retoriğe ait özne-konuların seçiminde bu yönde olmasına dikkat edildiğini görüyoruz. Ve felsefe kendini açıklarken açıklamanın en iyi yollarından mukayeseyi kullanır. Bunu yaparken de kendine mukayese edilecek konu/alan olarak tarihten de fazla olmak üzere retoriği seçer. Zira bu ikisi, tarihin sadece geçmiş zamanla sınırlı olan konulara sahip olması açısından tarihten ayrılır. Tarih “olan”ın bilgisiyken diğer ikisi böyle bir sınırlama içerisinde değildir. Bu da her ikisini akıl yürütme yolları

açısından birleştirir. Bu sebeple felsefe ve retorik tartışmaları her iki alan için de bir kendini ifade etme alanı olmuştur.

Bir diğer sonuç olarak siyaset, insanlara konuşma imkânı sağladığında retorik ve etrafında gelişen sosyal alanın da geliştiğini söyleyebiliriz. Bu durum tarih boyunca hemen her alanda böyle olmakla beraber sanırız retorik çalışmaları, kapsamı ve zamanlaması açısından bunun ilk örneğidir. Baskının hüküm sürmediği devirlerde “forum”da tartışılan konuların ya da sunulan söylevlerin daha rahat ve kapsam olarak daha geniş olduğu aşîkârdır.

Daha Grek devrinde iken adları verilmiş birçok figürün Batı retorikinde XIX. yy. içinde bir dönem önemsiz olsa da aslında retorik tarihçesi içinde çok önemli bir yer tuttuğu mutlak. Batı sözün; tek başına, cümle içinde, metin içinde kazandığı bütün anlamlar ve girdiği bütün ses ve şekil özellikleri üzerinde kafa yormuş ve bunları adlandırarak bir sistematîğe bağlamıştır. İncelediğimiz kaynaklarda bu konu hakkında birçok tasnif ve bakış açısı bulmak mümkündür. Bu tasnif anlayışındaki çeşitlilik bizim sadece söz ve düşünce sanatı olarak ikili ayrımla bitirdiğimiz konunun ne kadar derin incelemelere tâbi tutulduğunun bir göstergesidir. Ancak bu konuda Doğu geleneğinde yapılan çalışmaların olmadığını söylemek bilime haksızlık olacağından, bu konuda bizde yapılan çalışmalara gerektiği gibi sahip çıkılmadığını ve bu alanın araştırılarak, figürler konusunun belâgat geleneğindeki tasniflerinin ortaya konulması gerektiğine dair inancımızı belirtmeliyiz.

Çalışmamızın figürlerle ilgili bölümünün ve retorikle pedagojinin birlikte anlatıldığı bölümün eğitim dünyamız açısından fayda sağlayacağını ummaktayız. Türkçe’de kompozisyon yazımı ile ilgili yazılmış eserlerin hep aynı tasnif ve kapsamda olduğunu, bu eserlerde genelde dört anlatım biçiminden öteye gidilemediğini, konuyla ilgili reçetelerin oluşturulmadığını biliyoruz. Batı’nın ise daha ilk devirlerden, öğrencisi için bazı formülleri vardır. Öğrenci ne hakkında yazacağını belirledikten sonra nasıl yazacağı konusunda bazı temel şablonlara sahiptir. *Declamation* ve *progymnasmata* adı verilen çalışmalar hakkındaki çevirilerimiz sayesinde bu bilgiden haberdar olduk. Batılı bir öğrenciye figürleri ne zaman ne amaçla kullanacağı, hangi figürün ne sağlayacağı ve faydalanılan figürün metne katkısı öğretilir. Yine Batılı öğrenci yapılan *declamation* ve *progymnasmata* çalışmaları sayesinde bir fikri çürütme

ya da savunma konusunda veya bir methiye ya da hicviye yazma konusunda bazı reçetelere sahiptir. Bu reçetelerle kompozisyonunun teknik meselelerini halletmiş demektir. Bizim elimizdeki mevcut kitaplar ise öğrenciye bu anlamda yeterince yol gösterici değildir. Eğitim konusundaki eksiklerimizi tezimizden ve işaret ettiği kaynaklardan tamamlayabileceğimizi düşünmekteyiz.

Tezimizin bütünü içindeki esas teşkil eden, retorik hakkında elde ettiğimiz reçete ise şudur: Bir söylevci en başta güvenilir bir karaktere sahip olmalıdır. Konuşacağı ânu iyi seçmelidir. Dinleyicisinin vicdanına seslenebilmeli ve tezini mantıklı bir şekilde sunabilmelidir. Bunun için belirlediği tezi için bazı kanıtlara sahip olmalı ve bir düzen içinde tezini verebilmelidir. Üslûbunu muhatabına uygun bir biçimde seçmeli ve konuşma tarzını da yine ona göre ayarlamalıdır. Bütün bunları yapabilmesi için ise belleğinden faydalanmayı bilmelidir. Bu tanımlamaların bazılarının içerdiği anlam, bizim kısaca “sözü hâle ve makama uygun söylemek” olarak ifade ettiğimiz “belâgat”ın tanımına yakındır. Söylevcinin yapacağı bu konuşma sonuç olarak –klasik retorik için– adlî, siyasî, gösterimsel olarak belirlenen bu üç türden biri olacaktır. Geleneğimizde böyle bir ayırım belirlenmemiştir. Ancak bu konuda yapılacak çalışmaların -fıkıh ilmi başta olmak ve hatta belki padişah fermanları da ikinci sırada değerlendirilmek üzere– geleneğimize uygun bir tasnif sistemi yaratacağı muhakkaktır. Konuşmacı ikna ederken figürlerden ve bazı adı konmuş stratejilerden faydalanacaktır. Bütün bu aşamalar Batı geleneği içinde adlandırılmış, kendi içlerinde tasniflere tâbi tutulmuştur. Bu tasnif sistemleri içinde kimi zaman kimi retorisyenler tarafından konuşmacının bir bilgi deposu olarak kullandığı bellek ögesi ve konuşma tarzı çok önemsenmezken, kimi zaman vazgeçilmez unsur olarak icat etme basamağı kadar ya da üslûp kadar önemli sayılmıştır. Tarihçesi içinde bu terimlerin önem sırası değişse de ana terimler hep bunlar olmuştur.

Çalışmamızdan ortaya çıkan genel sonuç şudur: Batı ile kıyasladığımızda Türkçe’de belâgat ve retorik terimlerinin yeteri kadar olmadığını, bu konuda epey noksan olduğumuzu fark ettik. Batı’ya ait birçok terimi kendimize mal etmediğimizi gördük. Var olanların da çoğunun tanımları ve işlevlerinin açıklamaları tatmin edici bir biçimde yapılmamıştır.

Batı kültürü ise antikiteden beri retorik terimlerini sistematik olarak ele almıştır. Bu terimler bu sistematik düşüncenin ürünü olarak zamanla çeşitli şekillerde tasnif edilmiş ancak temel yaklaşımlar değişmemiştir. Daima ilk adlandırmalar, ilk tanımlama ve tasniflerle hesaplaşma devam etmiştir. Belâgat geleneğinde ise bu kadar eskiye ait bilgilere ulaşmak maalesef mümkün değildir. Batı, bilim ve mantığa bağlı gelişme ve değişimler doğrultusunda sürekli düzeltmeler ve yeni tasnifler ortaya koymuştur; ancak bu sistematik, belâgat geleneğine asla aktarılmamıştır. Ne Aristo, ne Çiçero ne de çağdaş yaklaşımlar bu sistematik içinde tercüme edilmemiştir. Dolayısıyla bu terimler Türkçe'ye bir bütün olarak aktarılmamıştır.

Bu araştırmada başlıca retorik terimlerinin tespit edilmesi asıl amaç olarak düşünülmüş; tespitler, tanımlar ve örnekler yer verilmiştir. Ancak örnek konusunda ortaya bazı güçlükler çıkmıştır. Örneklerin anlaşılmasında da, Türkçe karşılıklar bulunmasında da güçlükler vardır. Dil sistemlerinin farklı olması sanatların anlaşılmasında ve aktarılmasında sorunlar oluşturmıştır. Dolayısıyla ayrı bir çalışma halinde Türk Edebiyatı'ndan araştırma ve örneklerle uygulama yapılması gerekmektedir. Bu yüzden araştırmamızda daima başarılı örneklerin verildiğini söyleyemeyiz.

Çağımız retorik bilimi ön saflara geçmiş bir bilim dalıdır. Türkiye'de bu henüz karşılığını bulmuş değildir. Amacımız bu bilimle ilgili daha sistematik bir başlangıç yapabilmektir. Bu sebeple ileriki çalışmalar için bir kapı olacağını umduğumuz bu çalışmada Batı'nın başlıca retorik tasnifleri ve terimleri ve on sekiz ayrı grup altında toplu olarak vermeye çalıştığımız figürleri yer almıştır.

TEMEL BAŞVURU KAYNAKLARI

- Adonis.Arap Poetikası, Çev. Emrullah İşler, İstanbul, YKY, 2004
- Ağca, Hüseyin. Sözlü ve Yazılı Anlatımda Türkçe'nin Kullanımı, Ankara, AKM Başkanlığı, 2001
- Ahmet Cevdet Paşa.. Belâgat-ı Osmaniye, Ankara, Akçağ yay. 2000
- Akalın, L. Sami. Edebiyat Terimleri Sözlüğü, İstanbul, Varlık Yay., 1965
- Aktaş, Şerif. Edebiyatta Üslûp Ve Problemleri, 3. b. Ankara, Akçağ Yay., 1998
- Aristo. Retorik, çev. Mehmet H. Doğan, İstanbul:YKY, 1998
- Aytaç, Gürsel. Genel Edebiyat Bilimi, İstanbul, Papirüs Yay., 1999
- Baldwin, C.S. Ancient Rhetoric and Poetic, New York 1924
- Bayrav, Süheylâ. Filolojinin Oluşumu, İstanbul, Multilingual, 1998
- Bilgegil, M. Kaya, Edebiyat Bilgi ve Teorileri, Enderun Ktbv. İstanbul, 1989
- Booth, Wayne C. The Rhetoric of Rhetoric, Blackwell Publishing, USA 2005
- Cole, T. The Origins of Rhetoric in Ancient Greece, London, 1991
- Cicero. On Oratory and Orators, Edited by J.S. Watson Southern University Pres, 1986 USA
- Çelgin, G. Eski Yunan Edebiyatı, İstanbul, 1990
- Corbett, Edward P. J., Connors, Robert J., Classical Rhetoric for the Modern Student, fourth edition, Oxford University press, New York, USA, 1999
- Dilçin, Cem, Örneklerle Türk Şiir Bilgisi, Ankara, TDK Yay.,1999
- Dürüşken, Çiğdem. Antik Çağda Bir Eğitim Sistemi: Rhetorica, İstanbul Arkeoloji ve Sanat Yay.,1995
- Edebiyat ve Söz Sanatı Terimleri Sözlüğü, TDK, Arı Matbaası, İstanbul, 1948
- Hermogenes. On Types of Style, translated by Cecil W. Wooten, The University of North Carolina Pres, USA, 1987
- Kabağağaç, Sina; Alover, Erdal. Latince-Türkçe Sözlük, İstanbul, Sosyal Yay., 1995
- Kennedy, George A, A New History of Classical Rhetoric, Princeton University press, New Jersey, USA, 1994
- _____, The Art of Rhetoric in the Roman World, Princeton: Princeton University Press, 1993

- Lanham, A. Richard, A Handlist of Rhetorical Terms, second edition, University of California Pres, USA, 1991
- Muallim Naci. İstilahat-ı Edebiye, Akabe yay.,haz. Alemdar Yalçın, Abdülkadir Hayber
- Özön, Mustafa Nihat. Edebiyat ve Tenkit Sözlüğü, İstanbul, İnkılap Ktbv., 1954
- Peacham, Henry. The Garden of Eloquence (1593), Scholars' Facsimiles &Reprints Ann Arbor, Michigan, , USA, 2001
- Perelman, Chaim. The Realm of Rhetoric, University of Notre Dame Press, USA, 2005
- Platon. Gorgias ya da Retorik Üzerine,. Çev. Mehmet Rıfat, Sema Rıfat, İstanbul, Kaf yay, 1999
- Platon-Loginos, Siyaset ve Retorik, haz. Ahmet Aydoğan, İstanbul, İz yay., 2003
- Quintilian. On The Teaching of Speaking and Writing, edited by James Murphy, Southern Illinois University Press, USA, 1987
- Recâizâde Mahmut Ekrem, Ta'lim-i Edebiyat, İstanbul, 1299
- Richards, I. A, The Philosophy of Rhetoric, Oxford University Pres, USA
- Saraç, M. A. Yekta. Klasik Edebiyat Bilgisi,. 3. bs. İstanbul, Gökkuş yay, 2004
- Sloane, Thomas O., Encyclopedia of Rhetoric, Oxford University Press, New York, USA, 2001
- Tahir-ül Mevlevi. Edebiyat Lûgati, Enderun Ktbv. haz. Kemal Edip Kürkçüoğlu. İstanbul, 1994
- Theodorakopoulos, Vas. Th., Attika Rretoriğine Giriş, çev. Sema Sandalcı, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2004,
- Vardar, Berke. Açıklamalı Dil Bilim Terimleri Sözlüğü, 2.b., İstanbul, abc yay.,1998
- Vernant, Jean Pierre, Eski Yunan'da Söylen ve Toplum,. Çev. Mehmet Emin Özcan, Ankara, İmge Ktbv, 1996
- Yazın Terimleri Sözlüğü (Tahir Nejat Gencan vd.), Ankara, Ankara Üniv. Basımevi, TDK Yay., 1974

- Yetiş, Kâzım, Tâlim-i Edebiyat'ın Retorik ve Edebiyat Nazariyâtı Sahasına Getirdiği Yenilikler, Ankara, AKM Başkanlığı, 1996
- _____, Belâgat, DİA, 5.cilt İstanbul, 1992
- Glasgow Üniversitesi, www.mun.ca/alciato/e122
- Brigham Young Üniversitesi, <http://humanities.byu.edu/rhetoric/silva.htm>

ALANLA İLGİLİ FAYDALANILABİLECEK DİĞER KAYNAKLAR

- Abdurrahman Süreyya. Mizânü'l Belâga, İstanbul, 1303 (1885) Ceride-i Askeriye Matbaası
- Ad Herennium. Trans. Herry Caplan. Loeb Classical Library. Cambridge. MA: Harvard University Pres, 1954
- Ahmet Hamdi. Belâgat-i Lisan-ı Osmâni, İstanbul, Matbaa-, Âmire, 1293 (1876)
- _____, Teshilü'l Aruz ve'l-Kavâfi ve'l bedâyi, İstanbul, 1288/1289 (1872) Terakki Matbaası
- Ali Cemaleddin. Aruz-ı Türkî (İlm-i Kavâfi, Senayi-i Şiiriyye ve İlm-i Bedi) İstanbul, 1874/1875
- Bizzell Patricia and Bruce Herzberg. The Rhetorical Tradition: Readings from Classical Times to the Present, Boston: Bedford Boks, 1990
- Brown, Peter. Power and Persuasion in Late Antiquity, Madison, : University of Wisconsin Press, 1992
- Câhiz. Kitâbü'l Hayevân, Kahire 1938
- Campbell George. The Philosophy of Rhetoric (1776) ed. with a revised and expanded introduction by Lloyd F. Bitzer. Landmarks in Rhetoric and Public Address. Carbondale : Southern Illinois UP, 1988
- Cicero. De Inventione. All tree texts trans. H. M. Hubbell. Loeb classical Library Cambridge, MA: Harvard University Pres, 1949
- Cleary, Janes W. and Frederick W. Haberman. eds. Rhetoric and Public Address: A Bibliography 1947-1961. Madison: University of Wisconsin Press, 1964
- Conley, Thomas M., Logical Hylomorphism and Aristotle's Koioni Topoi, Central States, Speech Journal 29 (1978)
- Connors, Robert J.. Composition-Rhetoric: Backgrounds, theory and pedagogy. University of Pittsburgh Pres, 1997
- Day, Angel. The English Secreterie [1586] Facsimile reproduction of 1599 edition, with introduction by Robert O. Evans. Gainesville, Fla.: Scholars' Fascimiles and Reprints, 1967

- Demetrius. On Style. Trans. W. Rhys Roberts, Cambridge: Cambridge University press, 1902
- Demosthenes. On The Crown. Ed. James J. Murphy, with a new translation by John J. Keaney. Davis, CA: Hermogoras press, 1983
- Desederius, Erasmus. On Copia of Words and Ideas, Ed. and trans.Donald B. King and H. David Rix. Milwaukee, WI: Marquette University press, 1963
- Filizok, Rıza. Anlam Analizine Giriş, Ege Üniv., Edebiyat Fak. Yay., İzmir, 2001
- Fortenbaugh, Wiliam W., and David C. Mirhady, eds “Peripetetic Rhetoric after Aristotle” Rutgers University Studies in Classical Humanities vol.6 New Brunswick: Rutgers University Press, 1993
- (Fuad Paşa) Kâvâid-i Osmaniye, İstanbul, Mekteb-i Tıbbiye Şâhâne Matbaası, 1287 (1870)
- İsmail Ankaravi, Miftâhu’l Belâga ve Mısbâhu’l Fesâha, İstanbul, Tasvir-i Efkâr Matbaası, 1867
- İsmail Hakkı. Esrâr-ı Belâgat, İstanbul, Matbaa-i Ebuzziya İstanbul 1900
- Kelley, D.R. (ed.), Versions of History from Antiquity to the Enlightenment, London, 1991
- Kennedy, G. The Art of Persuasion in Greece, New Jersey, 1963
- _____Grek Rhetoric under Christian Emperors, Princeton: Princeton University Press, 1983
- _____ .Classical Rhetoric and Its Christian and Secular Tradition From Ancient to Modern Times, Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1980
- Kenneth Burke. A Rhetoric of Motives. Berkeley: Universiy of Carolina Pres,1962
- Kılıç, Hulusi, “Belâgat”, DİA, 5. cilt İstanbul, 1992
- Mehmet Mihrî. Fenn-i Bedii, taş baskı.
- Mehmet Nüzhet. Mugni’l Küttâb İstanbul, Mekteb-i Şahane Matbaası, 1869
- Mihalcî Mustafa Efendi. Zübdetü’l Beyân, İstanbul, Mihrân Matbaası, 1880

- Monfasani, John. George of Trebizond: A Biography and a Study of His Rhetoric and Logic. Leiden: E. J. Brill, 1976
- Muallim Nâci. İstılahat-ı Edebiye, İstanbul, A. Asadoryan Şirket-i Mürettebiyye Matbaası, 1890
- Münif Paşa. İlmi Belâgat- La Rhetorique, Belediye Kütüphanesi, Muallim Cevdet Kitapları, nr. 219 (yazma)
- Namık Kemal. “Edebiyatımız Hakkında Bazı Mülâhazatı Şâmildir”, Tasvir-i Efkâr, nr. 416, 16 Rebiülâhîr 1283
- Parlatır, İsmail, Ta’lîm-i Edebiyat ve Benzerleri “ Yüksek Lisans Tezi” Ankara, 1972/1973
- Poulakos John. Sophistical Rhetoric in Classical Greece. Colombia: University of South Carolina Pres, 1995
- Quinn, Arthur. Figures of Speech:60 ways to turn a phrase.Salt Lake City: Gibbs M. Smith, Inc., 1982
- Quintilian. Institutio Oratorio, Trans. H. E. Butler., 4 vols. Loeb Classical Library. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1920-22
- Ricahard McKeon. Rhetoric: Essays in Invention and Discovery. Edited with an introduction by Mark Backman. Woodbridge, Conn: Ox Bow Press, 1987
- Richard Sherry. A Treatise of Schemes and Tropes (1550) With his translation of the Education of Children by Desiderius Erasmus, facsimile reproduction with and introduction and index by Herbert W. Hildebrant. Gainesville: University of Florida Pres, 1961
- Sekkâkî. Ebu Eyyubes Sekkâkî, Miftahü’l Ulûm, Beyrut, 1983
- Selim Sabit. Miyârü’l Kelâm, İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1870
- Süleyman Paşa. Mebâni’l İnşâ, 2 cilt, İstanbul, 1288-1289
- Teftezânî, Tercümetü’t- Telhis ve’l Mutavvel, c.I Bosna: Bosna Vilayet Matbaası, c. 2, İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1289 (1872)
- Tarlan, Ali Nihat. Edebî Sanatlara Dair, 4. b.İstanbul, Güven Matbaası, 1964
- Watson, Duane Frederick. Invention, Arrangement, Style: Rhetorical Criticism of Jude on 2 Peter, Atlanta, Scholar Pres,1988
- Ziya Paşa. “Şiir ve İnşâ”, Hürriyet Gazetesi, nr.2, Cemaziyülevvel, 1285

ÖZGEÇMİŞ

25.12.1972 Urfa doğumluyum. İlkokulu Balıkesir’de, ortaokulu Erzurum’da, liseyi Bornova Suphi Koyuncuoğlu Lisesi’nde tamamladım. 1990 senesinde Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü’nü kazandım. 1994’te mezun oldum ve aynı yıl İzmir Motor Meslek Lisesi’nde ücretli edebiyat öğretmeni olarak görev aldım. 1995 yılında Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitü’süne bağlı Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yeni Türk Edebiyatı Anabilim Dalı’nda yüksek lisansa başladım. Aynı yıl Eskişehir’in Alpu ilçesi Özdenk köyüne atandım; ancak, tayinimi alıramadığım için istifa ettim. Ege Üniversitesi Yabancı Diller Bölümü’ndeki 8 aylık İngilizce kursunun ardından öğrenimimi *Benal Nevzat Arıman’ın Hayatı ve Eserleri* adlı tezimi vererek 1999 yılında başarıyla tamamladım. Aynı zaman zarfında İzmir’de çeşitli özel dershanelerde Türkçe öğretmenliği yaptım. 1999 senesinde Adapazarı’nın Akyazı ilçesi Yuvalak köyüne atandım. 2000 yılında aynı üniversitenin açmış olduğu doktora sınavını kazandım. Ancak stajyerliğimi kaldıramadığım için kaydımı bir yıl süreyle dondurdum. Bu sürenin ardından İzmir’e gelerek bir yandan Çamdibi Reşat Nuri Güntekin İlköğretim okulunda Türkçe öğretmenliği yaparken bir yandan doktora eğitimime devam ettim. 2008 Şubatında doktora tezimi verdim. 2004 yılından bu yana Bandırma Eti Holding İlköğretim Okulu’nda Türkçe öğretmeni olarak çalışmaktayım.

Aykar SÖNMEZ

ÖZET

BATI RETORİĞİNİN GENEL TERİMLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Aykar SÖNMEZ

Retorik, M.Ö. 5. yy.de Eski Yunan'da ortaya çıkmış bir ikna etme sanatıdır. Siyasi, adli ve gösterimsel olmak üzere üç türe ayrılır.

İkna etmek için konuşmacı öncelikle güvenilir bir karaktere sahip olmalıdır. Dinleyicinin vicdanına seslenebilmelidir ve tezi akla uygun olmalıdır.

Konuşmacı uygun zamanı kollamalıdır. Muhatabını iyi tanımalı ve ona göre konuşmalıdır. Uygun zamanda, uygun kişilere, uygun bir dille ve tarzla, doğru ve ikna edici konuşmalıdır.

Konuşacak kişi bir konu seçmelidir. Bu, konuşmanın beş ana kanunundan icat kısmıdır. Sonra bulduğu konuyu planlayabilmelidir ki bu da düzenleme kısmıdır. Söyleyeceklerini uygun bir üslupla, uygun ses tonu, belagat/diksiyon ve beden diliyle tamamlamalıdır. Böylece üslup ve konuşma tarzı birbirini tamamlayacaktır. Son olarak konuşmacı hafızasını hazırcevaplık için, bir bilgi deposu gibi kullanılmalıdır.

Retorikle ilgili eğitim çalışmaları dolayısıyla, içeriği ve sınıflandırma çeşitleri zengin olan edebi sanatlar/ figürler ve bunları kullanma yolları tanımlanmıştır.

Belagat retorığın Doğu geleneğindeki karşılığıdır. Kurallarını belirlemek açısından bakılması gereken yer, özellikle Kur'an-ı Kerim'in öncülük eden meal ve tefsir çalışmaları ile fıkıh ilmine ve geleneğine ait kitaplardır.

Temel olarak bu iki dünyanın birleştiği nokta kullanılan figürler ve ikna ediciliktir.

ABSTRACT

A RESEARCH ON THE GENERAL TERMS OF WESTERN RHETORIC

Aykar SÖNMEZ

Rhetoric, arised in antiquity in the fifth century BC is an art of persuasion. It is categorized into three fields: judicial, deliberative and epideictic.

Orator must have a reliable character primarily to persuade. He must be able to reach to the conscience of the audience and his thesis must be reasonable.

Orator must watch for the suitable time. He must know his interlocutor well, and must speak on the basis of the context. He must speak in the right time, to the right persons, with a suitable tongue and a suitable delivery, right and persuasive.

The person who will speak must choose a topic. This is the invention part of five main canons of speaking. Then, he must be able to plan the topic that he invented, which is the arrangement part. What he will speak, he must complete them with a suitable style, tone of voice, diction and body language. Thus, style and delivery will complete each other. Finally, orator must use his memory as a knowledge store for wittiness.

Due to education on rhetoric, both the figures whose contents and division varieties are rich and the methods for using were defined.

Belagat is the equivalent of rhetoric in the Oriental tradition. To defining its canons, the point that must be searched is particularly the spearheading Meal and Tefsir works of Kur'an-ı Kerim, and the books, belong to the science and the tradition of Fıkıh.

Mainly, the points that those two worlds agree, are utilizing figures and persuasiveness.